

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • τεύχος 107, Ιούλιος 1990 • 400 δρχ.

Κείμενα για μιά νέα
μαρξιστική Άριστερά

Οι εξετάσεις των «άγανακτισμένων πολιτών» • Μιά συζήτηση με τον Φώτη Κουβέλη • ΠΑΣΟΚ: ανάμεσα στον έθνικισμό και τή σοσιαλδημοκρατική γοητεία • Τό όπιο μιās ναρκωμένης κοινωνίας

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Πέμπτη 26 Ιουλίου 1990
τεύχος 107
Κέκροπος 2, 105 58 Αθήνα
τιμή τεύχους 400 δρχ.

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Χάρης Γολέμης, Κώστας Γαβρόγλου, Λάκης Δεδουσόπουλος, Μαριάννα Δήτσα, Βασίλης Ζουναλής, Μάκης Καβουριάρης, Γιώργος Καράς, Διονύσης Καψάλης, Βάσω Κιζήλου, Παύλος Κρέμος, Βάσω Κιντή, Δημήτρης Κυρτάτας, Σταύρος Λειβαδάς, Γιώργος Μαργαρίτης, Μιχάλης Μοδινός, Παντελής Σπ. Μπουκάλας, Άριστειδης Μπαλτάς, Άνδρέας Πανταζόπουλος, Νίκος Πολίτης, Χρύσα Προκοπάκη, Νόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου, Βούλα Τσηνόρεμα.

Φίλοι αναγνώστες,

έπειδή η ζωή συνεχώς ακριβαίνει, υπερβολικά, γι' αυτό, από σήμερα, ο Πολίτης είναι αναγκασμένος να αναπροσαρμόσει την τιμή πώλησής του (400 από 300 δρχ.). Ανάλογη και η αύξηση των συνδρομών.

Έκδοτης, Άγγελος Έλεφάντης, Κέκροπος 2, Αθήνα 105 58, τηλ. 3228 791, 3239 645. Διαχείριση Σπύρος Δελέγκας. Έκτύπωση, Θαν. Γκόνης, Χαριλάου Τρικούπη 18, τηλ. 3620 383.

ΠΡΟΣΦΟΡΑ

όλα τα τεύχη του ΠΟΛΙΤΗ από τό 1 έως τό 102 (1976 - 1989) και του Δεκαπενθήμερου ΠΟΛΙΤΗ μόνο με 10.000 δρχ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ, «Δύο στυλό, χρώματος μπλέ ή μαύρου» 5

Γιώργου Μαργαρίτη, 'Ησυχία καί τάξις καθ' άπασαν τήν έπικράτειαν 6

Χάρη Γολέμη, Της Κορέας... 8

Άνδρέα Παπαλιά, 'Ο κος 151 9

Άνδρέα Πανταζόπουλου, Έθνικιστικές έκρήξεις 12

Μιά συζήτηση με τόν Φώτη Κουβέλη, γραμματέα της ΕΑΡ 14

Μάριο Τρόντι, Γιά έναν ρεβιζιονιστικό κομμουνισμό 19

Χαράλαμπου Γολέμη, Τα τριαντάχρονα του *New Left Review* 23

Φρέντ Χαλιντέν, Νέα εποχή, παλιά προβλήματα 24

Γιώργου Καρρά, Συνηγορία υπέρ του «άναγωγισμού» 27

Άγγελου Έλεφάντη, Ναρκωτικά: τό δπιο μιās ναρκωμένης κοινωνίας 30

Ίνάτσιο Ραμονέ, Ποδόσφαιρο σημαίνει πόλεμος 34

Στ. Λιβαδά, Δημοτικές εκλογές καί 'Ολυμπιακοί 37

Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου, Τό συνέδριο του ΚΚΣΕ 40

Παντελή Μπουκάλα, Τών συλλεκτών, λοιπόν 42

'Ο Κυριάκος Κατζουράκης σχολιάζει 43

Λάκη Δεδουσόπουλου, Γιά προγράμματα του Εϋρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου 44

Σίσσυς Βελισσαρίου, 'Ο Κήπος τών Χωρισμένων Έραστών του Σ. Λύτρα 50

Δ. Καγγελάρη, Έρημ' Επίδαυρος καί άποδιοπομπαίοι 57

'Ησαΐα Πατρινού, Άυτοσχεδιάζοντας στό κάστρο της Πάτρας ... 28

Δώρας Μέντη, Γιάννη Δάλλα ποιήματα 60

Άνδρέα Πανταζόπουλου, Γιά τίς επαγγελματικές οργανώσεις στην Ελλάδα, του Γιώργου Μαυρογορδάτου . 64

Τά περιοδικά 66

'Η μακέτα του έξωφύλλου είναι της Μαίρης Μαγκάκη

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: Έτήσια (12 τεύχη) 3.000 δρχ.

Έξάμηνη (6 τεύχη) 1.500 δρχ.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εϋρώπη έτήσια: 3.500 δρχ.

Άλλες χώρες, έτήσια: 4.000, έξάμηνη 2.000

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ: Έτήσια: 2.000, έξάμηνη: 1000

Ίδιοκτησία: «Σπύρος Δελέγκας & Σία ΟΕ». Έκδοτης: Άγγελος Έλεφάντης, Κέκροπος 2, 105 58 Αθήνα, τηλ. 3228 791 καί 3239 645

..δύο στυλό, χρώματος μπλέ ή μαύρου

Οί εκλογές μᾶς σώθηκαν, τό ἴδιο καί οἱ ἀντίπαλοι: τό ΠΑΣΟΚ, ἡττημένο, ἀσχολεῖται μέ τά ἐσωτερικά του, ὁ Συνασπισμός εἶναι μικρός, οἱ ὑπόλοιποι ἀμελητέοι. Καί νά 'σου, ντάλα καλοκαίρι, ὁ διψασμένος γιά νίκες νεοδημοκρατικός λαός ἀνακάλυψε ἀντίπαλο γιά νά διοχετεύσει τήν ἀγωνιστικότητά του. Εἶναι οἱ συνδικαλιστές, οἱ συντεχνίες, ἰδιαίτερα οἱ καθηγητές πού τόλμησαν νά σηκώσουν τήν πιό μεγάλη μύτη.

Ἡ μάχη βᾶστηξε δύο ὀλόκληρους μῆνες καί ἔληξε τήν περασμένη βδομάδα θριαμβευτικά γιά τήν κυβέρνηση. Τήν περασμένη Κυριακή, τήν προηγούμενη τῆς ἑναρξης τῶν ἐξετάσεων, ἡ τηλεόραση ἀνακοίνωσε θριαμβευτικά: «Οἱ μαθητές νά προσέλθουν στά ἐξεταστικά κέντρα ὥρα 7 τό πρωί, ἔχοντας μαζί τους δύο στυλό χρώματος μπλέ ἢ μαύρου...» Ἐξαιρετική καί φέτος καί ἀλώβητη, ὡς ἐκ τούτου, ἡ διαδικασία τῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων, τῶν ἐξετάσεων πού ἔχουν ἀλλάξει πολλά ὀνόματα, ἀλλά πού ἔχουν τό ἴδιο πρόσωπο ἐδῶ καί 25 χρόνια. Ἡ ἀπεργία τῶν καθηγητῶν, ἄθελά της, πῆγε νά διαταράξει τήν ἰσορροπία τοῦ συστήματος, ἑνός συστήματος μέ τό ὅποιο κι ἐμεῖς κάποτε δώσαμε ἐξετάσεις καί, ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, θά δώσουν καί τά ἐγγόνια τῶν σημερινῶν διαγωνιζομένων.

Πολύ μελάνι χύθηκε γιά τό ποιός ἦταν ὁ νικητής καί ποιός ὁ ἡττημένος αὐτῆς τῆς ἀπεργίας: νίκησε ἡ κυβέρνηση, ἀνέκραζε ὁ τύπος τῆς Ν.Δ. «Νίκησαν οἱ μαθητές» (Τά Νέα, 16/7), ἀπαντοῦσε πονηρά ὁ ἀντιπολιτευόμενος τύπος. Στήν πραγματικότητα, ὅμως, νικητής ἦταν τό ἴδιο τό ἐξεταστικό σύστημα, πού πρὸς στιγμήν δέν μπόρεσε νά λειτουργήσει. Κυβέρνηση, μαθητές καί ἡ πλειοψηφία τῆς κοινῆς γνώμης ἀγωνίσθηκαν καί τελικά κατάφεραν νά τό ἐπιβάλουν.

Οἱ δυνάμεις τοῦ «νεοδημοκρατικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ» κατήγαγαν νίκη λαμπρή, σέ τέτοια ἔκταση μάλιστα, ὥστε δικαίως ἐλπίζουν ὅτι γιά μερικά χρόνια οἱ καθηγητές δέν θά εἶναι σέ θέση νά σηκώσουν κεφάλι καί νά θέσουν σέ κίνδυνο τίς ἐξετάσεις. Τίς ἐξετάσεις γιά τίς ὁποῖες ὅλη ἡ κοινωνία πάλεψε καί πού τώρα ὅλοι καμαρώνουν ἀπό τηλεόρασης τήν ἀπρόσκοπτη διεξαγωγή τους (Καί ὁ ἐκσυγχρονισμός συνεχίζεται ἀκάθεκτος: τό δημόσιο τῶν ἐλλειμμάτων μπορεῖ νά μήν εἶχε χρήματα νά πληρώσει τίς 18.000 δρχ. τῶν καθηγητῶν, βρῆκε ὅμως 2,5 καί πλέον δῖς νά ἐγγυηθεῖ ὑπέρ τῶν ΠΑΕ στήν Τράπεζα Κρήτης, ὥστε νά μπορεῖ νομοτύπως νά πουληθεῖ ὁ Ντέταρι καί νά καρπωθοῦν κάποιοι ἐπιτήδριοι τά χρήματα. Καί, βέβαια, στόν οἰκονομικό τομέα ὑπάρχει ὡς γνωστόν στενότητα, στό θεσμικό ὅμως γίνεται ὄργασμος: τά διδάκτρα τῶν ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων ἀπελευθερώνονται, οἱ ἰδιωτικοί ἐκπαιδευτικοί μετατρέπονται σέ ὠρομίθιοι, διάφοροι ἐπιτήδριοι, δανεῖζονται τίτλους ξένων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων καί ὑπόσχονται ἄνετες ἀνώτατες σπουδές ἔναντι ἀντιτίμου. Σέ λίγα χρόνια ὅλοι θά μποροῦν νά σπουδάσουν, ἀρκεῖ νά εἶναι σέ θέση νά καταβάλλουν τό ἀντίτιμο. Στίς Γενικές Ἐξετάσεις, γιά τίς ὁποῖες τόσος ἀγῶνας ἔγινε, θά συνωστίζεται μόνον ὁ λαουτζίκος, αὐτοί πού δέν μποροῦν νά χρηματοδοτήσουν τίς σπουδές τους).

Ⓜά μπορούσαμε νά μιλήσουμε γιά κατάργηση τῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων, γιά «ἐλεύθερη» (μέ βάση τό βαθμό τοῦ ἀπολυτηρίου, ὥστε νά ἀποκτήσει ἡ μέση ἐκπαίδευση κάποια ἀξία) εἰσαγωγή στά ΑΕΙ, καί γιά μιά ἐπιλογή, ἀπό κεῖ καί πέρα, μέσα στά δύο πρῶτα χρόνια τῆς φοίτησης. Ἐπιλογή πολύ πιό δίκαιη, ὄχι μόνο λόγω τῆς διεισδυτικότητάς της, ὄχι μόνο γιατί θά γίνεται μέ βάση τό ἀντικείμενο σπουδῶν, ἀλλά καί γιατί ὁ κάθε φοιτητής θά βρίσκει στή Σχολή τῆς ἀρεσκείας του, τή Σχολή πού ἐπέλεξε αὐτός καί ὄχι τό σύστημα. Θά ἦταν ἀνώφελο. Τήν ὥρα τῆς μάχης δύσκολα ἀλλάζει κανεῖς ἀντίπαλο.

Χειροκροτήστε τούς νικητές!

Ήσυχία, τάξις καί ασφάλεια ἐπικρατοῦν καθ' ἅπασαν τήν ἐξεταστικήν ἐπικράτειαν

Ἡ Καθημερινή τό εἶχε διακριτικά προφητέψει. Οἱ πολίτες-δημοῖ τῶν συντεχνιῶν, ἔγραφε, πρέπει δυναμικά νά ἀντιδράσουν. Ἄλλες ἐφημερίδες τοῦ ἴδιου πολιτικοῦ χώρου, λιγότερο «εὐρωπαϊζουσες», ἔκαναν πῶς σαφεῖς προβλέψεις καί προτάσεις. Μέ πεδίο δοκιμῶν τήν ἀπεργία τῶν καθηγητῶν ξεσπάθωσαν μέ διάφορες προσκλήσεις πρὸς τὰ δυναμικά τμήματα τῆς παράταξης νά ἐπέμβουν γιά νά συντρίψουν τόν κίνδυνο πού ἀπειλοῦσε τὰ παιδιά καί τό μέλλον τοῦ ἔθνους. Ἐπρόκειτο ἐξάλλου γιά σπουδαία εὐκαιρία μιά πού διετίθετο γιά κάλυψη ὁ ρόλος τοῦ «ἀγανακτισμένου γονέα».

Στό Ρέθυμνο δπου ζήσαμε τὰ γεγονότα, ὁ μηχανισμός λειτούργησε μέ ἀκρίβεια. Τήν παραμονή τῶν ἐξετάσεων ὀλιγομελῆς «ὀμάδα γονέων», πεπεισμένη ὅτι «ἐκπροσωπεῖ καί ὄλους τοὺς ἄλλους», προειδοποίησε ἀπό τίς τοπικές ἐφημερίδες τοὺς ἀπεργούς καθηγητές «νά μὴν ἐμφανιστοῦν» μπροστά στό τοπικό ἐξεταστικό κέντρο. Σέ ἐναντία περίπτωση, δήλωναν, «δέν θά ἄντεχαν οἱ γονεῖς» νά μὴν πραγματοποιήσουν διάφορα θλιβερά... σέ βάρος τῶν ἀπεργῶν ἐξυπακούεται. Τό σκηνικό τῆς ἐντασης στήθηκε, παρ' ὄλο πού ἡ ὄλη στάση τῶν ἀπεργῶν ἦταν ἀρκετά διαλλακτική καί μετρημένη. Φυσικά ὁ τοπικός εἰσαγγελέας ἢ οἱ ἀξιωματοῦχοι τῆς ἀστυνομίας, εἶχαν νά ἀσχοληθοῦν ἀποκλειστικά μέ τοὺς ἀπεργούς καί δέν ἐδειξαν κανένα ἐνδιαφέρον γιά ἐτοῦτη τήν ἀνοιχτή καί ἐνυπόγραφη ἐκκλήση γιά διατάραξη τῆς τάξης (σκεφτεῖτε τί θά γινόταν ἂν οἱ ἀπεργοὶ δημοσίευαν ἀνάλογη ἀπειλητική ἐκκλήση).

Ἀντιθέτως, οἱ δυνάμεις τοῦ «νόμου καί τῆς τάξης» ἀνέλαβαν νά συμπληρώσουν τό σκηνικό. Πολλές μέρες πρὶν ἀπό τίς ἐξετάσεις κατέλαβαν τό ἐξεταστικό κέντρο ἀπαγορεύοντας τήν πρόσβαση στοὺς πάντες. Τῆ δέ Δευτέρα 16 Ἰουλίου ἔστησαν ἕναν πραγματικά ἐντυπωσιακό μηχανισμό σέ συνεργασία φυσικά μέ τίς λοιπές «ἀγανακτισμένες δυνάμεις». Τό σύνολο περίπου τῆς τοπικῆς ἀστυνομικῆς δυνάμεις εἶχε κλείσει τοὺς γύρω δρόμους καλύπτοντας μάλιστα τήν εἴσοδο τοῦ σχολείου μέ ἕνα ὄχημα τῆς ΤΟΤΑ, προφανῶς γιά νά ἀποκρούσει τήν ἐπίθεση τῶν μηχανοκίνητων ἀπεργῶν. Οἱ ἀστυνομικοὶ, ἂν καί οἱ περισσότεροι τὰ εἶχαν χαμένα, εἶχαν ἤδη πάρει βασικά μαθήματα νεοδημοκρατικῆς πρακτικῆς. Σχεδόν ὄλοι εἶχαν ἀφαιρέσει τὰ διακριτικά ἀπό τίς ἐπωμίδες, ὥστε νά εἶναι διαθέσιμοι γιά κάθε εἶδος ἐπιχείρησης. Οἱ πῶς γρήγοροι στήν προσαρμογή ἔδιναν ἤδη μαθήματα περί τῶν νέων πρακτικῶν καί διατάξεων. Ἀστυνόμος, γιά παράδειγμα, ἐξηγοῦσε ἀπειλώντας ὅτι ἡ φωτογράφιση ἀπαγορεύεται στοὺς χώρους αὐτοῦς, προφανῶς χώρους ὑψίστης ἐθνικῆς στρατηγικῆς σημασίας. Ὅταν τὰ ἐπιχειρήματά του

Στα χυμνού σφάλας

ἄρχισαν νά προκαλοῦν θυμηδία, παραχώρησε τή θέση του καί τό ρόλο του σέ «ἀγανακτισμένο γονέα», ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐδήλωσε ὅτι τά «πολλά λόγια εἶναι φτώχεια», ἀνέλαβε τίς πράξεις. Δηλαδή τήν πρακτική τρομοκράτηση «θά βρῶ πού μένεις», «θά σοῦ τά πῶ ὅπως τά λένε στήν Κρήτη» (προφανῶς ἐννοοῦσε τίς γνωστές ἀπό τό προεκλογικό Ἑράκλειο νεοδημοκρατικές πρακτικές) καί ἄλλα τρόμου σημαντικά. Εἶναι μάλλον περιττό τό νά σημειῶσαι κανεῖς ὅτι ἡ τρομοκρατική καί δυναμική αὐτή παρέμβαση θεωρήθηκε ἀπόλυτα φυσιολογική ἀπό τούς παρευρισκόμενους προστάτες τῆς τάξης.

Ἡ συντριπτική πλειοψηφία τῶν γονέων στεκόταν ἀμήχανη μακριά ἀπό τά γεγονότα. Ἕνας μικρός ἀριθμός «δυναμικῶν» ἐπέμενε νά βρίζει καί νά ὑπόσχεται δεινά σέ ὅποιον ἔμοιαζε μέ καθηγητή. Τό σκηνικό θά ἦταν γελοῖο ἂν δέν ἦταν θεμελιακά ἐπικίνδυνο καί γιά τούς θεσμούς καί γιά τή δημοκρατία καί γιά τήν παιδεία. Διότι ὄχι μόνο εἶναι προφανές ὅτι οἱ ἐξετάσεις αὐτές ἔγιναν κάτω ἀπό τήν ἐκβιαστική πίεση ἑνός κομματικοῦ μηχανισμοῦ καί εὐλογα προκαλοῦν μύρια ὄσα ἐρωτηματικά γιά τήν ἀξιοπιστία καί τό κύρος τους, ἀλλά, ἐπιπλέον, ἔγινε σαφές ὅτι κρατικοί φορεῖς καί μηχανισμοί συμπαρατάχτηκαν, γιά νά μὴν ποῦμε συνεργάστηκαν, μέ ἀντίστοιχους κομματικούς γιά τήν πραγματοποίησή τους. Ἀναμίξεις δέ τέτοιου εἶδους ποτέ δέν χαρακτήρισαν δημοκρατικά καθεστῶτα καί ποτέ δέν λειτούργησαν ὑπέρ τῶν ἐλευθεριῶν.

ΥΓ. Ἡ Καθημερινή καί πάλι, στό «νικητήριο» φύλλο τῆς Τρίτης 17 Ἰουλίου πρόβαλε μέ κρυφὸ καμάρι τήν περίπτωση ἑνός «ἀγανακτισμένου γονέα» πού παρουσιάστηκε σέ ἐξεταστικό κέντρο τοῦ Πειραιᾶ ὀπλισμένος μέ ψαρωντούφεκο καί ἔτοιμος νά καμακώσει ἀπεργούς (χωρίς φυσικά νά ἐνοχλήσει ἡ πράξη του οὔτε τούς ἀστυνομικούς οὔτε τόν εἰσαγγελέα)... Δέν χωρᾶ ἀμφιβολία ὅτι στό ὑποσυνειδητό τῶν δεξιῶν κρύβεται πάντα κάποιος Ράμπο. Παραμένει πάντως ἐντυπωσιακό τό γεγονός ὅτι στό σωτήριο ἔτος 1990 οἱ φιλοδοξίες τῆς παράταξης αὐτῆς προσανατολίζονται στήν ἀναβίωση σκοτεινῶν περιόδων αὐτοδικίας καί τρομοκρατίας, πού πολλοί νόμιζαν — κακῶς — ὅτι ἀνήκουν πιά στά ἐνδιαφέροντα τῆς ἱστορίας. Καλὸ φθινόπωρο!

Εἶναι μάλλον ἀστεῖο νά ἀσχοληθεῖ κανεῖς στά σοβαρά μέ τήν ποιότητα αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῶν ἐξετάσεων. Καθὼς ὁμοῦ αὐτές τροφοδοτοῦν μέ φοιτητές τήν Ἀνώτατη Παιδεία, τό κόστος αὐτῆς τῆς κομματικῆς ἐξαθλίωσης θά κληθεῖ νά τό καταβάλει ἡ τελευταία. Τό κόμμα τοῦ κυρίου Κοντογιαννόπουλου εἶναι τόσο ἀπασχολημένο μέ τή νομιμοποίηση — ἐρήμην τοῦ Συντάγματος — τῶν ἰδιωτικῶν «πανεπιστημίων», πού μάλλον μέ εὐχαρίστηση θά ἐβλεπε τήν ὑποβάθμιση-διάλυση τῶν δημόσιων ἰδρυμάτων ἀνώτατης παιδείας. Καί στό σημεῖο αὐτό ἐξαπατᾶ τούς σημερινούς ὑποψηφίους καί τούς γονεῖς τους, καθὼς ἀπό τή μιά ἰσχυρίζεται ὅτι προσφεύγει στίς ἐξεταστικές αὐτές ἀθλιότητες γιά τό δικό τους καλό, ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη ἐνσυνείδητα διαλύει τίς Σχολές ἀπό τίς ὁποῖες οἱ σημερινοὶ ὑποψήφιοι θά πάρουν μεθαῦριο τά πτυχία τους.

Εἶναι ὅπως ὅποτε ἀβάσιμη καί ὑπερβολική ἡ αἰσιοδοξία τοῦ κυρίου Κοντογιαννόπουλου γιά τήν ἐξέλιξη τῶν σχεδίων του στό χώρο τῆς παιδείας. Ἀκόμα καί ἂν σήμερα ἐπιβάλλει τίς λύσεις του μέ τούς κομματικούς του μηχανισμούς εἶναι σίγουρο πῶς οὔτε ἡ Μέση Παιδεία θά δεχτεῖ τήν προβλεπόμενη γι' αὐτήν ὑποβάθμιση (μέ πληθωρισμό στό 30% καί μέ «μισθούς» ἐκπαιδευτικῶν καθηλωμένους στίς 100-120.000 εἶναι ἀδύνατο νά συνεχίσει, ὅσο καλή θέληση καί νά 'χει κανεῖς), οὔτε τά Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικά Ἰδρύματα, φοιτητές καί διδάσκοντες, θά παρακολουθοῦν γιά πολύ καιρό μέ ἀπάθεια τούς αὐθαίρετους αὐτοσχεδιασμούς τῶν νεοφιλελευθέρων μαθητευόμενων μάγων. Ἡ ἀπεργία τῶν καθηγητῶν τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης εἶχε αὐτή τήν ἰδιαίτερη σημασία. Ἄνοιξε τό μέτωπο τῆς παιδείας, ἀποκάλυψε τίς κυβερνητικές προθέσεις γιά αὐτήν καί ὑποχρέωσε τό κυβερνῶν κόμμα νά ἀποκαλύψει τίς ἐφεδρεῖες του: τίς αὐθαιρέσιες, τούς κομματικούς μηχανισμούς, τίς τρο-

Δια χειρῶν ἀφ' ἑαυτοῦ

μοκρατικές σκηνοθεσίες, τή γελοιοποίηση τῶν θεσμῶν καί τῶν διαδικασιῶν.

Τό φθινόπωρο ὅλα αὐτά θά βρωμᾶνε περισσότερο καί ἡ χρησιμοποίησή τους θά εἶναι ὀλοένα καί πιό προβληματική. Καί τό φθινόπωρο εἶναι πολύ κοντά!

Γιώργος Μαργαρίτης

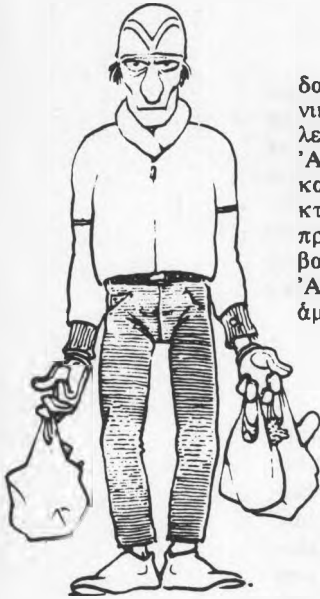
Ὁ κος 151, ἡ ἀντιπολίτευση καί τά κοινοβουλευτικά μας ἤθη

Ἡ προσχώρηση τοῦ βουλευτῆ τῆς ΔΗΑΝΑ κ. Κατσιῆ στίς τάξεις τῆς Ν.Δ. ξεσήκωσε θύελλα διαμαρτυριῶν ἀπό ὀλόκληρο τό φάσμα τῆς Ἀντιπολίτευσης. Ὁ κ. Μητσοτάκης «ἐπανάλαβε» τόν ἑαυτό του καί τοῦτο τόν Ἰούλιο «ἐξαγοράζοντας» βουλευτή ἑνός ἄλλου κόμματος γιά νά στερεώσῃ τό κυβερνητικό του σχῆμα. Αὐτή ἦταν ἡ κατηγορία πού ἐξεστόμισαν τόσο ἡ ΔΗΑΝΑ, ὅσο καί τό ΠΑΣΟΚ μέ δήλωση τοῦ ἀρχηγοῦ του, ἐνῶ ὁ Συνασπισμός διά τοῦ Λ. Κύρκου καί τῆς Μ. Δαμανάκη τόνισαν τίς περιπλοκές καί τοῦς ἱστορικούς συνειρμούς στοῦς ὁποίους παραπέμπει ὁ πρωθυπουργικός χειρισμός.

Γιατί ὅμως αὐτή ἡ βίαιη ἀντίδραση; Σέ ἕνα πρώτο ἐπίπεδο, βέβαια, δικαιολογεῖται. Πράγματι, ἡ «ἀποστασία» τοῦ κ. Κατσιῆ συμβάλλει στήν ἔκπτωση τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν, στήν ἀποδυνάμωση τῆς ἀντιπροσωπευτικότητας τοῦ Κοινοβουλίου. Γιατί ὁ βουλευτής μπορεῖ νά ἐκπροσωπεῖ τό «ἔθνος», ὑποτίθεται ὅμως ὅτι ἐκπροσωπεῖ καί κάτι συγκεκριμένο, ἐκεῖνο τό κομμάτι τῆς ἔθνικῆς κοινότητας πού ψήφισε αὐτόν ἢ τό κόμμα του. Δέν γνωρίζουμε βέβαια ἂν οἱ πεντακόσιοι τόσοι ψηφοφόροι τοῦ κ. Κατσιῆ λυπήθηκαν καί καταδίκασαν τήν ἐνέργεια τοῦ βουλευτῆ «τους», ἀλλά τό σίγουρο εἶναι ὅτι στό ἠθικό καί θεσμικό πεδίο πλήττεται ἡ φερεγγυότητα τοῦ βουλευτικοῦ ἀξιώματος, τοῦ ἴδιου τοῦ ἀστικοῦ δημοκρατικοῦ «μας» πολιτεύματος. Ἔτσι, τώρα πλέον μπορεῖ νά νομοθετεῖ ἄνετα ἡ νέα ἐκτελεστική ἐξουσία, ἀντιγράφοντας, ὅποτε τό θελήσῃ, τήν πρακτική τῆς παρελθούσης πασοκικῆς ὀκταετίας.

Πέρα ὅμως ἀπό τό πρόβλημα, ἡ ἀντίδραση σύσσωμης τῆς ἀντιπολίτευσης φαντάζει μᾶλλον περιέργη. Γιατί, γιά παράδειγμα, εὐαισθητοποιεῖται γιά μιά τέτοια πράξη, πού συμβαίνει στήν κεντρική πολιτική σκηνή καί κωφεύει, ἂν ἔμμεσα δέν ὑποκινεῖ ἀπό κοινού μέ τήν κυβέρνηση, ὅταν παρόμοιες πρακτικές στό κοινωνικό ἐπίπεδο εἶναι κυρίαρχες; Ποιά στάση κράτησαν τά πολιτικά κόμματα, ἡ «προοδευτική παράταξη», στήν πρόσφατη ἐξαγορά - ἀγοραπωλησία τοῦ Ντέταρι ἢ στό διπλό συμβόλαιο τοῦ Ἀποστολάκη στήν (πρώην) ὀμάδα του τόν Ὀλυμπιακό καί στόν Παναθηναϊκό, ὅπου κατέληξε; Ποῦ βρίσκεται ἐδῶ ἡ ἠθική, ἡ ἐντιμότητα, κατά πού τραβᾷ ἐκείνη ἡ περίφημη ἐλαστικότητα τῶν θεσμῶν, πού ἔχει ὀδηγήσει ἕναν κόσμο ὀλόκληρο σέ μιά ἄνευ προηγουμένου θεσμολαγνία, κενή περιεχομένου; Τό συμπέρασμα προκύπτει ἀβίαστα. Ἡ πολιτική τάξη πού μᾶς κυβερνᾷ —κυρίως τά κόμματα τῆς ἀντιπολίτευσης— ἔχει σέ τόσο βαθμό ἀποκοπῆ ἀπό τήν κοινωνία, ὥστε, κάποιες στοιχειώδεις ἠθικές ἀρχές, νά κρίνει ὅτι δέν μποροῦν νά ἐφαρμοσθοῦν στά ἐπιμέρους (κοινωνικά) συμφύροντα. Ἔτσι τίς κρατᾷ γιά τόν ἑαυτό της, μεταπλάθοντάς τες κατά τό δοκοῦν καί κατά τή συγκυρία, ἀνάγοντάς τες σέ ἐργαλεῖο προπαγάν-

Στα χυμνού αφάλας

δας και πολιτικής αποτελεσματικότητας. Γιατί, μήπως δέν ήταν γνωστό σέ δλόκληρη τήν έλλη- νική έπικράτεια ότι ό κ. Κατοίκης, μέ τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο, αποτελεί μέρος τοῦ κοινοβου- λευτικού σώματος τής Ν.Δ., μήπως δλοι δέν ψιθύριζαν από τήν έπομένη τών εκλογών τής 8ης 'Απριλίου ότι είναι θέμα χρόνου ή ένταξή του στό κυβερνητικό κόμμα; 'Ο ντόρος λοιπόν γίνεται καί γιά τά προσχήματα, γιά νά δώσουν χώρο σέ προσχηματικές δηλώσεις, προσχηματικές πρα- κτικές, προσχηματική, τελικά, αλλαγή πλευσης, οι δημοτικές εκλογές έρχονται, τό μπλόκ τών προοδευτικῶν δυνάμεων πρέπει νά ανασυσταθεί μέ κάποια φερεγγυότητα καί από τούς δύο συμ- βαλλομένους, έχοντας αναβαπτισθεί στήν κολυμβήθρα πού αναπάντεχα τούς παρουσιάσθηκε. 'Αλλά καί αὐτή ή κατάληξη νά μήν εὐδοωθεί, ή Ν.Δ. θά έχει φορτωθεί μέ τό πρώτο της ήθικό άμάρτημα. Αυτό, δλους τούς βολεύει...

'Ανδρέας Παπαλιάς

Τῆς Κορέας...

'Ο τομέας τών ηλεκτρονικῶν είναι ή βιομηχανική δραστηριότητα ή όποία παρουσιάζει τό μεγαλύτερο ρυθμό ανάπτυξης στή Νότια Κορέα. 'Από τούς 600 εργάτες τής εται- ρείας παραγωγής ηλεκτρονικῶν *Now Precision Company* οι 598 είναι γυναίκες καί από αὐτές οι περισσότερες είναι κάτω τών 25 ἐτῶν. Στόν τομέα αὐτόν υπήρξε μιá αξιοση- μείωτη στροφή πρὸς τήν παραγωγή καί εξαγωγή εξειδικευμένων προϊόντων. 'Η μεγα- λύτερη πρόοδος σημειώθηκε στό βιομηχανικό ηλεκτρονικό εξοπλισμό πού αὐξήθηκε από 8,9% τής συνολικής παραγωγής ηλεκτρονικῶν τό 1976 στό 17% τό 1983, ἐνῶ οι εξαγωγές αὐξήθηκαν από 5,4% σέ 14,5%. Τό 90% είναι άνύπαντρες, πού έχουν υπο- χρεωθεί νά αφήσουν τά σπίτια τους ή μάλλον τά χωράφια τους καί οι όποίες, γιά νά μπο- ροῦν νά τά βγάλουν πέρα, μένουν πέντε ή έξι μαζί σέ κάποιο δωμάτιο πού νοικιάζουν.

'Ενῶ ή παραγωγή ηλεκτρονικῶν τής Κορέας έχει σέ μεγάλο βαθμό στραφεῖ στίς εξαγωγές, ή ἐγχώρια αγορά αὐξάνεται καί αὐτή μέ πολύ ταχείς ρυθμούς, λόγω τής αὐ- ξησης τοῦ ἐθνικοῦ εισοδήματος, τής έναρξης λειτουργίας ξεχωρημένης τηλεόρασης τό 1982 καί τής αὐξημένης ζήτησης βιομηχανικοῦ ηλεκτρονικοῦ εξοπλισμοῦ, καθώς καί τής γενικής ανάπτυξης τής ἐθνικῆς οικονομίας. 'Ο μέσος ὀρος εβδομαδιαίας εργασίας στήν Κορέα, ένας από τούς ὑψηλότερους στόν κόσμο, ξεπερνάει τίς 50 ὥρες σέ μιá εβδομάδα πεντέμισι ἡμερῶν. Δέν υπάρχει κατώτατο μισθολογικό ὄριο καί τά ὠρομίσθια ἀρχίζουν από 140 δραχμές τό πολύ. "Όσοι εργάτες έχουν ἀρκετά χρόνια υπηρεσίας μπο- ροῦν, *Ισως*, νά διπλασιάσουν αὐτό τό ποσό.

Τό 1983, ή κυβέρνηση τής Νότιας Κορέας ἔθεσε σέ ἐφαρμογή έναν νέο νόμο γιά τίς ξένες ἐπενδύσεις μέ σκοπό νά αὐξήσει τήν ανταγωνιστικότητα καί τήν παραγωγικό- τητα τής οικονομίας της καί νά διευκολίσει τή μεταφορά τεχνολογίας. Στίς ξένες εται- ρείες, ὑποστηρίζουν οι συνδικαλιστές, ή μεταχείριση τών εργατῶν είναι χειρότερη ἀπ' ό,τι στίς κορεάτικες. Στήν ἀμερικανική εταιρεία *Motorola Korea*, όπου δουλεύουν 3.100

Δια χειρῶν ἀφ' ἑαυτοῦ

ἐργάτες ἐπὶ δύομισι χρόνια, δεκάδες συνδικαλιστές πάλευαν ἀνεπιτυχῶς νὰ φτιάξουν ἕνα σωματεῖο. Ἡ εἰκοσιτετράχρονη Λι-Γιόνγκ-Σού, μετὰ ἀπὸ ἕξι χρόνια στὴ γραμμὴ παραγωγῆς, προήχθη σὲ ἐλιγκτὴ ποιότητας καὶ σήμερα δουλεύει 48 ὥρες τὴ βδομάδα μὲ ἀμοιβὴν κάτι λιγότερο ἀπὸ 280 δρχ. τὴν ὥρα. Δέν ἔχει ἰατρικὴ ἀσφάλιση, δέν ἀμείβεται ὅταν ἀρρωσταίνει καὶ ἡ Motorola τῆς προσφέρει 3 μέρες ἀδεια τὸ χρόνο, ἀνευ ἀποδοχῶν. Εἶναι εὐκόλο νὰ καταλάβει κανεὶς γιατί τὸ 1985 ἡ ἐταιρεία αὐτὴ εἶχε ἐπενδύσει στὴν Κορέα μόνο τὸ 3% τοῦ συνολικοῦ τῆς κεφαλαίου, ἐνῶ τὰ ἀντίστοιχα κέρδη τῆς στὴ χώρα αὐτὴ ἔφταναν τὸ 22% τῶν συνολικῶν κερδῶν τῆς ἀπὸ τίς δραστηριότητές τῆς σὲ ὄλο τὸν κόσμο.

Ἡ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη τῆς Κορέας χαρακτηρίζεται ἀπὸ μεγάλο βαθμὸ κρατικῆς παρέμβασης, ἰδιαίτερα μὲ τὰ διάφορα πενταετῆ προγράμματα οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης πού ἀρχισαν νὰ ἐφαρμόζονται ἀπ' τὴ δεκαετία τοῦ 1960. Ὅμως, ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι σήμερα ἡ κυβέρνησις εἶναι ἀποφασισμένη νὰ ἐπιταχύνει τὴ χαλάρωση τῶν ἐλέγχων στὴν πορεία ἐκβιομηχάνισης καὶ νὰ δώσει μεγαλύτερη ἐμφαση στὴν ἐδραίωση ἑνὸς εὐνοϊκοῦ κλίματος γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας. Ἐν τῷ μεταξυ, στὴ Σεούλ τῶν 10 ἑκατομμυρίων κατοίκων ἡ κοινωνικὴ πίεσις συσσωρεύεται. Στους δρόμους τῆς παρατηρεῖται κυκλοφοριακὴ συμφόρηση πρὸς κάθε κατεύθυνση, σχεδὸν κάθε μιά ὥρα. Τὰ λεωφορεῖα καὶ τὸ μετρό μόλις προχωροῦν. Τὸ νέφος τσοῦζει τὰ μάτια. Πίσω ἀπὸ μιά μοντέρνα πρόσοψη, τὸ ἕνα τρίτο τῶν οἰκογενειῶν τῆς πόλης ζοῦν σὲ νοικιασμένα μονὰ δωμάτια. Ἡ μέση προκαταβολὴ γιὰ ἕνα τέτοιο δωμάτιο κυμαίνεται ἀπὸ ἕνα ἕως πέντε χρόνια. Τεράστια τιμεντένια συγκροτήματα τέτοιων διαμερισμάτων «πολυτελείας» ἀπλώνονται σάν καρκίνος, χωρὶς καμιὰ οἰκιστικὴ ρύθμιση, ξεριζώνοντας τοὺς λιγότερο «προνομιούχους» ἀπὸ τοὺς παλιούς τόπους κατοικίας τους. Ἐνα ἑκατομμύριο κάτοικοι τῆς Σεούλ ταξινομοῦνται στατιστικῶς ὡς «φτωχοὶ ἀστικῶν περιοχῶν» καὶ αὐτοὶ δέν ἔχουν οὔτε ἕνα νοικιασμένο δωμάτιο.

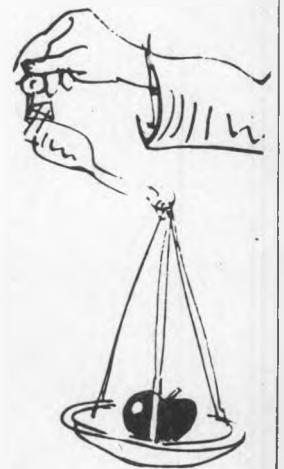
Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ἀμεσων ξένων ἐπενδύσεων ἔχουν τὴ μορφή μικτῶν ἐπιχειρήσεων μὲ ἀμερικανικὴς καὶ ἰαπωνικὴς ἐταιρεῖες. Σήμερα, ὑπάρχουν στὴ Νότια Κορέα περισσότερες ἀπὸ 100 ἀμερικανικὴς στρατιωτικὴς βάσεις, 43.000 στρατιῶτες καὶ ἑκατοντάδες ἀμερικανικὰ πυρηνικὰ δπλα.

Χαράλαμπος Γολέμης

ΕΝΑ ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΙΕΣΤΗΡΙΟΥ

Λίγο πρὶν σταλεῖ τὸ τεῦχος στοῦ τυπογραφείου, ἀνακάλυψα ὅτι δύο κείμενα πού ἔστειλα στοῦ περιοδικό γιὰ τὴ Νότια Κορέα μπερδεύτηκαν μεταξυ τους σὲ βαθμὸ πού τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι ... αὐτὸ πού μόλις διαβάσατε. Γιὰ ἐνημέρωσή σας, σᾶς πληροφορῶ ὅτι στὸν *Πολίτη* ἔστειλα πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ δύο χειρόγραφα. Τὸ ἕνα, γραμμένο μὲ κόκκινα γράμματα γιὰ νὰ ξεχωρίζει, ζητοῦσα νὰ δημοσιευτεῖ μὲ τὸν τίτλο «Τὶ Σεούλ, τί Βουκουρέστι» καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μεταφρασμένα ἀποσπάσματα ἀρθροῦ τοῦ Μάρκ Κούπερ μὲ τίτλο «Stone Walled», πού δημοσιεύτηκε στοῦ περιοδικό *New Statesman* τῆς 8ης Ἰουνίου 1990. Τὸ ἄλλο χειρόγραφο, γραμμένο μὲ μαῦρα γράμματα, εἶ-

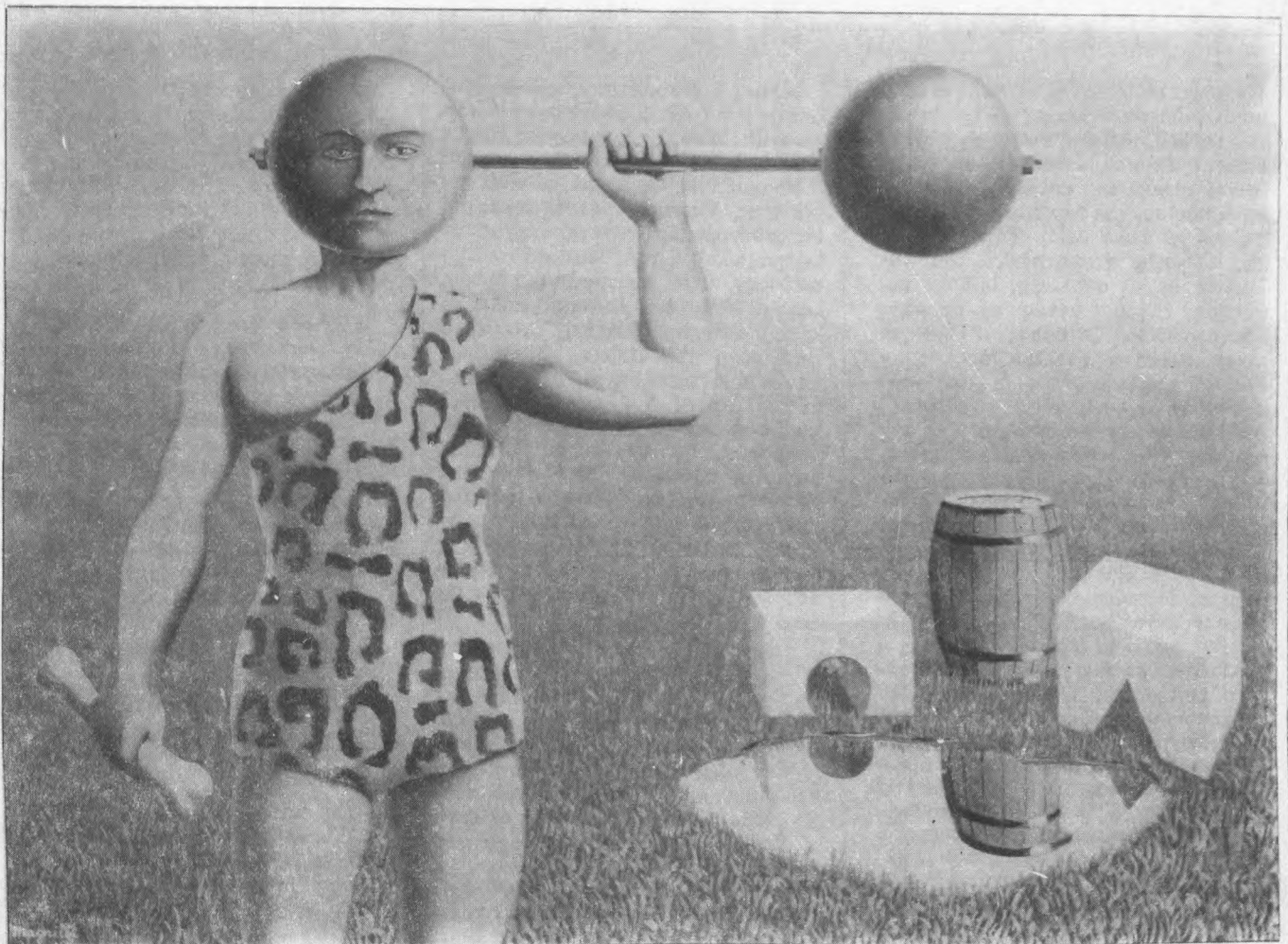

Δια γυμνοῦ σφαιλάου

χε τίτλο «Τό οικονομικό θαῦμα τῆς Νότιας Κορέας» καί τό ἔθετα ὑπόψη τῶν οικονομολόγων συνεργατῶν τοῦ *Πολίτη* κυρίων Καβουριάρη καί Δεδουσόπουλου γιά ἐπιστημονικό σχολιασμό, πρὶν τό στείλω γιά δημοσίευση στόν *Οικονομικό Ταχυδρόμο*.

Οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ περιοδικοῦ, γιά ἀγνωστους λόγους, ἐμπλέξαν τά δύο κείμενα καί «κατασκεύασαν» ἕνα τρίτο κείμενο μέ τίτλο «Τῆς Κορέας...», ὅπου τά περιεχόμενα τοῦ «μαύρου» χειρογράφου παρουσιάζονται μέ «κανονικά, ἴσια» γράμματα καί τά ἀντίστοιχα τοῦ «κόκκινου» μέ «πλαγιαστά». Τώρα πιά, ὅ,τι ἔγινε ἔγινε. Πάντως μέ τίς διευκρινίσεις πού σᾶς ἔδωσα, μπορεῖτε νά ξαναδιαβάσετε τά δύο ξεχωριστά κείμενα μέ κάποια τάξη.

Χ.Γ.

ΠΑΣΟΚ: ΕΚΡΗΞΕΙΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

Στήν τελευταία όλομέλεια

του Άνδρέα Πανταζόπουλου

Η διήμερη συνεδρίαση της Κεντρικής Όργανωτικής Επιτροπής Συνεδρίου του ΠΑΣΟΚ (14-15 Ιουλίου) υπήρξε «άρκετά γόνιμη και παραγωγική», σύμφωνα με τα λεγόμενα της ήγετικής ομάδας του κόμματος. Άνανεώθηκε ή πίστη των συμμετεχόντων στην ένότητα του κόμματος, οι απόψεις που ακούσθηκαν συγκλίνουν στα βασικά τους σημεία και, έτσι, τό συνέδριο του έπόμενου Σεπτεμβρίου δέν έχει παρά νά προβεί στην άπαραίτητη σύνθεση.

Τί γονιμοποίησε και τί παρήγαγε όμως ή διήμερη σύσκεψη των στελεχών του ΠΑΣΟΚ; Αύτή ή σύσκεψη υπήρξε άρκετά άποκαλυπτική ως προς τόν έσωτάτο πολιτικό και ιδεολογικό πυρήνα που συνέχει τό κόμμα, τά στελέχη και τά άπλά μέλη. Τό πρόβλημα της «έθνικής στρατηγικής», που ταιλαιώρησε τή σύσκεψη, υπήρξε κυρίαρχο, υπερβαίνοντας τά διάφορα «όργανωτικά» ζητήματα. Όλα τά πρωτοκλασάτα στελέχη αφιέρωσαν άρκετό χρόνο από τίς όμιλίες τους στα «έθνικά ζητήματα», τονίζοντας, στή συντριπτική τους πλειοψηφία, τήν «έθνική προοπτική» του κόμματος, που τό διαφοροποιεί ποιοτικά από τά άλλα «παραδοσιακά» έλληνικά πολιτικά κόμματα. Ό άξονας αυτός της έθνικής στρατηγικής άναδεικνύεται σέ βασική και καθοριστική γραμμή της πορείας του κόμματος και, ταυτόχρονα, δείχνει τό χώρο μέσα από τόν όποιο θά προέλθει ή άναγέννησή του, ή «άλλαγή» της φυσιογνωμίας του, ή «έπανίδρυσή» του. Ό χώρος αυτός δέν μπορεί παρά νά είναι ό έθνικός χώρος ή, όπως τό λένε οι έπεξεργασίες της επιτροπής θέσεων, ό «έλληνικός κοινωνικός άνθρωπισμός και ό έλληνικός πολιτισμός». Ό ίδιος ό Α. Παπανδρέου άναφερόμενος στην άναγκαιότητα μιås διεκδικητικής στάσης στο πλαίσιο της ΕΟΚ έπισήμανε τούς κινδύνους από τήν «πώληση έλληνικής γής» στις παραμεθόριες περιοχές της χώρας.

Βέβαια ό έθνικιστικός προσανατολισμός του ΠΑΣΟΚ δέν είναι κάτι καινούργιο. Άπό τή ληξιαρχική πράξη γέννησης του κόμματος έως σήμερα οι έθνικιστικές «υπερβολές» είναι συχνότατες. Τίς περισσότερες φορές αυτές οι υπερβολές συσχετίζονται με τήν έλληνική λαϊκή παράδοση για νά άποτελέσουν, στην προγραμματική τους έκφορά, τήν εναλλακτική πολιτική λύση άπέναντι στη Δεξιά. Στόν πολιτικό λόγο του ΠΑΣΟΚ έκφράζεται πάντα ή άντιπαλότητα, ή «έγγενής» άντιπαλότητα, άνάμεσα στη λαϊκή παράδοση και τίς πρακτικές της μεταπρατικής άστικής τάξης. Τά παραδείγματα άφθονούν. Σέ ένα κείμενο της επιτροπής πολιτιστικού του κόμματος (1980) διαβάσουμε ότι ή διαδικασία πολιτισμικής ένσωμάτωσης που ξεκίνησε με τό «δόγμα Τρούμαν» και ύλοποιείται με τήν ένταξη στην ΕΟΚ

«σημαίνει καταστροφή της πολιτισμικής ύποδομής με γενίκευση της μετατροπής της σέ εμπόρευμα... σημαίνει παραπέρα άντικατάσταση φθαρμένων και κατεστραμμένων αξιών χρήσης του Λαού, με τή μεταφορά ξένων προτύπων...». Γι' αυτό είναι άνάγκη νά στηριχθούν οι «δημοκρατικοί πολιτιστικοί θεσμοί», όπως ή «γιορτή, τό πανηγύρι, ή έκδρομή, ή διατήρηση παραδοσιακών πολιτιστικών έθίμων».

Ό «έθνικολαϊκός» πολιτισμός που άποτελεί άναπόσπαστο στοιχείο της Έθνικής Λαϊκής Ένότητας, ύπαγορεύει τίς γονυκλισίες μπροστά στην Παναγία τή Σουμελά, αλλά, αν συμπέσει με μιá συνεστίαση της επιτροπής συνδικαλιστικού, στο κέντρο «Δίας» κατά προτίμηση, ύποχρεούται νά χορέψει ζεϊμπέκικο.

Τό έθνικό όμως ζήτημα είναι και ή λυδία λίθος των πολιτικών συμμαχιών. Ό Κ. Σκανδαλίδης, αναλύοντας τήν άπόφαση της Κεντρικής Έπιτροπής του ΠΑΣΟΚ (Σύνοδος Χαλκίδας, Έξόρμηση, 29/11/87) για τή συμμαχία με τήν Άριστερά, τόνιζε ένδεικτικά:

«Τό περιεχόμενο του διαλόγου βρίσκει στο ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΘΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ. Νά συμφωνήσουμε ότι προέχει ή έθνική στρατηγική και οι λύσεις που θά άναζητηθούν στα έθνικά θέματα στα πλαίσια της, καθώς και ή τακτική που θά ακολουθήσουμε».

Ένα άλλο μέλος της Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ, ό Μ. Χαραλαμπίδης, σέ ένα από τά άρθρα του (Έλευθεροτυπία, 6/6/86) κατέληγε:

«Έμεις, οι όποιοι σάν λαός στην Ίστορία μας (παρ' όλο που μας τό δίδαξαν διαφορετικά) δέν γνωρίσαμε τόν ευρωπαϊκό Μεσαίωνα και τά χαρακτηριστικά του, σήμερα δέν θα δεχτούμε τήν εισοδό μας σέ ένα νέο Μεσαίωνα. Σέ μιá Εύ-

ρώπη των πολυεθνικών, του ρατσισμού, του νεοφασισμού ή και εκείνης της παρηκμασμένης ευρωπαϊστερδας, που έχασε την ταυτότητά της και η οποία θα ανέχεται την τουρκική κατοχή της Κύπρου, τη νομιμοποίηση της βαρβαρότητας στην Ίμβρο και στην Τένεδο, και όπου σε μία "νέα σύγχρονη τουρκική δημοκρατία" μέλος των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, τό κεφάλι του Κούρδου αντίρτη της ελευθερίας θά τιμάται 2.000.000 τουρκικές λίρες, εμείς δέν συμετέχουμε.

Θά βρούμε μαζί μέ τούς λαούς της Ανατολικής Μεσογείου και τούς ευρωπαϊκούς λαούς τούς δρόμους μιας Νέας Αναγέννησης».

Άλλου κάποια άλλα κείμενα του ΠΑΣΟΚ καλούσαν, στην περίοδο πριν τό 1981, τήν οργάνωση «παλλαϊκής δμυνας» γιά τήν «προστασία της πατρίδας» από τόν τουρκικό έπεκτατισμό, τήν άπελευθέρωση και αυτοδιάθεση της Κύπρου κ.λπ. Τέλος, άς θυμηθούμε τή διαβόητη πλέον «έγκύκλιο Τζουμάκα» (9/1/80) και άς έπισημάσουμε ένα στοιχείο της, πού ποτέ δέν ειδη τό φώς της δημοσιότητας. Έκει, λοιπόν, στά πολλά άναφερόμενα περί της «φιλοσοφίας» διακόσμησης των γραφείων των Τοπικών Οργανώσεων, συνιστάται νά άναρτηθεί ή φωτογραφία του Μακρυγιάννη γιάτί «τό Σύνταγμα του Μακρυγιάννη» συνδέεται «μέ τόν έκδημοκρατισμό του σήμερα».

Από τό 1981 και ύστερα όμως, έπειδή ό έθνικιστικός προσανατολισμός συγκρούεται μέ τό «ρεαλισμό» του κυβερνητικού κόμματος, λαμβάνει χώρα μία μεταστροφή. Έ έννοια της άπειλης του έθνικου χώρου, της έθνικης κοινότητας, μετασηματίζεται σε άπειλή άποσταθεροποίησης της κυβερνητικής έξουσίας, της Άλλαγής. Τούτος όμως ό μετασηματισμός δέν είναι ποιοτικός, παράγεται από τόν πρωταρχικό ιδεολογικό πυρήνα, άπλώς συνιστά τή δεύτερη έκδοχή του. Έ εικόνα του άγωνιστή, διεκδικητή πού παλεύει, και τίς πιά πολλές φορές νικά, μέσα στις συμπληγάδες της ΕΟΚ, του ΝΑΤΟ (πού «γιά πρώτη φορά» τό 1981 «δέν βγάξει κοινό άνακοινωθέν»), των πολυεθνικών, του τουρκικού, του έβραϊκού λόμπυ κ.λπ., είναι κυρίαρχη. Μικρός λαός και πολεμά δίχως σπαθιά και βόλια...

Έ πρόσφατη ήττα στις εκλογές του Άπριλ φαίνεται λοιπόν ή δραματικό γιά τήν κοινωνία και τούς οπαδούς του ΠΑΣΟΚ, αυτά τά προβλήματα και νά τά καθιστά μοναδική πηγή άναβάπτισης γιά τήν ποθούμενη (άπό ποιούς, άλήθεια;) μετεξέλιξη του ΠΑ-

ΣΟΚ. Όσο και άν φαίνεται άκατανόητο, ή πλειοψηφία των στελεχών του κόμματος συμφωνεί μέ τόν Γ. Γεννηματά όταν τονίζει:

«Έγώ, άν φύγει ή "έθνική στρατηγική" δέν έχει νόημα νά ύπηρετώ τό ΠΑΣΟΚ. Όλες οι χώρες στην ΕΟΚ έχουν τή δική τους έθνική στρατηγική»

και τά στελέχη προσυπογράφουν τή άπάντηση του Κ. Σκανδαλίδη στον Κ. Σημίτη:

«Αν τό ΠΑΣΟΚ άφαιρέσει τή συλλογιστική του πατριωτικού κινήματος και της σύγχρονης δσης της έθνικης ανεξαρτησίας από τή στρατηγική του, τότε είναι ένα άλλο κόμμα, πού θά μπορεί νά εναλλάσσεται μέ τή Δεξιά στην έξουσία» (Τά Νέα, 16/7/90).

Ό Α. Παπανδρέου άπορεί, πώς είναι δυνατόν «μορφωμένοι άνθρωποι (Κ. Σημίτης, άλλά και Βάσω Παπανδρέου) νά κλένε τέτοια πράγματα». Νά λένε δηλαδή τί; Ότι στο κείμενο πού έπεξεργάστηκε ή έπιτροπή θέσεων ύπάρχει «ύπερβολικός έθνικισμός» (Σημίτης), ύπέμετρη άναφορά στους κινδύνους πού αντιμετωπίζει ή Έλλάδα από τό έξωτερικό (Σημίτης), αντίφαση στη θέση «άποδεχόμαστε τούς κανόνες τού ανταγωνισμού, πού δέν θέτουν σε κίνδυνο τά έθνικά μας συμφέροντα» (Σημίτης), «δέν είμαστε τό κέντρο του κόσμου και δι τή 1992 στην ΕΟΚ είναι παρελθόν... Δέν ύπάρχει δυνατότητα νά επιβάλλουμε όρους... Οι άποφάσεις της ΕΟΚ είναι ύποχρεωτικές... Δέν ύπάρχει στό έπίπεδο ΕΟΚ Βορράς - Νότος άλλά μόνο συμμαχίες σε διάφορα θέματα» (Β. Παπανδρέου).

Πράγματι, λοιπόν, από μία πρώτη ματιά, φαίνεται άκατανόητη αυτή ή ύστερη έπιστροφή στις ρίζες. Είναι άκατανόητο έπιπλέον τό γεγονός ότι βρέθηκαν μόνο ό Κ. Σημίτης και ή Β. Παπανδρέου άνάμεσα στα περίπου τετρακόσια στελέχη νά άχνοδιαγράψουν τό ίχνος μιας νέας πολιτικής όρθολογικότητας.

Είναι άκατανόητο, άλλά δέν είναι άνεξήγητο. Οι περισσότερες προσεγγίσεις στο «φαινόμενο ΠΑΣΟΚ» δέν έχουν μόνο ύποτιμήσει τόν σκληρό έθνικιστικό του προσανατολισμό, άλ-

λά δέν έχουν έπιπλέον κατορθώσει νά τόν εντάξουν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο πού οργάνώνει τήν κοσμοαντίληψη του κόμματος. Πίσω από τό έθνικιστικό παραλήρημα του κόμματος βρίσκεται μία δλόκληρη πολιτική μυθολογία πού ιδιοποιείται, πλαισιώνει και χαρακτηρίζει τήν οποιαδήποτε άνωμαλία, πού άπειλεί τήν έθνική κοινότητα. Τό βασικό χαρακτηριστικό του πολιτικού μύθου είναι ότι εκκινώντας από πραγματικές αιτίες, στηριζόμενος σε άπτά, πραγματικά γεγονότα, τά άποσπά από τό ιστορικό τους πλαίσιο και τούς προσδίδει μία πανιστορική (και συγχρόνως άιστορική) δυναμική, καθιστώντας τίς πολιτικές και συμβολικές τους άπολήξεις έρμηνευτικά σχήματα του περιβάλλοντος χώρου. Ό πολιτικός μύθος δέν είναι παραμύθι, ψέμα, άλλά τό γνήσιο τέκνο μιας διαδικασίας παραποίησης/προσαρμογής διαφόρων πλευρών της πραγματικότητας.

Έτσι ό έθνικός πολιτικός μύθος του ΠΑΣΟΚ δέν είναι μία άπάτη, άλλά συνιστά τήν κοσμοαντίληψη του πολιτικού φορέα. Τό σημαντικό στοιχείο είναι ότι αυτή ή συγκεκριμένη πολιτική μυθολογία είναι ή κυρίαρχη, έσωματώνοντας τά διάφορα συγγενικά της ύποσύνολα, άρθρώνοντας τά σε έναν ένιαίο ιδεολογικό λόγο. Δέν νομίζω ότι άδικούμε τό ΠΑΣΟΚ. Άς θυμηθούμε ότι τά βασικά χαρακτηριστικά πού θεμελιώνουν τήν έννοια πολιτικός μύθος — ή Συνωμοσία, ό Σωτήρας, ή άέναν έπιστροφή στις παλιές καλές ήμέρες, τόν Χρυσούν Αίωνα, ή Ένότητα— συναντώνται άτόφια στην πολιτική ιδεολογία του κόμματος και του Άρχηγου του. Αυτό τό έκρηκτικό μίγμα-παρήγαγε τόν πολιτικό και ήθικό άμοραλισμό της παρελθούσης δεκαετίας, αυτό βρίσκεται στην βάση του σημερινού πολιτικού άνορθολογισμού, αυτό τροφοδοτεί τήν γλυκιά αυταπάτη ενός έγκόσμιου άναχωρητισμού γιά τό σημερινό ΠΑΣΟΚ.

Έπιστροφή στις ρίζες, λοιπόν, μέ τόν Σωτήρα άποκαμωμένο, άλλά άκόμα κύριο του παιχνιδιού, μέ τήν Έλλάδα νά «πωλείται» και μέ μία πολιτική και κοινωνική ήττα πού φαίνεται ότι τό πάλι ποτέ «συλλογικό» ΠΑΣΟΚ δέν έχει άκόμα καταλοήσει...

Μιά συζήτηση με τόν Φώτη Κουβέλη

Θεωρήσαμε ότι θά ήταν ωφέλιμη και αναγκαία μία συζήτηση με τόν Φώτη Κουβέλη πού εκλέχτηκε γραμματέας τής ΕΑΡ στό πρόσφατο συνέδριό της. Ή ωφέλιμη γιατί έτσι ό καθένας μπορεί, από πρώτο χέρι, νά διαπιστώσει τίς απόψεις του νέου γραμματέα τής ΕΑΡ, του κόμματος του γενικότερα και νά τίς αποτιμήσει έχοντας μιάν έγκυρη πληροφόρηση. Ή αναγκαία γιατί πιστεύουμε ότι ό διάλογος μεταξύ άριστερών, έστω κι αν ό καθένας τραβά χωριστούς δρόμους, δέν πρέπει νά σταματά ποτέ. Με τό διάλογο φτιαχνόμαστε, δοκιμαζόμαστε, έπαληθευόμαστε ή διαψευδóμαστε. Ό Φώτης Κουβέλης δέχτηκε πρόθυμα τήν πρότασή μας. Τό αποτέλεσμα τής κουβέντας βρίσκεται άτόφιο στό παρακάτω.

Πολίτης: Κατ' άρχήν Φώτη θά θέλαμε νά σέ συγχαρούμε γιά τήν έκλογή σου ως γραμματέα τής ΕΑΡ και τά συγχαρητήριά μας αυτά δέν είναι τυπική εκδήλωση άβροφροσύνης. Ή έκλογή σου είναι, σίγουρα, αποτέλεσμα δημοκρατικών διαδικασιών στό κόμμα σας, θεσμών δηλαδή πού πάντα πρυτάνευαν στήν ανανεωτική Ή Αριστερά και πού αποτελούν κληρονομία κοινή.

Ής άρχίσουμε, λοιπόν, τή συζήτησή μας, πού δέν θά είναι άθωα, μία και ανήκουμε σέ διαφορετικούς ιδεολογικούς και πολιτικούς χώρους. Είναι φυσικό νά μή συμερίζεσθε στήν ΕΑΡ τό δικό μας δίκιο κι αντίθετα τό δικό σας δίκιο νά φαίνεται άδικο σέ μās.

Φώτης Κουβέλης: Σās ευχαριστώ γιά τά συγχαρητήρια. Πράγματι, ή λειτουργία του συνεδρίου μας είναι ένα πολιτικό μέγεθος πού παράγει αποτελέσματα έξω από τό χώρο τής ΕΑΡ και καταγράφεται ως μία δημοκρατική διαδικασία στό πολιτικά πράγματα τής χώρας. Είμαι έτοιμος λοιπόν ν' άρχίσουμε τήν κουβέντα, βέβαια όχι άθωα, αλλά χωρίς αντιπαλότητες. Δέν κρύβω ότι ό πολιτικός όμφάλιος λώρος μου εξακολουθεί νά έχει σύνδεση με τό πάλαι ποτέ έναίο ΚΚΕ έσωτ., ένα σημαντικό κομμάτι του όποιου βρίσκεται σήμερα στό ΚΚΕ έσωτ.— Ή ανανεωτική Ή Αριστερά.

Πολίτης: Οι αντιπαλότητες ώστόσο είναι δεδομένες και δέν μπορούμε ούτε νά τίς συγκαλύψουμε ούτε νά τίς αποκρύψουμε. Ή απλως ύπάρχει ένα πρόβλημα: αν μπορούμε νά είμαστε κόσμιοι μέσα στήν αντιπαλότητα και ουσιαστικοί.

Φ.Κ.: Αυτό είναι διεκδίκηση.

Πολίτης: Βέβαια, όχι όμως αυτονόητη. Ής κάνουμε λοιπόν τήν πρώτη έρώτηση γιά νά συνδεθóμε με τά προηγóμενα, τά προηγóμενα τής ιστορίας μας.

Πραγματοποιήθηκαν οί στόχοι τής ΕΑΡ;

Ή διάσπαση του έναίου ΚΚΕ έσωτ. και ή δημιουργία τής ΕΑΡ δικαιολογήθηκαν με δύο επιχειρήματα. 1ο, ότι ή κομμουνιστική παράδοση είναι πλέον ξεπερασμένη και αναχρονιστική. 2ο, με βάση ένα σύγχρονο άριστερό αλλά μή κομμουνιστικό πολιτικό λόγο, τό νέο κόμμα θά μπορούσε νά αποκτήσει έλκτική δύναμη, νά συνδεθεί με τίς εύρύτερες λαϊκές μάζες και ν' άνοίξει μιá νέα φάση στήν ιστορία του ελληνικού άριστερου κινήματος. Αυτοί οι άρχικοί στόχοι πόσο νομίζετε ότι έχουν πραγματοποιηθεί στό τρία χρόνια ζωής τής ΕΑΡ;

Φ.Κ.: Έκκρεμεί μιá συστηματική συζήτηση μέσα στήν ΕΑΡ γιά νά δοúμε αν κατάφερε νά πετύχει τούς στόχους πού είχε βάλει με τή δημιουργία της. Ή συζήτηση αυτή δέν πρέπει νά γίνει μόνο γιά ιστορικούς λόγους, αλλά και γιά τή συναγωγή πολιτικών συμπερασμάτων γιά τήν πορεία της. Θά έλεγα ότι ή υπέρβαση του κομμουνιστικού χαρακτήρα του κόμματος δέν έγινε μόνο γιά τήν άποκοπή από κάποιες αναχρονιστικές ιδέες και γιά τήν άπόκτηση κάποιων έλκτικων ιδεών, αλλά

έγινε, κυρίως, γιά νά αντιστοιχηθεί πρós τίς εξελίξεις πού τότε είχαν άρχίσει νά δρομολογóνται και σήμερα έχουν καταγραφεί με πάρα πολύ έντονο τρόπο. Δέν θέλω νά μηδενίσω κατακτήσεις πού ό χώρος τής κομμουνιστικής ανανέωσης είχε καταγράψει στό ένεργητικό του. Π.χ., τήν ιδέα του σοσιαλισμού με ανθρώπινο πρόσωπο, τήν πολιτική παραδοχή ότι δέν μπορεί νά ύπάρξει σοσιαλισμός χωρίς δημοκρατία κι ότι ή δημοκρατία αποτελεί άναγκαίο όρο και περιεχόμενο του σοσιαλισμού. Ήπως επίσης θά ήταν πολιτική άδικία ν' άρνηθεί κάποιος ότι τό έναίο ΚΚΕ έσωτ. δέν είδε και δέν αξιοποίησε ιδέες πού έχουν σχέση με τά νέα κοινωνικά κινήματα, τίς ατομικές έλευθερίες, τά ατομικά δικαιώματα, μακριά από ιδεολογισμούς και αναχρονισμούς. Αυτή ή καταγραφή είναι άναγκαία και όφειλόμενη. Ή από κεί και πέρα όμως ήταν άναγκαίο νά υπερβóμε τόν κομμουνιστικό χαρακτήρα.

Ήστόσο δέν εξασφάλισαμε τό αντίμαμα με τίς μεγάλες μάζες. Κι αυτό πρέπει νά καταγραφεί στό άρνητικά τής προσπάθειάς μας. Οι εϋθύνες άφορούν δλους κι έχουν σχέση με τόν τρόπο πού ξεκινήσαμε τή δόμηση αυτού του κόμματος και τήν παρέμβασή του στό πολιτικά πράγματα του τόπου.

Πολίτης: Πιστεύετε δηλαδή ότι ή άποτυχία σας στό σημείο αυτό όφείλεται σέ λόγους τεχνικούς και οργανωτικούς;

Φ.Κ.: Τήν άποτυχία συνοδεύουν και ύποκειμενικοί και άντικειμενικοί λόγοι. Ή αντικειμενικοί γιατί ή ίδια ή ζωή, ή ίδια ή κοινωνία, δέν μās επέτρεψε νά έπικοινωνήσουμε με τίς μεγάλες

μάζες. 'Αλλά υπάρχουν και υποκειμενικά στοιχεία, ο τρόπος που είδαμε την παρέμβασή μας. 'Ωστόσο, μπορεί ν' αποτύχαμε στο ν' ανταμώσουμε τις μεγάλες μάζες, αλλά θεωρώ ότι βρεθήκαμε μέσα στα γεγονότα, μέσα στις εξελίξεις κι όχι πίσω απ' αυτές. Κι αυτό ήταν μία επιτυχία.

Πολίτης: Ένα χρόνο μετά τη δημιουργία της ΕΑΡ δημιουργήθηκε ο Συνασπισμός. Τις μάζες τις βρήκε ή ΕΑΡ με τη δημιουργία του Συνασπισμού, όχι αυτόνομα, αλλά μέσω του ΚΚΕ. Τήν εποχή της διάσπασης υπήρχε ως προοπτική τό ενδεχόμενο συνεργασίας με τό ΚΚΕ;

Φ.Κ.: Όχι. Τουλάχιστο στο δικό μου μυαλό όχι. Στο δικό μου μυαλό υπήρχε ή απομάκρυνση από ιδεοληψίες και άρνήσεις που είχαν σχέση με ένα μηδενισμό της παρουσίας του ΚΚΕ στά πολιτικά πράγματα της χώρας. 'Ο Συνασπισμός όμως εκείνη τήν εποχή δέν υπήρχε στις στοχεύσεις δσων ιδρύσαμε τήν ΕΑΡ. 'Αλλά αν δέν μπορέσαμε νά συναντηθούμε με τόν κόσμο οφείλεται και στο γεγονός ότι απορροφήκαμε από τή διάθεσή μας νά δημιουργήσουμε τό Συνασπισμό και λειτουργήσαμε μακριά από τις κοινωνικές πραγματικότητες. 'Ενώ τό θέλαμε δέν λειτουργήσαμε στο κοινωνικό επίπεδο, όπως πρέπει νά λειτουργεί ή 'Αριστερά, χωρίς βέβαια νά ξεχνά και τό άμιγώς πολιτικό επίπεδο. Θά 'πρεπε νά υπάρχει ή συλλειτουργία του κοινωνικού και του πολιτικού. 'Αλλά ή προσπάθεια νά συγκροτήσουμε τό Συνασπισμό μās απορρόφησε. 'Υπήρξαν περιπτώσεις που διολισθήσαμε σε μορφές τεχνικής εξουσίας και δέν παρεμβαίναμε στις εξελίξεις μέσα στον κοινωνικό χώρο.

Πολίτης: Σήμερα οι άνθρωποι απομακρύνονται απ' όλες τις μορφές οργάνωσης: τά κόμματα, τό συνδικαλισμό, τις κοινωνικές οργανώσεις, τις πολιτιστικές. 'Επικρατεί τό φαινόμενο της ιδιώτευσης και του ατομικισμού. Πόσο ή ΕΑΡ έχει συνείδηση αυτού του γεγονότος και πώς ανθίσταται σ' αυτές τις τάσεις αποδιοργάνωσης;

Φ.Κ.: Δέν μπορεί νά αισθάνεται κανείς ευχαριστημένος από τά οργανωτικά αποτελέσματα της 'Ελληνικής 'Αριστεράς. 'Αλλά αυτό τό φαινόμενο έχει μία τέτοια διάρκεια που δέν νομίζω ότι μπορούμε νά μιλάμε για ευκαιριακό σύμπτωμα. Πρέπει νά αναζητήσουμε καινούργιους τρόπους οργάνωσης των πολιτών, νά απομακρυνθούμε από παραδοσιακές λειτουργίες και νά αναζητήσουμε εκείνα τά στοιχεία που μπορούν νά μās φέρουν πλησιέστερα στους ενεργούς πολίτες. Πρέπει νά αναζητήσουμε καινούργιες μορφές παραγωγής πολιτικής.

Πολίτης: 'Η πολιτική σήμερα παράγεται από τους επαγγελματίες της πολιτικής, που βρίσκονται αποκομμένοι από τους πολίτες. Ποιές είναι οι μορφές οργάνωσης κατά τή γνώμη σου που μπορούν ν' ανατρέψουν αυτή τήν κατάσταση;

Φ.Κ.: Πράγματι, ο κόσμος επιλέγει τις ατομικές λύσεις έστω κι αν πολλοί πιστεύουν ότι οι ατομικές λύσεις έχουν μόνο βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα. Οι συλλογικές λύσεις είναι εκείνες που έχουν διάρκεια και αποτελεσματικότητα. 'Ο τρόπος που παράγεται σήμερα ή πολιτική κράτησε τόν κόσμο μακριά από τήν πολιτική και αντίστροφα. Είλικρινά δέν κρατώ τό κλειδί για τή λύση του προβλήματος. Πιστεύω όμως ότι έχω προσωπικά κατακτήσει, και έννοω τή λέξη κατακτήσει, πώς πρέπει νά δοθμε τά νέα κοινωνικά κινήματα, τό εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα με καινούργιους δρους, συναρθρούμενο με τους δρους που παράγουν τά νέα κοινωνικά κινήματα. 'Η παρουσία βέβαια των κομμάτων είναι χρήσιμη στο βαθμό που ή δική τους λειτουργία εξασφαλίζεται μέσα από μία άμφίδρομη και ισότιμη επικοινωνία με τό εργατικό-συνδικαλιστικό που πρέπει νά πορευτεί συναρθρωμένο με τά νέα κοινωνικά κινήματα.

Μπορεί ο Συνασπισμός νά γίνει ο φορέας των άριστερων;

Πολίτης: Ξεκινώντας απ' αυτή τήν παραδοχή με τήν όποια, έτσι γενικά διατυπωμένη, κανείς δέν θά μπορούσε νά διαφανήσει, πιστεύετε ότι ο Συνασπισμός μπορεί νά είναι ή μορφή οργάνωσης του κόσμου της 'Αριστεράς, ο νέος τρόπος συνάρθρωσης εργατικού-συνδικαλιστικού κινήματος και κοινωνικών κινήματων των άριστερων πολιτών, που θά αντισταθεί στις τάσεις ιδιώτευσης; Και μία και τό έρώτημα για τόν Συνασπισμό, για τόν όποιο έσείς βλέπετε ότι πρέπει σταδιακά ν' αποκτήσει μία πολιτική ένότητα τέτοια που νά υποκαταστήσει, αν όχι νά αντικαταστήσει, τά κόμματα που σήμερα τόν αποτελούν, νά γίνει ένα νέο κόμμα δηλαδή, νομίζετε ότι μετεξελισσόμενος θά αποτελέσει τήν έκφραση αυτού του νέου ρεύματος μέσα στην ελληνική κοινωνία;

Φ.Κ.: Βεβαίως πρέπει νά υπάρχουν συγγενείς ιδεολογίες που θά κινούνται και θά υπάρχουν σε ένα ορισμένο πλαίσιο...

Πολίτης: "Αν π.χ. μία τάση θεωρεί τό δικαίωμα της άπεργίας άπαραβίαστο και μία άλλη τό δικαίωμα στην εργασία ιερό, πώς μπορούν νά συνυπάρξουν αυτές οι δύο τάσεις στο πλαίσιο του ίδιου κόμματος, αφού είναι διαμετρικά αντίθετες και πολιτικά και ιδεολογικά;

Φ.Κ.: Κατ' αρχήν διαφωνώ ότι οι δύο αυτές έννοιες είναι διαμετρικά αντίθετες. 'Εχω τήν άποψη ότι τό δικαίωμα στην εργασία παράγει τό δικαίωμα στην άπεργία.

Πολίτης: Τό παράδειγμα σχετίζεται με τή σημερινή συγκυρία όπου τά δύο δικαιώματα έρχονται σε αντίθεση στη βάση μιας όρισμένης ιδεολογικής χρήσης των δύο δρων, διαφορετικής κατά τήν έννοια του κράτους και διαφορετικής κατά τήν έννοια των εργαζομένων-άπεργών. 'Αλλά ως συνεχίσουμε...

Φ.Κ.: 'Από κεϊ και πέρα υπάρχουν συγκεκριμένες επιλογές και τακτικές που κάνουν οι επιμέρους ιδεολογίες και τάσεις. Είναι σαφές ότι όταν μιλάμε για έναν πολυτασικό φορέα, χωρίς μαξιμαλισμούς, θεωρώ ότι οι ιδεολογίες πρέπει νά είναι συγγενικές. Δέν μιλάμε για ιδεολογίες αντίπαλες, άσύμπτωτες. Πρέπει νά κινούνται και νά αναπτύσσονται μέσα σε ένα όρισμένο πλαίσιο.

'Ελεγα όμως προηγουμένως ότι ή αποτελεσματικότητα της πολιτικής βρίσκεται στη συλλειτουργία του κοινωνικού και του πολιτικού. Με τήν παραδοχή αυτή που με δεσμεύει, θεωρώ ότι ο οιοσδήποτε μετασχηματισμός του Συνασπισμού δέν είναι ικανός από μόνος του νά φέρει τά επιθυμητά αποτελέσματα, αν δέν υπάρξουν και οι άλλοι δροι.

Διαφοροποιήσεις στο ΚΚΕ

Πολίτης: Ποιοί είναι οι δροι που κατά τή γνώμη σου πρέπει νά εξασφαλισθούν σταδιακά ώστε νά υπάρξει ή συλλειτουργία κοινωνικού και πολιτικού; Με δεδομένο, βέβαια, τό γεγονός ότι ποσοτικά τό ΚΚΕ είναι ή κύρια συνιστώσα του Συνασπισμού και με δεδομένο επίσης τό στοιχείο ότι στο ΚΚΕ επικρατούσαν και επικρατούν ιδεολογικές θέσεις τις όποιες ή άναγνωτική 'Αριστερά είχε καταδικάσει, π.χ. αντίληψεις και πρακτικές για τόν τύπο του κόμματος, τή δημοκρατία στο κόμμα, τή σχέση του με τά κινήματα, τις γενικότερες αντίληψεις για τό σοσιαλισμό, που στην περίπτωση του ΚΚΕ είναι ταυτισμένες με τό σοβιετικό μοντέλο, και πολλές άλλες.

Φ.Κ.: Κατ' αρχήν νά μήν άρνηθούμε τήν κινητικότητα που υπάρχει στο

επίπεδο των ιδεών μέσα στο ΚΚΕ. Νά δοῦμε καί τίς ευρωπαϊκές καί τίς παγκόσμιες πραγματικότητες τοῦ ἀριστεροῦ καί τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος καί νά μή μείνουμε στήν ἀποψη ὅτι τά πράγματα εἶναι στατικά στόν ἑλλαδικό χώρο. Μιά δεύτερη παρατήρηση εἶναι ὅτι τό ΚΚΕ μέ τίς συγκεκριμένες του ἰδεολογικές ἀναφορές δέν ἐμποδίστηκε στό νά πάρει μέρος στή δημιουργία τοῦ Συνασπισμοῦ καί νά ἀκολουθήσει πολιτικές διαφορετικές ἀπό ἐκεῖνες πού θά περίμενε κανεῖς μέ βάση τά στοιχεία πού ὄριζαν τή συμπεριφορά του στό πρόσφατο μάλιστα παρελθόν. Γι' αὐτό θεωρῶ ὅτι τά ὄσα προσδιόριζαν τό ΚΚΕ ὄλα αὐτά τά περασμένα χρόνια δέν μποροῦν νά ἀποτελέσουν τούτη τήν ὥρα ἀποφασιστικό κριτήριο γιά τήν ἱκανότητά του νά ἀντιστοιχεῖται πρὸς τίς νέες πραγματικότητες πού ἤδη ἔχουν ἀρχίσει νά διαμορφώνονται.

Πολίτης: Θές νά πεις ὅτι τό ΚΚΕ βρίσκεται κι αὐτό σέ μία διαδικασία ἀποκομμουνιστοποίησης;

Φ.Κ.: Δέν εἶπα τέτοιο πράγμα οὔτε μπορῶ νά τό προσδιορίσω, γιατί τό ΚΚΕ θά λύσει τά δικά του ζητήματα μέ τίς δικές του διαδικασίες. Καί ὅποιος ἐπιχειρήσει αὐτή τή στιγμή νά προβλέψει θά κάνει λάθος, γιατί τά ζητήματα πού ἀπασχολοῦν τούς κομματικούς φορεῖς ἔχουν καί ἕναν ἑτεροκαθορισμό πού ἀναφέρεται σέ στοιχεῖα πού οἱ ἴδιες οἱ κοινωνίες ἔχουν δημιουργήσει καί πού ἡ κινητικότητα τοῦ παγκόσμιου κομμουνιστικοῦ κινήματος προσθέτει.

Πολίτης: Μά ἀκριβῶς. Ἄν κάτι χαρακτηρίζε ὡς τώρα τό ΚΚΕ δέν ἦταν τόσο ἡ προσήλωσή του στό κομμουνιστικά ἰδεώδη, ὅσο ἡ προσήλωσή του στή Σοβιετική Ἐνωση. Σ' αὐτό ἀκριβῶς τό σημεῖο θεωρεῖς ὅτι ὑπάρχει κάποια ἀλλαγὴ στό ΚΚΕ ἢ ἀπλῶς ἡ σοβιετική πολιτική ἔχει ἀλλάξει καί συνεπῶς ἀλλάζει καί τό ΚΚΕ, καί διά τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς γίνεται δυνατή ἡ συνεργασία μέ τήν ΕΑΡ;

Φ.Κ.: Ἐγώ ὑποστηρίζω τήν ἀποψη ὅτι τά πολιτικά ζητήματα δέν προσδιορίζονται μέ ἀποκλειστικούς ὄρους. Καί ἀπαντώντας στό ἐρώτημα, ὑποστηρίζω ὅτι, βεβαίως, οἱ ἀφετηρίες τοῦ ΚΚΕ ἔχουν σχέσεις καί μέ τήν κινητικότητα καί τούς ἐπαναπροσδιορισμούς πού συντελοῦνται αὐτή τή στιγμή στό ΚΚΣΕ καί τῆ σοβιετική κοινωνία γενικότερα. Μὴν ξεχνᾶμε ὅμως ὅτι ὑπάρχουν καί οἱ κοινωνίες πού πολλές φορές καθοδηγοῦν τίς ἐπιλογές μας. Καί θά εἶναι πολὺ δύσκολο νά ὑποστηρίξει κανεῖς πειστικά ὅτι ἡ ὀποιαδήποτε μεταβολὴ στήν ΕΣΣΔ θά εἶναι ἱκανὴ ἀπὸ μόνη της νά φέρει τό ΚΚΕ σέ στοιχεῖα πού τό ὄριζαν στό παρελθόν. Πιστεύω δηλαδή ὅτι ὑπάρχει ἡ δυναμικὴ τῶν

ἰδίων τῶν μεγεθῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας πού κινεῖ τά κόμματα πρὸς ὀρισμένες κατευθύνσεις. Ἄλλωστε ἡ ἐλαστικότητα, οἱ καινούργιες πολιτικές πού ἀκολουθήθηκαν ἀπὸ τό ΚΚΕ μέσα στό Συνασπισμό, βεβαίως ὄχι χωρὶς ταλαντεύσεις πού ἀφοροῦν ὄλλωστε καί τήν ΕΑΡ, ἔχουν σχέση μέ φόρμες καί τρόπους πού μᾶς εἶχε συνηθίσει τό ΚΚΕ στό παρελθόν; Ἐγώ λέω ὄχι. Αὐτό εἶναι ἕνα στοιχεῖο πού μᾶς ἐπιτρέπει νά ἀναμένουμε ἄλλες πολιτικές συμπεριφορές ἀπὸ τό ΚΚΕ.

Γιά τή συνεργασία μέ τό ΠΑΣΟΚ

Πολίτης: Ἐλεγε, καί σωστά, ὅτι ὑπάρχουν καί οἱ κοινωνίες πού ἐπιβάλλουν στό κόμμα κάποιους προσαρμολισμούς καί ἐπιλογές. Πιστεύεις ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, οἱ κοινωνικές πραγματικότητές της, ἐπιβάλλουν στό Συνασπισμό τή συνεργασία μέ τό ΠΑΣΟΚ εἴτε σέ ἐπιμέρους θέματα, ὅπως οἱ δημοτικές ἐκλογές, γιά τίς ὁποῖες ἀπ' ὅ,τι φαίνεται ἔχετε κατ' ἀρχὴν θεωρήσει τή μεταξύ σας συνεργασία ἐπιθυμητή, εἴτε γιά γενικότερα θέματα; Ἡ ἀνάδειξη τῆς μειζονοῦς Ἀριστερᾶς, ὅπως λέτε, πού τή συνθέτουν τό ΚΚΕ, τό ΠΑΣΟΚ, ἢ ΕΑΡ κ.τ.λ. εἶναι κάτι πού τό ἐπιβάλλει ἡ ἴδια ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία;

Φ.Κ.: Πιστεύω ὅτι ἡ συντηρητικὴ στροφή πού ἔχει συντελεσθεῖ σέ μεγάλο μέρος τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἡ ἀδυναμία ν' ἀπαντήσουν στό προβλήματα οἱ συντηρητικές καί αὐταρχικές πολιτικές, ἐπιβάλλουν τή σύγκλιση τῶν προοδευτικῶν, ἀριστερῶν πολιτικῶν καί κοινωνικῶν δυνάμεων. Ἀλλά αὐτὴ ἡ σύγκλιση δέν εἶναι δυνατὸ νά γίνει μέ ὄρους ἀπλουστευτικούς, μέ ὄρους τεχνικῆς ἐξουσίας. Πρῶτον γιατί δέν θά πείθει καί δέν θά στρατεύει. Δεύτερον γιατί δέν θά ἔχει βιωσιμότητα ἀπὸ τή στιγμή πού δέν θά στηρίζεται σέ προγραμματικὴ συμφωνία. Τρίτον, πού ἐγώ δέν θέλω ποτέ νά ξεχνῶ, εἶναι ἡ ἀνάγκη τοῦ αὐτόνομου καί χειραφετημένου ρόλου τῆς Ἀριστερᾶς ἀπέναντι στίς κεντρῶδες καί κεντροαριστερές δυνάμεις. Αὐτὴ ἡ χειραφέτησή της θά τῆς ἐπιτρέπει κάθε φορά νά προσθέτει ἐκεῖνα τά ποιοτικά στοιχεῖα στή διαδικασία τῆς σύγκλισης πού θά τήν κάνουν ἀποτελεσματικὴ καί ἱκανὴ νά πείθει τούς πολίτες.

Πολίτης: Ἄν ὄμως ὀρίσουμε τό ΠΑΣΟΚ ὡς τό κόμμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαϊκισμοῦ, ἔστω κι ἂν τώρα φραστικά τόν καταδικάζει, πῶς μπορεῖ νά συ-

νεργαστεῖ ἢ Ἀριστερὰ μαζί του;

Φ.Κ.: Ἄν ὀρίσουμε συνολικά τό ΠΑΣΟΚ ὡς κόμμα τοῦ λαϊκισμοῦ, αὐτό μέ ὀδηγεῖ ἐκ τῶν προτέρων στήν ἀποψη ὅτι δέν εἶναι δυνατὴ ἡ σύγκλιση καί ἡ ὀποιαδήποτε συνεργασία μαζί του. Ἄν ὄμως δοῦμε ὅτι στό ΠΑΣΟΚ ὑπάρχουν ἀνοιχτά πολιτικά καί ἰδεολογικά ζητήματα, διαφορετικὲς ἐπιλογές, καί δοῦμε ὅτι συσπειρώνεται σ' αὐτό κι ἕνας κόσμος πού δέν ἔχει σχέση μέ τό λαϊκισμό, τότε πρέπει νά ἀναζητήσουμε ἐκεῖνες τίς διαδικασίες πού θά τό μετατοπίσουν ἀπὸ τίς χρεωκοπημένες πολιτικές πού ἔχει ἀκολουθήσει ὡς τώρα.

Πολίτης: Αὐτά ἴσχυαν πάντα, καί τήν ἐποχὴ τοῦ ἀρθροῦ 4 καί τήν ἐποχὴ τοῦ σταθεροποιητικοῦ προγράμματος τοῦ κ. Σημίτη καί στήν ἐποχὴ τοῦ κοσκωτισμοῦ, δέν εἶναι κάτι καινούργιο.

Φ.Κ.: Βεβαίως ἡ φυσιογνωμία τοῦ ΠΑΣΟΚ προκύπτει μέσα ἀπὸ τίς κεντρικές ἐπιλογές πού καταγράφονται στήν ἑλληνικὴ πραγματικότητα. Ἀλλά δέν πρέπει νά ἐγκαταλείψουμε τήν προσπάθεια ὄχι νά ἀποσχισθοῦν ἀλλὰ νά ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τίς κεντρικές ἐπιλογές ἐκεῖνες οἱ πολιτικὲς διαθεσιμότητες πού βρίσκονται μέσα στό ΠΑΣΟΚ καί πού διαφοροποιοῦνται ὡς πρὸς τίς κεντρικές πολιτικὲς ἐπιλογές τοῦ ΠΑΣΟΚ.

Πολίτης: Νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι γιά ὄλους ὄσοι ἐθήτευσαν, μέ τόν ἕναν ἢ τόν ἄλλο τρόπο, στίς γραμμές τῆς κομμουνιστικῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς, ἦταν καί εἶναι πεισμένοι ὅτι ὁ σοσιαλισμός δέν εἶναι καί δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς δράσης ἐνός καί μόνο κόμματος, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα τῆς συμμαχίας καί τῆς συγκλίνοσας δράσης ὄλων τῶν πολιτικῶν καί κοινωνικῶν δυνάμεων τοῦ σοσιαλισμοῦ. Αὐτὴ ἦταν μιά πλευρὰ τῆς ἔννοιας τοῦ πολιτικοῦ πλουραλισμοῦ πού μᾶς διαχώριζε ἀπὸ τή μονολιθικότητα τοῦ ΚΚΕ. Καί τό ἐρώτημα πού ἔδω καί δεκαπέντε χρόνια πλανᾶται πάνω ἀπὸ τήν Ἀριστερὰ, καί πού κατὰ τή γνώμη μου δέχθηκε λάθος ἀπαντήσεις, εἶναι τό ἐξῆς: τό ΠΑΣΟΚ εἶναι πολιτικὴ δύναμη τοῦ σοσιαλισμοῦ;

Φ.Κ.: Ὄχι. Ἀλλὰ ἔχει δυνάμεις πού ὑπηρετοῦν τήν προοπτικὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ καί ἔχουν πρακτικὲς πού κινοῦνται γιά νά συρρεύσουν μέ τά ἄλλα ρεύματα τοῦ σοσιαλισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Πολίτης: Νά τό ρωτήσω διαφορετικά. Λέγοντας σοσιαλισμό ὁ καθένας, ἢ κάθε πολιτικὴ δύναμη, μπορεῖ νά ἔννοεῖ πολὺ διαφορετικὰ πράγματα. Ἐνα πράγμα μόνο δέν μπορεῖ νά μὴ ἔννοεῖ: τήν ὑπέρβαση του καπιταλιστικοῦ συστήματος. Ὑπάρχει τέτοιο πρόβλημα στό ΠΑΣΟΚ; Ὄχι ἂν τό

Έχουν κάποιοι άνθρωποι του ΠΑΣΟΚ, πράγμα βέβαιο, αλλά αν το κόμμα αυτό ως σύνολο, ως κεντρική επιλογή, έχει αυτό τον προσανατολισμό;

Φ.Κ.: Νά διακρίνουμε δύο πράγματα. Ός προς την ιδεολογία υποστηρίζει την υπέρβαση του καπιταλιστικού συστήματος και στην ιδρυτική του διακήρυξη και σε άλλα κείμενά του. Άλλά αυτό είναι διαφορετικό από τον τρόπο που ασκεί πολιτική και τό είδος της πολιτικής που ασκεί.

Πολίτης: Πρίν από τίς εκλογές του '81, ό κ. Παπανδρέου, έρωτηθείς από τον Ψυχάρη του Βήματος άν με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην έξουσία κινδυνεύει τό άστικό καθεστώς, άπάντησε ότι τό μόνο που κινδυνεύει είναι ή έξουσία της Δεξιάς, ή τσαπατσουλιά και ή λωποδυσία γενικώς.

Φ.Κ.: Πράγματι. Άλλά έγω μιλώ για τίς ιδεολογικές άναφορές του ΠΑΣΟΚ που έξαγγελτικά είναι σοσιαλιστικές, και όχι για τίς πολιτικές που άκολούθησε και που πράγματι δέν έχουν σχέση με τον έξαγγελτικό ιδεολογικό λόγο του ΠΑΣΟΚ. Είναι δύο διαφορετικά ζητήματα. Οί κεντρικές πολιτικές επιλογές, ό τρόπος που πολιτεύτηκε δέν έχουν σχέση με τό σοσιαλισμό, όπως τουλάχιστον έγω τό έννοώ.

Πολίτης: Όστόσο ή πολιτική πράξη και ό πολιτικός λόγος είναι ταυτόχρονα και παράγωγα ιδεολογίας. Δέν μπορούμε νά άποσυσχετίσουμε την ιδεολογία από την πολιτική.

Φ.Κ.: Σύμφωνοι, αλλά — και θά έπέμενα σ' αυτό — πρέπει νά άναζητούμε εκείνες τίς διαδικασίες που θά μετατοπίζουν τό ΠΑΣΟΚ από τίς χρεωκοπημένες πολιτικές που δέν έχουν σχέση με τό σοσιαλισμό και θά τό προσανατολίζουν σε άλλες κατευθύνσεις. Δέν πρέπει νά βλέπουμε τό ΠΑΣΟΚ στατικά, ως μέγεθος που δέν μπορεί νά μετακινηθεί, δέν πρέπει νά άρνουμάστε τά στοιχεία που συνθέτουν τό ΠΑΣΟΚ σήμερα, που έχουν διαφορετικές κινητικότητες και έλαστικότητες, γιατί άν τό δούμε άμετατόπιστο, άμετακίνητο, ένιαίο, θεωρώ ότι κάνουμε λάθος.

Πώς άποτιμάται σήμερα ή κάθαρση;

Πολίτης: Παρά ταύτα, ένώ φέτος επιδιώκετε συνεργασία με τό ΠΑΣΟΚ, πέρυσι στην κυβέρνηση Τζανετάκη πρωτοστατήσατε στό νά ποινικοποιηθεί ή ύπόθεση της κάθαρσης. Πέρυσι τέτοιο καιρό ό τόπος βοούσε για τά σκάνδα-

λα, φέτος τό ζήτημα άπασχολεί την ποινική διαδικασία και ή δικαστηριακή πρακτική. Έξακολουθείτε νά πιστεύετε ότι ό τρόπος που χειριστήκατε τό ζήτημα της κάθαρσης, σε συνεργασία με τή Ν.Δ., ήταν ό ένδεδειγμένος;

Φ.Κ.: Έγω έξακολουθώ νά πιστεύω ότι ήταν όρθή ή πολιτική του περασμένου Ίουνίου. Ήταν άναγκαίο νά δρομολογηθούν κάποιες διαδικασίες για νά μήν παραγραφούν κάποιες άδικες, κατά ή γνώμη μας, πράξεις και με την πολιτική πεποίθηση ότι έπρεπε νά ύπάρξει ή δικαστική άποτίμηση και άξιολόγηση αυτών των άδικων πράξεων.

Πολίτης: Ός νομικός που είσαι, ως πολιτικός και, κυρίως, ως άριστερός, πιστεύεις βάσιμα ότι ό επί μία όκταετία, και με τή συνέργεια της Άριστερας, νόμιμος πρωθυπουργός της χώρας θά μπορούσε νά πάει στον Κορυσδαλλό;

Φ.Κ.: Μακριά από μένα τέτοιες άφέλειες.

Πολίτης: Οί τεράστιες πολιτικές και άλλες εϋθύνες για τά σκάνδαλα του Α. Παπανδρέου συνιστούσαν λόγο νά έξομοιωθεί ή περίπτωση του π.χ. με τους Κουσίλιγκς της Κατοχής;

Φ.Κ.: Μήν κάνουμε τέτοιες άντιστοιχησεις...

Πολίτης: Φυσικά και δέν πρέπει. Όμως στην ποινική δίκη πρυτανεύει αυτή ή λογική. Ό κατηγορούμενος ή άθώνεται, όποτε εκείνοι που κίνησαν ή σχετική διαδικασία, οι κατηγοροί του, είναι εκθετοί ήθικά, έν προκειμένω και πολιτικά, ή καταδικάζεται, όποτε πάει φυλακή.

Φ.Κ.: Έγω έμπιστεύομαι ή λειτουργία των ύπαρχόντων θεσμών. Και ή δική μου διεκδίκηση άναφέρεται στό νά λειτουργήσουν οι θεσμοί: νά άποφανθεί τό ειδικό δικαστήριο χωρίς νά διολισθήσει σε πολιτικούς έπηρεασμούς. Άπό κεί και πέρα τό όποιοδήποτε άποτέλεσμα θά είναι άποτέλεσμα της λειτουργίας των θεσμών. Βεβαίως αυτό θά έχει κόστος και ό καθένας από μās θά σταθμίσει και θά συγκρίνει τό κόστος από ή μία κι από την άλλη μεριά. Πάντως, θεωρώ ότι αυτό που έγινε τότε ήταν σωστό.

Για τίς δημοτικές εκλογές και για τό ζήτημα των Όλυμπιακών άγώνων

Πολίτης: Άς συνεχίσουμε, λοιπόν, με την προοπτική συνεργασίας με τό ΠΑ-

ΣΟΚ, που τώρα ή συζητάτε για τίς δημοτικές εκλογές. Είναι σαφές ότι την έννοείτε ως μία μονιμότερου χαρακτήρα συνεργασία, ως στρατηγική;

Φ.Κ.: Έμείς δέν μιλάμε για μονιμότερου χαρακτήρα συνεργασία, αλλά για μία προοπτική σύγκλιση των προοδευτικών, άριστερών κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων.

Πολίτης: Σύμφωνοι. Όμως για νά έχει πολιτικό νόημα ή συνεργασία Συνασπισμού-ΠΑΣΟΚ, για νά είναι δηλαδή αποτελεσματική πολιτικά έναντι της Ν.Δ., δέν μπορεί παρά νά είναι μονιμότερου χαρακτήρα. Μία συνεργασία άπλώς σε τοπικό επίπεδο, για νά βγούν κάποιιοι δήμαρχοι, που δέν θά είχε συνέχεια, δέν θά είχε κανέναν ιδιαίτερο λόγο.

Φ.Κ.: Όχι, δέν είναι αυτή ή άποψη μου. Θέλω νά πώ τοϋτο. Ή συνεργασία στις δημοτικές εκλογές, όπου επιτευχθεί αυτή, γιατί τίποτε δέν είναι σίγουρο στους έπόμενους μήνες, και στους τρείς μεγάλους δήμους — αυτή είναι ή άπόφαση του Συνασπισμού — δέν σημαίνει ότι προκρίνουμε ή προδικάζουμε συνεργασίες σε άλλα επίπεδα με τό ΠΑΣΟΚ. Έδώ έχουμε την αυτόνομη λειτουργία του θεσμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης που δέν πρέπει νά την έντάσσουμε σε συνολικότερες πολιτικές επιλογές και στρατηγικές του Συνασπισμού και ειδικότερα της ΕΑΡ.

Πολίτης: Οί δημοτικές εκλογές όμως αυτή ή φορά συνδέονται μ' ένα πρόβλημα κατ' έξοχήν κεντρικό, με συνέπειες μακροπρόθεσμες, άν όχι ιστορικές, τους Όλυμπιακούς άγώνες. Ή άνάληψη από την Άθήνα των Όλυμπιακών άγώνων δέν δεσμεύει μόνο τό δήμο Άθηναίων, αλλά όλους τους δήμους της Ελλάδας. Ό Συνασπισμός μπορεί νά θέσει τό ζήτημα αυτό ως όρο συνεργασίας ή μή συνεργασίας με τό ΠΑΣΟΚ, δεδομένου ότι ή ΕΑΡ παλιότερα είχε ταχθεί κατά των Όλυμπιακών άγώνων;

Φ.Κ.: Και έξακολουθεί νά είναι κατά.

Πολίτης: Άν έχουμε λοιπόν την άτυχία νά πάρουμε τους Όλυμπιακούς άγώνες τό Σεπτέμβριο που έρχεται, ό Συνασπισμός μπορεί νά θέσει τό ζήτημα αυτό έντός παρενθέσεως και νά συνεργάζεται με τό ΠΑΣΟΚ στις δημοτικές εκλογές;

Φ.Κ.: Έμείς επιμένουμε στην άποψη μας. Άλλά, χωρίς ιδεοληψίες, θά κινηθούμε προς μία κατεύθυνση για νά μπορέσουμε, στό μέγιστο δυνατό βαθμό, νά πείσουμε ότι δέν πρέπει οι Όλυμπιακοί νά γίνουν στην Άθήνα και νά επιβαρύνουν έτσι την Ελλάδα, διότι επιβαρύνση θά προσθέσουν και τίποτε άλλο.

Πολίτης: Θά κάνετε γνωστή τήν άποψη σας στή ΔΟΕ πού συνέρχεται στό Τόκκο στίς 17 Σεπτεμβρίου γιά νά εκλέξει τήν πόλη πού θά διεξαχθοῦν οί άγώνες;

Φ.Κ.: Βεβαίως, καί τήν έχουμε ήδη κάνει γνωστή, ώς ΕΑΡ. Δέν μίλησα γιά τό Συνασπισμό, γιατί εκεί υπάρχουν πολλές δυνάμεις καί ή καθεμιά χρεώνεται μέ ιδιαίτερες άπόψεις, αλλά κάθε φορά προσπαθοῦμε νά συνθέσουμε καί νά εξασφαλίζουμε έναίιο πολιτικό λόγο, εκεί πού είναι δυνατόν. Άν έδω δέν συνθέσουμε, ή ΕΑΡ θά έπιμείνει στήν άποψη της γιά τή μή ανάληψη τών Όλυμπιακών άγώνων. Άλλά δέν θά αναγάγουμε τό ζήτημα αυτό σέ casus belli σέ οποιαδήποτε συνεργασία. Θά προσπαθήσουμε όμως νά έπηρεάσουμε πρός θετική κατεύθυνση.

Πολίτης: Όποτε άν ή άποψη σας δέν γίνει δεκτή από τούς συνεταιίρους στό Συνασπισμό καί πολύ περισσότερο από τό ΠΑΣΟΚ, αυτό σημαίνει ότι πρακτικά, δηλαδή πολιτικά, προσχωρείτε σέ μία ιδεολογία καί μία πολιτική άποδοχής τών συνεπειών τών Όλυμπιακών άγώνων. Άλλά τότε, αυτό πού έλεγεσ στήν άρχή γιά μία πολυτασική ένότητα στό πλαίσιο του ίδιου φορέα, δέν ισχύει.

Φ.Κ.: Έμείς θά προσπαθήσουμε νά αναδείξουμε τό έφικτό, τό δυνατό καί θά τό αναδείξουμε όσο μπορούμε. Άλλά δέν θά καταστρέψουμε όλα εκείνα τά στοιχεία πού βρίσκονται πλησιέστερα στήν αντίληψή μας γιά τήν Τοπική Αυτόδιοίκηση χάριν τών Όλυμπιακών άγώνων. Κι αυτό δέν είναι προσχώρηση σέ μία άλλη ιδεολογία. Είναι άνοχή μιάς πολιτικής πρακτικής, προκειμένου νά εξασφαλισθοῦν κάποια άλλα σημαντικότερα πράγματα.

Πολίτης: Άν σταθήκαμε κάπως στους Όλυμπιακούς, είναι κυρίως γιατί πιστεύουμε ότι τό ζήτημα αυτό είναι κατ' έξοχήν κεντρικό ζήτημα πολιτικής. Θά επιδεινώσει άποφασιστικά τήν ποιότητα ζωής στό Λεκανοπέδιο, θά έπηρεάσει άρνητικά τήν ανάπτυξη της χώρας, θά δημιουργήσει ένα τεράστιο χρέος, θά επιδεινώσει από οικολογική άποψη τήν ήδη δεινή κατάσταση της Άθήνας. Καί, συνάμα, είναι ιδεολογικό ζήτημα, γιατί έξωθει στό έμπόριο του άθλητισμού, στόν έλιτισμό, στόν έθνικισμό, στή θεαματοποίηση της ζωής...

Φ.Κ.: Έγώ συμφωνώ ότι ή τέλεση τών Όλυμπιακών στήν Άθήνα θά δημιουργήσει πολλά προβλήματα. Αυτό δέν σημαίνει ότι συμφωνώ μέ όριακές διατυπώσεις πού επιλέγετε γιά νά προσδιορίσετε τά άρνητικά. Σέ γενικές γραμμές συμφωνοῦμε. Θεωρώ όμως ότι είναι προτιμότερο νά χρησιμοποιείσ δυνατότητες καί συσχετισμούς γιά νά οδηγηθοῦν τά πράγματα εκεί πού έσύ θέλεις, παρά νά τά αφήνεις νά διαμορφώνονται έρήμην σου.

Ή έξαρση του έθνικισμού

Πολίτης: Άς περάσουμε τότε σέ ένα άλλο θέμα γιά τό όποιο θά θέλαμε τή γνώμη σου. Τό ζήτημα του έθνικισμού. Είναι ίσως, μαζί μέ τήν άνεργία, τό ύπ' αριθμόν ένα πρόβλημα σ' όλη τήν Εύρώπη αυτή ή έξαρση του έθνικισμού. Στήν Έλλάδα άπειλούμαστε από έθνικισμούς γειτόνων, αλλά παράλληλα καί στήν Έλλάδα αναπτύσσεται ένας αντίστοιχος έθνικισμός.

Τά Βαλκάνια είναι κυριολεκτικά μία νέα πυριτιδαποθήκη καί ξέρουμε ότι στό παρελθόν ή μόνη γλώσσα πού γνώρισαν εκείνοι πού κρατοῦσαν στά χέρια τους τήν τύχη τών λαών τών Βαλκανίων ήταν ή γλώσσα της ξιφολόγχης καί της χειροβομβίδας. Πώς τό βλέπετε έσείς τό ζήτημα αυτό;

Φ.Κ.: Συμφωνώ άπόλυτα μέ τήν παρατήρησή σας. Νά θυμίσω ότι ή ΕΑΡ έχει μιλήσει γι' αυτά. Κι έχουμε όλοι χρέος νά καταστρέψουμε αυτές τις διαθέσεις διαμόρφωσης ενός έξαιρετικά επικίνδунου έθνικισμού. Άλλά υπάρχει κι ένα άλλο σύμπτωμα άνησυχητικό στήν ελληνική κοινωνία. Έχουμε καί ρατσισμούς έξαιρετικά επικίνδυνους. Κάθε μέρα καί περισσότερο καταγράφονται έπιμέρους κοινωνικοί φασισμοί, πού άν δέν άντισταθοῦμε, καί πρώτα όλα τά κόμματα, αυτοί θά συνθέσουν έναν ιδιόρρυθμο κοινωνικό φασισμό, χωρίς βεβαίως τά στοιχεία του παρελθόντος, αλλά ένδεχομένως πιο άφομοιώσιμο, γιατί θά είναι σύγχρονος.

Πολίτης: Θά δεχόσουν τήν ιδέα, στή Βουλή τών Έλλήνων, της όποιας είσαι μέλος, στό κόμμα σου, στό Συνασπισμό, νά προβάλλεις τό δικαίωμα τών μουσουλμάνων της Θράκης στήν κρατική τηλεόραση νά άποκτήσουν δελτίο ειδήσεων στό τουρκικά, στή γλώσσα τους;

Φ.Κ.: Ναι, βεβαίως. Καί είναι μία άποψη τήν όποια έχω διατυπώσει σέ άνύποπτο χρόνο. Δέν είσθε ύποχρεωμένοι νά τό έζετε, αλλά από άλλη θέση έχω από χρόνον ύπερασπισθεί τά δικαιώματα της μειονότητας.

Πολίτης: Θά μπορούσαμε νά περιμένουμε ότι θά καταθέσεις στήν έθνική αντιπροσωπεία σχετική πρόταση νόμου;

Φ.Κ.: Ναι, βεβαίως. Καί όχι μόνο αυτό, αλλά σκέφτομαι ότι έχω εϋθύνη ως βουλευτής νά προωθήσω καί άλλα προβλήματα πού έχουν σχέση μέ τά δικαιώματα τών πολιτών, διότι αυτό είναι τό ζήτημα. Κι έχω τήν άποψη ότι τά ανθρώπινα δικαιώματα καί οί έλευθερίες δέν πρέπει νά ύποκύπτουν σέ μερκεύσεις καί γεωγραφικές ιδιότητες.

Πολίτης: Έδώ θά πρέπει νά σταματήσουμε τήν κουβέντα μας, όχι βέβαια γιατί έξαντλήθηκαν τα θέματα, αλλά γιατί πέρασε ό χρόνος. Σ' εύχαριστοῦμε, Φώτη, πού είχες τήν καλωσύνη νά κουβεντιάσεις μαζί μας, μέ τήν πεποίθηση ότι μεταξύ άριστερών, καί ανεξαρτήτως διαφορών, ό διάλογος πρέπει νά συνεχίζεται.

Τή συζήτηση με τον Φώτη Κουβέλη έκαναν ό Άγγελος Έλεφάντης καί ό Δαμιανός Παπαδημητρίου.

Γιά έναν κομμουνιστικό αναθεωρητισμό

του Μάριο Τρόντι

Υπήρξε μία αναπόφευκτη, συγκεντρωτική και επιταχυνόμενη συσσώρευση γεγονότων, σαφώς καθορισμένη στο πλαίσιο ενός κοινωνικού και πολιτικού πεδίου. Δεν πρόκειται για χάος αλλά για αλληλουχία πραγματικών συμβάντων με μία λογική στην εξέλιξή τους, της οποίας δεν χρειάζεται ή καταγραφή—είναι άλλωστε τόσο προφανής— αλλά κατανόηση όσον αφορά τη φύση, τα χαρακτηριστικά σημεία και την έκβασή της. Όταν ο σεισμός είναι ισχυρός, λένε ότι πηδάνε οι βελόνες του σειсмоγράφου. Κάτι τέτοιο συνέβη, όχι μόνο στη συνείδηση του κομματικού μέλους, αλλά και στις κατηγορίες της σκέψης. Μέ μία διευκρίνιση. Τό επίπεδο της συζήτησης δεν είναι αυτό που υπάγεται στον όρισμό «κρίση της Άριστεράς». Αυτή υπήρχε στη Δύση, έδω και μία δεκαετία. Η κατάρρευση της Ανατολής βάζει στην ημερήσια διάταξη τό τέλος του κομμουνιστικού πειράματος για την οικοδόμηση του σοσια-

λισμού.

Αντιπαρετέθηκα πάνω στο ζήτημα αν πρόκειται για ήττα ή χρεωκοπία. Οι δροι της συζήτησης έχουν ήδη, ταχύτατα, ξεπερασθεί. Είναι σίγουρο ότι μία κοινωνική εμπειρία δεν καταρρέει από μόνη της λόγω αδυναμίας στη λειτουργία ή ανικανότητας στη διαχείριση, αν ή εμπειρία αυτή δεν εμπλέκεται μέσα σε ένα συσχετισμό δυνάμεων, με μία εναλλακτική και ανταγωνιστική κοινωνική μορφή. Όμως τώρα εκείνο για τό οποίο πρέπει να νοιαστούμε είναι ή αντιπαράθεση στη θεωρία. Αν δεν εκτιμήσουμε αυτή την αντιπαράθεση, τά γεγονότα παίρνουν μία μορφή ανεξέλεγκτη. Αν αυτή ή αντιπαράθεση στο επίπεδο της σκέψης ήταν εξίσου καταστροφική με τή συνολική ιστορική εμπειρία, δεν θά υπήρχε πλέον έλπιδα.

Τό γεγονός ότι δλα ανέλιχθηκαν ακολουθώντας εκείνο τό νήμα της σκέψης που ξεκινούσε από τό έργο του Μάρξ, δεν ήταν ούτε όριο ούτε μία κα-

κή αρχή. Όλοι οι μεγάλοι μετασχηματισμοί ακολουθούν αυτή τή διαδρομή. Είναι οι ιδέες που κάνουνε τήν ιστορία, όταν ενσαρκώνονται σε ύλικές δυνάμεις. Τό προλεταριάτο υπήρξε πράγματι ό κληρονόμος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας. Άργότερα, όχι τώρα, θά χρειασθεί να ξαναδιαβάσουμε τήν πτώση της εργατικής τάξης, σάν τήν κατάρρευση της δυτικής μεταφυσικής. Κάθε άλλο παρά άσιατικό πείραμα! Σ' εκείνη τή μεριά της Γης, παιζότανε ή ήγεμονία πάνω στον κόσμο αυτών των θεμελιών της σκέψης. Γιατί εκεί, τό όρθολογικό αίτημα ανατροπής στην πράξη, συναντιόταν με τήν ανάγκη για επανάσταση τεράστιων άνοργάνωτων μαζών. Τόσο ό Λένιν όσο κι ό Μάο, δοκιμάζονται στην πράξη καθώς εξηγούν στο λαό τή διαλεκτική του Χέγκελ. Στά ίδια βήματα, πολιτικές πρωτοπορίες έπωμίζονται και καθοδηγούν τις τύχες ύπαρκτων αντιθέσεων, πιέζοντας τις καταστάσεις. Είναι εύκολο τώρα να λέμε ότι αυτά τά πράγματα πληρώνονται, γιατί ή ιστορία έκδικείται όποιους παραβιάζουν τους νόμους της μακράς διάρκειας. Όμως θά μπορούσε άραγε, στη βάση αυτών των φιλοσοφικών ύποθέσεων, να μήν κλείσει ή Συντακτική Συνέλευση, επειδή «ή φρουρά ήταν κουρασμένη»; Θά μπορούσε να μήν ξεκινήσει καθόλου ή «Μεγάλη Πορεία»; Άς αναλάβουμε λοιπόν τις εϋθύνες της θεωρίας: Πρώτος από τους «κακούς δασκάλους», ό Μάρξ. Καί στο παιχνίδι μπαίνει κατά πρώτο λόγο τό «θερμό ρεύμα» του μαρξισμού. Είναι αυτό που με ρεαλισμό άπαιτήσε τό αδύνατο. Πράγματι, σήμερα ξαναρχίζει ή συζήτηση γύρω από κατηγορίες δυνατοτήτων, για ένα διαφορετικό τύπο μετασχηματισμού.

Θά έπρεπε ίσως—κι όχι για λόγους πνευματικής ύπεροψίας, σήμερα άλλωστε δεν ύπάρχει κανένας λόγος για τέτοια ύπεροψία από τήν πλευρά ενός επαναστάτη μαρξιστή— να αφήσουμε τους λογαριασμούς να γίνουν κατά πρώτο λόγο, στο πλαίσιο του μαρξιστικού όρίζοντα σκέψης. Μόνο όποιος έχει ζήσει κριτικά από τά μέσα, τό σύνολο της ιστορικής διαδρομής άποδεχόμενος τό σκοπό, ύπομένοντας τις μεταβολές, άπομακρυνόμενος άπ' τους στόχους, μπορεί να έπωμισθεί τό καθήκον να ξεμπερδέψει τό κουβάρι. Δεν πρόκειται για διεκδίκηση άποκλειστικότητας σ' ένα δικαίωμα. Είναι για τήν ακρίβεια ή άποδοχή του φορτίου ενός κοινωνικού καθήκοντος. Καί πρέπει να πούμε ότι ή ικανότητα κατανόησης των γεγονότων από εκείνους που τά έζησαν, πιθανολογείται μόνο, γιατί είναι πολλές οι αντίστασεις, οι δυσκολίες, οι άπορρίψεις, με τις όποιες δοκιμάζεται καθημερινά ό καθένας μας.

Υπάρχει απόλυτη αδυναμία, όχι από την κυρίαρχη διανόηση, αλλά από μία παρεμφερή της, σε γενικές γραμμές άριστη, ακόμα και να επιχειρήσει, απλώς, να καταλάβει. Είναι άπιστευτη ή σωρεία επιπολαιότητων, ευτέλειας, ασάφειας και μαζί θράσους, που ξέσπασε πάνω στο χαρακτήρα και στη σημασία των γεγονότων. Υπήρξε περισσότερο σεβασμός από πολιτικούς παράγοντες, τουλάχιστον σε επίπεδο πρωταγωνιστών της διεθνούς πολιτικής, παρά από πολιτιστικούς παράγοντες κριτικής και από προνομιούχους χώρους της διανόησης. Τό να αντιδράσουμε σε αυτό τό κλίμα συζήτησης που μās επέβαλαν, να ξεφύγουμε από τό άμυντικό σύνδρομο της αυτοκατηγορίας, τό να ξεκινήσουμε μία άντεπιθεση στο επίπεδο των ιδεών, τό να επανακτήσουμε αυτόνομία ανάλυσης και έπεξεργασίας, όλα αυτά αποτελούν ουσιώδες μέρος για την ανάκτηση της πολιτικής πρωτοβουλίας και αναγκαία συνθήκη για τή διαδικασία ανασύνθεσης των πολιτικών και οργανωτικών μορφών.

Η ιστορία του εργατικού κινήματος έχει μία ιδιαιτερότητα και μία ταυτότητα που γίνονται όλο και πιο έντονες, όσο περισσότερο πλησιάζουμε σ' εκείνο τό κομμάτι που στο πεδίο της μάχης με τόν ταξικό αντίπαλο επιχειρήσει να έπιλύσει τό συσχετισμό δυναμικών όσο πολύπλοκος κι αν ήταν αυτός. Χωρίς άμφιβολία εκείνο που χαρακτήρισε την κομμουνιστική πλευρά, ήταν μία βίαιη επέμβαση στις ι-

στορικές εξελίξεις. Η φόρτιση και η προσέγγιση του ζητήματος της έξουσίας έγιναν σύμφωνα με μία προϋπάρχουσα παράδοση του εργατικού κινήματος. Αυτό είχε τεράστιες συνέπειες στη συνέχεια του έγχειρήματος. Η χρησιμοποίηση της έξουσίας ως εργαλείου για να υπερπηδηθούν δλόκληρες φάσεις κοινωνικής ανάπτυξης γινόταν όλοένα και πιο αναγκαία.

Έπάνω σε όλα αυτά βρήκε πρόσφορο έδαφος και κάτι σημαντικότερο από έναν άπλό εκφυλισμό των μορφών. Στην πραγματικότητα οικοδομήθηκε μία ιδιόμορφη μορφή άυταρχικής έξουσίας, του κόμματος-κράτους, ή όποια — σήμερα μπορούμε να τό δούμε — όχι μόνο δέν πραγματοποιήσε, αλλά έμπόδισε την οικοδόμηση του σοσιαλισμού, ακόμα και σε μία μόνο χώρα. Στο σημείο αυτό, οι δρόμοι της έρευνας θά μπορούσαν να είναι οι εξής δύο: Ο πρώτος, ότι εκείνος ό τρόπος άσκησης της έξουσίας είναι άσύμβατος προς την ίδια την ιδέα του σοσιαλισμού. Ο δεύτερος, ότι με δεδομένες τις γεωπολιτικές και οικονομικοπολιτικές συνθήκες, αυτός ήταν ό μόνος πραγματοποιήσιμος τύπος σοσιαλισμού. Αυτή ή δεύτερη έρμηνεία είναι πιο ντετερμινιστική και ίσως πιο ρεαλιστική. Η πρώτη διατηρεί μία κάποια δόση βολонταρισμού και μās οδηγεί στο να θέτουμε υπό συζήτηση τις πράξεις των υποκειμένων.

Η κομμουνιστική παράδοση δημιουργείται γύρω από μία θεωρία για τό κόμμα κι αυτός ό θεωρητικός πυρήνας υπάρχει στον Μάρξ πριν άπ'

τόν Λένιν. Με αυτή την έννοια ό πολιτικός Μάρξ είναι κομμουνιστής από τό Μανιφέστο ως τους Ταξικούς αγώνες στη Γαλλία, τή 18η Μπρυμαίρ, τά κείμενα για τήν Κομμούνα και τήν Κριτική του Προγράμματος της Γκότα. Καί είναι ήδη κομμουνιστής ό φιλόσοφος Μάρξ, άπ' τό νεανικό ξεκαθάρισμα λογαριασμών με τή Φιλοσοφία του δικαίου του Χέγκελ και των Χειρογράφων του '44. Κατά τή γνώμη μου, είναι επίσης και ό κριτικός της κοινωνίας Μάρξ που έμφανίζεται στα Grundrisse, καθώς και ό κριτικός του τρόπου παραγωγής που έμφανίζεται στον πρώτο τόμο του Κεφαλαίου. Δέν είναι τυχαίο ότι ό Μάρξ, των άναθεωρητών του Μάρξ, θά είναι εκείνος του δεύτερου και του τρίτου τόμου.

Δέν είναι αλήθεια, επομένως, ότι ή κομμουνιστική θεωρία βρίσκεται σε ρήξη με τό έργο του Μάρξ. Η διατύπωση του Γκράμσι για τήν «Έπανάσταση εναντίον του Κεφαλαίου» μόνο εν μέρει έρμηνεύει τόν Οκτώβρη των μπολσεβίκων. Στην πραγματικότητα βρίσκουμε στον Μάρξ τήν πηγή και των δύο παραδόσεων, τόσο τή σοσιαλιστική-μεταρρυθμιστική, όσο και τήν επαναστατική-κομμουνιστική. Μία έπιστροφή στον Μάρξ σήμερα θά ήτανε θεωρητικά τό σημάδι μιας υπέρβασης του ιστορικού σχίσματος.

Πριν κάμποσα χρόνια, άνοιχτηκε μία καλή συζήτηση πάνω στην άπουσία από τόν Μάρξ μιας θεωρίας για τό κράτος. Στην ουσία, τό κομμουνιστικό κίνημα κάλυψε αυτή τή θεωρητική αδυναμία, με ένα τρόπο άσκησης της έξουσίας. Σήμερα βρισκόμαστε στην άνάγκη να ξαναπιάσουμε εκείνο τό κομμένο μαρξιστικό νήμα, λαμβάνοντας υπόψη μία εκ των πραγμάτων άρνητική έμπειρία. Τί είναι ή σημερινή σοβιετική άναστάτωση — ή όποια δημιουργήθηκε στη βάση του ίδιου οικονομικού μοντέλου που δέν λειτουργεί — αν όχι μία άπόπειρα ανασυγκρότησης μιας μορφής κράτους (που παίρνει ίσως παράδειγμα από τήν προσωπικότητα του Γκορμπατσώφ, αλλά ξεκίνησε πριν άπ' αυτόν), σε άντικατάσταση μιας κομματικής έξουσίας; Η σχέση λοιπόν του Μάρξ με τό σύνολο αυτής της έμπειρίας, κάθε άλλο παρά ειρηνική είναι. Άλλά και τά κομμουνιστικά παράγωγα του μαρξισμού δέν είναι τόσο όμοφωνα και συμπαγή, όσο με χονδροειδή τρόπο έπιμένουν να μās τά παρουσιάζουν. Πάνω σε αυτό τό συγκεκριμένο θέμα, ό Ιδιος ό Λένιν παρουσιάζει μία δέσμη άντιφάσεων. Ο θεωρητικός μονολιθισμός της κομμουνιστικής παράδοσης είναι ένας μύθος.

Η άπόδοση των πάντων στην τριτοδιεθμιστική κουλτούρα είναι ή άπλουστευση που χρησιμοποιούν όσοι, όχι μόνο δέν παρακολούθησαν τά γε-

γονότα, αλλά ούτε καν ενδιαφέρθηκαν να διαβάσουν κάτι στα βιβλία. Ήδη και πριν και μετά τόν Λένιν, υπήρξε θεωρητική διαμάχη μέσα στο κόμμα τών μπολσεβίκων, αλλά και πριν απ' αυτό. Άρκει να σκεφτούμε τή μεγάλη σύγκρουση γύρω από τή στρατηγική και πάνω στην ίδια τήν ιδέα του κόμματος και τής εξουσίας, ανάμεσα στον Λένιν και τήν Λούξεμπουργκ. Ή Ρόζα δέν είναι κι αυτή κομμουνιστική παράδοση; Και δέν είναι κομμουνιστική παράδοση πρόσωπα, έργα, ζωές, πού έκαναν διαδρομές και προσεγγίσεις τόσο άπομακρυσμένες μεταξύ τους όπως ο Μπουχάριν και ο Τρότσκι; Γρήγορα αυτή ή πάλη θά πάρει πιο άγριες μορφές. Θα γίνει ένοπλη πάλη διά πυρός και σιδήρου, μεταξύ ιδεών. Ή νίκη τής ολοκληρωτικής όρθοδοξίας θά σημάνει τό τέλος τής εξέλιξης μιās σκέψης, πού μόνο κριτική θά μπορούσε να είναι. Γιατί πράγματι, ένα «κομμουνιστικό δόγμα» είναι μία αντίφαση έξ όρισμού. Ή σταλινική κατήχηση δέν ήταν ούτε σκέψη ούτε θεωρία, γιατί δέν ήταν έρευνα, ανάλυση, έπεξεργασία, ανακάλυψη. Δέν περιείχε δηλαδή, όλα εκείνα τά στοιχεία πού έδιναν ψυχή στην κουλτούρα, τήν ύψηλή κουλτούρα, μιās επαναστατικής διαδικασίας μέ αντικειμενικό σκοπό τήν οικοδόμηση μιās κοινωνίας διαφορετικού τύπου, μιās διαφορετικής ιδέας για τήν έξουσία.

Στό πλαίσιο τής κομμουνιστικής θεωρίας, υπάρχει ένα ολόκληρο μαρξιστικό παρακλάδι — έξ άρχης αίρετικό και έπομένως τής μειοψηφίας — ριζωμένο στη Δύση, στην κουλτούρα τής, έκφραση μιās ζωντανής και άνοιχτής άγωνιστικής δύναμης τής εργατικής τάξης και τών οργανώσεών τής, πού δέν είναι ούτε ύποταγμένη αλλά ούτε και άυταρχική. Είναι κομμουνιστικός μαρξισμός του Λούκατς τής δεκαετίας του '20, σέ εκείνη τήν ύπεροχη διαδρομή από τήν *Ψυχή και οι μορφές* ως τήν *Ιστορία και ταξική συνείδηση* πού θά έκφραστεί σέ μία ομάδα πολιτιστικής δουλειάς, μέ τό όνομα άκριβώς *Kommunismus*. Μετά από δεκαετίες, θά είναι ο ίδιος μαρξισμός του, πού θά κάνει τόν Λούκατς να επανεξετάσει και να πάρει άποστάσεις από τόν ίδιο του τόν έαυτό, για κάτι πού γεννήθηκε από «ένα μίσος γεμάτο περιφρόνηση άπέναντι στη ζωή μέσα στον καπιταλισμό». Είναι κομμουνιστικός ο μαρξισμός του Κόρς και του Μπλόχ, όπως κι εκείνος του Γκράμσι όταν οργανώσε τά Συμβούλια κι όταν έγραφε τά *Τετράδια* και άκόμα ο νεομαρξισμός τής δεκαετίας του '60, πού δέν είναι τυχαίο ότι άκολούθησε αυτό τό αίρετικό παρακλάδι τής «βιωμένης σκέψης».

Ύπηρεξε λοιπόν «ο κομμουνιστικός

άνθεωρητισμός». Ύπηρεξε και γνώρισε τήν ήττα, τήν καταστολή. Και τό έρώτημα πού τίθεται είναι τό έξής: Ή ήττα/ χρεωκοπία (συνενώνω τούς δύο όρους για να ύπογραμμίσω τήν πολιτική τραγικότητα των γεγονότων) τής οικοδόμησης του σοσιαλισμού από τούς κομμουνιστές πρέπει να περάσει σαν όδοστρωτήρας και πάνω από αυτές τις έσωτερικές εναλλακτικές λύσεις ή τις ξαναβάζει στο παιγνίδι σαν πιθανούς δρόμους πού δέν δοκιμάστηκαν, προς τήν κατεύθυνση ένός διαφορετικού σοσιαλισμού; Δέν έννοούμε ένα νέο ξεκίνημα από εκεί, γιατί καμιά από αυτές τις διαδρομές δέν μπορεί να ξαναπροταθεί σήμερα. Έννοούμε ένα νέο ξεκίνημα από εδώ, μέ τή θεωρητική συνείδηση ότι «ή ζωή μέσα στον καπιταλισμό» είναι άκόμα ζωή του μίσους και τής περιφρόνησης. Χωρίς αυτή τήν έπιλογή — όνομάστε τήν ήθική αν θέλετε, εγώ δέν τήν όνομάζω έτσι — δέν υπάρχει μορφή πολιτικής πάλης, ίκανή να αλλάξει πραγματικά τά πράγματα, να αλλάξει δηλαδή τούς συσχετισμούς δυνάμεων ανάμεσα σέ ύψηλά και χαμηλά ιστάμενους, ανάμεσα σέ αυτούς πού μπορούν να διατάζουν κι αυτούς πού μπορούν μόνο να ύπομένουν, ανάμεσα σέ κυβερνώντες και κυβερνωμένους. Γιατί *Kommunismus* δέν είναι ένα αίτημα πού τίθεται άποκλειστικά και μόνο σέ επίπεδο ιδεών. Είναι εκείνη άκριβώς ή έπιλογή όργάνωσης τής πάλης στην πράξη.

Είναι άκόμα ζωντανή αυτή ή προοπτική; Τό βάρος τής άπόδειξης πέφτει σέ όσους τό ύποστηρίζουν. Ή δυνατό-

τητα ή μή μιās θεωρητικής ανάκαμψης τών θεμελιωδών τής θεμάτων, θά είναι άποφασιστικής σημασίας στα έπόμενα χρόνια, φυσικά πάντα σέ αντιπαράθεση και διαμάχη μέ τήν άλλη άποψη, εκείνη τής εναλλακτικής Άριστερās αλλά και τής Άριστερās-άπολογητή του συστήματος. Ύπάρχει ένα χαρακτηριστικό τής θεωρητικής κομμουνιστικής παράδοσης, πού οι σημερινές συνθήκες δέν επιτρέπουν να τό βάλουμε στην άκρη. Άκόμα κι αν σήμερα, στο επίπεδο τών μαζών, ο κομμουνισμός δέν παρουσιάζεται πλέον ως άναγκαιότητα, ως ανάγκη για εκείνη τήν πορεία πού οδηγεί στην άνατροπή τής ύπάρχουσας κατάστασης πραγμάτων. Ποιο είναι αυτό τό ιδεολογικό χαρακτηριστικό; Ούσιαστικά είναι μία συζήτηση επί τής αξίας, επί του περιεχομένου και επί τής ούσίας, στο θέμα τής πολιτικής έξουσίας. Τό ζωντανό τμήμα εκείνης τής παράδοσης, τοποθετήθηκε πάνω σέ ένα έδαφος δύσκολο μαζί και γόνιμο, από τή μία μεριά έγγραφόμενο στη συνέχεια του μεγάλου ρεαλιστικού ρεύματος τής σύγχρονης πολιτικής σκέψης και, από τήν άλλη, ως κληρονόμος τών αίτημάτων τής κοινωνικής άνατροπής, πού ύπήρχαν στις μεγάλες προωθητικές ιδέες τών λαϊκών έξεγέρσεων τής σύγχρονης εποχής, αλλά και όλων τών εποχών πού προηγήθηκαν. Πρόκειται λοιπόν για μία τοποθέτηση πολύ πρωτότυπη και, ίσως άκριβώς γι' αυτό, δύσκολα κατανοητή, γιατί βρίσκεται μεταξύ πολιτικού ρεαλισμού και κοινωνικής ούτοπίας. Πρέπει από εδώ, μέ άναπόφευκτα άλματα και

άσυνέχειες και λαμβάνοντας υπόψη ή, καλύτερα, αξιοποιώντας τις απαντήσεις της ιστορίας, να οικοδομηθεί ή συνέχεια της συζήτησης. Η πρακτική της εξουσίας των κομμουνιστών πρέπει να απορριφθεί, ώστε να μπορέσουμε να επιστρέψουμε στις θεωρητικές πηγές μιας πολιτικής επανάστασης μέσα στη σκέψη. Ο φιλοσοφικός κόμπος βρίσκεται στο πώς μία θεωρία έξω ορισμού σε άρρηκτη σύνδεση με την πρακτική (φιλοσοφία της πράξης), είναι δυνατόν στη συνέχεια να διαχωριστεί από αυτόν ή, όπως επιδιώκουμε σήμερα, να μην παρασυρθεί από την πτώση, την κατάρρευση μιας έμπειρίας.

Δικαίως όμως θα μπορούσε να υποστηριχτεί, ότι η συγκεκριμένη πρακτική εξουσίας δεν επαληθεύει, αλλά αντίθετα αντικρούει εκείνο το ιδεολογικό νήμα κομμουνιστικής πολιτικής και θεωρίας, που στις καλύτερές του στιγμές και με τρόπο αντιεξουσιαστικό ασχολήθηκε με την έννοια της εξουσίας. Επαναλαμβάνω, αυτή η αντίφαση δεν είναι δυνατόν να αποδοθεί ούτε στη μοχθηρία των ανθρώπων που ηγήθηκαν του έγγχειρηματος ούτε αποκλειστικά και μόνο στις γεωπολιτικές συνθήκες μέσα στις οποίες πραγματοποιήθηκε. Πρέπει να αποδοθεί επίσης — μόλις σήμερα αρχίζουμε να το βλέπουμε — και στη γενικότερη κατάσταση, στο πνεύμα των καιρών που επικρατεί: θα μπορούσαμε να πούμε, στις εν γένει ανθρώπινες συνθήκες που σηματοδοτούν τη σημερινή εποχή και την κάνουν — θά την χρησιμοποιήσουμε τη λέξη — ανώριμη για εκείνο το άλμα από την προϊστορία στην ιστορία, για το οποίο μίλησε προφητικά ο Μάρξ. Αυτό πρέπει να το λάβουμε υπ' όψη μας με ρεαλισμό και πάνω του να θεμελιώσουμε μία διαφορετική ιδέα για τη μετάβαση.

Συχνά ξεχνάμε ότι ο σοσιαλισμός ήταν μία διαδικασία, ένα πέρασμα, ένας ενδιάμεσος σταθμός που θα μπορούσε να καλύψει ακόμα και μία ολόκληρη εποχή, με κατεύθυνση ένα συγκεκριμένο ουτοπικό τέρμα, εκεί που το ίδιο το γεγονός της εξουσίας οδηγείται στην αυτοδιάλυσή του. Ποιά είναι η ιδέα του σοσιαλισμού που κατέρρευσε; Είναι αυτή που ήθελε όσο το δυνατόν περισσότερο κράτος, για να βάλει τις βάσεις της εξαφάνισής του. Αλλά ως θυμηθούμε ότι, την ίδια εποχή, μία υπερεκτίμηση της σημασίας του κράτους υπήρξε και στην καπιταλιστική Δύση. Το κοινωνικό κράτος, λειτούργησε κι αυτό με τον τρόπο του ως μία μεταβατική φάση που αποκρυσταλλώθηκε σε πολιτική δομή. Τό εσωσαν ή ικανότητα και ή δυνατότητά του για ανακατανομή του πλούτου. Η δυνατότητα και ή ικανότητα ανακατανομής της εξουσίας ήταν τά μόνα

πράγματα που θα μπορούσαν να σώσουν τον σοσιαλισμό. Χρειάζόταν μία δεύτερη πολιτική επανάσταση. Πιθανόν ή στιγμή που ακόμα προσφερόταν να βρίσκεται γύρω στο '56. Αλλά ο Χρουστσόφ δεν ήταν Λένιν και ή πολιτική δεν βρισκόταν πιά στην εποχή των επαναστάσεων. Η στιγμή πέρασε κι άρχισε ή παρακμή, δηλαδή μία θανάσιμη απόλεια λαϊκής συναίνεσης για τό κόμμα. Τό σημείο επανεκίνησης άποκτά λοιπόν ουσιώδη σημασία.

Τό γεγονός ότι, δύο αιώνας μετά τη Γαλλική Επανάσταση, είναι και πάλι σε μεγάλη επικαιρότητα τό φιλελεύθερο-δημοκρατικό αίτημα για τά δικαιώματα, άποδεικνύει ότι, στη σύγχρονη εποχή, τό ζήτημα της εξουσίας δεν έχει έπιλυθεί. Επομένως έχει ακόμα ιστορική σημασία, εκείνο τό ιδεολογικό χαρακτηριστικό της θεωρητικής κομμουνιστικής παράδοσης. Αν βρισκόμαστε ακόμα σε επίπεδο διεκδίκησης δικαιωμάτων, είναι γιατί δεν υπήρξε μετατόπιση εξουσίας. Αν συζητάμε και πάλι να γίνει ό «citoyen», ό πολίτης, ύποκειμένο, τότε σημαίνει ότι, μέχρι έδω, ό «bourgeois», ό άστος, έχει νικήσει. Οί πολιτικοί φιλόσοφοι και οί υπερασπιστές των δικαιωμάτων του πολίτη, στην πραγματικότητα προωθούν μία ριζοσπαστική κριτική της ιστορίας των δυτικών πολιτικών συστημάτων μέχρι σήμερα και φτάνουν ως τό κατώφλι της κομμουνιστικής δημοκρατικής προοπτικής που είναι γραμμένο ότι: δεν υπάρχουν δικαιώματα χωρίς εξουσίες και δεν υπάρχει ούτε πρόκειται να υπάρξει ό «πολίτης» όσο μέσα στον άνθρωπο θά υπερισχύει ό «άστος». Τό ζήτημα της ανακατανομής των εξουσιών είναι τό κεντρικό πρόβλημα της μετάβασης όχι μόνο στη μετασοσιαλιστική, αλλά και στην μετακαπιταλιστική εποχή. Όχι πιά χωριστές και αντιτιθέμενες οί τυπικές και οί πραγματικές εξουσίες, οί έγγυήσεις και ή δύναμη. Ένα σύμπλεγμα εξουσιών, με τό μέρος του εξαρτημένου, του ύποτελους, του άδυνατου, του τελευταίου. Όπως όποτε ό ψηφοφόρος πρέπει να επιλέγει άπ' ευθείας αυτόν που θά τον κυβερνήσει, χωρίς έξουσιοδοτήσεις και διαμεσολαβήσεις, όμως αυτό θά παρέμενε τελείως τυπικό αν ό ψηφοφόρος δεν είναι ταυτόχρονα ό οργανωμένος πολίτης που κάνει αισθητή την παρουσία του στην κοινωνία των υπηρεσιών και της πληροφόρησης, ό συνειδητός εργαζόμενος που κάνει να βαραίνει ό ρόλος του πάνω στα συμφέροντα της λδιοκτησίας της επιχείρησης ή πάνω στην άδιαφάνεια της κρατικής μηχανής, ή γυναίκα που κάνει αισθητή ή δύναμη του φύλου της εκεί που καθορίζονται οί τύχες ενός κόσμου και για τά δύο φύλα, τό ύποκειμένο του κινήματος που επιβάλλει μία ώθηση άλλα-

γής από τά κάτω, για μία κοινωνία καθετοποιημένη και ίεραρχημένη. Έξουσίες όπως όποτε πλουραλιστικές. Αυτό τό σύμπαν της διαφορετικότητας, όπως εκφράζεται σε έναν κόσμο και μία εποχή που διακρίνονται από μία πλαστή παγκοσμιοότητα, όπου υπερεθνικό στην καλύτερη περίπτωση σημαίνει όχι διεθνιστικό αλλά κοσμοπολίτικο, σ' αυτό τό σύμπαν δεν μπορεί παρά να αξιολογηθούν αυτές ακριβώς οί διαφορετικότητες. Τοπικισμοί, έθνικισμοί, έθνικές ταυτότητες, θρησκευτικές παραδόσεις, συμφέροντα συντεχνιών και προνομιούχων, ένεργειες φατριών, ακόμα και ή αναγέννηση της οίκογένειας, όλα αυτά έχουν ένα άμφιλεγόμενο διπλό πρόσωπο. Είναι ή κληρονομιά ενός μακροχρόνιου και σίγουρου παρελθόντος, αλλά και ή ανάγκη για προσωπική αναγνώριση μέσα στο σημερινό χάος.

Νά μία ιδέα για επένδυση, αν ακόμα υπάρχει περιθώριο επένδυσης ιδεών στην πολιτική. Η άποπειρα υπερευκεντροποίησης της εξουσίας στο σοσιαλισμό, ως δρόμος που θά οδηγούσε στην εξαφάνιση της εξουσίας στον κομμουνισμό, κατέρρευσε. Ας άποπειραθούμε τό αντίθετο: έδω και τώρα ας οργανώσουμε τη διαδικασία διάλυσης της εξουσίας. Πράγμα που σημαίνει να ξαναβρούμε εκείνη την αντιεξουσιαστική έφεση που υπήρχε στις πηγές της κομμουνιστικής σκέψης. Αυτό θά προκαλέσει μία δύσκολη μεταβατική φάση, μία βροχή από συντριμμια, μία συσσώρευση διαχωρισμών, μία νέα «κοινωνική αντικεινωτικότητα», ίσως κατά πολύ άπλουστευμένη από τη σύγκρουση Βορρά-Νότου. Για μία άκόμη φορά, ή άκυβερνησία της Άνατολής λειτούργει μεταφορικά πάνω στα πεπρωμένα της Δύσης. Έκείνες οί καλές ψυχές, που διακηρύσσουν τό τέλος της ιστορίας και των βίαιων συγκρούσεων στον κόσμο, μου φαίνονται, αυτές μάλιστα, έξω από τον κόσμο. Στην ιστορία, ή βία δεν έχει ανάγκη από παγκόσμιους πολέμους και όλοκαυτώματα, για να δείξει τά νύχια της. Δεν μπορούμε να θέλουμε τη διαφορετικότητα και να μη θέλουμε τις συγκρούσεις. Μία διαφορετική κριτική της εξουσίας στην πράξη πρέπει να περάσει μέσα από συγκρούσεις και όχι μέσα από αυταρχισμούς. Έδω βρίσκεται τό πολιτικό θεμέλιο.

Δημοσιεύτηκε στη **Rinascita**.
Μετάφραση: Κώστας Ζαφείρης,
επιμέλεια: Γιώργος Ρωμαός

Τά τριαντάχρονα του *New Left Review*: Χρόνια πολλά σύντροφοι

95

new left review

CRITICISM AND POLITICS

Terry Eagleton	Raymond Williams: an Appraisal
Boris Vušković	Social Inequality in Yugoslavia
Nicos Poulantzas	Controversy over the State
Sebastiano Timpanaro	Slips of the Freudians
Maxime Rodinson	A Marxist View of Arabia

£ 1.95

Δέν μάθαμε αν γιόρτασε τά τριάντα της χρόνια σέ κάποιο λονδρέζικο πάμπ ή «'Επιθεώρηση τής Νέας 'Αριστεράς», δηλαδή τό γνωστό μας *New Left Review*, όπως έκανε ό Πολίτης στά δεκαπεντάχρονά του μέ τό γλέντι στήν Πλάκα. Πάντως, μιά τέτοια γιορτή θά 'πρεπε νά γίνει, γιατί όσα κατάφερε τό μαρξιστικό αυτό περιοδικό όλο αυτό τό διάστημα δέν είναι και λίγα. Σέ μιά χώρα όπου στό χώρο τής 'Αριστεράς κυριαρχεί παραδοσιακά τό 'Εργατικό Κόμμα, έμπνεόμενο από τό σοσιαλδημοκρατικό θετικισμό και όπου ή ανανέωση τής κομμουνιστικής σκέψης έφτασε πολύ άργά, άφου τό μέχρι πριν λίγο καιρό φιλοσοβιετικό Κ.Κ. τής Μεγάλης Βρετανίας περιοριζόταν, μέ έλάχιστες εξαιρέσεις, στήν αναμάσηση του «μαρξισμού-λενινισμού» από τό «θεωρητικό» του περιοδικό *Marxism Today*, ή παρουσία του *New Left Review* ήταν μιά δαση δημιουργικού μαρξιστικού προβληματισμού.

Από τη δεκαετία του 1960 μέχρι σήμερα, τό *New Left Review* παρουσίασε στό άγγλόφωνο άναγνωστικό κοινό τίς σημαντικότερες έπεξεργασίες τής ανανεωτικής κομμουνιστικής και ευρύτερης 'Αριστεράς, καθώς και τών «νέων κοινωνικών κινήματων». Στά τεύχη του διαφώνησαν ό Νίκος Πουλαντζάς και ό Ράλφ Μίλλιμπαντ γιά τή φύση και τό ρόλο του κράτους στό σύγχρονο καπιταλισμό και τό ίδιο έγινε μέ τόν 'Ερνεστ Μαντέλ και τόν 'Αλεκ Νόουβ γιά τό «σοσιαλισμό τής αγοράς». 'Από τό περιοδικό αυτό και τή συνεργασία του μέ τόν 'Ετιέν Μπαλιμπάρ πληροφορήθηκαν οι Βρετανοί ότι υπήρξε και ό 'Άλτουσέρ και έδώ ό Φερνάντο Κλαουντίν και ό 'Αντρέ Γκοουντερ Φράνκ μίλησαν κριτικά γιά τόν ευρωκομμουνισμό. Στό *New Left Review* παρουσιάστηκαν οι άπόψεις τών «αντιφρονούντων του ύπαρκτου σοσιαλισμού» Ρούντολφ Μπάρο και Ρού Μεντβέντεφ, όπως και ή κριτική του Μπόρις Καγκαλίτσκι στήν γκορμπατσωφική περεστρόικα. Οι έπεξεργασίες του φεμινιστικού και του ειρηνιστικού κινήματος κάλυψαν διαδοχικά άφιερώματα, ενώ τό ίδιο έγινε μέ τό έργο του Γκράμισι και του Σράφα. Και ό κατάλογος, ευτυχώς, δέν έχει τέλος, που τόν κοσμούν όνόματα όπως τών Πέρν 'Αντερσον, 'Ερικ Χομπσμπάουμ...

Λένε ότι όταν κανείς τριανταρίζει, κοιτάζει κριτικά τό παρελθόν και στοχάζεται τό μέλλον. Αυτό ακριβώς κάνει τό *New Left Review* στό έπετειακό του τεύχος 180, Μαρτίου-Απριλίου 1990, τό όποιο άσχολείται μέ τίς συνέπειες που προκύπτουν γιά τήν 'Αριστερά και τήν κοινωνιά γενικότερα από τό τέλος του ψυχρού πολέμου.

Παρουσιάζοντας τά περιεχόμενα του τεύχους στήν τακτική στήλη «Θέματα» («Themes»), ή συντακτική έπιτροπή του περιοδικού διακηρύσσει πολύ συνοπτικά τή σημερινή της πολιτική θέση. 'Αν άποφασίσαμε νά μεταφράσουμε και νά δημοσιεύσουμε αυτό τό μικρό «μανιφέστο» δέν είναι γιατί περιέχει σοφίες ή «νέες ιδέες». Κοινά πράγματα αναφέρει, γνωστά και σέ μās, που επίσης τά 'χουμε πει παλιότερα, αλλά και πρόσφατα, όπως και κάποια άλλα μέ τά όποια μπορεί νά μή συμφωνούμε απόλυτα. Αυτό που μās τράβηξε τό ενδιαφέρον είναι μιά άμηχανία και μιά άνησυχία, που κι έμεις συμμεριζόμαστε, γιά όσα συμβαίνουν και θά συμβούν στόν κόσμο μας μετά τήν κατάρρευση τών καθεστώτων του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» και τήν επικράτηση του καπιταλισμού ως παγκόσμιου συστήματος. Δέν είναι δά μικρό πράγμα νά ανακαλύπτεις σήμερα ότι ύπάρχουν κι άλλου άριστεροί που δέν έχουν βεβαιότητες, που δέν θεωρούν πρόοδο τήν προσχώρηση στή σοσιαλδημοκρατία, ενώ άποκηρύσσουν μετά βδελυγμίας τόν λιγκατσωφισμό, που τολμούν ακόμα νά μιλούν γιά καπιταλισμό και σοσιαλισμό, έχοντας άποφύγει τή σύνθλιψη τους από τόν ισοπεδωτικό όδοστρωτήρα τής συναινετικής άποϊδεολογικοποίησης.

'Εκτός από τήν «πολιτική θέση» του *New Left Review*, δημοσιεύουμε γιά τούς ίδιους λόγους τό κείμενο «Νέα 'Εποχή, Παλιά Προβλήματα», τμήμα άρθρου του ιστορικού Φρέντ Χάλλιντεϋ, γιά τό τέλος του ψυχρού πολέμου, που, επίσης, περιέχεται στό τεύχος 180 του άγγλικού περιοδικού.

Χαράλαμπος Γολέμης

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΟΥ NEW LEFT REVIEW

Μιά από τις πιό χαρακτηριστικές πλευρές της στάσης της Νέας Άριστερας τό 1960 ήταν ή ταυτόχρονη απόρριψη του κομμουνισμού και της σοσιαλδημοκρατίας. Μέ διαφορετικούς τρόπους αυτές οι δύο κυρίαρχες άριστερές παραδόσεις θεωρήθηκαν ότι διεφθάρσαν από τον κρατισμό και τον μιλιταρισμό του ψυχρού πολέμου και ότι άπαρνήθηκαν τις αξίες του σοσιαλιστικού ούμανισμού και της συμμετοχικής δημοκρατίας. Όρισμένα στοιχεία από αυτή την αντιπολιτευτική στάση άπέναντι στο σταλινισμό και τον έργατισμό συνεχίζουν από τότε να καθορίζουν την πολιτική στάση του *New Left Review*. Άν και ύπηρεξαν πολλές διαφορές στην έμφαση και στη θεματολογία κατά τις διαδοχικές περιόδους ανάπτυξης του περιοδικού, πάντα τονιζόταν μέ σταθερότητα ή ανάγκη εξέυρεσης έναλλακτικών προτάσεων στην έξαντλημένη και συμβιβαστική πολιτική των άριστερών κομμάτων και κυβερνήσεων. Θα ήταν λάθος, βέβαια, να έξισωθεί πλήρως ό σταλινισμός μέ τη σοσιαλδημοκρατία. Τά φοβερά έγκλήματα του σταλινισμού, ή φρικιαστική καταπίεση στις χώρες πού έπικράτησε και στο έξωτερικό δέν έχουν κάποιο σοσιαλδημοκρατικό ίσοδύναμο. Άπ' τή φύση της ή σοσιαλδημοκρατία ήταν ένας πιό αδύνατος και «βολικός» σχηματισμός του όποιου οι κύριες παραλείψεις από τό 1914 άφορούσαν τή συγκατάθεσή του στα άπάνθρωπα άποτελέσματα του καπιταλισμού και του ίμπεριαλισμού, όπως τά άναρίθμητα θύματα των πολέμων αυτού του αιώνα, οι κρίσεις και οι λιμοί για τά περισσότερα άπ' τά όποια ό καπιταλισμός φέρει τήν κύρια ευθύνη.

Όπως γράφει ό Φρέντ Χάλλιντεϋ, ή σημαντικότερη πρόκληση για τήν Άριστερά σήμερα είναι τό συνεχιζόμενο σφρίγος του καπιταλισμού, σε μία στιγμή

άπόσπασμα από τά «*Themes*», *New Left Review*,
180, *March - April 1990*

πού ό έξωτερικός του άνταγωνιστής έχει καταρρεύσει. Ένώ αυτός ό άξιος θαυμασμού τρόπος παραγωγής δείχνει μία πρωτεϊκή ικανότητα να παίρνει νέες μορφές, να άπορροφά νέες δυνάμεις και να άποικιοποιεί νέες περιοχές της ζωής, έξακολουθεί να διατηρεί μία τρομερά διχαστική και καταστροφική δυναμική. Συνεχίζει να συσσωρεύει πλούτο στον έναν πόλο και φτώχεια στον άλλο. Ένθαρρύνει τήν άσυλλόγιστη έκμετάλλευση των ανθρώπινων πληθυσμών και των φυσικών πόρων. Η άσταθής και άεικίνητη διαδικασία της καπιταλιστικής συσσώρευσης διαθέτει μία τρομερή και άπεριόριστη όρμη και ύποδαυλίζει νέους άνταγωνισμούς, ενώ άπειλεί ταυτόχρονα τή βιωσιμότητα του πλανήτη μας. Άλλά προκαλεί επίσης και τά πιό διαφορετικά είδη αντίστασης, από τά νέα προλεταριακά προάστεια του Τρίτου Κόσμου μέχρι τά παρακμάζοντα κέντρα των πόλεων στον Πρώτο Κόσμο, από τά βιομηχανικά πάρκα ύψηλής τεχνολογίας μέχρι τις φθίνουσες πειροχές των σκουριασμένων έργοστασιών της παραδοσιακής βιομηχανίας, από τους έργάτες των άεροδρομίων και των νοσοκομείων μέχρι τις καταπιεζόμενες μειονότητες και τους άπογοητευμένους επαγγελματίες, από τά κινήματα πού έχουν σκοπό τή διεύρυνση της δημοκρατίας μέχρι αυτούς πού νοιάζονται για τήν προστασία του περιβάλλοντος, για να άναφέρουμε μερικές άπ' τις δυνητικές ή πραγματικές δυνάμεις άμφισβήτησης. Όρισμένες φορές ή Νέα Άριστερά έκανε τή λαϊκιστική ύπόθεση ότι οι αντίπαλοι του καπιταλισμού ήταν ένωμένοι σε μία φυσική και προκαθορισμένη συμμαχία, θεωρώντας περιττή τήν ανάγκη για άνάλυση, πρόγραμμα και τακτική. Αυτή ήταν μία στάση πού τό *New Left Review* δέν συμμερίστηκε ποτέ. Συνεχίζουμε να πιστεύουμε ότι σήμερα περισσότερο παρά ποτέ είναι έπείγον να βρούμε πιό έπαρκεις και άποτελεσματικές μορφές άντικαπιταλιστικού «γενικού συμφέροντος», πού θα είναι κάτι περισσότερο από τό άθροισμα των διαφόρων έπιμέρους άντικαπιταλιστικών κινήματων.

ΝΕΑ ΕΠΟΧΗ, ΠΑΛΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

του Φρέντ Χάλλιντεϋ

Τό σημείο καμπής στη νεότερη Ιστορία, που συμπύκνεται με τό τέλος της δεκαετίας του 1980, και η επίλυση των συνεπειών των δύο παγκοσμίων πολέμων γίνονται δεκτά με σχεδόν καθολική αγκαλιάση σ' 'Ανατολή και Δύση. Τό τέλος του ψυχρού πολέμου, ή έφοδος μιās νέας εποχής διεθνούς άρμονίας και, υπό μιά νεογεγελιανή έννοια, άκόμα και τό τέλος της Ιστορίας, είναι οι καινούργιες υποσχέσεις. Τό λιγότερο που μπορεί νά πεί κανείς είναι ότι ή ένδεχόμενη επιστροφή στον κόσμο που ύπήρχε πριν από τό 1914 έμπεριέχει όρισμένους όρατούς κινδύνους. Αύτός ό κόσμος των ένδοκαπιταλιστικών συγκρούσεων, άνενόχλητος λόγω της άνυπαρξίας κάποιου άλλου ανταγωνιστικού σοσιαλιστικού κόσμου, λεηλάτησε για δεκαετίες όλόκληρες τίς άποικίες και προκάλεσε τόν ίδιο τό μεγάλο πόλεμο. Αύτός ό κόσμος ήταν που όδηγησε σέ ό,τι κάποιος όνόμασαν εύρωπαϊκό εμφύλιο πόλεμο των έτών 1914-1945, αλλά που στην πραγματικότητα ήταν, όπως κάθε Κινέζος ή Βιετναμέζος μπορεί βάσιμα νά ύποστηρίξει, κάτι πολύ περισσότερο. Οι άνησυχίες που εκφράζονται για τή γερμανική και τήν Ιαπωνική Ισχύ δέν ύπόσχονται έναν ήρεμο εικοστό πρώτο αιώνα. Πιο κοντά μας, όμως, χρονικά ύπάρχει ή αύξανόμενη έξαρση μιās άλλης, λιγότερο όρατης, πρόκλησης στη διεθνή ειρήνη, οι έθνικές και περιφερειακές συγκρούσεις. 'Η κατάρρευση της σοβιετικής δύναμης συνοδεύτηκε από τό ξέσπασμα του έθνικισμού και από τίς συγκρούσεις έθνοτήτων σέ όλη τήν 'Ανατολική Εύρώπη και στην ίδια τήν ΕΣΣΔ. Ταυτόχρονα, τό μεγαλύτερο μέρος του μετααποικιακού Τρίτου Κόσμου ύποφέρει από τήν έθνικιστική βία για τήν όποία δέν ύπάρχουν σημάδια ότι θά σταματήσει. Πράγματι, άν ένα από τά χαρακτηριστικά της τελευταίας περιόδου της δεκαετίας του 1980 ήταν τό τέλος του ψυχρού πολέμου, τό άλλο ήταν ή αναβίωση του έθνικιστικού συναισθήματος στο μεγαλύτερο μέρος του άναπτυγμένου και του ύπανάπτουτου κόσμου. 'Από τίς σωβινιστικές ύπερβολές κατά τή διάρκεια των άθλητικών εκδηλώσεων στη Βρετανία μέχρι τήν αναβίωση της μεγαλοδυναμικής άλαζονείας στις ΗΠΑ, τήν 'Ιαπωνία και τή Γερμανία, αυτή ή αναβίωση είναι σήμερα τό κοινό σημείο της πολιτικής στις άναπτυγμένες χώρες. 'Ο έθνικισμός, όμως, ύποφώσκει και άλλου. 'Από τήν άναίτια συγκατάβαση στη μεταμφιεσμένη σέ αντιρατσισμό θρησκευτική μισαλλοδοξία τήν όποία δείχνουν τμήματα της φιλελεύθερης διανόησης, μέχρι τήν άναζήτηση «έθνικών παραδόσεων» από πρώην συνιστώσες του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος.

Fred Halliday: «New Era, Old Problems», από τό «The Ends of Cold War» του ίδιου, New Left Review, 180, March-April 1990.

Πίσω άπ' αυτές τίς πολιτικές συγκρούσεις και τάσεις βρίσκεται τό ούσιαστικότερο από όλα τά ζητήματα, αυτό που για τήν αντιμετώπισή του δημιουργήθηκε τό κομμουνιστικό κίνημα και τό όποιο, με τό τέλος του ψυχρού πολέμου και τήν άσφυξία του «κομμουνιστικού» μπλόκ που είχε συνδεθεί μαζί του, τίθεται σήμερα υπό άμφισβήτηση. Τό θεμελιώδες αυτό ζήτημα άφορά τίς πολιτικές δυνατότητες και ιδιαίτερα τό βαθμό στον όποιο τό μοντέλο του προηγμένου καπιταλισμού που βρίσκεται σήμερα σέ άνοδο μπορεί νά ύποστεί κριτική στο όνομα μιās έπιθυμητής και βιώσιμης έναλλακτικής πρότασης. 'Η κριτική του καπιταλισμού ήταν τό σημείο εκκίνησης του μαρξισμού και του σοσιαλισμού και είναι τό σημείο στο όποιο αυτή ή παράδοση πρέπει τώρα νά επιστρέψει. Είναι έντυπωσιακό πώς, με τόν καταναλωτικό καπιταλισμό νά θριαμβεύει, ή πιθανότητα ύπαρξης παραλογισμών σ' αυτό τό σύστημα ύποβαθμίζεται στο όνομα μιās νέας διεθνούς πολιτικής και πολιτιστικής συναίνεσης. Οι πάντες προσβλέπουν και ύποτίθεται ότι υίοθετούν μιά σύγχρονη διεθνή ούτοπία που άποστάζεται (και καθορίζεται) από τόν τρόπο ζωής της Καλιφόρνιας, της περιοχής Ρήνου-Βεσφαλίας και του Σάρρεν. Τό ότι αυτή ή νέα ούτοπία περιλαμβάνει διαρθρωτικές ταξικές, φυλετικές και περιφερειακές άνισότητες, όπως και άνισότητες μεταξύ των δύο φύλων, είναι φανερό, αλλά άποσιωπάται στις περισσότερες από τίς επικρατούσες δημόσιες διακηρύξεις. 'Η πειστικότητα με τήν όποία αυτή ή ούτοπία σχεδιάζεται και γίνεται άντικείμενο ύπεράσπισης, με τήν άναφορά γεγονότων αλλά και τήν παρουσίαση στατιστικών, θά ήταν από μόνη της άρκετή νά δείξει ότι πρόκειται για ένα εύάλωτο και τεχνητό κατασκεύασμα. 'Η επικράτησή της, όμως, σημαίνει ότι οι έναλλακτικές λύσεις άποκλείονται και δυσφημούνται.

Στήν άτακτη ύποχώρηση άπ' τόν όρθόδοξο κομμουνισμό, πολλά άπ' όσα ήταν θετικά και άναγκαία έγκαταλείπονται: ή άφοσίωση στις άξίες της κοινωνικής δικαιοσύνης, ή προώθηση από τό κράτος της Ισότητας άνδρών-γυναικών, ό διεθνισμός και ή άλληλεγγύη είναι τέσσερα μόνο ένδεικτικά παραδείγματα. 'Η ύποστήριξη της άνάγκης παρέμβασης με σκοπό τό σχεδιασμό και τή διεύθυνση της οικονομικής δραστηριότητας άπορρίπτεται σήμερα σχεδόν άπ' όλους, τή στιγμή που ή «κοσμική» καταστροφικότητα της παραγωγής ποτέ δέν ήταν τόσο φανερή. Αυτό που συμβαίνει στα συγκεκριμένα μέτωπα στις «κομμουνιστικές» χώρες δέν είναι μιά πρόοδος, αλλά μιά ύποτροπή Ιστορικών διαστάσεων. Πρέπει κανείς νά ψάξει πολύ στις στήλες μιās όποιασδήποτε έκδοσης των, κατά τά άλλα δροσερών, *Νέων της Μόσχας* για νά βρεί νά αναφέρεται κάτι από τό μπολσεβίκικο παρελθόν και τήν μπολσεβίκικη παράδοση που νά άξίζει κάποιον έπαινο. Στον προηγμένο καπιταλιστικό κόσμο έξαφανίστηκαν όλοι οι άξιόπιστοι πολιτικοί και πολιτιστικοί φορείς άλλαγής. 'Η έργατική τάξη σ' ένα σημαντικό βαθμό περιθωριοποιήθηκε και καταμήθηκε, οι δυνατότητες όργάνωσής της και οι νομικές της κατακτήσεις μειώθηκαν. Τά «νέα κοινωνικά κινήματα» που σηματοδότησαν και άμφισβήτησαν ξεχασμένες μορφές καταπίεσης,

δυνάμεις όμως των οποίων ή συνοχή και ή δυναμική είχαν πολύ υπερτιμηθεί, διασκορπίστηκαν. Νέες κοινωνικές δυνάμεις της ριζοσπαστικής Δεξιάς, πολιτικές και θρησκευτικές, έμφανίζονται στά περισσότερα απ' αυτά τά κράτη. Κατά τόν ίδιο τρόπο δέν παράγονται πιά ιδέες πού νά αναφέρονται στόν τρόπο μέ τόν οποίο μιά σύγχρονη κοινωνία θά έπρεπε και θά μπορούσε νά οργανωθεί σέ μιά διαφορετική πολιτική και οικονομική βάση. Ούτε απ' τά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα τής Δύσης, ούτε απ' τίς γκορμπασσοφικές αλλαγές στην 'Ανατολή προκύπτει κάποια διαυγής και αξιόπιστη κριτική του σύγχρονου καπιταλισμού.

Αυτή είναι μιά περίεργη και δυσοίωνη εξέλιξη, ένας θρίαμβος τής ιδεολογικής άπλοποίησης. Στο κάτω κάτω, ό καπιταλισμός μιάς δδήγησε τό δέκατο ένατο αιώνα στις σφαγές των αυτόχθονων πληθυσμών σέ τρείς ήπειρους και προκάλεσε δύο πολέμους τόν είκοστό αιώνα. 'Ο καπιταλισμός είναι αυτός πού μέ αξιοσημείωτο τρόπο απέτυχε νά διαχύσει τόν πλούτο του, ώστε νά μειώσει τό χάσμα πλούσιων και φτωχών σέ παγκόσμια κλίμακα και πού συνεχίζει νά διεξάγει μέ μιά έφηβική φρενίτιδα και άνοησία τίς εργασίες του στην αγορά, για τίς όποιες πληροφορούμαστε κάθε στιγμή μέ τό πρόσχημα τής μετάδοσης των «οικονομικών νέων». Τό κομμουνιστικό κίνημα ήταν μιά προσπάθεια άμφισβήτησης αυτού του συστήματος και τής οικοδόμησης ενός άλλου περισσότερο έπιθυμητού και βιώσιμου, πού θά αντικαθιστούσε τήν άναρχία και τή φαυλότητα του καπιταλισμού μέ μιά πιο ανθρώπινη και σχεδιασμένη μορφή οικονομικής δραστηριότητας. Για έπτά δεκαετίες κατάφερε νά άποτελέσει μιά τέτοια πρόκληση, αλλά στό τέλος βούλιαξε. Μέ τή μορφή πού εμφανίστηκε, στά μάτια τής συντριπτικής πλειοψηφίας των μαζών στην 'Ανατολή και τή Δύση, δέν είναι ούτε ένα περισσότερο έπιθυμητό ούτε ένα περισσότερο βιώσιμο σύστημα άπό τόν προηγμένο καπιταλισμό. 'Ο όρμητικός χείμαρρος των νέων ανθρώπων πού φεύγουν άπό τή Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία προς τή Δύση και οι όποιοι άπορρίπτουν τήν καταπίεση και τούς περιορισμούς πού ταυτίστηκαν μέ τό σοσιαλισμό, περιέχει ένα βαρυσήμαντο ιστορικό μάθημα. 'Ακόμα και στό πεδίο τής μεγαλύτερης του έπιτυχίας, τό στρατιωτικό άνταγωνισμό, τό σύστημα αυτό μόρεσε νά συναγωνιστεί τόν καπιταλισμό μόνο μερικώς και κατά διακοπτόμενα διαστήματα.

Είναι ίσως πρόωρο νά δώσει κανείς μιά ακριβή έρμηνεία βασισμένη στόν ιστορικό όλισμό τής φύσης του κομμουνιστικού πειράματος. 'Ηταν μιά μερική, άνυπόμονη και στρεβλή άμφισβήτηση του κυρίαρχου συστήματος τής εποχής μας, μιά άμφισβήτηση πού ή ανάπτυξη και ό θάνατός της επιβεβαιώνει άπολύτως τό αρχικό ένστικτο του Μάρξ ότι μιά πρόκληση στόν καπιταλισμό για νά πετύχει θά έπρεπε νά ξεσπάσει και νά σταθεροποιηθεί σέ παγκόσμια κλίμακα. Στο όνομα μιάς μεγαλοποιημένης οικονομικής και πολιτικής δυναμικής και μιάς λανθασμένης έσχατολογίας, οι κομμουνιστικές κοινωνίες παρουσιάστηκαν σάν κοινωνίες άνώτερες και ιστορικά πέραν του καπιταλισμού. «Μη-καπιταλιστικές» βεβαίως ήταν, αλλά

«μετά-καπιταλιστικές» δέν ήταν. 'Από πολλές άπόψεις φέρνουν στή σκέψη μορφές πρώιμου καπιταλισμού, μέ τή στήριξή τους στή στρατιωτική και καταπιεστική ισχύ, τήν άποτυχία τους νά παράγουν τεχνολογικές αλλαγές και τήν άπουσία λειτουργικών μηχανισμών διεθνούς οικονομικής όλοκλήρωσης. Μετά άπό δεκαετίες μερικής έπιτυχίας, φαίνεται ότι τώρα υπέκυψαν σ' έναν τρόπο παραγωγής και ένα πολιτικό σύστημα πολύ ισχυρότερο απ' αυτές, τό όποιο δέν φαίνεται νά οδηγείται προς κάποια προκαθορισμένη έξάντληση ή κρίση.

Είναι, λοιπόν, άναγκαίο και ταυτόχρονα δίνεται ή εύκαιρία σήμερα νά γίνει μιά έπανεκτίμηση και έπανενομή στήν όρθή πορεία όχι μόνο του μαρξισμού και του σοσιαλιστικού κινήματος, αλλά και των ριζοσπαστικών και επαναστατικών παραδόσεων στό σύνολο τής Δυτικής κοινωνίας. 'Οξūs μελετητές των πολιτικών εξεγέρσεων στην Γερμανία και μέ άταλάντευτη πίστη στην καθοριστική σημασία των κοινωνικοοικονομικών παραγόντων, ό Μάρξ τουλάχιστον δέν θά είχε έκπλαγεί τόσο πολύ άπό τά γεγονότα των τελευταίων λίγων μηνών. Μετά άπό τή μακρά και έπώδυνη ιστορική τής λοξοδρομησης, ή κομμουνιστική παράδοση μπορεί τώρα νά έπιστρέψει στις ρίζες τής, τήν κριτική και τήν άμφισβήτηση τής καπιταλιστικής πολιτικής οικονομίας. Τό κεντρικό έρώτημα είναι άν, και σέ ποιο βαθμό, ύπάρχει μιά έναλλακτική πρόταση στό κυρίαρχο καπιταλιστικό μοντέλο και, άν ναι, ποιοί είναι οι κοινωνικοί φορείς πού μπορούν νά κινητοποιηθούν δημοκρατικά για νά τή φτιάξουν και νά τή διατηρήσουν. Τό μεγαλύτερο μέρος τής έπανεκτίμησης του κλασικού μαρξισμού έχει πάρει τή μορφή τής οικοδόμησης νέων δεσμών ή τής επανασύνδεσης μέ τίς σύγχρονες μορφές αντίστασης πού μέχρι σήμερα ήταν χωριστές άπό τή μαρξιστική παράδοση, όπως ή σοσιαλδημοκρατία πού άπορρίφθηκε τό 1914 και διάφορα ρεύματα πού άναπτύχθηκαν μετά τό 1945, μεταξύ των οποίων ό φεμινισμός, ή οικολογία και ό αντιρατσισμός. 'Ισης σημασίας, όμως, είναι ή άναγνώριση του πόσο σημαντικά μπορεί νά είναι τά προμαρξιστικά ριζοσπαστικά ρεύματα, ειδικά σήμερα πού αναζωπυρώνονται ό κληρικαλισμός, ό έθνικισμός και ό άνορθολογισμός. Είναι τό ίδιο σημαντικό νά φέρουμε πίσω τά άποξενωμένα ξαδέλφια μας του είκοστού αιώνα, όσο και τούς ύποτίθεται «πεπαλαιωμένους» πεφωτισμένους προγόνους μας του δέκατου όγδοου αιώνα. 'Αν τό τέλος του ψυχρού πολέμου καταφέρει νά δώσει λύση σ' αυτό τό πρόβλημα και νά άπελευθερώσει τό σοσιαλισμό άπό λανθασμένες και ντετερμινιστικές άπαντήσεις και άπό καταδικασμένες νομιμοφροσύνες, θά έχει έτοιμάσει μιά ουσιώδη ήμερήσια διάταξη για τόν είκοστό πρώτο αιώνα. Τό καθήκον του στοχασμού, θεωρητικού και πολιτικού, πάνω στα γεγονότα τής τελευταίας φάσης τής δεκαετίας του 1980 μόλις άρχισε και ή άνάλυση τής σπουδαιότητάς τους δέν μπορεί παρά νά είναι προσωρινή. Τό μόνο πράγμα πού δέν είναι δυνατόν νά ύποτιμηθεί είναι ή πρόκληση πού αυτά θέτουν.

(Μετάφραση: Χ. Γολέμης)

Δειλή συνηγορία του «ἀναγωγισμού»

του Γιώργου Καρρά

Σέ αντίθεση με τη δίδα Μπουβιέ του περασμένου τεύχους, είμαι τοπογράφος και δέν έχω δυνατότητα να αλλάξω ἐπάγγελμα. Όσο κι αν αυτό δέν μέ τιμᾶ, τό γεγονός παραμένει: γνωρίζω περισσότερο γιά τή Μαριόρη ἀπό ὅσα γιά τόν Ντεριντά, γιά μένα Λάκατος είναι τό νούμερο 7 τῆς Ἐθνικῆς Ρουμανίας. Δέν ὑπῆρξε, ἔτσι, εὐκολη γιά τό άτομό μου ἡ παρακολούθηση τοῦ διαλόγου πού διεξάγεται στό περιοδικό ἀνάμεσα σέ συντρόφους ὑστερους, πρώιμους, ὑπότροπους, ψυχαναλυτές καί φοιτητώντες. Ὡστόσο ὅλοι καταλάβαμε, μέσες ἄκρες, περί τίνος ἐπρόκειτο. Καί ἐνδεχομένως καταλάβαμε —αν καί οἱ διαλεγόμενοι δέν ἔκαναν πάντοτε ὅ,τι μπορούσαν σέ αὐτή τήν κατεύθυνση— ὅτι ἐκεῖνο γιά τό ὅποιο πρόκειται μάς ἀφορᾶ ἐξίσου ὄλους τοὺς ὑπόλοιπους.

Ἄς ἐπιτραπεῖ, λοιπόν, ἡ συνεισφορά τῶν κάτωθι ἀπό τή σκοπιά μιᾶς διπλῆς ιδιότητος: ἐκείνης τοῦ ἐμπειροτέχνη τῆς ἀνώνυμης πολιτικῆς καί ἐκείνης τοῦ «σχεδόν σχιζοφρενοῦς», ὅπως εἶστοχα (ἀν ἡ ἔμφαση βρίσκεται στό σχεδόν) μάς χαρακτήρισε ὁ ψυχαναλυτής Γιαννακόπουλος ἐκείνους πού «ἀπό τή μιᾶ παραδέχονται ὅτι ὑπάρχει πρόβλημα καί ἀπό τήν ἄλλη λένε ὅτι οἱ βασικές ἀρχές τοῦ μαρξισμού παραμένουν σωστές καί ἀπαραβίαστες». Τό πρόβλημα δέν τό δημιουργεῖ ὅτε ὁ «ὑστερος σύντροφος» τοῦ τεύχους 104 (ἀφοῦ θά πρέπει νά τοῦ ἀναγνωριστεῖ ἡ ὠριμότητα τῆς ἐπανεξέτασης) ὅτε ἡ δίδ Μπουβιέ τοῦ τεύχους 106 (μεταξύ ἄλλων καί γιὰ τῆς ἔχει τόσον ἐκλεκτοῦς δασκάλους). Τά προβλήματα τά δημιουργεῖ ὁ εὐρυγόμενος στά πρόθυρα ἠρωικῆς κατακόρυφης βουτιάς σύν-

τροφος τοῦ τεύχους 103, ὁ χαρακτηρισθεῖς καί ὡς πρώιμος, καί ὁ ψυχαναλυτής τοῦ τεύχους 105 πού θέλησε νά τόν ἐπανεικαίροποιήσῃ ἀναπαλαιώνοντας τόν ὕστερο. Ἄκριβέστερα, τά προβλήματα τά δημιουργεῖ —ὡς συνήθως— ἡ πολιτική, ὄχι τά κείμενα.

Τό ποιός είναι ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τοῦ μαρξισμού (ἐκεῖνο τό πᾶ σῶ, πού τήν ἀνάγκη του δέχεται καί ὁ ψυχαναλυτής) δέν είναι βέβαια εὐκολο νά τό ὀρίσει κανείς γενικῶς. Ἄπό τή σκοπιά τῆς πολιτικῆς, ὅμως, νομίζω ὅτι ἀκρογωνιαίος λίθος συνιστᾶ ἐκεῖνο τό ὅποιο είναι κυρίως σέ θέση νά συγκροτήσῃ (νά συγκρατήσῃ, καλύτερα...) τοὺς ἀριστεροῦς καί νά σύρει τή διαχωριστική γραμμή τῆς ιδιαιτερότητάς τους. Ὁ μαρξισμός δέν ἀποτελεῖ ἀποκλειστικά (ὅτε κυρίως) θεωρητικό-ἐπιστημονικό πρόβλημα. Καί ἡ ἴδια ἡ σύγκρουση γιά τήν «ἐρμηνεία» καί τήν ἰδιοποίηση τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας είναι πολιτική, γιὰτί πολιτικά είναι καί τά ἀποτελέσματα τῶν ἐκβάσεών της, ἀνεξάρτητα ἐν πολλοῖς ἀπό τίς προθέσεις τῶν φιλοσόφων καί τῶν θεωρητικῶν. Ἄπό τή σκοπιά τῆς πολιτικῆς λοιπόν (ἀκριβέστερα: ἀπό τή σκοπιά τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης τῶν ἀριστερῶν σήμερα· ἀκριβέστερα: ἀπό τή σκοπιά τῶν ὑποκειμενικῶν ἀναγκῶν τοῦ σχεδόν σχιζοφρενοῦς γράφοντος), ἀκρογωνιαίος λίθος τοῦ μαρξισμού είναι ἐκεῖνο ἀκριβῶς πού ὁ ὑπό αυτοκτονία σύντροφος καί ὁ ψυχαναλυτής ἀπό κοινού ὀνόμασαν «τό μεγάλο λάθος τοῦ Μάρξ»: τό μοντέλο βάσης-ἐποικοδομημα καί ἡ «τελευταία ἀνάλυσή» του. Καί ἡ ἐπακόλουθη βασική θέση ὅτι «τό κοινωνικό είναι καθορίζει τήν κοινωνική συνείδηση».

Πρόκειται, λοιπόν, γιά ἐκείνες τίς ἀφετηριακές ἀρχές, τίς ὁποῖες καλοῦμαστε νά ρίξουμε ἀπό τή γέφυρα στή θέση τοῦ παρ' ὀλίγον αὐτόχειρος συντρόφου. Ἴσως γιὰτί ὁ τελευταῖος καί ὁ ψυχαναλυτής Γιαννακόπουλος θεωροῦν, ὅπως γράφουν, ὅτι ἡ ἐπίθεση είναι ἡ καλύτερη ἀμυνα. Δέν είναι. Ἐν πάσει περιπτώσει δέν είναι σήμερα. Ἡ ἐπίθεση είναι ἡ χειρότερη ἀμυνα, δέν είναι καν ἀμυνα, δταν τά νῶτα δέν είναι στοιχειωδῶς ἐξασφαλισμένα —πολύ περισσότερο δταν ἀμφισβητεῖται ἡ ἴδια ἡ ἀνάγκη γιά ἀνθεκτικά νῶτα. Τά νῶτα τῶν μαρξιστῶν καί τῶν κομμουνιστῶν σήμερα είναι, νομίζω, τό μοντέλο βάσης καί ἐποικοδομήματος. Χάνοντας τά νῶτα χάνουν τόν προσανατολισμό, τό τί είναι μπρός καί τί πίσω. Τότε ἐκεῖνο πού μοιάζει μέ ἐπίθεση μπορεῖ κάλλιστα νά είναι ὀπισθοχώρηση πίσω ἀπό τό μῆ παρέκει.

Ἡ σχέση ἀνάμεσα στά δύο στοιχεῖα, τοῦς δύο πόλους, τοῦ μοντέλου δέν είναι προφανῶς αὐτόνοητη. Καί ὁ ψυχαναλυτής Γιαννακόπουλος ἀπαριθμεῖ (μέ κάποια ἀδικαιολόγητη ἀπό τίς περιστάσεις εἰρωνεία, ἀν κατάλαβα) τά διάφορα ρήματα καί οὐσιαστικά πού ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ γιά νά τή συλλάβουν. Δέν εἶμαι προφανῶς σέ θέση νά λύσω τό πρόβλημα. Τό ζητούμενο δέν είναι ὅμως ἐν προκειμένῳ αὐτό, ἀπό τή στιγμή πού ἡ σχέση βάσης-ἐποικοδομήματος θεωρεῖται ὅτι τελικά δέν ὑφίσταται καν, ὅτι εἶναι ἐξωτερική, ὅτι δέν ἀποτελεῖ συστατικό στοιχεῖο τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ μπορούν νά λεχθοῦν μεταξύ ἄλλων τά ἑξῆς.

Πρῶτον. Ἡ ἐννοια «ἀναγωγισμός» (σχετικά πρόσφατος ὅρος νομίζω, ἀγγλοσαξωνικῆς προέ-

λευσης· παλιότερα τό λέγαμε οικονομικός ντετερμινισμός), πέρα από την αναμφισβήτητη αλήθεια πού κρύβει ή κριτική της στό σοβιετογενή « μαρξισμό », σήμερα είναι εξίσου αναμφισβήτητα καί μιά έννοια - μπαμπούλας πού θεωρώ ότι λειτουργεί πλέον έντελώς ίσοπεδωτικά. Παράδειγμα: αν άποκαταστήσω μιά άμεση σχέση (άπευθείας «άντανάκλασης», αν θέλετε) ανάμεσα στή νομική ιδεολογία —τελικά τόν σκληρό πυρήνα της άστικής ιδεολογίας— μέ τά «έλεύθερα καί ίσα» άτομά της καί τά εξίσου «έλεύθερα καί ίσα» άτομα πού προσέρχονται στήν αγορά εργασίας μέ τό γνωστό εμπόρευσμά τους, θά είμαι τάχα ένοχος άναγωγισμού; Έγώ θά είμαι ό χυδαίος «άναγωγεύς» καί όχι ή ίδια ή άρθρωση βάσης-έποικοδομήματος;

Δεύτερον. Έ ή κριτική του παρ' όλίγον αυτόχειρος συντρόφου καί του ψυχαναλυτή στό μοντέλο βάση-έποικοδόμημα (δπως τήν κατάλαβα) είναι τουλάχιστον άδικη καί έν πάση περιπτώσει συσκοτίζει τά πράγματα διευκολύνοντας άθέμιτα τήν άποσύνδεση των δύο πόλων. Οί διάφοροι μαρξισμοί έχουν όλοι τους χρησιμοποιήσει δύο λέξεις-κλειδιά: καπιταλιστικός-άστικός. ΈΑκριβώς σέ αυτό τό ζευγάρι καθρεφτίζεται μέ σαφήνεια ή κατ' άρχήν συνείδηση των μαρξιστών ότι α) βάση καί έποικοδόμημα δέν είναι ένα καί τό αυτό, β) βάση καί έποικοδόμημα δέν είναι δύο όλοκληρωτικά άσύνδετες διαστάσεις του κοινωνικού σχηματισμού. Τό πρόβλημα δέν ήταν ποτέ —γιά τήν κομμουνιστική ανανέωση τουλάχιστον— ότι ταύτιζε τίς δύο έννοιες. Τό πρόβλημα αντίθετα είναι ότι τώρα μάς καλούν από πολλές μεριές νά τίς άποσυνδέσουμε πλήρως, άνάγοντας μάλιστα αυτή τήν άποσύνδεση σέ λυδία λίθο της άπελευθέρωσής μας από τό σταλινισμό (καί τελικά τά Γκουλάγκ). Έ ή όλοκληρωτική αυτή άποσύνδεση, καί όχι ό «άναγωγισμός», είναι ή άπειλή πού αντιμετωπίζουμε σήμερα. Φοβάμαι ότι οί δύο σύντροφοι στους όποιους αναφέρωμαι σ' αυτό τόν κίνδυνο είναι έκτεθειμένοι.

Γιατί όμως τόση έπιμονή στήν πολιτική; Γιατί εκεί φαίνεται καθαρότερα από όπουδήποτε άλλου αυτή ή άποσύνδεση βάσης-έποικοδομήματος, καπιταλιστικού-άστικού. Για νά μείνουμε στό ελληνικό: ή ίδια ή συγκρότηση της ΕΑΡ καί έπειτα του Συνασπισμού, οί διάφορες οίκουμενικές, ή παγκοσμιακή συναίνεση στό «θεσμών μας», ή ιδεολογική άνοχή τόσων άριστερών στή νεοφιλελεύθερη έπίθεση, όλα αυτά έντάσσονται σέ μιά καθαρή «πολιτική έποικοδομήματος», ενός έποικοδομήματος άμιγούς, αυτόνομου τάχα καί αυτοπροσδιοριζόμενου. Ένός έποικοδομήματος, στό πλαίσιο του όποιου ή ΝΔ φερ' είπειν δέν είναι καπιταλιστική (αυτό άφορā «τό έργοστάσιο»), αλλά «άπλως» άστική — στό κάτω κάτω άστική δημοκρατία δέν φτιάχνεται εκεί πού γνώρισαν τή γλύκα του «άναγωγισμού»; Ένός έποικοδομήματος, στό πλαίσιο του όποιου οί «ιδέες» του κ. Σουφλιά (έποικοδόμημα) γίνονται νόμος του κράτους (έπίσης έποικοδόμημα), ώστε νά έξυπηρετηθούν οί άνάγκες της καπιταλιστικής παραγωγής (βάση). Έ ή μήπως δημιουργούνται τάχα τίποτα νέες «πρωτογενείς κοινωνικές σχέσεις» καί δέν τό καταλάβαμε; Έ από τή γόνιμη άμηχανία της έκφρασης «σχετική αυτονομία» περνάμε στήν πλή-

ρη αυτόνομηση.

Έ ή άποσύνδεση βάσης-έποικοδομήματος, καπιταλιστικού-άστικού (δπου τό κεφάλαιο καί ό καπιταλιστής μέ τό πούρο μπορούν νά είναι αντίπαλοί μας, οί πολιτικο-θεσμικοί καί ιδεολογικοί όροι της άναπαραγωγής τους νά είναι διαφορετικό βήμα προς τήν άποσύνθεση ενός βλέμματος κατά τό δυνατόν *ένιαίου* πάνω στήν κοινωνία. (Έ Άλλωστε τό ότι ή άποσύνδεση αυτή άφορā όντως πόλους μή άποσυνδέσιμους οδηγεί στό κάποιους, οί πού «όξυδερκείς», νά περνούν τελικά στήν πράξη από τήν άποδοχή του άστικού στή σταδιακή άποδοχή καί του καπιταλιστικού, δηλαδή όλόκληρου του «πακέτου». Καί πιθανότατα ό λόγος είναι ότι δέν τους άρκεί νά σταθούν στή θεωρία, όπου οί διαφυγές είναι περισσότερες, αλλά θέλουν νά εμπλακούν καί άμεσα στήν πολιτική, όπου όμως τά πράγματα, σχεδόν πάντα λέγονται, μέ τά πραγματικά τους όνόματα).

Δέ θέλω, προς Θεού, όποτε κάν νά ύπαινηθώ έστω ότι ό πονεμένος παρ' όλίγον αυτόχειρας σύντροφος, πού έχει φάει τά χαστούκια της ζωής του, ή ό μαρξιστής ψυχαναλυτής, πού δουλειά του είναι νά αναλύει τά χαστούκια των άλλων, συγχρωτίζονται μέ τέτοιες λογικές. Κάθε άλλο. Νομίζω όμως ότι παραγνωρίζοντας έντελώς τήν πολιτική καί «άλγεβροποιώντας» τό πρόβλημα του σοσιαλισμού καταλήγουν σέ μιά τοποθέτηση έντελώς εύάλητη, άφομοιώσιμη από τους συρμούς της περιρέουσας κοινωνικής διεργασίας. Έλλά τό στοιχείο της πολιτικής πρέπει όπουδήποτε νά εισαχθεί στή συζήτηση

Βάση καί έποικοδόμημα δέν ταυτίζονται, δέν άνάγονται εϋθύγραμμα τό ένα στό άλλο, αλλά καί δέν είναι άποσυνδεμένα τό ένα από τό άλλο.

**Ἡ ἀποσύνδεση
τῶν ἐννοιῶν
βάσης καί
ἐποικοδομή-
ματος ὁδηγεῖ
στήν κατάργηση
τῆς πολιτικῆς
ἀπό τῆ σκοπιᾶ
τῆς Ἀριστερᾶς.**

καί γιά ἕναν ἄλλο λόγο. Ὁ ψυχαναλυτής χρησιμοποιοῦν τή μεταφορά βάση-ἐποικοδόμημα μέ τήν ἔννοια τελικά τῆς διάκρισης «φάμπρικα» (ἀπό τή μιά) καί «χώρος τῶν ἰδεῶν» (ἀπό τήν ἄλλη). Ἀνάμεσα ὁμως στή φάμπρικα καί τόν χώρο τῶν ἰδεῶν μεσολαβοῦν τέρατα καί σημεῖα. Παράδειγμα: τό κράτος. Βάση ὑποθέτω («φάμπρικα») δέν εἶναι. Οὔτε καθαρός χώρος τῶν ἰδεῶν (ἡ ἔννοια δακρυγόνο δέν τσοῦζει τά μάτια καί ἡ ἔννοια δικαστήριο δέ σέ κλείνει μέσα). Ὑποθέτω ὅτι καί ἐκεῖνος θά τό κατατάσσει στό ἐποικοδόμημα μέ τήν εὐρύτερη ἔννοια (ἀλλίως ἀπό τή διαρχία θά περνοῦσε στήν τριαρχία). Ἀλλά πῶς θά μπορούσε νά ὑποστηριχθεῖ μέ ἀξιώσεις ἡ θέση περί ἑνός ἐντελῶς αὐτόνομου πολιτικοῦ-θεσμικοῦ ἐποικοδομήματος, π.χ. ἑνός οὐδέτερου κράτους, ξένου πρὸς τίς καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγῆς; Ἡ πολιτική ἀπουσιάζει (δέν μπορεῖ παρά νά ἀπουσιάζει) ἀπό τό μοντέλο πού θέλει νά καταργήσει τό μοντέλο βάσης-ἐποικοδομήματος. Γιατί εἶναι στήν πολιτική πού ἡ ἄρθρωση τῶν δύο μπορεῖ νά φανεῖ πιό ἀπτά ἀπό ὅπουδήποτε ἄλλοῦ. Μό-

λις χθές ὁ κ. Ἀνδριανόπουλος μιλώντας γιά τό γνωστό νομοσχέδιο (ἐποικοδόμημα) στό κοινοβούλιο (ἐποικοδόμημα) διατύπωσε ἀγριεμένος τήν ἀκόλουθη ἰδέα (ἐποικοδόμημα): ἡ ἔννοια τῆς συλλογικότητας, εἶπε, καταρρέει διεθνῶς, τώρα εἶναι ἡ ὥρα τῆς ἀτομικότητας. Βάση καί ἐποικοδόμημα ἔλαβαν τά διασταυρούμενα μὴνύματα.

Μέ δύο λόγια. Μιλώντας ἀπό τή σκοπιᾶ τῆς σχιζοφρένειας τῶν ἐμπειρικῶν μαρξιστῶν, θέλησα ἀπλῶς νά ἐπιστημάνω ὅτι — ὅσο καί ἂν ἡ φιλοσοφία ἢ ἡ ἐπιστημολογία εἶναι ὁ τόπος τέτοιων διαλόγων— πρόκειται τελικά καί γιά παρεμβάσεις στήν πολιτική. Θά πρέπει παράλληλα ἴσως καί οἱ ἄλλοι, οἱ μὴ εἰδικοί σέ τέτοιους τομεῖς, νά ὀργανώσουμε κάπως καί τίς δικές μας «πολιτικές παρεμβάσεις στή θεωρία». Σήμερα, ἔτσι πού ἔχουν τά πράγματα, τά ἀνακλαστικά τῶν ἀριστερῶν εἶναι ἴσως ἡ μόνη στέρεη βάση γιά τέτοιες παρεμβάσεις. Τά ἀνακλαστικά — δηλαδή κυρίως, κατά τή γνώμη μου, ὁ πολῦτιμος «αναγωγισμός» τους.

ΜΙΑ «ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΗ»

ΤΟΥ ΕΝΓΚΕΛΣ

«Σύμφωνα μέ τήν ὀλιστική ἀντίληψη τῆς ἱστορίας, ὁ καθοριστικός παράγοντας εἶναι, σέ τελευταία ἀνάλυση, ἡ παραγωγή καί ἡ ἀναπαραγωγή τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Οὔτε ὁ Μάρξ, οὔτε ἐγώ δηλώσαμε ποτέ τίποτε παραπάνω. Ἄν μετά κάποιος βασανίζει αὐτή τήν πρόταση γιά νά τήν κάνει νά λέει ὅτι ὁ οικονομικός παράγοντας εἶναι ὁ μόνος καθοριστικός, τότε τή μεταβάλλει σέ μιά κούφια, ἀφηρημένη καί ἡλίθια φράση. Ἡ οικονομική κατάσταση εἶναι ἡ βάση, ἀλλά τά διάφορα στοιχεῖα τοῦ ἐποικοδομήματος — οἱ πολιτικές μορφές τῆς πάλης τῶν τάξεων καί τά ἀποτελέσματά της, οἱ νομικές μορφές, ἀκόμα καί οἱ ἀνταντακλάσεις ὄλων αὐτῶν τῶν πραγματικῶν ἀγῶνων στό μυαλό τῶν συμμετεχόντων, οἱ πολιτικές, νομικές, φιλοσοφικές θεωρίες, οἱ θρησκευτικές ἀντιλήψεις καί οἱ μετέπειτα ἐξελιζομένους σέ δογματικά συστήματα — ἐπιδρῶν στήν πορεία τῶν ἱστορικῶν ἀγῶνων καί σέ πολλές περιπτώσεις καθορίζουν, κατά κύριο λόγο, τή μορφή τους. Ὑπάρχει δράση καί ἀντίδραση ὄλων αὐτῶν τῶν παραγόντων κι ἀνάμεσά τους ἡ οικονομική κίνηση τελικά βρίσκει τό δρόμο της, σάν ἕνα ἀναγκαῖο στοιχεῖο μέσα ἀπό τό ἀπειροπλήθος τῶν τυχαίων συμβάντων. (...)

Ἐμεῖς οἱ ἴδιοι φτιάχνουμε τήν ἱστορία μας, ἀλλά μέ ὀρισμένες προϋποθέσεις καί σέ συνθήκες σέ μεγάλο βαθμό καθορισμένες. Ἀνάμεσα σ' ὄλες αὐτές τίς συνθήκες, οἱ οικονομικές εἶναι τελικά καθοριστικές. Ἀλλά οἱ

πολιτικές καί λοιπές συνθήκες, ἀκόμα καί ἡ παράδοση πού στοιχειώνει τό μυαλό τῶν ἀνθρώπων, παίζουν ἐπίσης ἕνα ρόλο, ὄχι ὁμως ἀποφασιστικό...

Ὁ Μάρξ κι ἐγώ ὁ ἴδιος φέρουμε, ἐν μέρει, τήν εὐθύνη τοῦ ὅτι καμιά φορά οἱ νέοι δίνουν παραπάνω βάρος ἀπ' ὅ,τι θά ἔπρεπε στήν οικονομική πλευρά. Ἀπέναντι στούς ἀντίπαλούς μας, ἀναγκαζόμαστε νά ὑπογραμμίζουμε τήν οὐσιώδη ἀρχή πού αὐτοί ἀρνιόνταν καί δέ βρίσκαμε πάντα τό χρόνο, τόν τόπο ἢ τήν εὐκαιρία νά δώσουμε τή θέση τους στούς ἄλλους παράγοντες πού συμμετέχουν στό συλλογικό γίνεσθαι». (Κ. Marx, F. Engels, *Études Philosophiques*, 'Editions Sociales, Paris 1974, σσ. 237-239).

Ἐπιστολή τοῦ Φρ. Ἐνγκελς στόν I. Bloch,
21 Σεπτεμβρίου 1890

ΚΑΙ Ο ΓΚΡΑΜΣΙ...

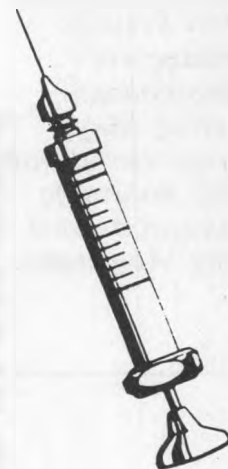
Ἀργότερα ὁ Α. Γκράμσι ἔγραφε (*Il materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce*, Editori Reuniti, Roma 1971, σ. 112): «Πρέπει νά καταπολεμηθεῖ μέ τήν αὐθεντική μαρτυρία τοῦ Μάρξ ἡ ἀξίωση (πού ἐμφανίζεται σάν οὐσιώδες ἀξίωμα τοῦ ἱστορικοῦ ὀλισμοῦ) νά ἐμφανίζεται καί νά ἐρμηνεύεται κάθε ἀλλαγή, πολιτική ἢ ἰδεολογική, σάν ἀμεση ἐκφραση τῆς δομῆς...»

ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ

Τό όπιο μιās ναρκωμένης κοινωνίας

του Άγγελου Έλεφάντη

Οί αριθμοί είναι πράγματι άνατριχιαστικοί. Οί χρήστες ήρωίνης στην Ελλάδα ύπολογίζονται σέ 80.000. Δέν πρόκειται πιά γιά μιá μορφή κοινωνικής ύστερίας πού δημιουργούν κινδυνολογώντας τά μέσα μαζικής έπικοινωνίας, ήθικολόγοι και περιδεείς μικροαστοί, δέν πρόκειται άπλά και μόνο γιά εκείνο τό φόβο του ένδεχόμενου κινδύνου πού ένεδρεύει δίπλα στον καθένα, αλλά γιά μιá εμπειδωμένη πραγματικότητα. Τά κρούσματα άπό ναρκωτικά, ό λευκός θάνατος άπό ήρωίνη κι άπό ένα σωρό άλλα ύποκατάστατα, έχουν ξεπεράσει τό όριο του γενικού κινδύνου κι άπό στατιστικό ένδεχόμενο βρίσκονται πιά παντού.

Πανικόβλητη ή «κοινωνία» μοιάζει νά 'χει συνειδητοποιήσει τον κίνδυνο άποσάθρωσης λόγω της τοξικομανίας και λέει ότι άμύνεται. Άπό τον πόλεμο των ναρκωτικών του Μπούς στις ΗΠΑ ως την Κολομβία μέ τις θεαματικές στρατιωτικές έπιχειρήσεις και τά προγράμματα άντιντρογκ των χωρών της ΕΟΚ, άπό τις τηλεοπτικές και άλλες έκστρατείες κατά του λευκού θανάτου ως τη σκληήρυνση των σχετικών νομοθεσιών, άπό τον έκσυγχρονισμό και τη διόγκωση των διωκτικών άρχων ως την κεντρική θέση πού καταλαμβάνει τό ζήτημα στά πολιτικά προγράμματα όλων των κομμάτων, άπό τον πολλαπλασιασμό των έπιστημονικών, προπαγανδιστικών, δημοσιογραφικών και πάσης φύσεως δημοσιευμάτων ως τις κινητοποιήσεις σωματείων, κομμάτων, κινήσεων, πολιτικών νεολαιών και έξειδικευμένων ίδρυμάτων, όλα πείθουν ότι τό πρόβλημα των ναρκωτικών έχει γιά τά καλά γραφτεί στά κύτταρα της κοινωνίας, ό φόβος και ή έγνοια έπασαν, άπό καιρό, νά έχουν χαρακτήρα φιλολογικό, «άνθρωπιστικό», ή μόνο προπαγανδιστικό. 'Η «κοινωνία», πράγματι, άνησυχεί, λέει ότι άμύνεται, θωρακίζεται, λαμβάνει μέτρα, αλλά, νομίζω, άπλώς φλυαρεί ή ήθικολογεί.

'Η κουβέντα αυτή, ότι, τελικά, ή «κοινωνία» άπλώς φλυαρεί, είναι έξαιρετικά ύπερβολική, σχηματική και κινδυνεύει νά φανεί, στην καλύτερη περίπτωση, ως μιá άκόμη έκδήλωση έπαρσης ή ότι την ύποκινεί σαρκαστική διάθεση. Συμμερίζομαι ώστόσο άπολύτως τους λόγους της «κοινωνίας» πού τόσο έχει θορυβηθεί άπό τό διάχυτο κίνδυνο, πράγμα πού, ως πούμε, τό κάνω γιά νά δείξω ότι είμαι κι εγώ άπό τη μεριά του καλού. Ποιός όμως είναι άπό τη μεριά του κακού;

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ;

'Αν κανείς άναλογιζόταν τά όσα έχει άκούσει και διαβάσει, εκεί πού διαμορφώνονται τά μεγάλα ρεύματα της κοινής γνώμης, δέν θά δυσκολευόταν νά διακρίνει πώς ζωγραφίζεται τό πρόσωπο του έχθρου. Είναι ένα τεράστιο άπαγωγικό σχήμα πού ίχνογραφεί τά χαρακτηριστικά του. Ξεκινά άπ' τους «έμπόρους του θανάτου», τους μεγάλους των διεθνών κυκλωμάτων, άμεσα συνδεδεμένους μέ τους βαρώνους της κοκαίνης στην Κολομ-

βία και της ήρωίνης στη Μέση και την Άπω Άνατολή. Μ' αυτούς συνεργάζονται κυκλώματα μεγαλοχηματιστών, άστυνομικών, άκόμη και της ΣΙΑ, ένδιάμεσων έμπόρων πού διακινούν τό έμπόρευμα σ' όλες τις γωνίες της ύψηλίου, έρχονται στη συνέχεια τά έπιτόπια πρακτορεία των κοσμοπολιτικών κυκλωμάτων πού άναλαμβάνουν τη διακίνηση στις έπιμέρους άγορές, οι έμποροι κατόπιν της λιανικής, τά κακόφημα κέντρα, οι πιάτσες, τά «βαποράκια» και, τελευταίος τροχός της άμάξης, πού είναι και ό στόχος αυτής της γιγάντιας έπιχείρησης, ό χρήστης: τό άνυποψίαστο κι άνήξερο θύμα, νέος ή νέα κατά κανόνα, γιά τό όποιο ή πρώτη φορά, έτσι άπό περιέργεια, άπό κάποια ψυχολογική στέρηση, γιά πλάκα ή γιά νά κάνει όπως κι οι άλλοι, γίνεται δευτέρα, τρίτη, συνήθεια κι ύστερα άγκυρώνεται σ' εκείνη την άξεπέραστη ψυχοσωματική έξάρτηση. «Πράμα» κακής ποιότητας, μολυσμένες σύριγγες, μεγάλες δόσεις θά οδηγήσουν συχνά στό θάνατο, ή στέρηση στην ύστερία, συχνά στό έγκλημα, γιά νά έξασφαλισθεί τό χρήμα γιά τη δόση, θά έγκαταλειφθούν άλλα ένδιαφέροντα, ή ζωή θά κρέμεται συνέχεια άπό μιá κλωστή. Κι επειδή τά κοσμοπολιτικά και τά ντόπια κυκλώμα-

τα χοντραίνουν βυζαίνοντας απ' τό αίμα τοῦ κόσμου, ὄλο καί περισσότερη ποσότητα ναρκωτικῶν πέφτει στήν ἀγορά, ὄλο καί περισσότερο ἡ προσφορά αὐγατίζει τήν κατανάλωση. Τό σχῆμα εἶναι ἀπλό: Ἐπί τήν παραγωγή-ἐμπόριο στήν κατανάλωση.

Βέβαια, ξέρομε ἀπό στοιχειώδεις γνώσεις πολιτικῆς οἰκονομίας ὅτι τοῦτο τό σχῆμα τρέφει γενικῶς τήν ἀγορά, ὅτι εἶναι ἡ παραγωγή π.χ. αὐτοκινήτων πού δημιουργεῖ τήν κατανάλωση αὐτοκινήτων κι ὄχι ἡ ζήτηση, εἶναι ἡ παραγωγή-πώληση (κέρδος) πού δημιουργεῖ τήν κατανάλωση. Ἰσχύει ὁμοίως αὐτό τό σχῆμα στήν περίπτωση τῶν ναρκωτικῶν; Μποροῦμε νά ἰσχυριστοῦμε ὅτι, ἐπειδή πολλαπλασιάστηκαν τά καπνοχώρια στό Ἄγγλιο καί τίς Σέρρες, γι' αὐτό οἱ ἄνθρωποι βαλθήκαμε νά καπνίζουμε σάν ἀρπυγιά μήν τυχόν καί μένει ἀδιάθετη ἡ παραγωγή καπνοῦ; Μποροῦμε νά ἰσχυριστοῦμε μέ σοβαρότητα ὅτι, ἐπειδή ὑπάρχουν οἱ παραγωγοί τῆς Κολομβίας πού παράγουν κοκαΐνη κι ὄχι πατάτες, ἐπειδή ὑπάρχουν τά ἐμπορικά κυκλώματα πού τή διακινῶν, γιά τοῦτο κάποιοι νού στή Ν. Ὑόρκη, τό Παρίσι ἢ τά Ἐξάρχεια τήν καταναλώνουν; Κι ἐπειδή, βέβαια, παρ' ὅλη τήν ἀπλοϊκότητα τοῦ σχήματος καί τό ἐξωπραγματικό του, αὐτή εἶναι ἡ ἀπάντηση πού δίνεται, ἐπειδή τελικά ὁ κίνδυνος θεωρεῖται ἐξωγενῆς κι ὁ ἐχθρός ἐξωτερικός, ὄλη ἡ ἀμυνα τῆς «κοινωνίας» κατατρέπει σέ δευτερεύοντα μέτωπα ἀφήνοντας ἀφύλακτες τίς κύριες πύλες. Μοιάζει ἔτσι ἡ «κοινωνία» μέ φρούριο πού γύρω του ἀλωνίζουν οἱ ὄρδές τῶν βαρβάρων, στίς πολεμιστρές οἱ πολεμιστές μάχονται ἀπεγνωσμένα, πίσω τά γυναικόπαιδα σκυρίζουν κι ὀλοφύρονται, οἱ προύχοντες τῆς πόλης συσκέπτονται νύχτα μέρα, ἀλλά ὄλο καί κάποια κερκόπορτα μένει ἀνοιχτή, ὄλο καί κάποιοι Πήλιος Γούσιας θά προδώσει τά μυστικά περάσματα, ὄλο καί κάποιοι Ἐφιάλτης θά φέρει μέσα στήν ἀνοχύρωτη πόλη τόν ἐφιάλτη πού μᾶς ἀπειλεῖ. Καί τότε οἱ συνετοί αὐξάνουν τήν «ἐνημέρωση», τά διαφημιστικά σπὸτ στήν τηλεόραση, τίς συναυλίες στό γήπεδο, τά παιδιὰ τό ρίχνουν στόν ἀθλητισμό γιά νά ἀποφύγουν τά ναρκωτικά, ἡ ΚΝΕ πολλαπλασιάζει τά φυλλάδια, ὁ δήμαρχος μοιράζει ἐπαθλα, οἱ δικωτικές ἀρχές διογκώνονται, ἡ νομοθεσία γίνεται πιό αὐστηρή.

Αὐτό τό σχῆμα ἐξήγησης - πρόληψης - καταστολῆς (καί θεραπείας) μοῦ μοιάζει ἐξωπραγματικό, ἀδόκιμο ἐρμηνευτικά καί ἀτελέσφορο πρακτικά. Ὅχι γιατί δέν θά ἔπρεπε νά ὑπάρχουν δικωτικές ἀρχές, ὄχι γιατί ἡ πολιτεία δέν θά ἔπρεπε νά ἐξαρθρώνει, ἂν τό μπορεῖ, τά ἐμπορικά κυκλώματα, ὄχι γιατί δέν θά ἔπρεπε νά ὑπάρχει κατα-

στολή τῶν ποινικῶν πράξεων μιά καί ἡ παραγωγή - ἐμπορία ναρκωτικῶν θεωρεῖται, καί ὀρθῶς, ποινικό ἀδίκημα, ὄχι γιατί δέν θά ἔπρεπε νά ὑπάρχει ἐνημέρωση τοῦ κόσμου καί ιδιαίτερα τῶν νέων. Ἄλλά, ἐπιτέλους, πρέπει νά καταλάβουμε ὅτι ἐνῶ ὑπάρχουν ὄλα αὐτά —καί ἡ τάση εἶναι νά γίνουν περισσότερα— τά ἀποτελέσματα εἶναι ἀπό μέτρια ὡς ἀπογοητευτικά. Ὅλοι οἱ δείκτες πού σχετίζονται μέ τήν τοξικομανία εὐημεροῦν, στόν τόπο μας καί διεθνῶς.

Ἄς ἀναποδογυρίσουμε λοιπόν τό σχῆμα, τό ἐρμηνευτικό κατ' ἀρχήν: αἰτία τῆς τοξικομανίας, ὡς κοινωνική συμπεριφορά καί ἰδεολογία, εἶναι ἐνδογενῆς. Ὑπάρχει μιά αὐξημένη καί ταχύρρυθμη αὐξάνουσα κοινωνική ζήτηση, εἶναι ἡ ἴδια ἡ «κοινωνία» πού ζητᾶ τά ναρκωτικά καί γι' αὐτό αὐτά ἐρχονται, καί γι' αὐτό οἱ πύλες τοῦ ὄχρου μένουν τελικά ἀφύλακτες. Ἄν δέν τά ζητοῦσε κανείς στή Ν. Ὑόρκη, στό Παρίσι, στή Ρώμη, στή Ν. Σμύρνη, τότε στήν Κολομβία θά καλλιεργοῦσαν πατάτες κι ὄχι κόκα καί στήν Ἀνατολία καλαμπόκι κι ὄχι παπαρούνες. Τό πρόβλημα εἶναι αὐτή ἡ κοινωνική συμπεριφορά καί ἡ συνάδουσα ἰδεολογία πού τήν ἐκτρέφει, γιά τήν ὁποία θά προσπαθῶ νά ἀραδιάσω δύο - τρεῖς σκέψεις παρακάτω. Ἐδῶ ἄς κρατήσουμε ὅτι, παρά τά δρακόντεια κατασταλτικά μέτρα, παρά τά ἐξευγενισμένα προγράμματα, παρά τήν ἐνημέρωση τῆς κοινῆς γνώμης κι ἰδιαίτερα τῶν νέων, οἱ δείκτες κατανάλωσης τῶν τοξικῶν οὐσιῶν δέν λένε νά ὑποχωρήσουν. Ὑπάρχει κάτι σάν ἔφεση γιά τήν τοξικομανία, ὅπως στό Μεσαίωνα γιά τή μαύρη μαγεία καί τά αὐτομαστιγώματα τῆς θρησκομανίας καί τῆς δαιμονολογίας, πού κάθε ἄλλο παρά τά περιορίζε ἡ πυρά τῆς Ἱερᾶς Ἐξέτασης ἢ τά κηρύγματα τῶν μοναστικῶν ταγμάτων.

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ;

Πολλοί ἔχουν ὑποστηρίξει καί ὑποστηρίζουν ὅτι, ἀκριβῶς ἡ ποινικοποίηση τῆς χρήσης, ἡ ἀπαγόρευση, τό μυστήριο δέν δημιουργοῦν μόνο κινδύνους ἐπιπλοκῶν, ἀλλά ὅτι εἶναι ἡ αἰτία τῆς τοξικομανίας. Γι' αὐτό, σέ ὀρισμένες χῶρες, τά ὀνομαζόμενα «μαλακά» πωλοῦνται ἐλεύθερα, ἀποποινοποιήθηκε ὄχι μόνο ἡ χρήση, ἀλλά καί ἡ ἐμπορία. Τά ἀποτελέσματα ἦταν πενιχρά (Ὁλλανδία) ἢ ἀρνητικά (Ἰσπανία καί γι' αὐτό ἀπαγορεύτηκαν καί ἀλά, παρ' ὄλο πού ὁ ἴδιος ὁ Γκονζάλεθ, στή Βουλγαρία, πρὶν ἀπό πέντε χρόνια εἶχε συνηγορήσει ὑπέρ τῆς ἀποποινοποιήσεως, δηλώνοντας ὅτι λίγη κοκαΐνη εἶχε βοηθήσει καί τόν ἴδιο στίς δύσκολες ὥρες).

Ἐπί τήν ἄλλη μεριά στέκουν οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ποινικοποίησης καί τῆς καταστολῆς. Αὐτοί μιλοῦν τή γλώσσα τοῦ κράτους τούς πού χωρίζει τόν κόσμο σέ καλό καί κακό, ἀνταμείβει τό πρῶτο καί πατάσσει τό δεύτερο. Εἶναι οἱ φύλακες τοῦ νόμου καί τῆς ἠθικῆς, ἄνθρωποι συντηρητικοί ἢ κι ἀντιδραστικοί ἀπ' τόν Μπούς ὡς τόν Μητσοτάκη. Ἔτσι οἱ πολέμιοι τῶν ναρκωτικῶν, ἡ «κοινωνία» ὀλοκλήρη, ἔχουν χωριστεῖ σέ δύο παρατάξεις, τούς προοδευτικούς καί τούς συντηρητικούς. Τό ζήτημα ἔχει ἄκρως πολιτικοποιηθεῖ. Οἱ πρῶτοι μέ σειρά σοβαρῶν ἐπιχειρημάτων εἶναι κατά τῆς ποινικοποίησης τῆς χρήσης καί ὑπέρ τῆς ἐλεύθερης διακίνησης τῶν «μαλακῶν»* γιατί ὄυτε ἐπιβλαβή εἶναι ὄυτε ἐξάρτηση προξενοῦν καί διότι δέν ὑπάρχει κανένα ὑποχρεωτικό πέρασμα τοῦ χρήστη ἀπό τά μαλακά στό σκληρά.

Ἀντίθετα, οἱ συντηρητικοί, κι αὐτοί μέ τά δικά τους σοβαρά ἐπιχειρήματα, θέλουν νά προστατεύσουν τήν κοινωνία μέ σκληρυνση τῶν κατασταλτικῶν μέτρων, ἐπισηύοντας τήν ποινή ὡς φόβητρο γιά τήν εἰδική καί τή γενική πρόληψη.

Φυσικά, δέν θά ἔβαζα ἐντός εἰσαγωγικῶν τῆ διάκριση προοδευτικῶν καί συντηρητικῶν γιατί οἱ ἰδεολογικές καί οἱ πρακτικές διαφορές μεταξύ τούς εἶναι σημαντικές καί δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι οἱ πρῶτοι στρατολογοῦνται ἀπό τίς γραμμές τῆς Ἀριστερᾶς καί οἱ δεῦτεροι ἀπό τίς γραμμές τῆς Δεξιᾶς. Καί μόνο τό γεγονός ὅτι ἡ ἰδεοληπτική ἀπάντηση πού γνωρίζε ἡ Δεξιά σέ κοινωνικά προβλήματα, ὅπως καί τά ναρκωτικά, εἶναι ἡ κατήχηση, ἡ ἀστυνόμευση, ἡ καταστολή, ἡ ποινικοποίηση, δημιουργεῖ ἕνα χάσμα ἀπάντησις ἔκείνους πού διακονοῦν τό διάλογο, τήν ἀνοχή, τά πολιτικά δικαιώματα, τίς προσωπικές ἐλευθερίες καί σέβονται τίς προσωπικές ἰδιαιτερότητες. Καί ἀπ' αὐτή τήν ἀποψη κάθε ἄλλο παρά θά θεωροῦσα ἐπιβεβλημένη τήν ἀναθεώρηση τοῦ νόμου γιά τά ναρκωτικά πού ζητᾶ ἡ κα ὑπουργός Προνοίας καί πού θέλει νά ἐπαναφέρει τήν ποινική δίωξη τῆς χρήσης ἀδιακρίτως. Ἄν μεταξύ χρήσης καί ἐμπορίας (τό μικροεμπόριο, στήν πραγματικότητα, τοῦ φουκαρά) συχνά ὑπάρχει σύγχυση ρόλων, αὐτό εἶναι ζήτημα πού ἔχει νά κάνει μέ τήν ἐξακρίβωση τῶν πραγματικῶν περιστάσεων καί δέν μπορεῖ νά ὑπαχθεῖ ὁ χρήστης στήν ὀψωδῆποτε κολάσιμη κατηγορία τοῦ ἐμπόρου.

* Ἐδῶ, ὡς πρὸς τήν ἐμπορία τῶν μαλακῶν, τά πράγματα εἶναι μπλεγμένα: ἄλλοι, ἐκ τῶν προοδευτικῶν, ὑποστηρίζουν τήν ἀποποινοποίηση καί τῆς ἐμπορίας, ἄλλοι θέλουν τή δουλειά αὐτή νά τήν κάνει τό κράτος, τά νοσοκομεία κ.λπ., νά εἶναι ἐλεύθερη μέν, ἀλλά ἐλεγχόμενη.

Όστόσο, μεταξύ προοδευτικών και συντηρητικών υπάρχει νομίζω ένα κοινό στοιχείο. Και οι δύο μεριές είναι κατά των ναρκωτικών και οι δύο, ή καθεμιά με τὰ μέσα της, θέλει ειλικρινά να εξαλείψει αυτή τή θεομηνία. Φοβάμαι όμως ότι η ομοιότητα προοδευτικών και συντηρητικών δεν βρίσκεται μόνο σ' αυτό τό σημείο. Πάει παραπέρα, αν και είναι αρνητική. Και οι δύο θεωρούν ότι ή εξάπλωση των ναρκωτικών έχει εξωγενείς αιτίες, και οι δύο δέν πρόσεξαν όσο θά 'πρεπε ότι ή ναρκομανία προκύπτει από μιά κοινωνική ζήτηση με παγκόσμια χαρακτηριστικά, αλλά και πολλές εθνικές ιδιομορφίες. Τά δύο στρατόπεδα είναι, πιστεύω, εξίσου αναποτελεσματικά ν' αντιμετωπίσουν τόν κίνδυνο πού τά ίδια θεωρούν υπαρκτό και ή τοξικομανία θά διαγωνίζεται.

ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ ΕΙΝΑΙ Η ΑΙΤΙΑ

Χρησιμοποίησα πιά πάνω τόν όρο «κοινωνική ζήτηση» και τή συνάδου-

σα ιδεολογία πού τήν εκτρέφει. Στην πραγματικότητα είναι τό ίδιο πράγμα. Μιά ιδεολογία ζωής, ένας τρόπος ζωής είναι τὰ ναρκωτικά πού αγαλιάζει, σχεδόν πιά διαταξικά, τήν «κοινωνία», γεννά τις πρακτικές τής χρήσης, πού με τή σειρά τους οδηγούνται στη ζήτηση, ή ζήτηση άπευθύνεται στό εμπόριο, στό κύκλωμα, στόν κοσμοπολιτικό χορό των δεσκατομμυρίων δολλαριών και από κεί στην Κολομβία και τήν Άνατολία, τὰ άπόκρυφα ή και φανερά εργαστήρια χημικών σκευασμάτων — ύποκαταστάτων των φυσικών ουσιών.

Ξέρω βέβαια ότι όλοι, και με ιδιαίτερη έμφαση οι προοδευτικοί, θά συνολογούσαν ότι τὰ ναρκωτικά είναι όντως ζήτημα κοινωνικό, ότι οι αιτίες είναι κοινωνικές, ότι τούτη ή άλλοτριωμένη-άλλοτριώνουσα τόν άνθρωπο κοινωνία δημιουργεί στερήσεις ψυχολογικές και κοινωνικές ύστερήσεις, ότι δέν υπάρχουν όράματα, ως έκ τούτου, άτομα πού για προσωπικούς λόγους — π.χ. παιδιά διαζευγμένων, άνθρωποι με «ψυχολογικά» προβλήματα όπως λένε, λές και υπάρχουν άνθρωποι χωρίς ψυχολογικά προβλήματα, κ.λπ.— βιώνουν πιά έντονα τήν έλλειψη κοινωνικότητας, ιδανικών,

προσπαθούν να βρουν διέξοδο στόν ψυχεδελικό κόσμο τής παραίσθησης, να «τή βρουν» με τὰ ναρκωτικά στη φαντασίωση, στό άπέικασμα ζωής πού αυτά δημιουργούν. Σίγουρα όλοι θά πουν ότι, πράγματι, τό ζήτημα είναι κοινωνικό, και οι προοδευτικοί θά προσθέσουν επιπλέον ότι τό παράγον οι δομές τής κοινωνίας, ή τή κοινωνία πρέπει να αλλάξει, κι αλλάζοντας θά εξαλειφθεί ή μάστιγα. Άπλοποιώ βάνουσα, αλλά αυτό είναι τό ζουμί, με πολλές παραλλαγές πού αντίστοιχούν στις άποχρώσεις τής Άριστεράς από τούς σκληροπυρηνικούς τής πάλαι ποτέ «δογματικής» κομμουνιστικής Άριστεράς μέχρι τούς Οικολόγους - Έναλλακτικούς και τούς άντιεξουσιαστές.

Δέν πρέπει ώστόσο να 'μαστε τόσο ίκανοποιημένοι προσθέτοντας στους συλλογισμούς μας ότι τό ζήτημα είναι «κοινωνικό», και έδώ πιά δέν με ενδιαφέρουν ούτε τὰ άντιτρόγκ προγράμματα τής ΕΟΚ ούτε ή κα Κουτσίκου ούτε ή δήμος Άθηναίων πού προτρέπει τὰ παιδιά να κάνουν τρεχάλα τό γύρο τής Άθήνας για να μην τό ρίξουν στα ναρκωτικά.

Τί πάει να πεί, έδώ, «κοινωνικό»; Ότι αυτό τό άνθος του κακού φύεται μέσα στην κοινωνία μας, ότι έχει δυσάρεστες έως άποσαθρωτικές για άτομα και τό σύνολο συνέπειες; Μά τόσο πολύ μακριά πάει ή αναλυτική μας δεινότητα πού εκλαμβάνει μιά έξωτερική περιγραφή φαινομένων ως εξήγηση του έαυτού τους;

Σκόπιμα πιά πάνω έβαλα έντός είσαγωγικών τή λέξη «κοινωνία». Δέν βολεύει αυτή ή κατηγορία γιατί ίσπεδώνει, άπλοποιεί, γενικεύει, γιατί τελικά βάζει όλους στό ίδιο τσουβάλι, όλες τις ιδεολογίες, όλα τὰ στρώματα, όλες τις συμπεριφορές, όλα τὰ άτομα. Έτσι, γενικά, όλοι κοινωνία είμαστε, όλοι μετέχουμε σ' αυτή τήν «άτιμη κοινωνία» του Καζαντζίδη, είμαστε όλοι ένοχοι. Η «κοινωνία» όμως δέν ζει και δέν υπάρχει χωρίς έναν ιστό, χωρίς ιδεολογία πού συνέχει, αρθρώνει, «τσιμεντάρει», πού έλεγε ή Γκράμσι τὰ έτερόκλητα και έν πολλοίς άντιφατικά της στοιχεία. Θα συμφωνούσαν επίσης οι προοδευτικοί ότι αυτή ή ιδεολογία δέν είναι άλλη από εκείνη τής κυρίαρχης τάξης, τήν άστική. Τί έλεγε ή άστική ιδεολογία για να τσιμεντάρει τις συμπεριφορές των ανθρώπων, για να τις έντάξει φαντασιακά, συμβολικά, και στό τέλος πρακτικά σε ένα πεδίο όπου μπορεί να κυριαρχεί; Ποιό κοινό «δραμα» προσέφερε, κοινό για να 'ναι σεβαστό σε πλούσιους και φτωχούς, άστους κι έπαρχιώτες, εργαζόμενους και ραντιέ-ρηδες;

Πατρίς, θρησκεία, οικογένεια. Πάνε τώρα δύο τρεις δεκαετίες πού οι τότε

νέες γενεές έγραψαν στά παλιά τους παπούτσια και τήν πατρίδα και τή θρησκεία και πάνω άπ' όλα τήν οικογένεια. "Αν ό κόσμος μέσα άπ' αυτά τά τρία δόγματα, τίς ύλικές και συμβολικές άξίες πού αντιπροσώπευαν, έβρισκε τήν ψυχική του ασφάλεια, τά άξιακά πρατόκολλα ζωής και συμπεριφοράς, άν μέσα άπ' αυτά βίωσε τίς συγκεκριμένες συνθήκες ύπαρξής του, άν μέσα από τό σύνολο τών παραστάσεων και τών άναπαραστάσεων τής πραγματικής ζωής πού του προσέφερε τό δόγμα «πατρίς - θρησκεία - οικογένεια», έσωτερικεύοντάς τες, όργάνωνε και ύπέμενε τή δική του ζωή, αυτή ή ένέργεια έξαντλήθηκε. Γιατί οι κοινωνίες είναι, ός πούμε, σαν τίς μηχανές: «δουλεύουν» μέ ιδεολογία όπως οι μηχανές μέ βενζίνη.

Η αντίδραση στό δόγμα άποτυπώθηκε πολύ καθαρά στόν όνομαζόμενη «άμφισβήτηση» μέ τίς πολλές παραλλαγές τών δεκαετιών του '60 και του '70. Αναδείχθηκαν νέες άξίες, ή άτομικότητα, ή σεξουαλική άπελευθέρωση, ό ένδυματολογικός άντικομορμισμός, ή σχετικοποίηση τής άξίας τής εργασίας, ή άρνηση τής καριέρας, ένα βαθύτερο άντιθρησκευτικό κλίμα, άνθησε ή άμφισβήτηση τής επιστήμης, τής μεγάλης τέχνης, οι μονογονεϊκές οικογένειες, καταλύθηκαν έμπρακτα προαιώνιες κοινωνικές ιεραρχίες, υπεραξιολογήθηκε ή άτομική παρέα, ή μικρομάδα, σε αντίθεση πρός τά άντικειμενικά σύνολα (όπως τά κόμματα, τά συνδικάτα, οι όργανώσεις), οι αϋθεντίες πάσης φύσεως δέχθηκαν σκληρά πλήγματα, λειτουργίες πού όργανώνονταν γύρω άπ' τό χορό και τή μουσική τής λόγιας ή τής λαϊκής παράδοσης άντικαταστάθηκαν από τή μάζα τής συναυλίας και τήν ύποκατάσταση του συγκροτήματος. Θά ήταν μακρός ό κατάλογος τών φαινομένων και τών εκφάνσεων

του νέου πνεύματος, ενός πνεύματος ρήξης κι άνταρσίας, πού σκόπευε τήν πατρίδα, τή θρησκεία, τήν οικογένεια.

«ΕΝΑΣ ΆΛΛΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ»

Η άνταρσία δέν έφερε τή ρήξη ούτε τήν άνατροπή. "Αφησε όμως στά παιδιά τών μαχών τό πτώμα τής 'Αριστεράς που επίσης, ως άνατρεπτική πού ήταν —τόν καιρό πού ήταν— από τή δική της μεριά, έβαλλε κατά του δόγματος «πατρίς, θρησκεία, οικογένεια», αλλά δέν τά κατάφερε νά φέρει στόν κόσμο αυτόν τόν άλλο κόσμο πού ευαγγελιζόταν και χάθηκε στή βαναυσότητα του ύπαρκτου σοσιαλισμού και τήν άνεκτική μικροπρέπεια τής σοσιαλδημοκρατίας.

Στά παιδιά, όμως, αυτών τών περασμένων μαχών, κι από ανθρώπους πού δέν βολεύονταν ούτε άπ' τό άστικό δόγμα τής καλβινιστικής, τής καθολικής ή τής όρθόδοξης ύποκρισίας και άυστηρότητας ούτε άπ' τά δόγματα τής παλαιάς 'Αριστεράς ούτε άπ' τά έφήμερα κι έν πολλοίς σχηματικά πετάγματα τών Νέων 'Αριστερών πού έτρεφε ή άμφισβήτηση, έβγαине προοδευτικά ένας «άλλος τρόπος ζωής». Αυτός ό άόριστος, συγκεκριμένος, ά-περίγραπτος, άφατος τελικά «τρόπος ζωής» είναι τό πρόβλημά μας.

Δέν θέλω νά τόν περιγράψω και, πολύ περισσότερο, δέν προτίθεμαι νά τόν άξιολογήσω. Σκέφτομαι μόνο ένα άντικομορμιστικό πνεύμα, πού άκόμη έπιζεί ως μαζική συμπεριφορά, καιτοι οι καταβολές του και οι λόγοι πού τόν γέννησαν είναι μακρυνό παρελθόν, άν και μόλις χτεσινό. Τό σχολείο τό βιώνει ως καταπίεση και είναι στό σπίτι πλήξη, βαρύνεται ή γλώσσα του είναι έπιφωνηματική· γυρίζει στά νησιά τό καλοκαίρι κάτω άπ' τ' άρμυρικά, τό χειμώνα στά μπάρ, τά βράδουα στά στέκια τών πλατειών· φρικάρει· οι «γέροι» του είναι μακρυνοί, ή δουλειά δουλειά· στό δικό του σπίτι, σαν σε ξενώνα· έντονο τό κυνήγι τών ήδονών· έντονότερη ή έπιθυμία για τήν άπελευθέρωση τής έπιθυμίας· ένας ευδαιμονισμός· ή μεγάλη λογοτεχνία, τό βαρύ μυθιστόρημα του Μπαλζάκ και του Ντοστογιέφσκι μένει στά ράφια, τό άστυνομικό περνάει πολύ· ή πολιτική άδιάφορη, μάλλον προοδευτικός, πάντα άντιεξουσιαστής, συχνά άνατρεπτικός και βίαιος· ή παρέα ρευστή, ύδράργυρος· οι πολιτικοί μαλάκες· δέν θέλει πρόικα· δέν παντρεύεται ή, όταν παντρεύεται, χωρίζει μία στίς δύο· τά παιδιά σε άντιαυταρχικό σχολείο· δέν τά ντύνουμε στά μικροαστικά έτοιματζίδικα· μουσική είναι μόνο ή ρόκ, ή ντίσκο· κινήματογράφος μόνο ό πρωτοποριακός, ό ένδοσκοπικός, τά θρίλερ.

Σημεία είναι όλα αυτά, συχνά χωρίς νοήματα. Μία κουλτούρα. Πού έδράζεται κοινωνικά; Σίγουρα όχι μόνο εκεί πού ύπάρχει ή μεγαλομπουρζουαζία και πολύ λιγότερο όχι εκεί πού βασιλεύει ή φτώχεια. Στά μεσοστρώματα κυρίως άναπτύσσεται αυτή ή κουλτούρα, σύμμικτη όπως αυτά, μέ θραύσματα μνήμης άπ' τήν εποχή τής «άμφισβήτησης», μέ νέες παραδοχές πού έρχονται από τή γιγαντιαία άντεπίθεση του άστισμού, κυρίως από τή θεαματοποίηση τής ζωής και τό βομβαρδισμό τών ΜΜΕ. Μία κουλτούρα τής στήρησης, τής ύποκατάστασης, τών μικροσυγκρούσεων, του τέλους τών ιδεολογιών, όπως λένε. Έκει, όμως, στό τέλος τών ιδεολογιών πού δέν έχουν ποτέ τέλος, γεννιέται μία νέα ιδεολογία άτομικιστική και άτομοκεντρική, πού όργανώνει τά άτομα μέ τήν ψευδαισθηση τής άτομικότητας και τήν παραίσθηση τής ύποκειμενικής έπιλογής.

Αυτός ό «τρόπος ζωής» δέν έχει μέσα του τά στοιχεία τής αυτοαναίρεσής του. Μπορεί ίσως, αύριο, νά σαρωθεί από άλλους τρόπους ζωής και ιδεολογίες. Σήμερα εκκρίνεται άπ' τους άδένες του άστισμού πού χτύπησε άμείλιτα τίς συλλογικότητες, τήν πολιτική συμμετοχή, τά άπελευθερωτικά συλλογικά όράματα, πού άτομοποιεί, κατακερματίζει. Η 'Αριστερά είναι άνίκανη νά του άντισταθεί γιατί κι αυτή, έξευγενισμένη, πέταξε μαζί μέ τό βρώμικο νερό και τό παιδί. Η Δεξιά, τόν θέλει. Σίγουρο είναι ότι 'Αριστερά και Δεξιά, προοδευτικοί και συντηρητικοί, δέν θέλουν τίς συνέπειες. Κανείς δέν μπορεί νά συμβιβασθεί μέ τήν ιδέα ότι τά παιδιά του μπορεί νά καταλήξουν στόν Κορυδαλλό.

Και, λοιπόν, τί γίνεται; Δέν ύπάρχει λύση στό μυστήριο. Σε μία ναρκωμένη κοινωνία ή τοξικομανία θά άνθει. "Ας είμαστε τουλάχιστον λιγότερο βάνουσοι μέ τίς συνέπειες είτε στόν Κορυδαλλό είτε στά Έξάρχεια, είτε μέ τόν έαυτό μας. Στόν 'Αταλφιστο του Κόππολα έλεγε ένας παλαιός τών συμμοριών ότι τά ναρκωτικά έδιωξαν τίς συμμορίες. Κάτι ήξερε κι εκείνος και ό Κόππολα. Παραφράζοντας, θά μπορούσαμε νά πούμε:

Κάθε κόβα πού φτιάχνεται ή ακόμα ζει για νά δικαιώνει τους τεχνικούς πολιτικής, άν και άριστερή και από άριστερούς, είναι άνίσχυρη άέναντι στά ναρκωτικά. Ηθικολογεί.

Κάθε κόβα* πού διαλύεται καταστρέφει ένα άνάχωμα στά ναρκωτικά. Συνθηκολογεί.

* για τους άμήτους στό ιδίωμα: κομματική όργάνωσης βάσης.

Ποδόσφαιρο σημαίνει πόλεμος

του *Ιγνάσιο Ραμονέ*

Τους αγώνες του Μούντιαλ, πού τελείωσαν στις 8 Ιουλίου, τους είδαν πάνω από 15 δισεκατομμύρια τηλεθεατές. Κανένα άλλο γεγονός, οίουδήποτε είδους, δέν αναζωπύρωσε τέτοια πάθη στους κατοίκους αυτού του πλανήτη. Τό θέαμα αυτό ενδιαφέρει επίσης τους μεγάλους επιχειρηματίες πού μετέτρεψαν αυτό τό μαζικό σπόρ σέ απλό μέσο διαφήμισης. Άλλά, γιά τους φιλάθλους, τό ποδόσφαιρο είναι κάτι παραπάνω από σπόρ, είναι ή καλύτερη αποκάλυψη των «ἀρετών του ἔθνους»: κάθε σύγκρουση πού βιώνεται μέσα στον παροξυσμό, είναι ἕνας «τελετουργικός πόλεμος».

**«Ο στρατός, ὁ λαός
μαζί μέ τόν Μαντανί!»**

Όγδόντα χιλιάδες θεατές στοιβαγμένοι στό στάδιο του Άλγερίου γιά νά παρακολουθήσουν τόν τελικό του κυπέλλου κραυγάζουν αυτό τό σύνθημα, πού δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό ποδόσφαιρο. Αυτό συνέβη τόν προηγούμενο Ἀπρίλιο, πρὶν ἀπό τή μεγάλη διαδήλωση του Ἰσλαμικοῦ Μετώπου Σωτηρίας (FIS) καί ἔνω τά ἐπίσημα μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης ἐλαχιστοποιούσαν τήν ἐπιρροή του Ἄμπασι Μαντανί. Τά μαζικά σπόρ, καί ἰδιαίτερα τό ποδόσφαιρο, στίς χώρες ὅπου ἡ ἐπικοινωνία ἐλέγχεται ἀπό τήν ἐξουσία, ἐπιτρέπουν νά συσπειρώνονται οἱ ὁπαδοί γιά νά ἐκφράσουν μιά πολιτική θέση. Παρέχουν μιά εὐκαιρία στήν τηλεόραση νά ἀπευθύνει στη χώρα ἕνα ἀντιμήνυμα.

Στήν Ἄλγερία, ὅπως καί σέ πολλές ἄλλες χώρες, ποδόσφαιρο καί πολιτική εἶναι στενότερα συνδεμένα μεταξύ τους. Πρὶν ἀπό τήν ἀνεξαρτησία, τό

FLN εἶχε τήν ἐμπνευση νά δημιουργήσει μιά «ἐθνική ομάδα» ἀπό παίκτες πού εἶχαν ἐγκαταλείψει τήν ομάδα τους στή Γαλλία. Ἡ προσφυγή στό ποδόσφαιρο ὡς ὑποκατάστατο τῆς πολιτικῆς εἶναι μιά σταθερά τῆς πολιτικῆς ζωῆς στήν Ἄλγερία, πολύ περισσότερο πού ἡ λογικρισία πού εἶχε ἐπιβληθεῖ γιά εἴκοσι ἕξι χρόνια ἀπό τό κόμμα-κράτος, τροφοδοτοῦσε κάθε παρέκκλιση. Στήν πρωτεύουσα τῆς Καμπυλίας, τήν Τίζι-Ούζου, ἡ τοπική ομάδα (JSK) ἐνσωματώνει τόν βερβερίνικο ἐθνικισμό· ἡ ὑποστήριξη αὐτῆς τῆς ομάδας ἰσοδυναμεῖ μέ τήν καταπάτηση του ἀπαγορευμένου. Οἱ ἐκδηλώσεις μετά τό τέλος κάθε ἀγώνα—ἐκδηλώσεις οὐσιαστικά πολιτικές—προσλάμβαναν τέτοιο μέγεθος, ὥστε τό 1980 οἱ ἀρχές ἀπαίτησαν τήν ἀλλαγή του ὀνόματος τῆς ομάδας. Γιά τους ντόπιους ἐθνικιστές ὅμως δέν ἀλλάξε τίποτα καί ὄλοι γνῶριζαν ὅτι ἡ νέα ομάδα ἦταν ἡ «ἐθνική ομάδα» τῆς Καμπυλίας. Τόν περασμένο Μάιο, κατά τή διάρκεια τῆς προεκλογικῆς ἐκστρατείας γιά τίς τοπικές ἐκλογές,

Βερβερίνοι ἐθνικιστές, ἐχθρικοί πρὸς τους Ἀραβοϊσλαμιστές του Μετώπου Ἐθνικῆς Σωτηρίας, ξεδίπλωσαν ἕνα τεράστιο πανῶ στό γήπεδο του Ὀράν, ἔνω τό μάτς μεταδιδόταν ἀπό τήν τηλεόραση, ὅπου ὅλη ἡ Ἄλγερία μπορούσε νά διαβάσει: «Ζήτω ἡ Ἐνωση τῆς μαγκρεπίνικης Καμπυλίας» (ἦταν γραμμένο γαλλικά, ἀραβικά καί στά Ταμαλίγκ). Ὁ λόγος ἦταν ὅτι κυκλοφοροῦσε ἡ φήμη πῶς τό Μέτωπο ἦταν ἐναντίον του ποδοσφαίρου κι ὅτι ἔνα ἀπό τά πρῶτα μέτρα πού θά ἔπαιρνε τό κόμμα στό Μαντανί θά ἦταν ἡ ἀπαγόρευση του ποδοσφαίρου.

Ἐνισχυτής των ἐθνικῶν παθῶν

Αὐτές οἱ φήμες βασίζονταν στή στάση πού εἶχε υἱοθετήσει ἡ ἰσλαμική ἐπανάσταση στό Ἰράν ἀπέναντι στό ποδόσφαιρο. Ἡδῆ τό 1979, πράγματι, ὁ ἱμάμης Χομεϊνί δήλωνε: «Τό παιχνίδι ἀπαγορεύεται ἔστω καί ἂν εἶναι διασκεδαστικό». Ἄμεση συνέπεια ἦταν ἡ ἀπαγόρευση του μπόξ καί του σκακιού, καθώς καί τῆς κολύμβησης, ἐπειδή οἱ ἀθλητές ἐμφανίζουν ἀρκετά γυμνοί. Μία ἐπαναστατική ἐπιτροπή θεώρησε ἀκόμα σκόπιμο νά ὑποχρεώσει τους ποδοσφαιριστές νά φοροῦν παντελόνι ἀντί γιά σορτς. Πολύ γρήγορα ὅμως τό καθεστῶς (πού ἀπαγορεύει στίς γυναῖκες νά πηγαίνουν στό γήπεδο) ὑποχρεώθηκε νά δεχθεῖ τή μεγάλη λαϊκότητα αὐτοῦ του ἀθλήματος, χωρίς νά πάψει νά δυσπιστεῖ ἀπέναντί του. Πόσο μάλλον πού τά γήπεδα διευκολύνουν τίς ἐκδηλώσεις διαμαρτυρίας. «Στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας του '80», σύμφωνα μέ ὅσα ἀποκάλυψε ὁ παλιός ἀρχηγός τῆς ἰρανικῆς ομάδας, «πολλοί ἀγῶνες κατέληγαν σέ διαδηλώσεις. Οἱ ἀνθρωποι, ἐπωφελοῦ-

μενοι της άνωμυίας του πλήθους, διαδήλωναν την αντίθεσή τους στον Χομείνι»¹.

Αλλά και σε άλλες χώρες το ποδόσφαιρο δίνει την ευκαιρία για την έκρηξη κοινωνικών αντιδράσεων. Για παράδειγμα στην Κίνα, όπου τα έπεισόδια είναι συχνά. Τόν Μάιο του 1988, μία βίαιη διαδήλωση προκάλεσε τεράστιες ζημιές (καταστροφή αστυνομικών τμημάτων, φωτιές σε ολόκληρες συνοικίες) στην πόλη Νανσόνγκ της επαρχίας Σιχουάν, έπειτα από έναν ποδοσφαιρικό αγώνα. Οι διαδηλωτές, νέοι άνεργοι, εξέφραζαν τη λαϊκή δυσάρεσκεια στις άνοιχτες πού προκάλεσαν οι μεταρρυθμίσεις.

Αν, ως προς κάποια χαρακτηριστικά, το ποδόσφαιρο λειτουργεί έκτονωτικά ως προς τα κοινωνικά προβλήματα και, φαίνεται, ως σύγχρονο υποκατάστατο της θρησκείας², παραμένει έντονοις θεμελιακά ένας ενισχυτής των εθνικών παθών. Κατά ένα μέρος οι παίκτες ενσωματώνουν τις «ἀρετές του έθνους» — την άρρενωπότητα, τη νομιμοφροσύνη, την πίστη, το πνεύμα της θυσίας, την ένταξη στην κοινότητα και ο αγώνας — πραγματικό δράμα θυσίας — είναι καθαυτός μία από τις σπάνιες ευκαιρίες όπου εκφράζεται συλλογικά ένα κοινό μορφωτικό ελάχιστο, πού σφραγίζει την ένταξη σε μία κοινότητα με τις ἀρετές πού προσωποποιούν οι παίκτες³. Το ποδόσφαιρο γίνεται καθρέφτης των κοινωνιών μας. «Ο τίτλος του πρωταθλητή», έπισημαίνει μία έκθεση της ΕΟΚ, «δέν κατακτάται μόνο από μία ομάδα, αλλά από μία κοινωνία της οποίας αποτελεί μέρος. Η συλλογικότητα προβάλλεται έτσι στην ομάδα και αποθετεί σε αυτή τις ελπίδες της για κατάκτηση, την ενεργητικότητά της για τη νίκη, αλλά και τις προσωπικές απωθήσεις της, καθώς και την επιθετικότητά της»⁴. Το ποδόσφαιρο εννοεί λοιπόν όλες τις μυθικές επενδύσεις, τις φανταστικές προβολές και τους πατριωτικούς φανατισμούς. «Συνεισφέρει στη διατήρηση ενός ύπολειμματικού εθνικισμού», γράφει ο ιστορικός Πιέρ Μιλζά, «δίνοντας τόπο σε σκληρές και εφήμερες ώθήσεις του σωβινιστικού πάθους κατά τη διάρκεια μεγάλων διεθνών συγκρούσεων»⁵.

Έτσι, κάθε σύγκρουση παίρνει τα φαινομενικά χαρακτηριστικά ενός τελετουργικού πολέμου με επικλήσεις εθνικών έμβλημάτων (θμνοι, σημαίες, παρουσία αρχηγών κρατών), καθώς και προσφυγή σε μεταφορές πολεμικού τύπου: «επίθεση», «έμυνα», «κατάκτηση», «αρχηγός», «έδαφος», «τακτική», «νίκη»... «Ένας καλός ποδοσφαιρικός αγώνας θεμελιώνεται πάνω στις μεγάλες αρχές της στρατηγικής», δηλώνει ο Χένρυ Κίσιγγκερ. «Είναι πασίγνωστο ότι η δυτικογερμανική ομάδα σχεδιάζει τους αγώνες της

όπως τό γερμανικό έπιτελείο σχεδίαζε τις επιθέσεις του, φροντίζοντας δηλαδή και την παραμικρή λεπτομέρεια»⁶. Οι τέτοιου είδους συσχετισμοί είναι άναριθμητοι. «Ας θυμηθούμε τη θέση του Αμερικανού προέδρου Τζέραλντ Φόρντ — «μιά άθλητική έπιτυχία μπορεί να υπηρετήσει ένα έθνος όσο και μία στρατιωτική» — ή την πρόσφατη δήλωση του παίκτη του Καμερούν, του Ροζέ Μιλζά, πού πέτυχε δύο γκολ στον αγώνα της ομάδας του με τη Ρουμανία — «είμαι ένας έπίσημος αναπληρωματικός, περήφανος πού υπηρετώ τη χώρα μου εδώ και είκοσι χρόνια». Ας προσέξουμε ακόμα τις δηλώσεις του Ζοζέ Ναζαζί, αυτού του θρυλικού Ουρουγουανού παίκτη, πού η ομάδα του έχει κατακτήσει δύο φορές τό παγκόσμιο κύπελλο: «Η έθνική ομάδα είναι ή ίδια ή πατρίδα» ή τη δήλωση του Οδγγου Κόσις για την ιδιαίτερα σκληρή συμπεριφορά των αντιπάλων: «Αυτοί δέν ήταν ποδοσφαιριστές, αλλά στρατιώτες πού υπεράσπιζαν την πατρίδα τους μέχρι θανάτου»⁷.

Τό πρώτο καθεστώς πού έκανε τό ποδόσφαιρο εργαλείο ήταν τό φασιστικό καθεστώς του Μπενίτο Μουσσολίνι. Τό 1934, ή Ιταλία όργάνωσε τό δεύτερο παγκόσμιο κύπελλο (και τό κέρδισε), παρέχοντας της την ευκαιρία για μία προπαγάνδα χωρίς προηγούμενο στην Ιστορία, πριν από τη διοργάνωση των Ολυμπιακών αγώνων στο Βερολίνο από τη χιτλερική Γερμανία τό 1936. Οι φασίστες θεωρούσαν ότι τό ποδόσφαιρο έπιτρέπει τη συγκέντρωση «τεράστιου πλήθους σε έναν χώρο πού επιδέχεται σκηνοθεσία, άσκώντας πάνω του μία ίσχυρή πίεση και τροφοδοτώντας τά εθνικιστικά ένστικτα των μαζών»⁸. Ο Μουσσολίνι ήταν ο πρώτος πού άποκάλεσε τους ποδοσφαιριστές της Ιταλικής ομάδας «στρατιώτες στην υπηρεσία του έθνικού χρέους».

Στην Ισπανία, τό καθεστώς του Φράνκο και σε αυτό τό σημείο προσπάθησε να μιμηθεί τη φασιστική Ιταλία. Συγκρούστηκε όμως με τους τοπικούς εθνικισμούς (βασκικό, καταλανικό, γαλατικό), οι όποιοι χρησιμοποίησαν τό ποδόσφαιρο για λογαριασμό τους. Η ομάδα του Μπιλμπάο, ή Ατλέτικο Μπιλμπάο (πού υπό τό φρανκικό καθεστώς θα κρατήσει μόνο τό Ατλέτικο) έγινε έπίσημα ή βασική «έθνική ομάδα» και στις τάξεις της έχει μόνο Βάσκους. Τό να πηγαινε κάποιος στό γήπεδο, παρ' όλα τά εμπόδια, και να υποστήριζε την Ατλέτικο εκείνη την περίοδο ήταν μία μορφή επιβεβαίωσης του εθνικισμού του.

Τό ίδιο συνέβαινε και στην Καταλονία με την ομάδα της Μπαρτσελόνα, καθώς και στη Γαλικία με την Κέλτα ντέ Βίγκο, της οποίας οι παίκτες φορούσαν στολές με τά χρώματα της

άπαγορευμένης γαλικινής σημαίας (μπλέ, γαλάζιο και λευκό). Κάτω από τη φαινομενικότητα ενός ειρηνικού και συγκεντρωτικού κράτους, ή Ισπανία παρέμενε μία πολυεθνική χώρα και κάθε Κυριακή στα γήπεδα έρχονταν άντιμέτωποι και συγκρούονταν οι διάφοροι τοπικοί πατριωτισμοί.

Μία αρκετά παρόμοια κατάσταση υπήρχε στη Σοβιετική Ένωση και σε κάποιες Ανατολικές χώρες. Όσοι παρακολουθούσαν την εξέλιξη του ποδοσφαίρου στη Σοβιετική Ένωση δέν εξέπλάγησαν από τη σημερινή έκρηξη των εθνικισμών. Συχνές ήταν οι βίαιες εθνικιστικές συγκρούσεις, όταν ομάδες από διαφορετικές δημοκρατίες έδιναν έναν ποδοσφαιρικό αγώνα. Οι ποδοσφαιρικές συναντήσεις κυρίως ανάμεσα στη Σπάρτακ Μόσχας με τη Δυναμό του Τιμπλίζις ή τη Δυναμό Κιέβου⁹ κατέληγαν μετά τον αγώνα¹⁰ σε συγκρούσεις και διαδηλώσεις. Μία από τις πρώτες αποφάσεις πού έλαβε ή Λιθουανία μετά τη διακήρυξη ανεξαρτησίας της ήταν ή άπόσυρση των ομάδων της από τη σοβιετική ποδοσφαιρική όμοσπονδία. Πράγμα πού μόλις έκανε και ή Γεωργία, πού έλπίζει να διοργανώσει τοπικό πρωτάθλημα και κύπελλο και να ένταχθεί άπευθείας στη διεθνή ποδοσφαιρική όμοσπονδία (FIFA)¹¹.

Τέτοιου είδους προβλήματα υπάρχουν και στη Γιουγκοσλαβία. Τά πολιτικά μίσση και τά εθνικιστικά πάθη δίνουν και παίρνουν στα γήπεδα¹². Στις 13 του περασμένου Μαΐου στο Ζάγκρεμπ (Κροατία), στον αγώνα της τοπικής Δυναμό με τον Έρυθρό Αστέρα Βελιγραδίου (Σερβία), προηγήθηκαν μεγάλες διεθνικές συγκρούσεις (61 τραυματίες, από τους όποιους 21 αστυνομικοί), πού ήταν άποτέλεσμα

1. *Le Monde*, 4 Février 1989.
2. Marc Auge, *Football, de l'histoire sociale à l'anthropologie religieuse*, in *Le Débat*, no 19, Février 1982.
3. Alain Hayot et Christian Mariottini, «La passion pour le football à Marseille et à Turin», in *Terrain*, no 8, Avril 1987.
4. *Documents de séance*, no A2-21587, 12 Novembre 1987.
5. Pierre Milza, «Le football italien», in *Vingtième siècle*, no 26, Avril-Juin 1990.
6. Henry Kissinger, «Voici le match des nations», in *Paris-Match*, 21 Juin 1990.
7. *El País*, Madrid, 11 Juin 1990.
8. Pierre Milza, *op.cit.*, p. 54.
9. Δυναμό είναι τό όνομα των ομάδων του ύπουργείου Έσωτερικών, ενώ Έρυθρός Αστέρας του ύπουργείου Άμυνας.
10. *Le Monde*, 20 Avril 1989.
11. *Le Monde*, 14 Mars 1990.
12. Paul Yankovitch, «Nationalisme, sport et histoire en Yougoslavie», *Le Monde*, 4 Novembre 1985.

της έκλογικής νίκης του τοπικού εθνικιστικού κόμματος, της Κροατικής Δημοκρατικής Ένωσης (CDC), που καθοδηγείτο από τον παλιό στρατηγό Φράντζο Τουρτζιμάν, γνωστό για τον αντισερβικό σωβινισμό του.

Αλλά και στην Τσεχοσλοβακία οι Σλοβάκοι υποστηρικτές της Σλόβαν Μπρατισλάβα και οι Τσέχοι οπαδοί της Σπάρτα Πράγας συγκρούονται κανονικά, στη βάση εθνικιστικών ανταγωνισμών.

Έτσι, το ποδόσφαιρο αναδεικνύει σε σημείο παροξυσμού τις εθνικιστικές κρίσεις και όλο και περισσότερο κατακτά έδαφος η ιδέα ότι η εθνική ομάδα είναι σημαντικό στοιχείο για την ανεξαρτησία ενός κράτους-έθνους, είναι κάτοχος μιας τεράστιας συμβολικής επένδυσης και συνθέτει τις «μεγάλες πατριωτικές αρετές». Αυτός είναι εξάλλου ο λόγος αυτής της μυθικής Ισότητας (Ένα έθνος, μία ομάδα), που επιτρέπει στη Λιθουανία, τη Γεωργία, τη Σλοβακία ή την Κροατία να ελπίζουν ότι μπορούν να οργανώσουν τη δική τους εθνική ομάδα, όπως ο ίδιος είναι ο λόγος που η Δυτική και η Ανατολική Γερμανία αποφάσισαν να συγχωνεύσουν τις εθνικές τους ομάδες.

Στις ζώνες των ένδημικών συγκρούσεων ή των πολέμων, το ποδόσφαιρο επειδή κινητοποιεί τα πλήθη και εξαγριώνει τα πάθη, αντανακλά πιστά τη βία των ανταγωνισμών. Στο Ισραήλ, για παράδειγμα, οι μεγάλες ομάδες είναι έποκαταστήματα των πολιτικών κομμάτων: Η ομάδα Μπετάρ εξαρτάται από το Χερούτ (εθνικιστική δεξιά), η Μακκαμπί από το Φιλελεύθερο κόμμα, η Χαποέλ από το εργατικό κίνημα και η Έλιτζούρ από τους θρησκευτικούς, και μόνο στα βόρεια της χώρας (Γαλιλαία) οι ομάδες κυριαρχούνται από Άραβες. Στα κατεχόμενα (Γάζα και Υπεριορδανία) οι ποδοσφαιρικές συναντήσεις απαγορεύτηκαν από το ξέσπασμα ήδη της Ίντιφάντα, επειδή οι άρχες φοβόντουσαν ένδεχόμενες συγκρούσεις μετά το τέλος των αγώνων. Η Όργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης δημιούργησε — ήδη από το 1964 — μία «εθνική ομάδα» της Παλαιστίνης, που δίνει παιχνίδια στο εξωτερικό, όπως είχε κάνει το αλγερινό FLN. Πόσο μάλλον που το παλαιστινιακό ποδόσφαιρο είναι παλιό και η ομάδα της Παλαιστίνης συμμετείχε στο παγκόσμιο κύπελλο του 1934, πριν ακόμα θεμελιωθεί το κράτος του Ισραήλ.

Άλλος τόπος όπου εκδηλώνεται η κρίση είναι η Βόρεια Ίρλανδία. Το θρησκευτικό σχίσμα ανάμεσα στους καθολικούς και τους προτεστάντες που κυριαρχεί στην πολιτική ζωή αντανακλάται και στα γήπεδα. Η ομάδα του Μπέλφαστ, η Λίντφηντ, όπου «διοίκηση, παίκτης και οπαδοί είναι

αποκλειστικά προτεστάντες», απαγορεύεται να αντιμετωπίσει, για λόγους ασφαλείας, τη μοναδική καθολική ομάδα της πόλης, την Κλίφτονβιλ, στο γήπεδό της, γιατί αυτό βρίσκεται στο έδαφος των καθολικών. Οι δύο μεταξύ τους αγώνες διεξάγονται, κάτω από ισχυρά μέτρα ασφαλείας, σε ούδετερο γήπεδο, στο Ούνιντσον Πάρκ.

Η θρησκευτική αυτή αντίθεση ανάμεσα σε καθολικούς και προτεστάντες είναι ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του βρετανικού ποδοσφαίρου. Την αντίθεση αυτή τη συναντάμε και στη Σκωτία και στην Αγγλία και είναι αυτή που προκαλεί μεγάλες εχθρότητες, που κατά ένα μέρος βρίσκονται στη βάση του χουλιγκανισμού¹³. Έτσι στη Γλασκώβη, οι αγώνες ανάμεσα στην καθολική Σέλτικ και την προτεσταντική Ρέιντζερς καταλήγουν σχεδόν πάντα σε άκρότατες και βίαιες εκδηλώσεις (έξηντα έξι θάνατοι και εκατό τραυματίες στις 2 Ιανουαρίου 1971). Στο Λίβερπουλ οι συναντήσεις ανάμεσα στην προτεσταντική Λίβερπουλ και την τοπική καθολική Έβερτον τελειώνουν παραδοσιακά με παρόμοιες εκδηλώσεις.

Τό λαϊκό ντελίριο μέχρι το παράλογο

Συγκρίσιμες με αυτές τις εκδηλώσεις είναι και αυτές που συνοδεύουν τους αγώνες ανάμεσα στις εθνικές βρετανικές ομάδες. Το Ήνωμένο Βασίλειο είναι η μόνη χώρα στον κόσμο που κατόρθωσε να συμμετέχει στη FIFA με τέσσερις ομάδες (Βόρεια Ίρλανδία, Σκωτία, Ουαλλία και Αγγλία) αντιπροσωπεύοντας ένα μόνο κράτος¹⁴. Ιδιαίτερα οι «φιλικές» συναντήσεις ανάμεσα στην Αγγλία και τη Σκωτία τελειώνουν με βίαιες συγκρούσεις (Ένας θάνατος και ενενήντα τραυματίες στις 21 Μαΐου 1988). Οι Άγγλοι οπαδοί φέρουν δηλαδή την υπερεθνικιστική πανοπλία της άκρας Δεξιάς — από το μπουλντόγκ, ζωική μασκώτ των υπερεθνικιστών, ως τη βρετανική σημαία (που δεν είναι αυτή της Αγγλίας) και τα πολεμικά τραγούδια — και άρκετοί είναι δραστήρια μέλη του Έθνικου Μετώπου¹⁵.

Στο έσωτερικό τους γεννήθηκε το φαινόμενο σκίνχεντς και έπεκτάθηκε σιγά σιγά στην Εύρωπη, όπου γύρω από όρισμένες εθνικές ομάδες βρίσκουμε την ίδια γοητεία για τη βία, για σωβινιστικά και ρατσιστικά θέματα, όπως και για τις ναζιστικές ιδέες.

Από αυτό το πλαίσιο δεν ξεφεύγει και ο υπόλοιπος κόσμος. Στην Κεντρική Αμερική, τον Ιούνιο του 1969, από άφορμη ενός αγώνα ανάμεσα στο Έλ Σαλβαντόρ και την Όνδουρα,

προκλήθηκε ρήξη στις διπλωματικές σχέσεις τους και έπέμβαση του στρατού του Σαλβαντόρ στο έδαφος της Όνδουρας. Στη Λίμα, στις 23 Μαΐου 1964, ένα άκυρωμένο γκολ στον αγώνα Περού - Αργεντινής προκάλεσε γενική συμπλοκή, όπου εκφράστηκαν ή εχθρότητα και οι εθνικιστικοί ανταγωνισμοί. Απολογισμός: τριακόσιοι έκοσι νεκροί και πάνω από χίλιοι τραυματίες...

Ταυτίζοντας μία ποδοσφαιρική ομάδα με ένα έθνος πολλαπλασιάζονται οι αντιθέσεις, που εξαγριώνονται από το λαϊκό ντελίριο και από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αγγίζοντας το παράλογο.

Δέν παίζουν για το παιχνίδι, αλλά για να κερδίσουν. Το ποδόσφαιρο ίκανοποιεί έτσι τη διεστραμμένη έπιθυμία έπιθέσης κατά του εχθρού για να ορισθεί καλύτερα ή εθνική ταυτότητα. Το μίσος για το μέρος προστίθεται στην άποστροφή, χωρίς λόγο και αιτία. Για την αναθέρμανση, συχνά, μιας νεκρής ιδέας για το έθνος.

13. Patrick Mignon, "Supporters et hooligans en Grande Bretagne depuis 1871", in *Notre Histoire*, pp. 37 à 47.

14. Στους Όλυμπιακούς αγώνες η Βρετανία συμμετέχει με μία αντιπροσωπεία, ιδού ένας επιπλέον λόγος που υπογραμμίζει την εθνικιστική διάσταση του ποδοσφαίρου.

15. John Williams, Eric Dunning et Patrick Murphy, *Hooligans Abroad*, Routledge, Londres, 1984.

Μετάφραση: Α.Π.
Δημοσιεύθηκε στον
Monde Diplomatique,
Ιούλιος 1990

σημειώσεις

Βόρων Ιωνιάδης: Έκανάστασι και θραύση - Γερ. Ινικιαφόπουλος: Ρουμανία: Η περίπτωση των μαπακέρων - σημειώσεις: Άλκιβάνος Μπαράς

Μάριος Μαρμίδης: Προσωπογραφία - Ήρακλής Α. Λογοθέτης: Γλωσσολογία, Η λέγος Ελληνικός - Μάριος Μέσσης: Ο μεσοπόλεμος της παύσεως Άνθουλας Σταθοπούλου-Βαροπούλου - Τάσος Πορφύρας: Τα κινήματα της τελευταίας δεκαετίας.

Στέφανος Ροζάνης: Λόγος εισαγωγικός σε μία συζήτηση - Μάριος Μαρμίδης: Η μαγγανία του βιβλίου - Ήρακλής Λογοθέτης: Γραφή και Βιβλίο - Γιάννης Παυλάκης: Η γλώσσα της λογοτεχνίας στην έκπαιδευση.

35

ΙΟΥΝΙΟΣ 1990

Δημοτικές εκλογές

*τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων
ἀναμένεται νέα νίκη*

Παρά τήν ἀνομβρία καί τή λειψυδρία, τό νέφος καί τή νεφοπληξία, τή ζέστη καί τή θερμοπληξία, τίς πυρκαγιές, τόν ἀπεργιακό πυρετό καί τίς θερμές ἀντιπαραθέσεις κυβέρνησης κι ἐργαζομένων, ἡ κομματική κινητικότητα γιά τίς δημοτικές ἐκλογές τοῦ Ὀκτωβρίου παραμένει ἔντονη, ἀνεπηρέαστη καί ἀπτόητη μπρός στά συμβαίοντα στή φύση καί τήν κοινωνία.

τοῦ
Σταύρου Λιβαδά

Οἱ κ. Παπανδρέου καί Φλωράκης φαίνεται νά ἐκτίμησαν πῶς δέν ἔχουν καί πολλά νά συνεισφέρουν στήν ἀντιμετώπιση τῶν φυσικῶν καί κοινωνικῶν ἀντιξοοτήτων, ξόδεψαν τά ὑδάτινα ἀποθέματά τους στήν κατάσβεση τῶν ἀπεργιακῶν κινητοποιήσεων, ἔριξαν πέτρα πίσω τους (σύν τοῖς ἄλλοις καί ὡς ταφόπετρα σέ ὄσες θεωρητικές, ἰδεολογικές, πολιτικές καί δικαστικές διαμάχες τοῦς χώρισαν στό πρόσφατο παρελθόν) καί, μέ χειραψίες καί χαμόγελα, ἐγκαινίασαν τή νέα περίοδο σχέσεων. Νέα κατάσταση, νέα καθήκοντα καί, ὡς ἐκ τούτου, ἀναβίωσαν καταδικασμένες ἐκατέρωθεν καί στήν κοινή συνείδηση «στρατηγικές» τοῦ παρελθόντος: «συσπείρωση καί ἐνότητα τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων» γιά ν' ἀντιμετωπιστεῖ ἡ Δεξιά.

Η «ΕΝΟΤΗΤΑ»

Πρῶτο καί κρίσιμο πεδίο ἐφαρμογῆς τῆς «ρετρό» στρατηγικῆς οἱ δημοτικές ἐκλογές, διότι δέν προσφέρονταν ὡς ὁδηγός πρακτικῆς στίς πρόσφατες ἐργατικές κινητοποιήσεις. Ἰδιομορφία αὐτῆς τῆς στρατηγικῆς εἶναι ὅτι ἀποδίδει κυρίως στό πολιτικό ἐπίπεδο, γιά τήν ἀκρίβεια καταναλί-

σκει κοινωνική δυναμική γιά ν' ἀποδώσει πολιτικά ἀποτελέσματα. Στίς δημοτικές ἐκλογές, μάχη κατ' ἐξοχήν πολιτική, ἐνδεχόμενη ἤττα τῆς Ν.Δ. κλονίζει τήν κυβέρνηση, οἰκοδομεῖ ἀναγκαῖες προϋποθέσεις καί δημιουργεῖ βάσιμες ἐλπίδες γιά νέες βουλευτικές ἐκλογές καί τότε... βλέπουμε.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, τό κυβερνῶν κόμμα ἀντιλαμβάνεται τοῦς κινδύνους, σέ μία στιγμή μάλιστα πού στήνει τίς βάσεις μακρόχρονης κυριαρχίας του: ὑπογράφει τίς βάσεις, δίνει κάρτα ἀπεριορίστων ἀεροπορικῶν διαδρομῶν στόν πρωθυπουργό του γιά νά περάσει τίς «διεθνεῖς ἐξετάσεις», καί κάνει γενική κινητοποίηση τῶν σωμάτων ἀσφαλείας γιά νά διασφαλίσει τήν ἀσφάλεια καί τήν τάξη στίς ἐδῶ ἐξετάσεις, μετατρέπει τό «χριστιανό» κ. Κούβελα σέ ἀμοραλιστή ἐκλογομάγειρο καί ἐμπροσθοφύλακα τρομοκρατικῆς κρούσεως, ἄριστο μαθητή τῆς κουτσογιωργικῆς σχολῆς, μεταμορφώνει τόν εὐτραφή καί «μπουλντόζα» κ. Ἐβερτ σέ εὐέλικοτο χορευτή πού ζαλίζει μέ τίς «κατριβάνειες» προτάσεις του τήν ἀντιπολίτευση, ἐνῶ, ταυτόχρονα, διασφαλίζει τή συνεχή ροή πρὸς τοῦς λίγους τοῦ κοινωνικοῦ πλεονάσματος καί τῆς ἐν γένει ὕλης, θεσμοθετώντας ἀντίστοιχες «ἀναπτυξιακές» — γιά ὑπανάπτουκτους — ρυθμίσεις, μέ νομοσχέδια ἐφ' ὄλης τῆς σχετικῆς ὕλης.

Μέσα σ' αὐτό τό πλαίσιο, κατά τό ὁποῖο ἡ λίαν προσφάτως λησμονηθεῖσα συναίνεση

ζαναβρίσκει —έστω σιωπηρῶς— περιεχόμενο, καθώς ὄλοι συναινούν πῶς ἡ ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στήν πολιτική καί τήν κοινωνία πραγματοποιεῖται μόνο μέσω καί διά τῆς ἐξουσίας, εἶναι μοιραῖο στίς δημοτικές ἐκλογές τά προβλήματα τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης νά γενικευθοῦν στίς ἐναλλακτικές λύσεις καί τίς κόντρες γιά τόν Μίμη, τούς Στέλιους, τόν Θόδωρο, τόν Ἀντωνάκη ἢ τή Μελίνα.

Ἀπό μιά ἀποψη αὐτή ἡ «μετεξέλιξη» καί «ἀναβάθμιση», ταυτόχρονα, τῶν σχετικῶν μέ τήν Αὐτοδιοίκηση προβλημάτων βολεῖ περισσότερο γιατί, ὅπως καί νά τό κάνουμε, παρ' ὄλο πού οἱ πλεῖστοι τῶν προαναφερθέντων εἶναι ἐξασκημένοι νά γλυστροῦν ὡς χέλια καί νά μεταμορφώνονται ὡς χαμαιλέοντες, πῶς εὐκολα, σέ τελευταία ἀνάλυση, «κουμαντάρονται» ἀπό τίς ἀβίωτες πόλεις καί τό νέφος, τήν ἀπίσχυανση τῆς ὑπαίθρου καί τήν ἀστυφιλία, τήν ἐκχύμωση τῆς περιφέρειας καί τήν ὑπερτροφία τῆς πρωτεύουσας.

Βλέπετε, στίς μέρες μας, οικονομική ἀνάπτυξη καί κοινωνική πρόοδος, δημοκρατία κι ἐλευθερία, κατά τό κυρίαρχο κοινωνικό πρότυπο, προϋποθέτουν τή συγκέντρωση καί συγκεντροποίηση τῆς ἐξουσίας σέ ὑπερκρατικά καί ὑπερεθνικά πεδία. Τά πολλά κέντρα δημιουργοῦν ἀρρυθμίες, οἱ πολλές περιφέρειες ὑπό ἐνιαῖο κέντρο διασφαλίζουν τή γενικευμένη ἁρμονία. Καί αὐτό ὄλοι τό ἀποδέχονται καί συναινούν.

ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ

Σέ αὐτές λοιπόν τίς ἐγχώριες καί διεθνείς συνθήκες συγκλινουσῶν ἀντιλήψεων καί πρακτικῶν ἢ, μέ μιά διαφορετική ἀνάγνω-

ση, σ' αὐτή τήν εὐτυχῆ συγκυρία κατά τήν ὁποία μειώνεται τό εὖρος τῆς ψαλίδας μεταξύ θεωρίας καί πράξης, θά διεξαχθοῦν καί οἱ δημοτικές ἐκλογές καί, ἀναλόγως, θά ἀντιμετωπισθοῦν καί τά σχετικά μέ τό θεσμό καί τό περιεχόμενό του ζητήματα. Γιά τήν ἀκρίβεια καί γιά τήν ἄρση κάθε παρεξηγήσεως, μπορεῖ νά ὑπάρχουν ἐπιμέρους διαφορές στό θέμα μεταξύ τῶν βασικῶν ἀντιπάλων, ὥστόσο διαπιστώνεται μιά σύγκλιση, ἰδιαίτερα ἀπό τή σκοπιά τῆς πρακτικῆς, ἡ ὁποία κυρίως καθορίζει καί τά ἀποτελέσματα.

Ὅσον ἀφορᾷ τό θεσμικό πλαίσιο, ἡ πασοκική ὀκταετία ἐξαντλήθηκε κατά κύριο λόγο στή θεραπεία θεσμικῶν δυσλειτουργιῶν, οἱ ὁποῖες δέν ἐπέτρεπαν ἀποφάσεις καί ἐπιλογές τοῦ κέντρου νά ὑλοποιοῦνται στήν περιφέρεια. Οἱ περιφερειακοί μηχανισμοί καί οἱ μηχανισμοί τῆς αὐτοδιοίκησης τὸν ὄχι τόσο ὥστε νά ὑλοποιοῦνται καλύτερα ἀποφάσεις, νά γίνονται γρηγορότερα καί ταχύτερα ἔργα, ἀλλά νά μή διαταράσσεται ἡ παραδοσιακή ἀντίληψη τοῦ κράτους, στήν κορυφή τοῦ ὁποῦ κινοῦνται οἱ ἐξουσίες καί οἱ κατευθύνσεις. Νέοι θεσμοί εἰσήχθησαν, ἀλλά μόνο τόσοι καί τόσο ὥστε νά ἐπιτρέπεται καί μόνον ἡ διευρυμένη ἀναπαραγωγή τῶν μηχανισμῶν τοῦ Κινήματος, μέ ἄλλες περισσότερο νομιμοποιημένες μορφές καί στό ἐπίπεδο τοῦ κράτους (βλέπε π.χ. νομαρχιακά συμβούλια, ὅπου οἱ ἐκπρόσωποι τῶν «κοινωνικῶν φορέων», ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἀντίστοιχοι «κλαδικάριοι», ἀποφάσιζαν περιφερειακῶς ὑπό τό βλέμμα καί τήν σπάθη τοῦ ἀντίστοιχου κομματικοῦ ἐκπροσώπου-νομάρχη).

Ἡ περίοδος τῶν οἰκουμεικῶν ὑπῆρξε πολύ σύντομος καί δέν «πρόκαναν» τότε οἱ ἄνθρωποι τοῦ Συνασπισμοῦ νά δώσουν ἀποτελεσματική λύση στό σχετικό πρόβλημα. Κάτι οἱ προετοιμασίες καί οἱ παραστάσεις περσινῶν σώου τῆς καθάρσεως, κάτι οἱ προετοιμασίες τῶν φετινῶν τηλεοπτικῶν σήριαλ καθάρσεως μέ μαζική καί εὐχάριστη κατανάλωση Ἀθνασοπουλείου καλαμποκιοῦ καί, ὅπωςδήποτε, ἡ προτεραιότητα τήν ὁποία ὀρθῶς ἔδωσαν στήν πραγματοποίηση τῆς «ἐπανάστασης τῶν δικαστικῶν κωδίκων» καί τοῦ «λαϊκοῦ ἐλέγχου» στίς διοικήσεις τῶν Ὄργανισμῶν (γιά νά μπορεῖ σήμερα νά ἀθῶνεται ὁ κ. Νάτσιουτζικ καί νά διορίζεται ἀπό τή Βουλὴ διοικητῆς τῆς Ἀγροτικῆς ὁ «βετεράνος τῆς δημοκρατίας» κ. Κεφαλογιάννης) δέν τούς ἔδωσαν τό χρόνο νά ὀλοκληρώσουν καί αὐτή τήν ἐπανάσταση. Ἔτσι μπορεῖ σήμερα ὁ κ. Κούβελας, «νομίμως» πλέον, νά ἀπειλεῖ ὡς θεσμούς τῆς δευτεροβαθμίου Αὐτοδιοίκησης, τά ἀναβαθμισμένα «ἐπαρχεῖα».

Παραμένοντας λίγο ἀκόμη στόν τομέα τῶν θεσμικῶν ἀντιλήψεων, πρέπει νά ὁμο-

λογήσουμε πώς για τή Ν.Δ. τὰ πράγματα υπῆρξαν πάντοτε πλέον ἀπλά και καθαρά, ὡς μηδέποτε ἐμπλακείσα σέ θεσμικούς προβληματισμούς και πειραματισμούς, διαφορετικούς ἀπό αὐτούς πού ἀπορρέουν ἀπό τούς ἀντίστοιχους νόμους τοῦ κεφαλαίου.

Στόν τομέα τοῦ περιεχομένου τοῦ θεσμοῦ και τῆς πολιτικῆς, πρὸς τοῦτο, πρακτικῶς οἱ βασικοί ἀντίπαλοι ἐμφανίζουν μεγαλύτερες συγκλίσεις και ὁμοιότητες. Καθόσον *verba volent*, στίς διακηρύξεις ἐπιστρατεύονται μεγαλύτερες ἀποκλίσεις, στήν πράξη ὁμως, ὅπου διαφορετικές πρακτικές ἐνέχουν και μεγαλύτερες συνέπειες, προέχει ἡ φειδώ, ἡ σύνεση και ἡ περίσκεψη. Ἔτσι, ἂν ἡ ἔννοια τῆς αὐτοδιοίκησης ἀποκτᾷ ἕνα διαφορετικό περιεχόμενο μέ τήν ἀποκέντρωση, αὐτή πλέον οὐδέποτε και ἀπό κανέναν ἐπιχειρήθηκε. Λέγοντας δέ ἀποκέντρωση ἐννοοῦμε μία προοπτική περιφερειακῆς ἀνάπτυξης, ὅπου ἐκεῖ ἀναπτύσσονται παράλληλα πρωτογενῆς, δευτερογενῆς και τριτογενῆς τομέας, ὡς τομεῖς «αὐτοδύναμοι» — ὄχι κλειστοί και περιχαρακωμένοι — ἀλλά ἀποκοτῶντες ὑπόσταση ἀπό τόν ἴδιο και γιά τόν ἴδιο τόν τόπο, γεγονός πού συνεπάγεται ἀντίστοιχη κοινωνική ἀνάπτυξη, ἀνάπτυξη νέων ἐξουσιῶν, ὅπως ὁποῦτο ὁμως σέ κλίμακα πῶς προσεγγίσιμη στόν πολίτη - κάτοικο, ὁ ὅποιος σέ τέτοιες συνθηκες θά εἶχε μεγαλύτερα περιθώρια ἐνεργοῦ παρούσιας, ἐμπρακτικῆς διεκδίκησης και ἀσκησης τῆς δημοκρατίας, ἀπ' ὅ,τι σήμερα, ὅπου ἡ ζωὴ και οἱ τύχες του καθορίζονται ἄλλοῦ.

ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ

Πρόσφατο και ἐπίκαιρο ζήτημα πολιτικῆς περὶ τήν ἀποκέντρωση, ἡ διεκδίκηση τῆς «χρυσῆς Όλυμπιάδας», γιά τήν ὁποία ὑπάρχει θαυμαστή ὁμοψυχία και τυχόν ἀντεγκλήσεις ἐξαντλοῦνται στήν κριτική τῆς ἀνεπαρκοῦς ἀπό τήν πλευρά τῆς κυβέρνησης προετοιμασίας. Ἄκομη και ὁ Τρίτος θυμήθηκε τόν παλιό ἑαυτό του τοῦ δεκαθλητή - ἀκοντιστή και καβαλῆσας τό καλάμι (νά γίνει πρῶτος Ἀθηναῖος πολίτης) τό χρησιμοποίησε γιά νά μεταπηδήσει ἀπό ἕνα ἰσχυρό «ὄχι» τοῦ παρελθόντος σ' ἕνα ἐνθερμο «ναί» στήν Ἀθήνα τοῦ '96, και ταυτόχρονα ν' ἀνέλθει στήν πασαρέλα τῶν ὑποψηφίων δημάρχων.

Ἡ Όλυμπιάδα ὁμως δέν ἀποτελεῖ κεντρικό ζήτημα μόνο γιά τόν πρῶτο δήμο τῆς χώρας, ἀλλά κεντρική πολιτική ἐπιλογή γιά ὀλόκληρο τόν τόπο, τοῦ ὁποῖου θά κα-

θορίσει μακροπρόθεσμα τίς τύχες και τὰ χαρακτηριστικά του. Οἱ συνέπειες γιά τήν Ἀθήνα, ἡ ὄξυνση τῆς οἰκολογικῆς κρίσης και τῆς πολεοδομικῆς ἀσφυξίας, ἡ ὑπερσυγκέντρωση λειτουργιῶν, ἡ ἀσύστολη ἐπέκταση τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ τουρισμοῦ, τοῦ θεάματος, τῆς διαφήμισης, ὁ ὑδροκεφαλισμός τῆς πρωτεύουσας, εἶναι ἡ μία ὄψη τοῦ προβλήματος. Ἡ ἄλλη, ἡ ἀθέατη και πῶς ὀδυνηρή πλευρά, εἶναι τό θανάσιμο πού δίνεται στήν προοπτική τῆς ἀποκέντρωσης, ἡ νομοτελειακῆ περαιτέρω ἐγκατάλειψη και ἐρήμωση τῆς περιφέρειας και τῆς ὑπαίθρου. Κεφάλαια, ἐπενδύσεις, νέες τεχνολογίες αἰχμῆς κατευθύνονται πρὸς τήν πρωτεύουσα και, ἀντίστοιχα, ἀποστεροῦνται ἀπό τήν ὑπαίθρο, ἀλλά και καλοῦνται νά ἐξυπηρετήσουν τίς παντοειδεῖς βιομηχανίες θεάματος και μηχανισμούς παθητικοποίησης τῶν ἀνθρώπων, νά μετατρέψουν συνολικά τόν τόπο σέ χώρα γκαρσονιῶν και ὄχι νά ἀμβλύνουν κοινωνικές ἀνισομέρειες και νά καλύψουν ἀνθρώπινες ἀνάγκες.

Κεντρική ἐπιλογή ἡ χρυσή Όλυμπιάδα δέν δίνει τὰ περιθώρια νά ἀντιμετωπίζεται ὡς ἐπὶ μέρους ἐπιλογή, ἀνίσχυρη νά διαταράξει πολιτικές συμμαχίες, ὅπως ἀναφέρει σ' ἄλλες σελίδες αὐτοῦ τοῦ τεύχους ὁ νέος γραμματέας τῆς ΕΑΡ: εἶπαμε πῶς ἡ ἐθελότηφλία συνδράμει τήν τρέχουσα πολιτική, ἀλλά ὄχι κι ἔτσι βρέ «κουμπάρε»!

Μέ αὐτές τίς προϋποθέσεις και προοπτικές, ὅπως τίς διαμορφώνουν ὑποκειμενικός παράγων και ἀντικειμενικές συνθηκες, βαδίζουμε πρὸς τίς δημοτικές ἐκλογές. Εἶναι ἀγνωστο ἂν θά προκύψει ἀπό τίς κάλπες «θρίαμβος τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων», εἶναι ὁμως ἐκ τῶν προτέρων γνωστές οἱ «σημαντικές» ἐπιπτώσεις τους στή δημόσια ζωὴ. Ἄλλωστε, οἱ «κατσικοκλέφτες» καλά κρατοῦν....

ΕΣΣΔ

Τό 28ο, τελευταίο συνέδριο
του ΚΚΣΕ;

«Αυτός που οδήγησε στο αδιέξοδο, κατά την επιστροφή πορεύεται τελευταίος», έγραφε ένα πλακάτ διαδηλωτών έξω από το Κρεμλίνο. Ο λόγος βέβαια για το ΚΚΣΕ και για την απειτησή του να καθοδηγήσει την πορεία της χώρας προς τον εκδημοκρατισμό και την οικονομία της αγοράς, δ,τι κι αν σημαίνουν ή δέν σημαίνουν οι όροι αυτοί για τους Σοβιετικούς. Την ίδια ώρα οι εργάτες των ορυχείων απαντώντας στην έκκληση του κόμματος να μὴν πραγματοποιήσουν την προγραμματισμένη απεργία και να μὴν θέσουν σέ κίνδυνο τὴ διαδικασία τῆς περυστρώικα, ἦταν ἄρκετά σαφεῖς: «δέν μπορεῖ νά πιάσει τόπο μιά ἐκκλήση πού προέρχεται ἀπό ἐκείνους ἐναντίον τῶν ὁποίων στρέφεται ἡ ἀπεργία».

Ἄλλα λοιπόν διαδραματίζονται μέσα στό 28ο συνέδριο καί ἄλλα ἔξω ἀπό αὐτό. Μέσα στήν αἴθουσα οἱ πάνω ἀπό τεσσερισήμισι χιλιάδες συνέδριοι χωρίζονται μεταξύ τους σέ τρεῖς χοντρικά (ὅπως πάντα) φράξιες, τούς δεξιούς, πού ἀντιπροσώπευαν περίπου τό 30% τῶν συνέδρων, τούς κεντρώους, ἢ, πῶ σωστά, τούς πιστούς στήν ἡγεσία, ὅποια κι ἂν εἶναι αὐτή, πού ὑπολογίζονταν γύρω στό 50% καί σέ ἕνα 20% πού θεωροῦνται ἀριστεροῖδημοκρατικοί καί στούς ὁποίους δέν περιλαμβάνονται μόνον οἱ ὀπαδοί τῆς Δημοκρατικῆς Πλατφόρμας. Οἱ τελευταῖοι, σύμφωνα πάντα μέ σοβιετι-

κές δημοσκοπήσεις, ἀπολαμβάνουν τήν ὑποστήριξη τοῦ ἑνός τρίτου περίπου τῆς βάσης τοῦ κόμματος, μέσα στό συνέδριο ὅμως ἀντιπροσωπεύονταν μόλις σέ ποσοστό 5%.

Μέ αὐτό τό συσχετισμό τῶν δυνάμεων μέσα στήν αἴθουσα τοῦ συνεδρίου ἡ διαχωριστική γραμμή ἦταν ἀνάμεσα στίς δύο κύρια ἀντιπροσωπευόμενες ὁμάδες, τούς «γκορμπατσοφικούς» καί τούς «λιγκατσοφικούς» — τουλάχιστον ἔτσι προέλεγε σύμπας ὁ τύπος. Ὅσο προχωροῦσε ὁμως κανεῖς ἐκτός τῆς αἴθουσας οἱ συσχετισμοί ἄλλαζαν. Εἶπαμε ἤδη ὅτι ἡ Δημοκρατική Πλατφόρμα ἔχει μίαν ἀπήχηση τῆς τάξης τοῦ 30% στή βάση τοῦ κόμματος. Ἐκτός κόμματος, στήν κοινωνία δηλαδή, τά πράγματα εἶναι ἀκόμα πῶς ζόρικα (γιά τό κόμμα). Ποῖος ἀντιφρονῶν καί γενικά ἀντιπολιτευόμενος δήμαρχος ὑπάρχει πού νά ἐβαλε ὑποψηφιότητα καί νά ἐκλέχτηκε; Βέβαια συγκροτημένη ἀντιπολίτευση δέν ὑπάρχει στή Σοβιετική Ἐνωση, οἱ Σοβιετικοί πολῖτες ἐνθουσιάζονται καί ἀκολουθοῦν διάφορα ἄτομα, εὐκολα μάλιστα ξεγελοῦνται στίς ἐπιλογές τους. Αὐτό ὅμως πού μετράει εἶναι τό κλίμα πού ἐπικρατεῖ στό λαό. Καί εἶναι φυσικό τό κλίμα αὐτό νά ὑπερπροσδιορίζει τό συνέδριο μεταφέροντας τελικά τίς διαχωριστικές γραμμές ἄλλοῦ ἀπό ἐκεῖ πού θά βρισκονταν ἂν

μποροῦσε κανεῖς νά θεωρήσει τό συνέδριο ἕνα «κλειστό σύστημα».

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ πλειοψηφία τῶν συνέδρων ἦταν συντηρητική (ὄχι ἀπαραίτητα λιγκατσοφική) τόσο ὅσον ἀφορᾷ τήν ἰδεολογία τους, ὅσο καί ὅσον ἀφορᾷ τήν θέση τους καί τό ρόλο τους μέσα στήν κοινωνία. Ὅστόσο, ἢ μάλλον ἀκριβῶς γι' αὐτό, τό πολυτιμότερο ἀγαθό πρὸς διαφύλαξη εἶναι γι' αὐτούς ἡ ἐνότητα τοῦ κόμματος καί ἡ ἡγετική του θέση στήν κοινωνία. Ἄν ἐξαίρεσει κανεῖς ὀρισμένες κοινωνικές ὁμάδες τῶν ὁποίων τά συμφέροντα πλήττονται ἄμεσα ἀπό τή γκορμπατσοφική πολιτική (π.χ. ὁ στρατός) καθώς καί ὀρισμένους, μεγάλης κυρίως ἡλικίας, «ἰδεολόγους»-νοσταλγούς τῶν ὠραίων μπρεζνιεφικών ἡμερῶν (οἱ δύο αὐτές ὁμάδες συναποτελοῦν τούς λεγόμενους συντηρητικούς), οἱ ὑπόλοιποι εἶναι φυσικό νά υἱοθετοῦν μιά πῶς ἐλαστική, περισσότερο πολιτική παρά ἰδεολογική, στάση ἀπέναντι στά πράγματα. Στελέχη τῆς οικονομίας οἱ περισσότεροι, ἴσως νά ἔχουν πληροφορηθεῖ τά συμβάντα στήν Ἀνατολική Γερμανία, ἡ ὁποία (λόγω ἰδιαιτεροτήτων) προηγήθηκε στήν ταχεία εἰσαγωγή τῆς οικονομίας τῆς ἀγορᾶς: ἐκεῖ οἱ παλιοί κομματικοί ὑπεύθυνοι καί διευθυντές σέ διάφορες ἐπιχειρήσεις καταλήγουν σήμερα νά εἶναι ἰδιοκτῆτες τους (βέβαια οἱ Γερμανοί ἔχουν παράδοση στήν σκανδαλωδῶς ὁμαλή μετάβαση ἀπό τό ἕνα καθεστῶς στό ἄλλο, μέ τά διευθυντικά πρόσωπα νά παραμένουν τά ἴδια). Ὅσο κι ἂν ἡ Σοβιετική Ἐνωση δέν εἶναι Γερμανία, γιά τούς Σοβιετικούς ἀξιοματούχους τό κυρίως ζητούμενο, αὐτό δηλαδή πού θά διασφαλίσει τή θέση τους ὅσο κι ἂν μετεξελιχθεῖ ἡ οικονομία τῆς χώρας, εἶναι ἡ διατήρηση τοῦ ἡγετικού ρόλου καί τῆς ἐνότητας τοῦ κόμματος (στήν οὐσία δηλαδή ἡ διατήρηση ἑνός αὐτοῦ μονοκομματισμοῦ). Ἡ ἰδεολογία, ἀκόμα καί ἡ πολιτική αὐτοῦ τοῦ κόμματος, ἔχουν δευτερεύουσα σημασία.

Οἱ συνέδριοι αὐτοί, πρὶν ἀπό λίγες μόλις μέρες, εἶχαν τήν εὐκαιρία νά «παίξουν» στή σύνοδο τοῦ Κ.Κ. Ρωσίας, ἀσχολοῦμενοι μέ πολιτικοῖδεολογικά ζητήματα καί κάνοντας ἐπίδειξη νοσταλγικοῦ συντηρητισμοῦ. Στό συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ δέν ὑπῆρχαν τέτοια περιθώρια: ἂν π.χ. δέν ψήφισαν τόν Γκορμπατσοφ γιά γραμματέα τοῦ κόμματος τότε τό κόμμα θά διεσπᾶτο κυριολεκτικά στά δύο (τουλάχιστον), ὁπότε ἀπό μόνοι τους θά εἰσήγαγαν τόν πολυκομματισμό ἀπό τό παράθυρο. Σέ μιά τέτοια διάσπαση οἱ συντηρητικοί θά ἦταν ἐκ τῶν προτέρων χαμένοι, ἀφοῦ δέν ἔχουν καμιά ἀπήχηση στό λαό καί μόνο κάποια στηρίγματα στούς ἐπαγγελματίες τοῦ στρατοῦ καί τῶν σωμάτων ἀσφαλείας. Μέ

στήριγμα τό στρατό ή μόνη τους λύση θά ήταν ή δικτατορία, αλλά ένα διασπασμένο ΚΚΣΕ πολύ δύσκολα θά μπορούσε νά επιβάλλει δικτατορία στό έτερο τμήμα του καί βέβαια στό λαό, πολύ περισσότερο πού τό έτερο τμήμα του, οι γκορμπατσωφικοί, αυτή τή στιγμή έλέγχουν τό κράτος. Κι αυτός είναι ένας άκόμα λόγος πού τό ΚΚΣΕ δέν μπορεί νά τά βάλει μέ τόν Γκορμπατσώφ.

“Αν δηλαδή υποθέσουμε ότι τό ΚΚΣΕ εξέλεγε άλλον γραμματέα, τότε, πέρα από τόν κίνδυνο τής διάσπασης, γιά πρώτη φορά ό πρόεδρος τής Σ.Ε. καί ό γενικός γραμματέας του κόμματος δέν θά ήταν τό ίδιο καί τό αυτό πρόσωπο. Θά είχαμε δηλαδή ντε φάκτο ένα διαχωρισμό κράτους καί κόμματος, τέτοιου πού πολλοί από τούς υποστηρικτές τής Δημοκρατικής Πλατφόρμας όνειρεύονται, αλλά πού οι συντηρητικοί του κόμματος απεύχονται άκριβώς γιατί ό διαχωρισμός αυτός θά συνέτεινε στην περαιτέρω άποδυνάμωση του κόμματος καί στην άπογύμνωσή του από τό διεθνειακό του ρόλο στην σοβιετική κοινωνία. Μπορούμε λοιπόν νά πούμε ότι ή θέση των συντηρητικών ήταν τέτοια, ώστε νά αναγκάζονται νά δένουν οι ίδιοι τά χέρια τους.

Έδω είναι αναγκαία μιά παρένθεση. Ο τύπος πρόεβαλε τή μή έκλογή κρατικών αξιωματούχων στό Π.Γ. του κόμματος καί τις αντίστοιχες δηλώσεις πού τή συνόδευσαν, ως άπαρχή του διαχωρισμού κράτους καί κόμματος. Αλλά ό διαχωρισμός αυτός είναι τυπικός καί όχι ουσιαστικός: μπορεί ό πρωθυπουργός Ρίζκωφ καί οι άστυνομικοστρατιωτικοί ύπουργοί Κριούσκωφ καί Γιάζωφ νά μή συμμετέχουν στό νέο Π.Γ., παραμένουν όμως μέλη τής Κ.Ε. του ΚΚΣΕ. Καί στό κάτω-κάτω ύπάρχει πάντα ό Γκορμπατσώφ, πρώτος γραμματέας του κόμματος καί πρόεδρος τής χώρας, γιά νά συμβολίζει σε ύψιστο επίπεδο τήν ενότητα κράτους καί κόμματος. “Ενας διαχωρισμός προσώπων καί άρμοδιοτήτων στό κράτος καί στό κόμμα έγινε σίγουρα, οδτως ώστε καί οι δύο τομείς νά μπορούν νά λειτουργήσουν καλύτερα, ίσως άκόμα καί πιά αυτόνομα, αυτό όμως δέν σημαίνει ότι έσπασε ή οργανική ενότητα κόμματος καί κράτους.

Μήπως τά 16 μέλη του προεδρικού συμβουλίου, πού ουσιαστικά διοικεί τή χώρα, τά διορισμένα από τόν Γκορμπατσώφ, δέν είναι μέλη του κόμματος;

“Ισα-ίσα, ό σοβιετικός δρόμος προς τή «φιλευθεροποίηση» ή τήν οικονομία τής αγοράς άκριβώς κατά τούτο διαφέρει από τό δρόμο των ύπολοίπων

χωρών του πρώτου Συμφώνου τής Βαρσοβίας. Στις χώρες αυτές τά κομμουνιστικά καθεστώτα κατέρρευσαν, τά αντίστοιχα κόμματα ίσοπεδώθηκαν σε έκλογές ή άλλαξαν όνομασίες, γενικά πάντως (καί μέ εξαίρεση τή Βουλγαρία) παύουν νά παίζουν ρόλο στην πολιτική ζωή. Η μετάβαση λοιπόν προς τήν οικονομία τής αγοράς, ή «δυτικοποίηση» τους, γίνεται υπό τήν καθοδήγηση άλλων πολιτικών δυνάμεων, πού, όσο κι αν δέν γνωρίζουν τί θέλουν, όπωσδήποτε γνωρίζουν τί δέν θέλουν: τόν κομμουνισμό. Η μετάβαση αυτή έμπεριέχει τεράστιες δυσκολίες (τό παραδέχονται καί οι πιά άκραφινείς δυτικοί οικονομολόγοι, άσχετα αν τήν εύνοούν), τό δέ φάσμα τής οικονομικής καθίζησης καί άναρχίας συνοδεύεται από τόν κίνδυνο πολιτικής έκτροπής από τή δημοκρατία. Βέβαια ή λέξη δημοκρατία είναι σήμερα στά χείλη όλων των πολιτών των ανατολικών χωρών. Η οικονομική έξαθλίωση όμως, έφόσον παραταθεί καί ένταθεί, μπορεί πολύ γρήγορα νά αλλάξει τά πράγματα.

Στή Σοβιετική Ένωση, αντίθετα, άκριβώς λόγω όλων αυτών των δυσκολιών καί των κινδύνων, αλλά καί έπειδή τό ΚΚ είναι πιά αθύπαρκτο καί έδραωμένο άπ' ό,τι στους πρώην δορυφόρους, επιδιώκεται ή μετάβαση νά γίνει υπό τήν καθοδήγηση του Κομμουνιστικού Κόμματος. Η πολιτική φιλευθεροποίηση, ή λειτουργία καί άλλων πολιτικών δυνάμεων, δέν άναιρεί τή βασική αυτή άρχή-επιδίωξη τής περεστρόικα. Η περεστρόικα ήταν καί παραμένει πολιτική του κομμουνιστικού κόμματος — γι' αυτό άλλωστε καί ό Μπούς δέν δέχεται νά τή χρηματοδοτήσει.

Αλλά άκόμα καί ή χρήση αυτού τούτου του δρου μετάβαση καθίσταται προβληματική καί δέν είναι καθόλου σίγουρο ότι ή Σοβιετική Ένωση καί οι άλλες ανατολικές χώρες μεταβαίνουν στό ίδιο πράγμα. Προς τό παρόν, ό δρος πού χρησιμοποιείται γιά νά υποδηλώσει τό στόχο τής μετάβασης είναι κοινός: ή οικονομία τής αγοράς. Αλλά έμένα προσωπικά ό δρος οικονομία τής αγοράς δέν μου λέει τόσα όσα θά μου έλεγε ένας άλλος δρος: άτομική ιδιοκτησία. Καί επειδή ή δική μου γνώμη μικρή σημασία έχει, νά προσθέσουμε έδω ότι τό ίδιο άκριβώς φωνάζουν διάφοροι δυτικοί οικονομολογοί στόν Γκορμπατσώφ καί τούς ιθύνοντες άλλων ανατολικών χωρών: «τί οικονομία τής αγοράς μας κοπανάτε;» τούς λένε. «Χωρίς άτομική ιδιοκτησία, χωρίς ιδιωτικές επιχειρήσεις, πιά σωστά άκόμα χωρίς επιχειρήσεις μέ άτομικούς καί όχι συλλογικούς ιδιοκτήτες, μέ ιδιοκτήτες πού νά ενδιαφέρονται γιά τό μέγαλωμα τής έπιχείρησης, γιά τό κέρδος, γιά τή δύνα-

μη, δέν πρόκειται νά άνορθώσετε τήν οικονομία σας, δέν πρόκειται νά δείτε άσπρη μέρα. Οδτε βέβαια άπλόχερη οικονομική ένίσχυση από τή Δύση».

Μετά τήν επικράτησή του στό συνέδριο ό Γκορμπατσώφ έθεσε διορία δύο έτών στον έαυτό του γιά νά επιτύχει, άλλωώς, όπως ό ίδιος είπε, θά πρέπει νά έχει τό θάρρος νά παραδώσει σε κάποιον άλλον. “Αν, μιλώντας γιά επιτυχία, ό Γκορμπατσώφ έννοεί τήν οικονομική άνορθωση τής χώρας, φοβόμαστε ότι σε δύο χρόνια τά πράγματα θά είναι άπλώς χειρότερα από σήμερα, αν καί ίσως σε καλύτερη κατάσταση άπ' ό,τι στις άλλες πρώην άδελφές χώρες. “Αν ό Γκορμπατσώφ φοβάται ότι ή ύπομονή ή ή άνοχή του λαού θά έχει εξαντληθεί, μάλλον παραγνωρίζει τό γεγονός ότι, δεδομένης τής πολιτικής, οικονομικής καί κοινωνικής κατάστασης στην Σοβιετική Ένωση, ίσως νά μήν είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στην χώρα του, αλλά άποτελεί τή μόνη ήγεμονική λύση.

Ίσως ή μόνη δυνατή επιτυχία του Γκορμπατσώφ στην έπόμενη διετία θά ήταν ή άποσαφήνιση όρισμένων συνθημάτων πού σήμερα άπλώς όριοθετούν χωρίς καν νά περιγράφουν τήν κοινωνία προς τήν όποία θέλει (αν θέλει) νά μεταβεί: οικονομία τής αγοράς, κράτος πρόνοιας, κράτος δικαίου, περιορισμένη άτομική ιδιοκτησία, λειτουργία κομμάτων, όλα αυτά θά πρέπει νά συντεθούν. Θά ήταν αυτό ή μόνη επιτυχία του Γκορμπατσώφ επί τής ουσίας, σε έσχάτη μέ μιά πενταετή άλυσίδα επιτυχιών επί τής διαδικασίας πού είχε μέχρι σήμερα.

Τό 28ο συνέδριο του ΚΚΣΕ άποτελεί τόν πιά πρόσφατο κρίκο σ' αυτή τήν άλυσίδα. Οι νοσταλγοί του παρελθόντος ήττήθηκαν καί νομίζουμε ήττήθηκαν τελειωτικά. Η Δημοκρατική Πλατφόρμα βρίσκεται ήμιαδιασπασμένη ως προς τό θέμα τής άποχώρησης από τό ΚΚΣΕ: οι μεγάλες ντίβες, πού έχουν ήδη λαϊκή άπήχηση, άποχωρούν από τό κόμμα γιά νά βρουν τό λαό, άκριβώς επειδή εκεί ή άπήχησή τους είναι μεγαλύτερη άπ' ό,τι μέσα στό κόμμα. Υπάρχουν όμως καί πολλοί πού δέν έπιθυμούν τήν άποχώρηση, δηλαδή τήν πλήρη άνεξαρτητοποίηση από τό ΚΚΣΕ.

Αυτή τή στιγμή ό Γκορμπατσώφ είναι ό μόνος υπεύθυνος γιά τις τύχες τής χώρας καί τό ΚΚΣΕ ή κυρίαρχη πολιτική δύναμη (όχι αναγκαστικά ή πιά δημοφιλής, σ' αυτήν. Κι αντίθετα μέ τις προβλέψεις πολλών, ός μου έπιτραπεί, έξίσου αξιωματικά, νά προβλέψω ότι τό 28ο δέν ήταν τό τελευταίο συνέδριο στην ιστορία του ΚΚΣΕ.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος

Οἱ πόνσορες τῆς «πολυφωνίας»

Μιά θλίψη μ' ἄδραξε δταν σκόνταψα στό εἰδη-
σάριο. Ποιά γλώσσα νά μιλάει τάχα ἡ σπουδή
τοῦ Ἀμερικανοῦ συλλέκτη ν' ἀγοράσει ἔναντι
13,5 ἑκατομμυρίων δραχμῶν ἓνα σημειωματά-
ριο τοῦ Μάρξ, 48 σελίδες ὄλο κι ὄλο; Ποιά ἀξία
ἔφτασε τήν τιμή τῶν μαρξικῶν καταλοίπων,
τῶν ἐτῶν 1844-1845, δταν δούλευε τό *Κεφάλαιο*,
σέ ὕψη τέτοια πού δύσκολα θά τά λογίζαμε προ-
λεταριακά;

Μήν καί περιεῖχαν κάποιο κλειδί, κάποιον ὀ-
δηγό ἀνάγνωσης, καί ἀνατροπῆς, τοῦ τότε καί
τοῦ μετέπειτα; Ἀλλά, σ' αὐτή τήν περίπτωση, ὁ
τελευταῖος πού θά ἐνδιαφερόταν νά τά ἀποκτή-
σει θά 'ταν ὁ, ζάμπλουτος καθῶς εὐκόλως
τεκμαίρεται, Ἀμερικανός — παρεκτός κι ἤθελε
νά τά ἀποκρύψει, νά τά παραδώσει στή σιωπή,
στό δεύτερο θάνατο, τόν ὀριστικό. Κι ἀφοῦ ἡ
ἀξία χρήσης τους ἀνέφικτη — σέ ποιές φωτιές νά
χρησιμοποιηθοῦν σάν προσάναμμα, τώρα πού
ἄρχει ἡ στάχτη — ποιά ἡ ἀνταλλακτική τους
ἀξία; Μέ ποιά σβησμένα δνειρα ν' ἀνταλλαγοῦν,
ποιά ἦττα ν' ἀγοράσουν;

Καί μένει ἡ συλλεκτική ἀξία. Ἡ πένθιμη. Πού
μόνον στούς κόσμους τοῦς περικλειστούς τῶν
ταξινόμων ἔχει πέραση, μέσα στίς γυάλινες θή-
κες, στά μασωλεῖα.

Μιά θλίψη μ' ἄδραξε καί καθηλώθηκα στήν
εἶδηση. Σάν κάτι ἀπόμακρο καί βουβαμένο νά
ἐκπλειστηριαζόταν. Σάν κάτι τελειωμένο. Σάν
τήν τρύπα τῆς καρδιάς μας, ἐδῶ στ' ἀριστερά
τοῦ νοῦ.

Χαριτωμένα πράματα. Καί βεβαίως καινοτόμα.
Τά ἰδιωτικά μας κανάλια («σταθμοί στήν πολυ-
φωνία»: τό θυμόσαστε;) δορυφοροῦνται περίξ
τοῦ κομματικοῦ κέντρου ὑποταγμένα πῶς πολύ
ἀπ' ὄ,τι κι ἡ ΕΡΤ στό ΠΑΣΟΚ τόν καιρό τοῦ
Χατζάρα. Κατασκευάζουν, τό λοιπόν, καί
«στρογγυλά τραπέζια» καί «ἀνοιχτές συζητή-
σεις». Μέ «ἐξέδρα» φερμένη κατευθειάν ἀπό τά
γραφεῖα τοῦ κόμματος. Καί μᾶς παρασταίνουν
κιόλας τοῦς κομματουλιγκάνους σάν ἀντικει-
μενικούς παρατηρητές, σάν τυχαῖον δείγμα τῆς
«σιωπηρᾶς πλειοψηφίας». Τουλάχιστον τό Κα-
νάλι 29 τῶν Κουρήδων ἐφαρμόζει τή δημοκρα-
τία πού ξέρει καί ἀντέχει δίχως πλουραλιστικά
προσχήματα.

Νέον εἶδος ἰδιαιτέρως ἀνθοῦν οἱ σπόνσορες
(στό μῦθο τῆς «Χρυσῆς Ὀλυμπιάδας» τοῦς λέ-
νε «ὑποστηρικτές». Πάλι καλά: σώθηκε τουλά-
χιστον ἡ λέξη χορηγός). Βλέπεις τό πρόγραμμά
σου, νά ἐνημερωθεῖς κι ἐσύ σάν πολίτης χρη-
στός, χωνεμένος ἀπο τήν πολυθρόνα σου. Θέ-
μα: «Τά ἰδιωτικά πανεπιστήμια». Ὅψεις, ἀπό-
ψεις κτλ. Καί κάθε τόσο, τσάκ, τό ταμπελάκι
νά σοῦ τό θυμίζει: «Ἡ ἐκπομπή εἶναι προσφορά
τοῦ ἰδιωτικοῦ κολεγίου τάδε». Ἐμ, τί, τό δημο-
σιο λύκειο τῆς Νέας Σμύρνης θά τήν πρόσφερε;
Ὅποτε, ὅποιαδήποτε ἀντιιδιωτικά ἐπιχειρήμα-
τα ἀκυροῦνται καί ἐκπίπτουν πρῖν κἂν εἰπω-
θοῦν, πρῖν κἂν ἀρθρωθοῦν σέ λόγο (ἂν κιόλας
ἐπιτρέψει τή διατύπωσή τους ὁ «παρουσιαστής»-
κατανεμητής τοῦ χρόνου).

Καλό δρόμο ἀνοίξαμε. Ἄς τόν διευρύνουν. Κι
ἄς δοῦμε μιά ἐκπομπή περὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ
ἐρασιτεχνικοῦ ἀθλητισμοῦ μέ σπόνσορα τόν
Βαρδινογιάννη. Μιά ἐκπομπή περὶ τῆς βλαπτι-
κότητας τῶν τοιγάρων μέ σπόνσορα τόν Παπα-
στράτο ἢ τοῦς Μαρλμποραῖους. Μιά ἐκπομπή
γιά τή μᾶστιγα τῶν ναρκωτικῶν μέ σπόνσορα
τήν... Ἑλληνική Ἀστυνομία. Μιά ἐκπομπή πε-
ρὶ ὑγείας μέ σπόνσορα τό «Υγεία». Μιά ἐκπο-
πή περὶ κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων μέ σπόνσορα
τήν «Ἰντεραμέρικαν». Μιά ἐκπομπή περὶ λει-
ψυδρίας μέ σπόνσορα τήν «Περιέ». Μιά ἐκπο-
πή περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Δικαιοσύνης μέ
σπόνσορα τόν κ. Κόκκινο. Ἡ, πάλι, μιά ἐκ-
πομπή περὶ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων μέ σπόν-
σορα τόν δήμαρχο Ἀθηναίων κ. Γιατράκο. Μιά
ἐκπομπή περὶ τῆς κρίσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσ-
σας μέ σπόνσορα τήν ἔνοση Ἑλλήνων διαφημι-
στῶν. Μιά ἐκπομπή περὶ τοῦ δικαιώματος στήν
ἀπεργία μέ σπόνσορα τόν Σύνδεσμο Ἑλλήνων
Βιομηχάνων. Μιά ἐκπομπή περὶ κρίσεως τῶν
ἐξῆτων ἐν γένει μέ σπόνσορα τό ΠΑΣΟΚ. Κ.τ.λ.,
κ.τ.λ.

Ἀφοῦ ἡ γυναῖκα τοῦ Καίσαρα δέν πρέπει μό-
νο νά 'ναι ἐκδοτή. Πρέπει καί νά φαίνεται.

Παντελής Μπουκάλας

"ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΕΝΟΣ Α."

Μπορεί φανταστικά στη 16α μελιτική...
στην εποχή των τροχιδούρων των
βιολιών αγγλικών

...απόλυτα ότι η τμήν αρχίζει

"αρχίζει να φοράει
κοττάκι πατία
Απεχώνο και τζιν
...
αρχίζει να διαβάσει χριστιανικά
και να κάνει τα έθνη...
Μαζί με τα...
και τους υγιείς που έχουν πείνα

ένα υγιότατο τρέξιμο
γέλατο Μαρούσια

αναρωτιόταν
πως για τέτοια αιδωτικές
δυνάμεις και ανθρώπων
μυροκτησίας, από ψιφούς
τρίτοωβήτες...

...για - για...
το τέρμα...

...φράζε για - για
...και πάλι
...και πάλι
...και πάλι
...και πάλι
...και πάλι
...και πάλι
...και πάλι

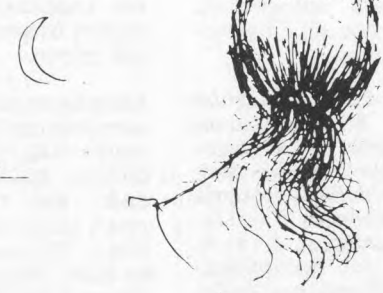
...ένα υγιότατο τρέξιμο
γέλατο Μαρούσια

...ο Κούκοποςιμ

...αβήτες...

...ο αγώνισμα των πριν από τον άγωνα βύθ

...και...
...συνεχίζεται

Κυριάκου Κατζουράκη

ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑ·Ι·ΚΟΥ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ

Πολιτικές απασχόλησης και ανεργία: οι προσαρμογές του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου

του Λάκη Δεδουσόπουλου

Η δεκαετία του 1960 ήταν η δεκαετία της ευημερίας. Κύριο χαρακτηριστικό της οι υψηλοί ρυθμοί μεγέθυνσης της παραγωγής — παρά την εμφάνιση σύντομων περιόδων κάμψης —, η πλήρης απασχόληση του εργατικού δυναμικού, η ολοκλήρωση των κρατικών συστημάτων πρόνοιας και κοινωνικής ασφάλισης. Το οικονομικό δόγμα που κυριαρχεί είναι ο κευνσιανισμός, στη μία ή την άλλη του έκδοχή, και δίνεται στον έλεγχο της συνολικής ζήτησης με δημοσιονομικό και, δευτερευόντως, νομισματικά μέτρα.

Τό κυριότερο χαρακτηριστικό της αγοράς εργασίας — εκτός από την κατάσταση της πλήρους απασχόλησης — ήταν οι έντονες μεταναστευτικές κινήσεις εργατικού δυναμικού από τις χώρες της Νότιας Ευρώπης (Ιταλία, Γιουγκοσλαβία, Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία), αλλά και από την Τουρκία και τη Βόρεια Αφρική προς τις βιομηχανικές περιοχές της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης.

Τό γεγονός ότι η Ιταλία, χώρα προέλευσης μεγάλου αριθμού μεταναστών, και ο Ο.Δ. Γερμανίας, κύριος υποδοχέας μεταναστών, συμμετείχαν στην Κοινότητα καθόρισε σε σημαντικό βαθμό τον ρόλο και τον τρόπο παρέμβασης του ΕΚΤ. Τό ΕΚΤ έθεσε ως κεντρικό του στόχο την αντιμετώπιση των προβλημάτων που συνδέονται με την τεχνική - επαγγελματική κατάρτιση των μεταναστών και την κοινωνική τους ένταξη στις χώρες υποδοχής. Στην ουσία, τό ΕΚΤ ενίσχυσε αυτές τις παρεμβάσεις δημιουργώντας ένα σύστημα συμπηφισμών των δαπανών που αναλάμβαναν τά κράτη - μέλη. Τό σύνολο, άλλωστε, των ρυθμίσεων που άφοροδσαν κοινωνικά ζητήματα σχετιζόταν άμέσως με την αντιμετώπιση των προβλημάτων της ενδοκοινοτικής μετανάστευσης. Ακόμη και σήμερα ή μόνη κοινοτική κοινωνική παρέμβαση που έχει σχετικά ολοκληρωμένο χαρακτήρα είναι ή σχετική με τούς ενδοκοινοτικούς μετανάστες.

Οι έπιπτώσεις του ΕΚΤ στην Έλλάδα

Μερικές έπισημάνσεις

Η άποτίμηση της άποτελεσματικότητας των δράσεων που χρηματοδοτήθηκαν από τό ΕΚΤ καθίσταται άδύνατη έφόσον δέν έχει προηγηθεί ή εκτίμηση της άποτελεσματικότητας των έπιμέρους προγραμμάτων. Ένας άλλος σημαντικός περιορισμός είναι ή έλλειψη έπαρκών δημοσιευμένων στοιχείων ικανών να διαφωτίσουν έστω και κάποιες γενικές πτυχές των έπιπτώσεων. Τά μόνα δημοσιευμένα στοιχεία περιέχονται στην έτήσια έκθεση της Έπιτροπής για τό ΕΚΤ, ενώ δέν υπάρχει έλληνική πηγή που να προσφέρει αναλυτικές ένδείξεις. Όμως, και στην έκδοση αυτή παρατηρούμε άσυνέχειες που άποτρέπουν τον έρευνητή ή άποκλίσεις των συνολικών μεγαθών από τά μερικά χωρίς ιδιαίτερη έρμηνεία. Συχνά πληροφορίες που ήταν διαθέσιμες σε προηγούμενα χρόνια παύουν να περιέχονται σε πιο πρόσφατες εκδόσεις — όπως π.χ. ο κατάλογος των άποδεκτών της χρηματοδότησης για κάθε κράτος - μέλος — ενώ, τις περισσότερες φορές, οι νεώτερες εκδόσεις περιέχουν και νέα χρήσιμα στοιχεία που θά έπιτρέψουν στο μέλλον μία καλύτερη τεκμηρίωση, αλλά σήμερα καθιστούν τις διαχρονικές συγκρίσεις άνέφικτες.

Ο δεύτερος περιορισμός πηγάζει από τή φύση των δημοσιευομένων στατιστικών. Πρόκειται για στατιστικά στοιχεία που άφορούν σχεδόν άποκλειστικά τή διαχειριστική λειτουργία του ΕΚΤ. Η διαχειριστική άποτελεσματικότητα δέν ταυτίζεται με τήν άποτελεσματικότητα του προγράμματος, άποτελεσματικότητα που όρίζεται σε σχέση με τόν βαθμό έπίτευξης των ρητών και ύπονοούμενων στό-

χων. Μπορούμε να έπισημάνουμε πλθθος προγραμμάτων που έμφανίζουν ύψηλό άπορρόφηση πόρων από τό ΕΚΤ, αλλά με άμφίβολα, στην καλύτερη περίπτωση, άποτελέσματα έπι της ουσίας. Για να αναφέρω δύο μόνο τέτοια προγράμματα, πρόκειται για τό πρόγραμμα ένδοεπιχειρησιακής κατάρτισης που έπιμελείται ό ΟΑΕΔ και για τήν χρηματοδότηση των ΤΕΙ. Η σκοπιμότητα ίδρυσης των ΤΕΙ είχε προκαλέσει άρκετές έντάσεις και, αυτό είναι βέβαιο, τό ποσοστό ανεργίας των πτυχιούχων των ΤΕΙ είναι πολύ ύψηλό.

Πρώτο σημείο. Η Έλλάδα άντιμετώπισε τό πρόβλημα της άνεργίας χωρίς να έχει δημιουργήσει τήν αναγκαία κρατική και κοινωνική ύποδομή που σε άλλες χώρες δημιουργήθηκε σε περίοδο πολλών έτών και υπό διαφορετικές κοινωνικο - οικονομικές συνθήκες. Οι αναγκαίοι μηχανισμοί του κράτους ευημερίας ήταν και έξακολουθούν να είναι ύποτυπώδεις και ή λειτουργία τους έπιφέρει συχνά άντιφατικά άποτελέσματα στην κοινωνική άναπαραγωγή. Η δόμηση όρισμένων μηχανισμών κράτους ευημερίας στην Έλλάδα, άντι να ένισχύσει τήν άναδιανεμητική λειτουργία του κράτους προς τις άσθενέστερες εισοδηματικές κατηγορίες, ένίσχυσε τις πελατειακές σχέσεις, ύπήρξε ύπέβαθρο για τήν έμφάνιση ίδιοποίησης του κοινωνικού κεφαλαίου, συνέτεινε στην διευρυμένη άναπαραγωγή του μικροαστικού χώρου.

Δεύτερο σημείο. Η δυνατότητα χρηματοδότησης από τό ΕΚΤ προκάλεσε σημαντικές μεταβολές στον τρόπο δράσης πολλών κρατικών όργανισμών που τυπικά κατατάσσονται στους μηχανισμούς του κράτους πρόνοιας. Η προσαρμοστικότητα αυτή θά ήταν, ίσως, ευεργετική, αν δέν γινόταν με τρόπο έξαιρετικά άπρογραμματίστο και έπιφανεϊακό, αν είχε μεσο - μακροπρόθεσμη στόχευση και δέν ή-

ταν καθορισμένη από βραχυχρόνια συμφέροντα, αν υπάκουε σέ κριτήρια ουσίας αντί στην έξυπνότητα του ενός και μοναδικού κριτηρίου, του ταμειακού. Η ένταξη πολλών προγραμμάτων στο ΕΚΤ θεωρήθηκε σχεδόν κριτήριο επιτυχίας της διοίκησης, αλλά και μέσο διαπραγμάτευσης πόρων από τον κρατικό προϋπολογισμό.

Αποτέλεσμα ήταν να άγνοηθεί τελείως ή αντίθεση ανάμεσα στην μεγιστοποίηση των βραχυχρονίων επιδοτήσεων και στην ποιότητα των παρεμβάσεων, αλλά και πρὸς τὴν εξασφάλιση τῆς μακροχρόνιας δυνατότητας χρηματοδότησης από τὸ ΕΚΤ. Έτσι είχαμε μιά σειρά από αντικρουόμενα προγράμματα, συνεχείς πειρατισμούς και αδόκιμες αναπροσαρμογές. Δημιουργήθηκε συχνά μιά ασάφεια ὡς πρὸς τὶς προϋποθέσεις ὑπαγωγῆς στο πρόγραμμα, γεγονόσ που ἐνίσχυσε τὶς πελατειακές σχέσεις, ἢ υιοθέτησαν προϋπθέσεις ὑπαγωγῆς πού δὲν ἐξυπηρετοῦσαν οὐσιαστικά τούς στόχους τοῦ προγράμματος. Αντίθετα, πολλές φορές κατέληξαν στην θεσμοθέτηση χαριστικών παροχών.

Σημείο τρίτο. Οἱ γνώσεις μας γιά τόν τρόπο ἢ τούς τρόπους λειτουργίας τῶν ἐπιμέρους ἀγορῶν ἐργασίας εἶναι σχεδόν ὑποτυπώδης. Οὐσιαστικά ἀγνοοῦμε βασικές συνισταμένες τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀγορῶν ἐργασίας, δὲν ὑπάρχει κανένας συντονισμός τῶν ἐλάχιστων ἐρευνητικῶν προσπαθειῶν καὶ ὅλοι ὅσοι ἀσχολοῦμαστε μὲ τὰ ζητήματα αὐτὰ νομιμοποιούμεσθε νά ἰσχυρίζομαστε ὁ καθείς κατὰ τὸ δοκοῦν. Τὸ ΕΚΤ δὲν ἔχει ἐνισχύσει τὶς ἐρευνητικές προσπάθειες. Αντίθετα, ὑπάρχουν σαφείς ἐνδείξεις ἀποπροσανατολισμοῦ τῶν ἐρευνῶν, τόσο τῆς θεματολογίας ὡς καὶ τῆς μεθοδολογίας τους, μέσα ἀπὸ τὴν διαδικασία «ἀνάθεσης» τῆς ἐρευνας, διαδικασία πού καλλιεργεῖ τὶς πελατειακές σχέσεις ἀνάμεσα στήν διοίκηση, τὸν πανεπιστημιακό χώρο καὶ τούς ἰδιώτες ἐρευνητές καὶ πού συνήθως καταλήγει σέ μελέτες κενοῦ περιεχομένου ἢ ἰσχυρὰ νομιμοποιητικές τῶν πολιτικῶν ἐπιλογῶν τῆς διοίκησης.

Εἶναι χαρακτηριστικό παράδειγμα, σὸ ζήτημα αὐτό, ὅτι ὁ πλοῦτος τοῦ στατιστικοῦ ὕλικου τῆς Ἐρευνας Ἐργατικοῦ Δυναμικοῦ τῆς Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας μένει ἀνεκμετάλλευτος, ἐνῶ, ταυτόχρονα, προωθοῦνται ἐρευνες πού στηρίζονται σέ ὑποπτες, κυριολεκτικά, «δειγματοληψίες», ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἰδιωτικά ἐρευνητικά κέντρα. Τέλος, τὸ καθεστὼς ἀνάθεσης καὶ ἀξιοποίησης τῶν μελετῶν ἀποτρέπει τὴ δημόσια κριτικὴ τους ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα, γιά τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι μένουν ἀπροσπέλαστες καὶ, συνήθως, ἀχρησιμοποίητες στὰ ντουλάπια τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινοτικῆς γραφειοκρατίας.

Τέταρτο σημείο, τὸ ὁποῖο συνδέεται εὐθέως μὲ τὰ προηγούμενα δύο. Ὁ συγκεντρωτισμός σέ κεντρικὸ ἐπίπεδο τοῦ προγραμματισμοῦ τῶν παρεμβάσεων σέ συνδυασμό μὲ τὴν πληθώρα τῶν «φορέων» πού ἀνέλαβαν ἀντιστοιχες δράσεις ἔχει προκαλέσει σημαντικά προβλήματα. Θυμᾶμαι τὸ 1988 ἑπτὰ ἢ ὀκτῶ δημόσιοι ὄργανοι καὶ ὑπηρεσίες διαβουλεύονταν γιά ἓνα πρόγραμμα, ὁ καθένας ἀπὸ τούς ὁποίους τὸ θεωροῦσε δικό του χωράφι. Ὁ ὑποτυπώδης συντονισμός καὶ ἡ συμπληρωματικότητα στὴ δράση προσέκρουε σέ ζητήματα «κύρρους», ἀλλὰ καὶ χρηματοδότησης ἀπὸ τὸ ΕΚΤ. Νά μὴ θίξω τὸ ζήτημα «τεχνικὴ ἐκπαίδευση» καὶ τὸ ἀλλολοῦμ πού ἐπικράτησε πρὶν λίγα χρόνια ὅταν οἱ πάντες κατέθεταν προγράμματα κατάρτισης στήν πληροφορικὴ, μὴπως καὶ προλαβαίναμε τὸ περιβόητο τραῖνο. Τὰ προγράμματα τοῦ ΕΚΤ προωθήθηκαν ἀπὸ συγκεντρωτικές καὶ παράλληλες ὀργανωτικές δομές χωρὶς νά ἐπικοινωνοῦν ἢ μία μὲ τὴν ἄλλη, χωρὶς κεντρικὸ ἢ περιφερειακό

συντονισμό, μὲ συχνούς ἀνταγωνισμούς καὶ τριβές πού ὀδήγησαν ἀναπόφευκτα στήν ἀναποτελεσματικότητα καὶ τὴν σπατάλη.

Τὸ πῶς πάντως δὲν εἶναι κριτικὴ τῆς δημόσιας διοίκησης, ὅπως εἶναι σήμερα ἡ μόδα. Εἶναι κριτικὴ, κυρίως, τῶν πολιτικῶν ἐπιλογῶν πού ἐκλήθη νά υλοποιήσει αὐτὴ ἡ διοίκηση. Ὑπάρχουν δύο μοντέλα ὀργανωτικοῦ συντονισμοῦ πού δοκιμάστηκαν στήν Ἑλλάδα σέ σχέση μὲ τὴν διαχείριση τῶν πόρων τῶν διαρθρωτικῶν ταμείων. Τὸ πρῶτο ἀφορᾷ τὸ Εὐρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακῆς Ἀνάπτυξης καὶ στηρίχθηκε στὸν ἀπόλυτο συγκεντρωτισμό τοῦ ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας μὲ ἀποτέλεσμα νά προωθῆσει οὐσιαστικά γιά χρηματοδότηση τὸ ἐκείστοτε πρόγραμμα τῶν δημοσίων ἐπενδύσεων. Τὸ δεύτερο ἀφορᾷ τὸ ΕΚΤ καὶ τὸ ὑπουργεῖο Ἐργασίας πού ἀπέτυχε νά λειτουργήσει συντονιστικά καὶ περιορίστηκε στὸν ρόλο τοῦ ἀπλοῦ διεκπεραιωτῆ. Νομίζω, ὅτι καὶ τὰ δύο αὐτὰ σχήματα ἔχουν ἀποδείξει τὴν ἀνεπάρκειά τους.

Σχολιάζοντας τὶς Στατιστικές

α. Στὸν Πίνακα Α-1 τοῦ παραρτήματος παρουσιάζεται ἡ ἐξέλιξη τῆς χρηματοδότησης τῶν προγραμμάτων πού ὑποβλήθηκαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα σὸ ΕΚΤ. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τὰ σχετικὰ στοιχεία εἶναι σέ πιστώσεις ἀνάλωσης ὑποχρεώσεων καὶ δὲν σημαίνουν πιστώσεις πού τελικὰ εἰσέρευσαν στὰ ἑλληνικά ταμεία.

Μία πρώτη παρατήρηση ἀφορᾷ τὸ ἰδιαίτερα χαμηλὸ ποσοστὸ συμμετοχῆς τῶν ἑλληνικῶν προγραμμάτων στήν κοινοτικὴ χρηματοδότηση τὰ πρῶτα δύο χρόνια μετὰ τὴν ἐνταξη (1981 - 82). Εἶναι προφανῆς ἡ ἀνεπαρκῆς προέτοιμασία τῆς ἑλληνικῆς πλευρᾶς καὶ ἡ ἀργὴ διαδικασία προσαρμογῆς, πού ὑποδηλώνεται, ἄλλω-

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1

Χρηματοδότηση ἑλληνικῶν προγραμμάτων ἀπὸ Ε.Κ.Τ. / Ἀνάληψη ὑποχρεώσεων σέ χιλιάδες Ε.Κ.Υ.

ΕΤΟΣ	ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΑΠΟ Ε.Κ.Τ. (1)	Σ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΕΝΑΝΤΙ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΠΙ ΣΥΝΟΛΟΥ Ε.Π.Τ.	ΔΕΙΚΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ
1981	29.970	---	2,99	24,6
1982	60.310	101,9	3,95	49,8
1983	121.160	100,9	6,43	100,0
1984	92.937	- 30,4	5,00	76,7
1985	141.574	52,3	6,34	116,6
1986	143.089	1,1	5,60	118,1
1987	182.574	27,6	5,80	150,7
1988	242.759	33,0	7,64	200,4

στε, και από την μείωση των διαθέσιμων πιστώσεων τό 1984. Η ανεπαρκής προετοιμασία δηλώνεται και κατ' αντιδιαστολή προς τα σχετικά υψηλά ποσοστά πιστώσεων που επιτυγχάνουν οι Ισπανία - Πορτογαλία με την ένταξή τους τό 1986 (για τό 1986 ποσοστό 13,9 και 8,8% αντίστοιχα, τό 1987 ποσοστά 14,4 και 11,2% τό 1988 ποσοστά 15,6 και 10,4%).

Μέσα στην εξαετία 1983 - 88 ή Ελλάδα πέτυχε τον διπλασιασμό των διαθέσιμων σ' αυτή πιστώσεων. Τό γεγονός αυτό έπρεπε να έχει προκαλέσει αρκετή σκέψη για την ουσιαστική σημασία της δέσμευσης της Κοινότητας για διπλασιασμό των πιστώσεων ανάληψης υποχρεώσεων των διαρθρωτικών ταμείων μέχρι τό 1993, σκέψη που ίσως άμφισβητούσε την ενέργεια αυτή ως πολιτική ικανή να συμβάλει άποτελεσματικά στην σύγκλιση των διαφορετικών επιπέδων παραγωγικής δυναμικότητας περιοχών της Κοινότητας.

Τρίτη παρατήρηση. Η ελληνική πλευρά φαίνεται να σταθεροποιείται

σ' ένα ποσοστό πιστώσεων γύρω στο 6% του συνόλου των πιστώσεων του ΕΚΤ και φαίνεται ότι μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί να διεκδικήσει κάτι περισσότερο από τό ποσοστό αυτό. Αν λάβουμε υπόψη ότι τό ποσοστό αυτό αφορά πιστώσεις υποχρεώσεων και όχι πληρωμών, όπως επίσης και τό γεγονός ότι τό συντριπτικό ποσοστό των πιστώσεων αυτών διατίθεται επειδή ολόκληρη ή ελληνική επικράτεια έχει χαρακτηριστεί ως περιοχή πρώτης προτεραιότητας, οι σκέψεις για την ποιότητα των προγραμμάτων μας και τή δυνατότητα ανταγωνισμού για την κοινοτική χρηματοδότηση με τά προγράμματα των λοιπών εταίρων, μάλλον, προκαλούν μελαγχολία.

β. Τό 1986 - 87 ή Έπιτροπή ανέλαβε την εκκαθάριση των πιστώσεων παρελθόντων ετών, δηλαδή, των πιστώσεων υποχρεώσεων για τίς όποιες δεν είχε γίνει μέχρι 1.1.1986 άποπληρωμή. Τμήμα των πιστώσεων αυτών μεταφέρθηκε στον προϋπολογισμό του 1987, τμήμα (45% στο σύνολο) άκυ-

ρώθηκε και για τό υπόλοιπο έγινε κανονικά ή άπορρόφηση των πιστώσεων. Τά στοιχεία που έμφανίζει ή Έπιτροπή στην 16η ετήσια έκθεση για τό ΕΚΤ δείχνουν ότι για την Ελλάδα την 1.1.1986 έμενε προς εκκαθάριση τό 26,2% των πιστώσεων που είχαν άναληφθεί πριν από τό 1984, τό υψηλότερο ποσοστό όλων των κρατών - μελών. Τά σχετικά στοιχεία παρουσιάζονται στον Πίνακα Α - 2 του παραρτήματος.

Πάνω από τό 26% των πιστώσεων που δεσμεύτηκαν για την Ελλάδα την τριετία 1981 - 83 δεν είχε εκκαθαριστεί τό 1986, και από τό ποσοστό αυτό τελικά μόνο τό 24,3% μετατράπηκε σε πιστώσεις πληρωμών, εισέρευσε, δηλαδή, στα ελληνικά ταμεία. Ποσοστό 48,9% - σχεδόν τά μισά - άκυρώθηκαν, ενώ τό υπόλοιπο 25,4% χάθηκε έξ αίτίας της υποτίμησης της δραχμής έναντι του ECU κατά τή διετία της εκκαθάρισης.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.2

Έκκαθάριση πιστώσεων ετών έως και 1983 / Ε.Ο.Κ. - 10

	ΠΟΣΟΣΤΟ ΠΙΣΤΩΣΕΩΝ ΠΡΟΣ ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΗ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ (1)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΘΕΝΤΩΝ ΠΙΣΤΩΣΕΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΗ	% ΑΚΥΡΩΣΕΩΝ	% ΠΟΥ ΕΜΕΙΝΑΝ ΠΡΟΣ ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΗ (2)	ΝΕΕΣ ΑΝΑΛΗΨΕΙΣ - ΣΥΝΑΛ/ΚΕΣ ΙΣΟΤΙΜΙΕΣ (3)	ΣΥΝΟΛΟ
ΒΕΛΓΙΟ	19,62	56,24	38,32	0,06	(-) 5,38	100,0
Ο.Ο. ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ	7,10	71,75	26,45	0,16	(-) 1,64	100,0
ΘΑΝΙΑ	7,00	80,90	11,81	0,17	(-) 7,12	100,0
ΕΛΛΑΔΑ	26,73	24,27	48,90	1,43	(-) 25,40	100,0
ΓΑΛΛΙΑ	8,96	58,15	34,52	0,09	(-) 7,24	100,0
ΙΤΑΛΙΑ	16,44	32,69	61,16	0,33	(-) 5,82	100,0
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	6,21	47,60	54,66	----	2,26	100,0
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	24,18	37,55	52,11	0,22	(-) 10,12	100,0
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	11,31	32,33	63,52	0,58	(-) 3,57	100,0
ΗΝΩΜ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	8,95	71,08	30,70	0,06	1,84	100,0

1) Τήν 1.1.1986 2) Τήν 1.1.1988

3) Τά άρνητικά πρόσημα δηλώνουν κυρίως τήν άπώλεια έξ αίτίας δυσμενοϋς μεταβολής των ισοτιμιών.

Κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις τὰ ποσὰ πού ἀντιστοιχοῦν στίς πιστώσεις πού χάθηκαν λόγω τῆς ὑποτίμησης τοῦ νομίσματος εἶχαν μιά ἄμεση πληθωριστική ἐπίδραση μέσω τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ ἢ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν λοιπῶν δημόσιων ὀργανισμῶν, ἐφόσον ἡ δαπάνη σέ ἐθνικό νόμισμα πραγματοποιήθηκε, ἀλλά κόστισε λιγότερο σέ ὄρους ECU.

Ἡ κατάσταση, σέ σύγκριση μέ τίς λοιπές χώρες τῆς ΕΟΚ, δέν βελτιώνεται σημαντικά ἀκόμη καί γιά τίς πληρωμές πού ἀφοροῦν πιστώσεις πού ἀναλήφθηκαν μετα τό 1984. Ὑπάρχει ὁμως μιά αἰσθητή βελτίωση πού σέ ἕνα ποσοστό εἶναι πλασματική ἐφόσον περιλαμβάνονται στίς πληρωμές προκαταβολές πού πληρώνονται καί γιά προγράμματα πού ἐνδέχεται νά μήν ὀκκληρωθοῦν.

γ. Ὁ Πίνακας Α - 3 παρουσιάζει τήν κατανομή τῶν πιστώσεων πού ἀναλήφθηκαν ἀπό τό ΕΚΤ κατὰ εἶδος παρέμβασης γιά κάθε χώρα τῆς ΕΟΚ. Παρουσιάζει ἐπίσης στοιχεῖα γιά τόν

ἀριθμό τῶν ἀτόμων πού ἐκτιμᾶται ὅτι θά καλυφθοῦν μέ τὰ ἀντίστοιχα προγράμματα γιά τὰ χρόνια 1987 - 88.

Σχολιάζοντας τίς ἐνδείξεις αὐτές μπορούμε νά ὑποστηρίξουμε ὅτι ὑπάρχει μιά κίνηση — ἡ ὁποία, βεβαίως, δέν εἶναι τεκμηριωμένη ἐφόσον οἱ παρατηρήσεις μας εἶναι περιορισμένες — προσέγγισης πρὸς τοὺς μέσους κοινοτικούς ὄρους σ' ὅλες τίς μεταβλητές τοῦ πίνακα. Τό ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τῶν ἐλληνικῶν προγραμμάτων, ὁμως, ἀφορᾶ τό ὕψηλό ποσοστό πού καταλαμβάνουν τὰ προγράμματα ἐπιδότησης γιά τοποθέτησης ἀνέργων σέ θέσεις ἐργασίας. Τό 1988 — καί παρά τήν παρατηρούμενη μείωση τοῦ ποσοστοῦ ἐναντι τοῦ προηγούμενου ἔτους — τό ποσοστό αὐτό εἶναι διπλάσιο τοῦ ἀντίστοιχου κοινοτικοῦ.

Εἶναι χαρακτηριστικό, ἄλλωστε, ὅτι ἡ ἀπόκλιση ἀπό τόν μέσο κοινοτικό τῶν πιστώσεων ἀνά ἄτομο ἐμφανίζεται ἐλάχιστη στό εἶδος αὐτῶν τῶν ἐνέργειῶν. Τό γεγονός αὐτό προκαλεῖ κάποιες σκέψεις καί, μάλιστα, ἂν ἀναλογισθοῦμε ὅτι τό ἀνά ἐργαζόμενο κόστος στήν Ἑλλάδα δέν ὑπερβαίνει τό 1/3 τοῦ κοινοτικοῦ μέσου ὄρου,

προκύπτει τό συμπέρασμα ὅτι στήν Ἑλλάδα ἀντιμετωπίζουμε ἕνα καθεστῶς ὑπερεπιδότησεων — σέ σύγκριση πάντα μέ τό κοινοτικό μέσο ὄρο — τῶν ἐργοδοτῶν

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, καί παρά τίς συχνές ἀντίθετες διακηρύξεις, τό ποσοστό τῶν πόρων πού κατευθύνεται σέ προγράμματα τεχνικῆς - ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης ὑστερεῖ σημαντικά ἐναντι τοῦ μέσου κοινοτικοῦ. Αὐτή ἡ ὑστέρηση λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις ἂν ἀναλογισθοῦμε ὅτι στό ποσοστό αὐτό περιλαμβάνονται προγράμματα ἀμφιλεγόμενα — π.χ. τὰ προγράμματα τεχνικῆς ἐκπαίδευσης τοῦ ὑπουργείου Παιδείας — ἢ προγράμματα πού ἐπιτρέπουν ἀπό τόν τρόπο πού ἔχουν σχεδιασθεῖ ὕψηλό ποσοστό παραχάραξης — π.χ. τό πρόγραμμα ἐνδοεπιχειρησιακῆς κατάρτισης τοῦ ΟΑΕΔ. Σημειωτέον δέ ὅτι καί τὰ δύο προγράμματα αὐτά εἶναι ἀπό τὰ πλέον ὀγκώδη καί σέ πιστώσεις καί σέ ἄτομα.

Πρέπει νά σημειωθεῖ, ὁμως, ὅτι ἡ διαφοροποίηση τῶν προγραμμάτων μέσα σέ κάθε κατηγορία ἐνέργειας ἀποτελεῖ μιά ἀπλούστευση.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.3

Κατανομή πιστώσεων καί ἀτόμων ἀνά εἶδος ἐνέργειας (ποσοστά)

		ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ		ΕΠΙΔΟΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΡΟΣΛΗΨΗ		ΔΙΑΚΙΝΟΥΜΕΝΟΙ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ		Λ Ο Ι Π Α		Σ Υ Ν Θ Λ Ο	
		1987	1988	1987	1988	1987	1988	1987	1988	1987	1988
1.	ΠΙΣΤΩΣΕΙΣ										
	ΕΛΛΑΔΑ :	71,5	77,2	25,7	21,0	2,4	0,9	0,3	0,8	100,0	100,0
	Ε.Ο.Κ. :	84,6	88,7	14,2	10,5	1,0	0,6	0,1	0,1	100,0	100,0
2.	ΕΠΙΔΟΤΟΥΜΕΝΑ ΑΤΟΜΑ										
	ΕΛΛΑΔΑ :	64,5	69,6	31,9	28,2	3,5	2,1	---	0,1	100,0	100,0
	Ε.Ο.Κ. :	69,5	81,9	22,2	17,2	8,3	0,8	---	---	100,0	100,0
3.	(1) ΜΕΣΗ ΕΠΙΔΟΤΗΣΗ / ΑΤΟΜΟ										
	ΕΛΛΑΔΑ :	769,3	900,6	558,1	605,6	467,5	345,2	6.234	5326,4	693,5	911,5
	Ε.Ο.Κ. :	1232,6	1262,1	855,6	710,4	118,4	63,5	2.524	3234,9	1012,4	1164,6
4.	ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΠΟΚΛΙΣΗΣ	- 37,6	-28,6	- 14,9	- 14,8	-294,5	-313,4	-147,0	- 64,6	- 31,5	- 30,3

1) Σέ E.C.U.

δ. Ο Πίνακας Α-4 μās δίνει μία ενδιαφέρουσα πληροφορία, πού όμως αφορά τό 1983. Τό 73,3% τών ατόμων πού εντάχθηκαν στά προγράμματα τής Ελλάδας, εντάχθηκαν σέ προγράμματα πού χρηματοδοτήθηκαν έξ αίτίας τής γενικότερης πολιτικής ένίσχυσης τών λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών τής Κοινότητας. Αυτό δείχνει τήν αδυναμία νά προωθηθούν προγράμματα σέ περισσότερο ανταγωνιστικούς τομείς, μέ αποτέλεσμα ή ελληνική πλευρά νά επαναπαύεται αξιοποιούσα τό «συγκριτικό πλεονέκτημα» τής ύπανάπτυξης. Θά ήταν σκόπιμο νά υπογραμμισθεί ότι ό τομέας «ομάδες επιχειρήσεων» ήταν ό πλέον κατάλληλος γιά αξιοποίηση άν υπήρχε ή παραμικρή προγραμματισμένη δραστηριότητα γιά τίς προβληματικές επιχειρήσεις. Στόν τομέα αυτόν ύπάρχει μόνο μία ελληνική παρουσία άπό τήν ΠΥΡ - ΚΑΛ γιά 600 εργαζόμενους καί συνολικής χρηματοδότησης ύψους 28 έκ.ατ. δραχμών, ή κάτι λιγότερο άπό 4.000 δραχμές άνά άτομο τόν μήνα!

ε. Η χρηματοδότηση τών ελληνικών προγραμμάτων άπό τό ΕΚΤ καταλήγει κυρίως σέ προγράμματα πού δέν έχουν περιφερειακή εξειδίκευση. Τό 72,4% τών πιστώσεων τοῦ 1987 καί τό 69,5% τοῦ 1988 άφορούν άδιαφοροποίητα περιφερειακώς προγράμματα, δηλαδή προγράμματα πού καλύπτουν τό σύνολο τής επικράτειας. Τό ποσοστό αυτό είναι άπό τά ύψηλότερα στήν Κοινότητα.

Βέβαια, καί τά «έθνικά» προγράμματα άποκτοῦν έκ τών ύστέρων μία περιφερειακή διάσταση. Αὐτή ή εξειδίκευση μεσολαβείται άπό τήν παρέμβαση τοῦ έθνικού αναδόχου, ύπόκειται στήν περιφερειακή πολιτική άπό τούς Έλληνες αναδόχους καί σέ τί κριτήρια βασίζεται είναι άλλο θέμα.

Άντί επιλόγου: οι προοπτικές

Στά όσα έχουν ειπωθεί πιό πάνω δέν χρειάζεται νά προσθέσω καί άλλα γιά νά τονίσω τήν ανάγκη γρήγορης προσαρμογής πρός μία πολιτική πού δέν θά στοχεύει στή μεγιστοποίηση τών ταμειακών άπολαβών, αλλά θά αντιμετώπιζει ούσιαστικά τό τεράστιο πρόβλημα τής ανεργίας καί τής κοινωνικοποίησης τών νέων.

Οί κίνδυνοι πού ενυπάρχουν στόν κεντρικό συγκεντρωτισμό τών ενεργειών καί στήν έλλειψη συντονισμού τών έθνικών αναδόχων τών κοινοτικών χρηματοδοτήσεων έχουν έπισημανθεί πολλές φορές. Έδώ θά ήθελα νά τονίσω μόνο ότι αυτός ό συγκεντρωτισμός γίνεται επικίνδυνος μέ τήν αναθεώρηση τών κανονισμών λειτουργίας τών διαρθρωτικών ταμείων.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.4
1983, Κατανομή ατόμων κατά τομέα παρέμβασης

ΤΟΜΕΙΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ (1)	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΤΟΜΩΝ				(3) / (2)	
	ΣΥΝΟΛΟ	Ε.Ο.Κ. (2)	Σ	ΕΛΛΑΔΑ (3)		
ΓΕΩΡΓΙΑ	8.295		0,5	200	0,1	2,4
ΥΦΑΝΤΟΥΡΓΙΑ	15.814		0,9	448	0,2	2,8
ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ	299.500		16,6	3.120	1,6	1,0
ΝΕΟΙ	745.000		41,3	39.880	20,0	5,4
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	15.300		0,8	840	0,4	5,5
ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	600.000		33,3	146.528	73,3	24,4
ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ	42.500		2,4	2.453	1,2	5,8
ΟΜΑΔΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	9.875		0,6	600	0,3	6,1
ΜΕΙΩΝΕΚΤΟΥΝΤΑ ΑΤΟΜΑ	66.107		3,7	5.777	2,9	8,7
Σ Υ Ν Ο Λ Ο	1.802.391		100,0	199.846	100,0	11,1

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.5
Ποσοστό πιστώσεων καί ατόμων ένταγμένων σέ προγράμματα χωρίς περιφερειακή εξειδίκευση

	1 9 8 7		1 9 8 8	
	ΠΙΣΤΩΣΕΙΣ	Α Τ Ο Μ Α	ΠΙΣΤΩΣΕΙΣ	Α Τ Ο Μ Α
ΒΕΛΓΙΟ	66,0	81,8	61,9	74,5
Ο.Ο. ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ	66,7	63,9	58,9	56,9
ΔΑΝΙΑ	67,8	89,4	70,1	85,9
ΕΛΛΑΔΑ	72,4	85,3	69,5	80,1
ΙΣΠΑΝΙΑ	2,4	4,1	0,7	0,2
ΓΑΛΛΙΑ	54,9	55,5	57,9	57,9
ΙΤΑΛΙΑ	10,7	7,0	4,2	1,4
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	97,3	99,9	100,0	100,0
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	100,0	100,0	100,0	100,0
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	59,3	57,3	58,1	62,4
ΠΟΡΤΟΓΑΛΛΙΑ	60,5	67,4	45,1	46,8
ΗΝΩΜ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	61,4	73,8	55,6	67,3

Ἄν τὰ πρῶτα λειτουργικά προγράμματα γίνονται ἀποδεκτά ἀπό τὰ κοινοτικά ὄργανα μέσα στά γνωστά πλαίσια ἀνοχῆς, ὅπως εἶχε φανεῖ ἀπό τό 1988 ἤδη, αὐτό δέν σημαίνει ὅτι ἡ «παραχώρηση» θά ἐπαναληφθεῖ καί στό μέλλον ἢ ὅτι ἀπό μόνη της δέν ἐμπεριέχει ἄγνωστο ἀκόμα πολιτικό καί ὀικονομικό κόστος.

Τό νέο θεσμικό πλαίσιο ὑπογραμμίζει ἀκόμα πῶς ἔντονα τίς ἀδυναμίες μας. Ἐνδεχομένως, ὅμως, μπορεῖ νά ἀποτελέσει ἀφορμή γιά νά γίνουν οὐσιαστικότερες οἱ παρεμβάσεις. Κάτι τέτοιο θά μπορούσε νά συμβεῖ, κατά τή γνώμη μου, ὑπό τίς ἐξῆς προϋποθέσεις:

Πρῶτο, νά ἀποκεντρωθοῦν οἱ παρεμβάσεις τῶν διαρθρωτικῶν ταμείων καί νά ἀναληφθοῦν σέ περιφερειακό ἐπίπεδο στά πλαίσια ὀλοκληρωμένων ἢ λειτουργικῶν προγραμμάτων.

Δεύτερο, γιά νά γίνει τό πρῶτο ἀπαιτεῖται μιά ριζοσπαστική διοικητική καί ὀικονομική ἀναδιοργάνωση τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ.

Τρίτο, νά ἐπιτευχθεῖ ὁ συντονισμός σέ περιφερειακό ἐπίπεδο τῶν ἐθνικῶν καί περιφερειακῶν ὀργανισμῶν καί ὑπηρεσιῶν πού ἐμπλέκονται στόν σχεδιασμό καί ὀλοποίηση τῶν προγραμμάτων.

Τέταρτο, νά δημιουργηθεῖ ἕνα σύστημα συγκέντρωσης καί ἐπεξεργασίας ἀναλυτικῶν πληροφοριῶν γιά τήν ἀγορά ἐργασίας σέ περιφερειακό ἐπίπεδο μέ βάση τήν ἐτήσια ἔρευνα ἐργατικοῦ δυναμικοῦ τῆς ΕΣΥΕ, ἐφόσον ἡ ἔρευνα αὐτή προσαρμοσθεῖ κατάλληλα, καί τὰ περιφερειακά γραφεῖα ἐργασίας τοῦ ΟΑΕΔ.

Πέμπτο, νά ἐξασφαλισθοῦν οἱ ἐθνικοί πόροι γιά τή χρηματοδότηση τῶν

προγραμμάτων καί τῶν ἀναγκαίων ἐνέργειῶν πού προαπαιτοῦνται καί μάλιστα γιά ὅλη τήν περίοδο ἐφαρμογῆς τῶν λειτουργικῶν προγραμμάτων, νά καθιερωθεῖ, δηλαδή, ἕνα σύστημα μεσοπρόθεσμων προϋπολογισμῶν.

Ἐκτο, νά ἐξασφαλισθοῦν πόροι γιά τήν ἀνάληψη προγραμματισμένης παρέμβασης στήν ἀγορά ἐργασίας σέ τομεῖς πού δέν ἐμπίπτουν στήν κοινοτική δραστηριότητα.

Ἑβδομο, νά γίνει προσπάθεια σύμμετρης ἀνάπτυξης ὄλων τῶν δυνατοτήτων χρηματοδότησης πού προσφέρονται ἀπό τήν Κοινότητα σέ ἀντίθεση μέ τή μέχρι σήμερα ἐμφαση πού ἔχει δοθεῖ στό ΕΤΠΑ γιά ἐνδόνητους λόγους.

Ὄγδοο, νά γίνει ἀντιληπτό ὅτι στήν Ἑλλάδα ἀντιμετωπίζουμε προβλήματα στήν ἀγορά ἐργασίας πού εἶναι κοινά καί ἐξίσου σημαντικά μέ τὰ ἀντίστοιχα προβλήματα τῶν ἄλλων κρατῶν - μελῶν καί στή φύση καί στήν ἔκταση. Ἡ μόνη ἑλληνική «ἰδιομορφία» ἔγκειται στό γεγονός τῆς ἀνυπαρξίας καί τοῦ στρεβλοῦ τρόπου λειτουργίας τῶν μηχανισμῶν τοῦ κράτους εὐημερίας. Ἡ ὀχύρωση πίσω ἀπό τήν «ἑλληνική ἰδιαιτερότητα», ὅχι μόνον ἐμποδίζει τήν κατανόηση τῆς πραγματικότητας καί τῆς οὐσίας τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων πού ἀναδεικνύονται μέσα ἀπό τήν κρίση, ἀλλά, ἀκόμα χειρότερα, διακωλύει εὐκαιρικές πολιτικές ἐπιλογές.

Τέλος, νά δοθεῖ ἐμφαση στήν ἀνάλυση τῶν ἐξελίξεων στήν ἀγορά ἐργασίας καί νά ἐξασφαλισθεῖ ἡ δημόσια κριτική τῶν σχετικῶν μελετῶν.

Ἡ ἑλληνική πλευρά, κυβέρνηση καί ἀντιπολίτευση συνολικά, τὰ τελευταῖα χρόνια φάνηκε νά ἀδυνατεῖ νά κατανοήσει τήν σημασία τῆς Ἐνιαίας Πράξης, ἀλλά καί τίς συνέπειες τῆς ἄλλα-

γῆς στό πλαίσιο λειτουργίας τῶν διαρθρωτικῶν ταμείων. Ἀντιμετώπισε κρίσιμα πολιτικά ζητήματα μέ μεγαλοστομίες καί νεολογισμούς, δηλώνοντας ἔτσι τήν ἀμηχανία της. Ἄπ' ὅλα τὰ προβλήματα στάθηκε μόνο σέ δύο: στήν ἀνάγκη νά δουλεύουν οἱ Ἕλληνες περισσότερο καί στόν διπλασιασμό τῶν πόρων τῶν διαρθρωτικῶν ταμείων. Δέν θά σχολιάσω τό πρῶτο. Θά παρακαλέσω ὅμως ὅσους ἀπό σᾶς ἔχετε ὑπομονή νά κάνετε κάποια στιγμή μιά ἀπλή ἄσκηση: Νά προβάλλετε στό 1993 τόν μέσο ρυθμό αὐξήσεως τῶν πόρων τῶν διαρθρωτικῶν ταμείων της πρὶν τό 1988 πενταετίας καί στή συνέχεια νά ἀφαιρέσετε ἀπό τίς διαθέσιμες πιστώσεις πού ἔχει ὑποσχεθεῖ ἡ κοινότητα ἕνα ποσοστό πιστώσεων περίπου 10 μέ 15% ἐτησίως πού ἀφορᾶ πιστώσεις πού δέν ἀπορροφῶνται καί πού μέ τόν νέο δημοσιονομικό κανονισμό τῆς κοινότητας ἀκυρώνονται. Τό ἀποτέλεσμα θά εἶναι ἀπογοητευτικό γιά ὄσους βασίζουν τήν ὀικονομική καί κοινωνική συνοχή στήν ὑποτιθέμενη μεγαλύτερη χρηματοδότηση.

Εἶναι ἀνάγκη νά περάσουμε ἀπό τήν ταμειακή ἀποτελεσματικότητα στήν οὐσιαστική ἀποτελεσματικότητα τῶν προγραμμάτων, σέ προγράμματα μικρῆς κλίμακας, προσαρμοσμένα στίς ἀνάγκες παραγωγικῆς ἀνασυγκρότησης τῶν περιφερειῶν, καί ἂν θέλετε, σέ προγράμματα πού ἡ ἐργασία καί οἱ ἐργαζόμενοι θά πάψουν νά ἀντιμετωπίζονται ὡς στοιχεῖα προσδιοριστικά τῆς ἀνταγωνιστικότητας τῶν ἐπιχειρήσεων καί θά ἀποκτήσουν τή θετική τους αὐτᾶξία, τήν ἀξία τους γι' αὐτό πού εἶναι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

BOLLE M., et Al., *Efficiency of Labour Market and Employment Policy Measures*, Final Report for the EEC Commission, V / 883 / 83, Vol. 1, 1983.

DAVIS N., 1986, *Training for Change*, στό P.E. Hart (ed.) *Unemployment and Labour Market Policies*, NIESR - PSI - RIIA.

ΔΕΛΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ Α., «Ὁ Ἐνιαῖος Κοινωνικός Χῶρος», *Ὁ Πολίτης*, τεύχ. 94, 1988.

ΚΑΡΑΝΤΙΝΟΣ Δ., 1989, *Δημιουργώντας Ἀπασχόληση: Τό Πρόγραμμα Νέων Θέσεων τοῦ ΟΑΕΔ*, ΟΑΕΔ.

ΚΟΥΤΡΗΣ Α., «Κοινωνικά Προβλήματα καί Παρεμβάσεις στήν Κοινότητα: Ἡ Πε-

ρίπτωση τοῦ Κοινωνικοῦ Ταμείου», στό Π. Ρουμेलιώτη (ἐπ.) *Ἡ ὀλοκλήρωση τῆς Εύρωπαϊκῆς Κοινότητας καί ὁ ρόλος τῆς Ἑλλάδας*, Παπαζήσης 1985.

ΜΙΣΥΡΗ Μ., 1989, *Προγράμματα Ἀπασχόλησης καί οἱ Ἐπιπτώσεις τους σέ Τοπικό Ἐπίπεδο — Οἱ περιπτώσεις τῶν Νομῶν Ροδόπης καί Χανίων*, Διπλωματική Ἐργασία, Ἰνστιτούτο Περιφερειακῆς Ἀνάπτυξης, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

OFFE C., 1984, *Contradictions of the Welfare State*, Hutchinson.

ΟΦΦΕ Ψ., 1985, *Disorganized Capitalism*, Polity, 1985.

WHITING E., 1987, *A Guide to Unemployment Reduction Measures*, Macmillan.

Νέα δείγματα γραφής στο νεοελληνικό θέατρο

Ο Κήπος τῶν Χαμένων Ἐραστῶν τοῦ Σ. Λύτρα

τῆς Σίσσυ Βελισσαρίου

Ὁ Κήπος τῶν Χωρισμένων Ἐραστῶν τοῦ Στέλιου Λύτρα ἀνέβηκε τὴν 1η Φεβρουαρίου 1990 στὸ Κρατικὸ Θέατρο Βορείου Ἑλλάδος σὲ σκηνοθεσία Νίκου Ἀρμάου. Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι κάτι τὸ νέο γιὰ τὸ σύγχρονο Ἑλληνικὸ Θέατρο τὸ ὁποῖο στὴ συντριπτικὴ παράγωγὴ του ἔχει παραμείνει προσκολλημένο στὴν ἠθογραφία ἢ στὸ «λουμπεν» ρεαλισμὸ. Ὁ Κήπος, παίρνοντας ἀποστάσεις ἀπὸ τίς δοκιμασμένες συνταγές τοῦ ἐγχώριου ρεαλισμοῦ, προχωράει σὲ πολλαπλές ρήξεις στὸ ἐπίπεδο τῆς μορφῆς, πού συνεπάγονται καὶ τὴ συνολικὴ ἀνατροπὴ τοῦ γνωστοῦ μοντέλου δραματοουργίας. Οἱ ἀναζητήσεις στὸ χῶρο τῆς θεατρικῆς φόρμας διαπλέκονται μὲ τίς θεματολογικὲς ἐνασχολήσεις τοῦ ἔργου σὲ μία νέου τύπου (γιὰ τὴν Ἑλλάδα) γραφὴ πού διστακτικὰ ἐμφανίζεται ὡς μεταμοντέρνα. Ἡ ἀνάλυση πού θὰ ἀκολουθήσει ὁμως δὲν θὰ σταθεῖ στὸ κατά πόσο τὸ ἔργο ὄντως πληροῖ αὐτὸν τὸν ὄρο. Αὐτὸ διότι ἡ ἐνταξία τοῦ καλλιτεχνικοῦ προϊόντος σὲ κατηγορία ἀναπόφευκτα διαμορφώνει τοὺς δικούς της ὄρους «κατανόησης» του, ὄροι πού ἀπορρέοντας ἀπὸ τὴν λογικὴ τῆς κατάταξης, συχνὰ ὑπάρχουν ἐρήμην του. Ὁ Κήπος ἐπιχειρώντας τὴν πολλαπλὴ καὶ ἀναρχὴ ἀνατροπὴ συμβατικῶν δραματικῶν κωδίκων, δὲν εἶναι εὐκόλα κατατάξιμος σὲ εἶδος. Δημιουργεῖ τοὺς προσωπικούς του ὄρους χωρὶς ὁμως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι αὐτοπροσδιορίζεται μόνιμα σὲ ἀντιπαράθεση μὲ καθιερωμένες μορφές καὶ πρακτικές. Ἀντίθετα τὸ ἐνδιαφέρον του βρῖσκεται στὸ ὅτι διερευνᾷ τὴ σχέση του μὲ τὴν παράδοση ἐπιχειρώντας τόσο νὰ τοποθετηθεῖ ὡς πρὸς αὐτήν, ὅσο καὶ νὰ τὴν ἐπανερμηνεύσει. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ κριτικὴ τῆς παράστασης, ἀλλὰ λαμβάνοντας ὑπόψη καὶ τὸ μετακείμενο τοῦ σκηνοθέτη, ἀποπειρᾶται τὴν ἐρμηνεία τῆς λογιῆς πού ἐνυπάρχει στὸν τρόπο γραφῆς.

Ὁ Κήπος τῶν Χωρισμένων Ἐραστῶν εἶναι «δύσκολο» ἔργο. Ἡ πρώτη δυσκολία προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀδυναμία νὰ δοθεῖ μία εὐκόλη ἀπάντηση στὸ σύνθηρος ἐρώτημα «ποία εἶναι ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου;». Μὲ τὸν ὄρο «ὑπόθεση» ἐννοοῦμε τὴν ἱστορία πού συνθέτουμε ἐνῶ διηγούμαστε τὸ ἔργο. Ἡ ἱστορία αὐτὴ εἶναι μία «παραφράση» τῶν δραματικῶν γεγονότων τοποθετημένων συνειδητὰ σὲ χρονολογικὴ σειρά, ἄρα στὴν ἐξέλιξή τους. Εἶναι μία ἀφαίρεση δηλαδὴ ἀπὸ τὴν πλοκὴ ἢ ὁποῖα εἶναι ἡ δόμηση τῆς δραματικῆς πράξης ἔτσι ὅπως αὐτὴ παρουσιάζεται στὸ κοινὸ, μὲ τίς ἀσυνεχείες της, τίς παραλείψεις της, τὰ χρονικά της ἄλλατα κ.λπ.¹ Στὴν πραγματικότητά ἐπομένως ἡ διήγηση τῆς ὑπόθεσης τοῦ ἔργου εἶναι μία ἀφαιρετικὴ διαδικασία

μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπορρίπτονται ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα τῆς πλοκῆς πού δὲν κρίνονται ἀπαραίτητα γιὰ τὴ διήγηση. Διατηροῦνται ὁμως ὅλα ἐκεῖνα πού συμβάλλουν στὴν κατανόηση τόσο τῶν πράξεων τῶν δραματικῶν χαρακτήρων, ὅσο καὶ τῆς συνολικῆς σύλληψης τοῦ συγγραφέα.

Τὸ συγκεκριμένο ἔργο καθιστᾷ ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα σχεδὸν ἀδύνατο. Ἡ ἐπιλογή ἐκείνων τῶν στοιχείων πού θὰ μπορούσαν νὰ δομήσουν μιὰ ἐξελεγκτικὴ ἀφήγηση χαρακτήρων καὶ πράξεων δυσχεραίνεται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο. Αὐτὸ ἀποσταθεροποιεῖ τὴν ἔννοια τοῦ δραματικοῦ χαρακτήρα καὶ διερωτᾶται γιὰ τὴ φύση καὶ τὸ νόημα τῆς (δραματικῆς) πράξης μέσα στὸ (δραματικὸ) χρόνο. Ταυτόχρονα μιὰ ὑποθετικὴ ἐξιστόρηση τῶν «γεγονότων» σκοντάφτει πάνω στὴν ἴδια τὴν πλοκὴ. Αὐτὴ συμβατικὰ θεωρεῖται ἡ ἄλυσίδα πού συνδέει σειρά πράξεων μεταξὺ τους στὴ βάση μιᾶς αἰτιατῆς ἀκολουθίας. Ἰδανικὰ σὲ αὐτὸ τὸ σχῆμα ἡ μία ἐπιμέρους πράξη πρέπει νὰ προκαλεῖ τὴν ἐπόμενη καὶ οὕτω καθεξῆς, ἔτσι ὥστε τὸ ξετύλιγμα τῆς πλοκῆς νὰ εἶναι οὕτω καθεξῆς, ἔτσι ὥστε τὸ ξετύλιγμα τῆς πλοκῆς νὰ εἶναι παράλληλα καὶ ἡ σταδιακὴ ἀποκάλυψη κάποιου τύπου γνώσης γιὰ τὸ θεατὴ γνώσης πού ἀφορᾷ κυρίως τὸν ἥρωα, τὸ παρελθόν του καὶ ἐνδεχομένως τὸ μέλλον του. Στὸν Κήπο, ἀντίθετα, οἱ πληροφορίες παρέχονται μὲ ἀσυνεχῆ τρόπο ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ πλοκὴ δὲ στηρίζεται σὲ αἰτιατῆς ἀλληλουχίες γεγονότων. Ὁ θεατὴς βρῖσκεται ἀντιμέτωπος μὲ ἓνα σύνολο θραυσματοποιημένων καταστάσεων πού φαίνονται νὰ μὴν ἔχουν σχέση μεταξὺ τους. Ἀπαιτεῖται ἡ ἐνεργὴ του παρέμβαση στὸ νὰ τοποθετήσῃ τὸ κομμάτια αὐτὰ σὲ μιὰ ἐνιαία συνολικὴ εἰκόνα. Ἡ δραστηριότητα αὐτὴ, ὁμοια μὲ τοῦ παίκτη τοῦ πάζλ, ἀπαιτεῖ τὴν καθαρὰ νοητικὴ διαδικασίαν συνταιριάσματος τῆς θεματικῆς καὶ πληροφοριακῆς δομῆς τοῦ ἔργου. Διαπιστώνεται ὁμως ὅτι ἀκόμα καὶ ἂν ἀποκατασταθοῦν πληροφοριακὰ οἱ διασυνδέσεις μεταξὺ τῶν δραματικῶν χαρακτήρων, αὐτὸ πού προκύπτει δὲν εἶναι τὸ συνολικὸ νόημα ἢ τὸ «μῆνυμα» τοῦ ἔργου. Καὶ αὐτὸ διότι οἱ διασυνδέσεις αὐτές ὑπάρχουν κυρίως πρὸς χάριν τῆς δομῆς.

Ἡ «εἰσαγωγὴ» αὐτὴ κρίθηκε ἀπαραίτητη προκειμένου νὰ ἐπισημανθοῦν καὶ ἐν μέρει νὰ ἐξηγηθοῦν οἱ δυσκολίες στὴ δόμηση ἑνὸς ἀφηγηματικοῦ κειμένου σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὰ δρώμενα. Ἡ πλοκὴ τοῦ ἔργου στηρίζεται σὲ μιὰ σειρά εἰκόνων πού σὲ ἓνα πρώτο ἐπίπεδο ἐμφανίζονται νὰ μὴ προωθοῦν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη ἀφήνοντας τὴν ὡς τὸ τέλος «ἀνοικτῆ».

Ἡ δομή εἶναι κυκλική καί ἐπαναληπτική. Τό ἔργο «τελειώνει» μέ τήν ἐπανάληψη τῆς πρώτης εἰκόνας. Ἡ πρώτη εἰκόνα ἔχει νά κάνει μέ ἕνα μακρινό φυλάκιο «στή μέση μιᾶς ἔρημης χώρας». Ἐκεῖ στέκονται δύο σταυροφόροι-φρουροί σέ ἀναμονή τῶν στρατιῶν τοῦ Ἰσαάκιου. Τά «φῶτα σβήνουν». Ἐπακολουθεῖ ἡ δεύτερη εἰκόνα πού εἶναι ἕνα φλας-μπάκ στό παρελθόν. Εἶναι ἡ σκηνή τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ τοῦ πρώτου φρουροῦ ἀπό τόν πατέρα του ἐνῶ ἀκούγεται σχόλιο τοῦ φρουροῦ πάνω στή δύναμη τῆς εἰκόνας.² Ἔνα φῶς φωτίζει τόν βασιλιά Ριχάρδο πού «... κοιτάζει κατά μέτωπο τούς θεατές». Δίπλα του ὁ Δούκας Ραϋμόνδος καί πίσω, στό μισοσκόταδο, ἕνας Γραμματικός πού διαβάζει ἕνα λατινικό κείμενο πού ἀκούγεται ταυτόχρονα μέ τό λόγο τοῦ Ριχάρδου. Τά φῶτα σβήνουν γιά νά ἐπικεντρωθοῦν στό φυλάκιο μέ τούς δύο φρουρούς καί ἀμέσως μετά στήν ἐπόμενη εἰκόνα. Ἐμφανίζεται ὁ θίασος τοῦ Δόν Ντομένικο, πού δραματοποιεῖ τό Βυζαντινό ἐρωτικό μυθιστόρημα *Βέλθανδρος καί Χρυσάντζα*. Ἐδῶ ἔχουμε «θέατρο – μέσα – στό θέατρο» μέ ἀποδέκτες τούς θεατές τῆς παράστασης. Ἀκολουθεῖ μία σκηνή ἔρωτα μεταξύ ἑνός ἀγοριοῦ (πρῶτος φρουρός) καί ἑνός κοριτσαίου, ρόλος πού στήν παράσταση παίχθηκε ἀπό τήν ἠθοποιό-Χρυσάντζα. Ἀμέσως μετά ἐμφανίζονται οἱ Ριχάρδος καί Ραϋμόνδος· σκοτάδι καί προβολέας φωτίζει τούς Ριχάρδο καί Ραϋμόνδο, καί μετά συντομευμένη ἡ ἴδια σκηνή τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ. Τό ἔργο συνεχίζει μέ τήν ἐναλλαγή τῶν παραπάνω οἰκείων εἰκόνων. Παρεμβάλλεται ἐπίσης καί μία σκηνή πού ἐκτυλίσσεται μέ δύο νέα πρόσωπα, τή Χριστίνα-Λουίζα καί τό συνοδό της, τά ὅποια ὅμως δέ θά ξαναεμφανισθοῦν. Τό ἔργο «κλείνει» μέ τό θάνατο τῶν δύο φρουρῶν, τοῦ Δόν Ντομένικο καί τῶν ἠθοποιῶν τοῦ θιάσου του ἀπό «ἄντρες μέ σκοῦρες στολές, πλαστικές ἀλεξίσφαιρες ἀσπίδες καί πολυβόλα (ὁ ἔχθρος; τά MAT; δυνάμεις καταστολής;)» (46). Ἡ τελική εἰκόνα εἶναι ἡ ἐπανάληψη τῆς πρώτης: οἱ δύο φρουροί μιλοῦν γιά τή λήθη καί γιά τό παρελθόν:

«*Α' φρουρός: Κάποτε ὅλα θά ξεχαστοῦνε, μοῦ εἶπες. Ὅλα ξεχνιοῦνται, ὅλα γίνονται μακρινά κάποτε. Κάποια θραύσματα μένουν μονάχα, κάποιες εἰκόνες πού δέν ξέρεις κόν ἄν ὑπῆρξαν.*» 148)

Ἐδῶ, ὅπως καί σέ πολλά ἄλλα σημεία τοῦ ἔργου, ὁ συγγραφέας ἐπισύρει τήν προσοχή μας στήν παράσταση ὡς παράσταση, δηλαδή ὡς ἕνα κατασκευάσμα πού δέν κρύβει, ἀλλά ἀντίθετα ἐκθέτει τόν τεχνητό του χαρακτήρα. Ἡ διαρκής ἀναφορά τῶν φρουρῶν σέ «εἰκόνες», σέ «θραύσματα», καί οἱ σκηνικές ὁδηγίες «ἕνας στροφοσκοπικός προβολέας τεμαχίζει τό μακελειό σέ ἄπειρες εἰκόνες» (46), εἶναι στήν πραγματικότητα ἡ ἀναφορά τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου στόν ἑαυτό του. Ἡ θραυσματοποίηση δέν λειτουργεῖ μόνο θεματικά ἀλλά καί σκηνικά ὡς ἡ συγκεκριμένη τεχνική πού ἀκολουθεῖται στό στήσιμο τῆς παράστασης. Μέσα ἀπ' τό δραματικό λόγο (καί ὄχι μόνο), καλεῖται ὁ θεατής νά ἀντιληφθεῖ τό μοντάζ τῶν εἰκόνων αὐτόνομα ὡς μία θεατρική πρακτική καί νά τήν κρίνει καθεαυτή ἀλλά καί σέ σχέση μέ ἄλλες ἐμπειρίες. Τό ἴδιο τό θέατρο ἐπομένως, προβαίνει σέ μία αὐτοαναφορά, ἡ ὁποία κορυφώνεται στό «θέατρο – μέσα – στό θέατρο». Αὐτό, ἀναιρώντας τή βασική σύμβαση τοῦ θεατρικοῦ ρεαλισμοῦ, πού ἀπαιτεῖ οἱ

ἠθοποιοί νά παίζουν σά νά μήν ὑπάρχει κοινό, ἀναγνωρίζει τήν ὑπαρξή του διακηρύσσοντας: «παίζουμε γιά σᾶς».

Ἐάν θεωρήσουμε ὅτι τό ρεαλιστικό θέατρο στηρίζεται στήν ἀπόκρυψη τῶν «ραφῶν» πού ἐνώνουν τό κείμενο μέ τήν παράσταση,³ τότε σίγουρα Ὁ Κῆπος ἀνήκει στίς θεατρικές ἐκεῖνες πρακτικές πού διασποῦν τήν ψευδαίσθηση τῆς πραγματικότητας ἐνεργοποιώντας τήν ἀντίληψη τοῦ θεατή. Δραματουργικά ἀνοικτό σέ πολλαπλές ἐρμηνεῖες, ἀπαιτεῖ ἀπό τόν ἴδιο τό θεατή νά γράφει «ἕνα κείμενο μέσα στό κείμενο»⁴ συγκρίνοντας καί ἀντιπαραθέτοντας τίς εἰκόνες μεταξύ τους. Ἡ δραματουργία τῶν ταμπλώ εἰσάγει τό στοιχεῖο τῆς ἀσυνέχειας ἢ τῆς διάσπασης τῆς ἐνότητας στήν παράσταση.⁵ Δέν ἐπιτρέπει ἔτσι στόν θεατή νά παρασυρθεῖ ἀπό τήν πλοκή καί νά ταυτιστεῖ μέ τά δρώμενα δίνοντας του τόν ἀναγκαῖο χρόνο νά σκεφτεῖ πάνω στή δομή τοῦ ἔργου. Τά ταμπλώ στόν Κῆπο δέν ἔχουν τήν αὐτοτέλεια αὐτῶν πού χρησιμοποιοῖ ὁ Μπρέχτ, τά ὅποια σχεδόν «κλείνουν» στόν ἑαυτό τους. Ἐδῶ οἱ εἰκόνες ὀριοθετοῦνται αὐστηρά ἀπό τή συνολική δομή. Μέσα ἀπό τήν ἀντιπαραθέσή τους ὁ θεατής ἀνακαλύπτει κάποια στοιχεῖα τῆς δομῆς πού θά τόν βοηθήσουν νά ἀρθρώσει τό δικό του «κείμενο».

Ἔνα τέτοιο στοιχεῖο εἶναι ἡ ἀντιθετική σχέση πού συνδέει τίς τρεῖς κεντρικές εἰκόνες μεταξύ τους: Ἡ παράσταση τοῦ Δόν Ντομένικο διακόπτεται βίαια σχεδόν πάντα ἀπό τόν κήρυκα τοῦ Ριχάρδου. Ἡ ἐξουσία ἐδῶ παρουσιάζεται ὡς ὁ ἀπροκάλυπτος ἐχθρός τῆς τέχνης. Ταυτόχρονα ἡ ἐξουσία, ὅπως συμβολίζεται ἀπό τόν βασιλιά Ριχάρδο, ἐμφανίζεται καί σέ σχέση ἀντίθεσης μέ τόν ἔρωτα. Οἱ τρεῖς ἀπό τίς τέσσερες ἐρωτικές σκηνές ἀντιπαρατίθενται ἄμεσα μέ αὐτές τῆς ἐξουσίας, οἱ ὁποῖες καί τίς διαδέχονται. Ἐπομένως μέσα ἀπό τή σύγκριση τῶν ἐπιμέρους στοιχείων τῆς δομῆς διαφαίνεται ἡ ἀντίθεση ἔρωτα/τέχνης (θέατρο) μέ τήν ἐξουσία. Ἡ τελευταία, ὅπως σημειώνει ὁ συγγραφέας στίς ὁδηγίες του, ἀπεκδύεται στήν πορεία «τά στοιχεῖα τοῦ

1. Γιά τή διάκριση τῆς ὑπόθεσης (fabula ἢ story) καί τῆς πλοκῆς (sjuzet ἢ plot) βλ. Keir Elam, *The Semiotics of the Theatre and Drama* (London and New York: Methuen, 1980) 119-126.

2. «*Α' Στρατιώτης: Εἰκόνες, ἴσα νά σοῦ θυμίζουν μιά ζωή πού δέν ξέρεις κόν ἄν ὑπῆρξε, εἰκόνες ἴσα νά σέ κρατοῦν ζωντανό στά σκοτάδια...*» (3). Τό ἔργο δέν ἔχει ἀκόμα δημοσιευτεῖ. Οἱ ἀναφορές μου σέ αὐτό προέρχονται ἀπό τό δακτυλογραφημένο κείμενο πού χρησιμοποιήθηκε γιά τήν παράσταση στό Κ.Θ.Β.Ε.

3. Richard Schechner, *Performance Theory* (London: Routledge, 1988) 73.

4. Ὁ Patrice Pavis, *Language of the Stage* (New York: Performing Arts Journal Publications, 1982) 78-79, ἀντιπαραθέτει αὐτοῦ τοῦ τύπου τήν ἀνάγνωση πού ἐνεργοποιεῖ τόν θεατή στό νά ἐπιλέξει τή δική του ἐρμηνεία λαμβάνοντας ὑπόψη τόν μηχανισμό παραγωγῆς τοῦ ἔργου ἀλλά καί τῆς ἀνάγνωσής του, ἀπό ἐκείνη πού ἀποκαλεῖ «ἀπλοϊκή» καί πού γίνεται χωρίς ἐπίγνωση αὐτοῦ τοῦ μηχανισμοῦ.

5. Anne Ubersfeld, *Lire le Théâtre* (1977, Paris: Editions Sociales, 1982) 210.

μεσαιωνικού» παίρνοντας σύγχρονη μορφή.⁶ Οί εκπρόσωποι της εμφανίζονται με στολές που παραπέμπουν σε σύγχρονα σύμβολα εξουσίας ανάδεικνυόντάς την έτσι σε μία έννοια διαχρονική που, υπάρχοντας υπεράνω συγκεκριμένων ιστορικών και κοινωνικών συνθηκών, μετατίθεται στη σφαίρα της μεταφυσικής. Σε αντίθεση με τη βία της εξουσίας υπάρχει ή δύναμη της τέχνης και του έρωτα που στην περίπτωση αυτή ταυτίζονται τόσο θεματικά όσο και δομικά. 'Ο Δόν Ντομένικο είναι έρωτευμένος με τό θέατρο. Έχει αφιερωθεί με πάθος στο στήσιμο της παράστασης του και συνεχίζει παρ' όλα τα προσκόμματα από την εξουσία. Τελικά θά σκοτωθεί από σφαίρες έχοντας καταφέρει όμως να τήν ολοκληρώσει έστω και μόνος του. Τό «έργο» που επιλέγει ο συγγραφέας για τό «θέατρο — μέσα — στο θέατρο» είναι τό γνωστό έρωτικό μυθιστόρημα *Βέλθανδρος και Χρυσάντζα*, έργο που λόγω της κλασικότητάς του επισημαίνει από μόνο του τή διαχρονικότητα του θέματός του. Οί έρωτικές σκηνές ακολουθούν τις εικόνες από τό μυθιστόρημα προβάλλοντας έτσι τή σχέση συνέχειας, αλλά και ομοιότητας, που συνδέει τό αγόρι-κορίτσι με τους μεσαιωνικούς έραστές. Στην παράσταση ο σκηνοθέτης τόνισε ως κυρίαρχη αυτήν τήν ομοιότητα χρησιμοποιώντας τους ίδιους ήθοποιούς και για τους τέσσερις ρόλους. 'Ο έρωτας έπομένως προβάλλεται ως μία έξ ίσου διαχρονική αλλά και μεταφυσική έννοια («αιώνιοι έραστές»). 'Οριοθετείται σε αντιπαράθεση με τήν εξουσία και συμπληρωματικά ως προς τήν τέχνη.

Ένα δεύτερο βασικό στοιχείο της δομής του έργου είναι ή επαναληπτικότητα όρισμένων εικόνων (ή σκηνή του άποχαιρετισμού), αλλά και θραυσμάτων λόγου (Λατινικό κείμενο, λόγια των δύο φρουρών). Τά λεκτικά αυτά μοτίβα επικεντρώνονται στα ύπαρξιακά έρωτήματα των δύο φρουρών — Α' φρουρός: «... τί κάνουμε έδω, γιατί μάς έφεραν έδω, έμένα γιατί μ' έφεραν έδω;» (1, 5, 48) — και σε άναφορές στο παρελθόν — Α' φρουρός: «Είχα μία μοτοσικλέττα στην 'Αντιόχεια...» (5, 12, 18, 48). 'Η επανάληψη αυτών των στοιχείων άποτελεί τό συνδετικό κρίκο μεταξύ των επίμερους εικόνων του μοντάζ. Τό μοντάζ λειτουργεί όπως τό ρητορικό σχήμα της μεταφοράς, «τό σημειώμενον της οποίας δέν είναι (άπλως) τό άθροισμα των σημειωμένων των στοιχείων που τήν άποτελούν, αλλά έπίσης ένα + Χ».⁷ Στην περίπτωση αυτή τό + Χ είναι τό στοιχείο του χρόνου, που είναι ταυτόχρονα δομικό και θεματικό. Κάθε διακοπή της σκηνικής συνέχειας δημιουργεί τήν ανάγκη στο θεατή νά άποκαταστήσει τή χρονική σχέση μεταξύ της μίας πράξης με τήν άλλη.⁸ Κάτι τέτοιο όμως έδω είναι αδύνατο στο βαθμό που ο χρόνος εμφανίζεται ως επανάληψη. 'Η επανεμφάνιση των ίδιων θραυσμάτων και τό «κλείσιμο» του έργου με τήν αρχική εικόνα καθιστούν τή δομή κυκλική. Καταστάσεις αλλάζουν: οί δύο φρουροί πηγαίνουν σε μπάρ, στο θέατρο και τελικά σκοτώνονται. 'Ο θίασος αγωνίζεται νά στήσει τήν παράσταση, κάποτε τό καταφέρνει, κάποτε όχι. Οί ήθοποιοί στο τέλος έπίσης σκοτώνονται όπως και ο θιασάρχης. Τό ζευγάρι κάνει έρωτα, λογομαχεί κ.λπ. Τά γεγονότα όμως αυτά περικυλώνονται άσφυκτικά από τό δραματικό χρόνο, ο οποίος λειτουργώντας κυκλικά, προκαλεί τήν αίσθηση της μα-

ταιότητας. 'Η συγκεκριμένη αυτή χρήση του χρόνου δημιουργεί μία σχέση μεταξύ του θεατή και του μοντέλου της πραγματικότητας που στήνεται έπί σκηνής που είναι έπίσης και ή σχέση του με τό μοντέλο ιστορικότητας όπως αυτό έμμεσα προβάλλεται.

Τί είναι όμως ακριβώς αυτό τό μοντέλο; 'Η μάλλον τί έχει νά μάς «πει» 'Ο Κήπος για τήν ιστορία και τή σχέση του ανθρώπου με αυτήν; Τά δραματικά πρόσωπα βρίσκονται στο έλεος της ιστορίας που συμπαρασύρει έξίσου τόσο τά θύματα όσο και τους διαχειριστές της εξουσίας. 'Η ιστορία άποτυπώνεται στο συνεχές «γιατί μάς έφεραν έδω» του Α' φρουρού ως μεταιότητα, ενώ ή έναλλαγή της εξουσίας (άπό τόν Ριχάρδο στον 'Ισαάκιο) υπογραμμίζει τήν κυκλικότητα της. Τά δύο αυτά στοιχεία έντείνουν τήν αίσθηση άδυναμίας οποιασδήποτε παρέμβασης σ' αυτήν. Οί χαρακτήρες άπλως ύφίστανται τις συνέπειες της ιστορίας άκόμα και όταν φαίνονται νά είναι αυτοί που τήν προκαλούν. Χαμένοι στο χρόνο, που ο ίδιος ο συγγραφέας άποκαλεί «ένα κλειστό, όλισθαίνον-σύμπαν», παρουσιάζονται άνίκανοι νά άντιστρέψουν τή ροή του.

'Η ιστορία (...) ύπεισέρχεται στο κείμενο (...) με τή μορφή ιδεολογίας (...) Στο κείμενο ή ιδεολογία είναι αυτή που καθορίζει τήν ιστορική πραγματικότητα και όχι τό αντίστροφο.⁹

Αυτή ή παρατήρηση του Τ. 'Ηγκλετον διατυπώνει δύο σημεία που ισχύουν και για τό μοντέλο ιστορικότητας που διαγράφεται από τό κείμενο. Τό πρώτο επισημαίνει ότι ή ιστορία με τήν έννοια μιās «άληθινής» πραγματικότητας (historical real) δέ μπορεί νά είναι τό άντικείμενο ενός κειμένου.¹⁰ Τό κείμενο δέν άντανακλά τήν ιστορία σάν κάτι που υπάρχει άντικειμενικά έξω από αυτό. 'Ο Κήπος με αυτήν τήν έννοια, δέ «μιλάει» για τήν ιστορία σε άναφορά με κάποια ιστορική πραγματικότητα. 'Αντίθετα δομεί τό δικό του μοντέλο ιστορικότητας προτείνοντας τή δική του έκδοχή της ιστορίας. Τό δεύτερο λοιπόν σημείο είναι ότι αυτή ή έκδοχή (όπως και κάθε άλλη) είναι ιδεολογική.

'Ο δραματικός χρόνος συντίθεται με τή μορφή ενός κολλάζ που παραπέμπει σε ένα ιστορικό παρελθόν αλλά και ταυτόχρονα σε ένα άκαθόριστο «σήμερα». 'Ο ιστορικός

6. 'Ο Βασιλιάς Ριχάρδος, ο δούκας Ραυμόνδος συλλαμβάνονται από τό θεατή αρχικά ως μεσαιωνικοί άρχοντες, άπεκδυόμενοι, στην πορεία της δράσης, τά στοιχεία του μεσαιωνικού: στο τέλος ο Ριχάρδος είναι ένας σύγχρονος πολιτικός — (δικτάτορας;) — και ο Ραυμόνδος αξιωματικός της ασφάλειας». (1)

7. Ubersfeld 212.

8. Ubersfeld 190.

9. Terry Eagleton, *Criticism and Ideology* (London: Verso, 1978) 72, (δική μου μετάφραση).

10. Κατά τόν Τ. Eagleton, (74) «τά λογοτεχνικά κείμενα δέν έχουν ως άντικείμενό τους τήν ιστορία άκόμα και όταν νομίζουν ότι τήν έχουν (ιστοριογραφία). Βέβαια σε τελευταία άνάλυση αυτό είναι τό άντικείμενό τους, πράγμα όμως προφανές για τήν κριτική, αλλά όχι για τό ίδιο τό κείμενο» (δική μου μετάφραση).

χρόνος μέσα στον ὁποῖο τοποθετεῖται τὸ κύριο ἐπεισόδιο μετὰ τὸ φρουρὸς, τὸ Ριχάρδο καὶ τὸ θιάσο, εἶναι ὁ Μεσαιωνικός. Κι αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἀπόλυτο ἐφόσον στὶς σκηνικὲς ὁδηγίες πού ἀφοροῦν τὴν ἐμφάνιση τοῦ θιάσου, ὁ συγγραφέας μιλάει γιὰ «ταμπλώ-βιβάν» πού θά «παραπέμπουν σὲ μεσαιωνικὲς ταπισερί ἢ σὲ πίνακες τῆς πρώιμης ἀναγέννησης» (7) ἐνῶ θά ἀκούγεται προκλαστικὴ μουσικὴ. Ἡ σκηνὴ στό μπάρ μετὰ τὰ φλίππερ ἀναφέρεται σὲ κάποιον ἀπροσδιόριστο «σήμερα» πού γίνεται σαφέστερο μετὰ τὴν παρουσίαση τῶν λιποτακτῶν ὡς «personae punk». Ὁ χρόνος ἐδῶ προσδιορίζεται ἀκριβέστερα ὡς τὸ τέλος τοῦ 20οῦ αἰώνα, ἐποχὴ στὴν ὁποία παραπέμπουν τόσο οἱ «δυναμειὲς καταστολῆς» (MAT) στὴν τελευταία σκηνή, ὅσο καὶ ἡ παρουσία τῶν τηλεοράσεων. Ἡ ἱστορία παῦει πλέον νὰ λειτουργεῖ ὡς ἓνα διαχρονικὸ σύστημα ἀλληλουχιῶν κάποιων «πραγματικῶν» γεγονότων. Ἀντίθετα παρουσιάζεται ὡς ἓνα μωσαικὸ θραυσμάτων προερχομένων ἀπὸ διαφορετικὲς ἐποχές, τοποθετημένων συγχρονικὰ σὲ ἓνα μοντέλο πού καταργεῖ τὴν ἀντίθεση τοῦ «τότε» μετὰ τὸ «τώρα». Ἡ συνύπαρξη τοῦ μεσαιωνικοῦ θιάσου μετὰ τῆς τηλεοράσεως, σταυροφόρων μετὰ μοτοσικλέτες, βυζαντινῶν στρατευμάτων μετὰ ὀπλοπολυβόλα, ὑπογραμμίζει τὴ στατικότητά τῆς ἱστορίας ἢ ὁποία ἐδῶ προβάλλεται σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν ἔννοια τῆς ἐξέλιξης, βασικὸ στοιχεῖο στὴν κυρίαρχη ἐκδοχὴ τῆς ἱστορίας. Οἱ λιποτάκτες-πάνκ, ὁ Ριχάρδος – σύγχρονος δικτάτορας, ὁ Α' φρουρός – ἐραστής (ἀγόρι) ὑπάρχουν στὴ διττὴ τους μορφή ἀκριβῶς γιὰ νὰ ὑπογραμμίσουν τὴ διαχρονικότητα τῶν ἐνοιῶν πού ἐκπροσωποῦν («παραβατικότητα», ἐξουσία, ἔρωτας). Οἱ ἀναφορὲς σὲ κάποιον ἱστορικὸ παρελθόν σὲ κείμενο ἐπομένως δὲν ὑπάρχουν ὡς καταγραφή ἑνὸς χρόνου πού ὑπάρχει ἀντικειμενικὰ ἔξω ἀπὸ τὴ συνείδηση. Ἡ ὀπτικὴ μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία οἱ δραματικοὶ χαρακτήρες «βλέπουν» τὴν ἱστορία δὲν ἔχει σχέση μετὰ τὴν πραγματικότητα ἀλλὰ εἶναι ἓνα καθαρὰ ὑποκειμενικὸ κατασκευάσμα. Ὁ χρόνος ὑπάρχει στὴ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου καὶ μόνο σὲ αὐτὴν, ἄρα εἶναι αὐθαίρετος:

(...) ἓνα μεσαιωνικὸ δράμα δὲν εἶναι παράξενο, ὕστερα ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες χρόνια, ὕστερα ἀπὸ τρεῖς παγκοσμίους πολέμους ν' ἀκούς γιὰ Σταυροφόρους κι ἀσπροντυμένους ἀρχόντισσες (...) (42)

Β' φρουρός:

Ἐδῶ ὁ Β' φρουρός «βγαίνοντας» ἀπὸ τὸ ρόλο του μιλάει μετὰ τὴ φωνὴ τοῦ συγγραφέα, ὁ ὁποῖος σχολιάζοντας τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο, ἀπογειώνει τὸ δραματικὸ χρόνο πρὸς τὸ μέλλον.

Ὁ δραματικὸς χρόνος, στὴν αὐθαίρεσά του καταρρίπτει τὴ σύμβαση τοῦ κλασικοῦ θεάτρου πού ταυτίζει τὴν ἔννοια τοῦ παρελθόντος μετὰ τὸ παρελθόν τοῦ δραματικοῦ ἥρωα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ προβάλλει καὶ τὸ συλλογικὸ παρελθόν μιᾶς κοινωνικῆς ὁμάδας.¹¹ Τὸ παρελθόν δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ὡς συλλογικὸ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τοὺς χαρακτήρες ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν συλλαμβάνεται ὡς μία κοινὴ ἱστορικὴ συνισταμένη ἀλλὰ ὡς κατακερματισμός. Ἐπομένως ἡ συνείδηση πού ἀπορρέει ἀπὸ τὴν σχέση τους μετὰ τὸ παρελθόν ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν ἑαυτό τους, δὲ μπορεῖ παρά νὰ εἶναι ἐξίσου θραυσματοποιημένη. Καὶ σὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ

σχέση τοῦ χαρακτήρα (συνείδησης) μετὰ τὸ χρόνο (ἱστορία) διαφαίνεται καὶ ὁ συγκεκριμένος ἰδεολογικὸς χαρακτήρας τοῦ ἐπιχειρούμενου συγκερασμοῦ διαχρονικότητας καὶ συγχρονικότητας. Οἱ δύο φρουροί, παγιδευμένοι μεταξὺ παρελθόντος-παρόντος, ἐμφανίζονται νὰ εἶναι τὰ θύματα μιᾶς πολλαπλῆς πολιτισμικῆς κρίσης, «μιᾶς ἱστορικῆς, ἐπιστημολογικῆς καὶ πολιτιστικῆς καταστροφῆς». ¹² Ἡ κρίση αὐτὴ πού μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ «μεταμοντέρνα», σηματοδοτεῖ τὴν ἱστορία ὡς «μία ὑπόθεση χαμένων εὐκαιριῶν». ¹³ Συνοψίζεται στὴν ἀπώλεια τῆς ἐλπίδας ἢ ὁποία στό ἔργο μετατρέπεται σὲ χωροταξικὴ οὐτοπία μέσα ἀπὸ τὴ συμβολικὴ προβολὴ τῆς Ἀντιόχειας καὶ Ἀλοννήσου:

Α' φρουρός:

«*Εἶχα μιὰ μοτοσικλέττα στὴν Ἀντιόχεια. Μαζεμόμαστε οἱ φίλοι καὶ κάναμε κόντρες στὴ λεωφόρο. Ἡ λεωφόρος μετὰ τοὺς φοίνικες, ἐξαισία φωτισμένη μέσα στὴ νύχτα, θαμπὴ ἀπ' τὴν ὀμίχλη, ὕγρὴ καὶ μεγαλόπρεπη, ἓνα φωτεινὸ κοσμοδρόμιο πού σὲ καλοῦσε στὴ μεγάλη ἀπογείωση.*» (5).

Ἡ νοσταλγικὴ ἀναφορὰ σ' ἓνα παρελθόν πού ταυτίζεται μετὰ τὴν ἐπιτυχία, λειτουργεῖ σὲ ἀντίστιξη μετὰ τὸ παρόν πού συμβολίζει τὴν ἀπώλεια κάθε ἐλπίδας γιὰ εὐτυχία. Αὐτὴ ὅμως τελικὰ μετατίθεται σὲ μέλλον, σὲ ἓνα οὐτοπικὸ «ἄλλοῦ», στὴν Ἀλόννησο, τὸν κατεχοχὴν χῶρο φυγῆς ἀπὸ τὸ «τώρα». Ὁ Α' φρουρός ἐγκλεισμένος μεταξὺ τῶν δύο συμβολικῶν αὐτῶν χωροχρόνων, τοῦ ἐξιδανικευμένου παρελθόντος του (Ἀντιόχεια), καὶ τῆς ἐλπίδας γιὰ φυγὴ (Ἀλόννησος), βιώνει τὸ δραματικὸ «ἐδῶ καὶ τώρα» σάν ἓνα κενὸ πού τὸν περιβάλλει ἀσφυκτικά. Ὁ χῶρος ὅπου κινοῦνται οἱ δύο φρουροὶ εἶναι μία ἀπροσδιόριστη «ἐρημὴ χώρα» πού ἐπεκτείνεται σὲ μία «ἀπειλητικὴ ἀπεραντοσύνη» (1). Ἡ ἐπιλογή τῆς «ἐρημῆς χώρας», ἢ ὁποία καὶ τονίστηκε στὴν παράσταση μέσα ἀπὸ σκόπιμη ἀσάφεια τοῦ σκηνοῦ, ¹⁴ λειτουργεῖ καθοριστικὰ γιὰ τὴ σχέση τῶν χαρακτήρων (φρουρῶν) μετὰ τὸ χωροχρόνο. Τονίζει τὴν ἔλλειψη ἐπαφῆς μετὰ τὸν περιβάλλοντα χῶρο ὁ ὁποῖος καὶ ἐμφανίζεται ὡς τὸ ἀπόλυτο κενὸ. Ἡ ἀπουσία ἀντικειμένων ἐπὶ σκηνῆς τὰ ὁποία ἐνεργοποιοῦν τὸ δραματικὸ λόγο ἀποκαθιστώντας σχέσεις μεταξὺ τῶν ὀμιλητῶν στον ὑπάρχον-

11. Ubersfeld 191.

12. Nicholas Zurbrugg, "Post-Modernism and Multi-Media Sensibility: Heiner Muller's *Hamletmachine* and the Art of Robert Wilson", *Modern Drama* 31.3 (1988): 144.

13. Zurbrugg 144.

14. Τὸ σκηνικὸ στὴν παράσταση δὲν παραπέμπει σὲ κάποιον σαφὴ χωροχρόνο. Ἐπὶ σκηνῆς συνυπάρχουν οἱ δύο χρόνοι τοῦ ἔργου μέσα ἀπὸ τὴν ταυτόχρονη παρουσία δύο μόνιμων στοιχείων: κάποιων ἐρειπίων τοποθετημένων στὴν ἄκρη τῆς σκηνῆς, τὰ ὁποία ὀπτικά ὀριοθετοῦν τὸ Μεσαιωνικὸ σὲ σχέση μετὰ τὸν κεντρικὸ χῶρο πού παραμένει κενός, καὶ ἑνὸς ἀσανσέρ τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀγγελοσ-D.J. (πρόσωπο - ἐπινόηση τοῦ σκηνοθέτη) καὶ πού ἀποτελεῖ εἰκόνα τῆς σύγχρονης τεχνολογίας.

τα χώρο,¹⁵ εικονογραφεί απόλυτα τήν απομόνωσή τους από ό,τι θά μπορούσε νά τους κινητοποιήσει. Ἡ μόνη σκηνή όπου οἱ δύο φρουροί κάνουν κάτι, εἶναι αὐτή τοῦ μπάρ. («Ὁ Β' φρουρός παίζει, ἐνώ ὁ Α' παρακολουθώντας τό παιχνίδι, τοῦ μιλάει. Πίνουν μπίρες»). (31). Δέν εἶναι τυχαῖο ὅμως ὅτι αὐτή ἡ σκηνή δράσης περιέχει τό βιασμό τῆς Χριστίνας-Λουίζας ἀπό τοὺς λιποτάκτες-πάνκ. Ἐπομένως ἡ δράση ταυτίζεται σκηνικά μέ τή βία ἡ ὁποία καί ἀνάγεται ὀπτικά στό παρόν. Ἔτσι ἡ ὑποβόσκουσα κρίση ἀξιών στό ἔργο προσδιορίζεται ὡς κρίση τοῦ πολιτισμικοῦ μοντέλου τοῦ 20οῦ αἰ. Ἡ βία ἐμφανίζεται νά εἶναι ἡ μόνη δυνατή μορφή δράσης στά πλαίσια τοῦ μοντέλου αὐτοῦ, ὅπου καί συνυπάρχει μέ τήν παθητικότητα. Δέν πρέπει νά λησμονοῦμε ὅμως ὅτι οἱ φρουροί εἶναι ταυτόχρονα καί «παιδιά τοῦ σήμερα», καί σταυροφόροι. Χαρακτηριστικά ὁ συγγραφέας στίς σκηνικές του ὁδηγίες χρησιμοποιεῖ τή λέξη «ἀβίαστα» γιά νά τονίσει τόν τρόπο πού τό κοινό πρέπει νά ἀντιληφθεῖ τή διττή σκηνική τους ὑπόσταση. Ἡ συνυπαρξη τῶν δύο ἐποχῶν στοὺς χαρακτήρες ἀναδεικνύει ὀρισμένες σταθερές (βία, ἐξουσία, κ.λπ) πού ἰσχύουν καί γιά «τότε» καί γιά «τώρα» μεταφράζοντας τήν κρίση τοῦ 20οῦ αἰώνα σέ ὅρους καθολικότητας· τελικά αὐτή ἀφορᾶ συνολικά τό μοντέλο τῶν σχέσεων ἔτσι ὅπως ἔχει δομηθεῖ στόν δυτικό πολιτισμό.

Β' φρουρός:

(...) ὁ Ἰσαάκιος θά ἐπισείεται ὡς μία ἐξαίσιος ἀπειλή, εἶναι γενναῖος λόγος ὑπαρξης γιά τόν Ριχάρδο, ὁ Ριχάρδος θά εἶναι ἕνας ἐξίσου ἀναγκαῖος λόγος ὑπαρξης γιά τόν Ἰσαάκιο, μία θαυμάσια ἰσορροπία (...). (28).

Οἱ χαρακτήρες ἔχουν ἐπίγνωση ὅτι εἶναι τά γρανάζια ἐνός καλοστημένου καί ἀδυσώπητου μηχανισμοῦ. Ἀντιλαμβάνονται δηλαδή τή σχέση τους μέ τήν Ἱστορία ὡς σχέση ἐξάρτησης καί ὑποταγῆς. Ἡ «θαυμάσια ἰσορροπία πού κανεῖς δέ θά'χει λόγο νά τήν ταραξί» (28) δέν εἶναι ἀνατρέψιμη ἀκριβῶς ἐπειδή καθένας μπορεῖ νά βρεῖ κάποια θέση σέ αὐτήν. Καί ὅμως ὑπῆρχε «κάποτε» μία ἐλπίδα. Ὁ Α' φρουρός, αὐθεντικός ἐπιζῶν τῆς «μεταμοντέρνας κρίσης» σέ ἕνα σύμπαν πού πεθαίνει ἀπό ἔλλειψη ἐνέργειας μιλάει γιά τήν ἀποπέτρωση τῆς ἐλπίδας μέ τή μορφή μιᾶς ἐπανάστασης πού δέν ἔγινε:

Ἦταν ἔτομα ὅλα, τά παιδιά εἶχαν κιάλας στήσει τά ὁδοφράγματα (...). Ὅμως τίποτα δέν ἔγινε (...). Ἡ ἐπανάσταση δέν ἔγινε. (15).

Ἡ «χαμένη ἐπανάσταση» ἦταν νά γίνει στήν Ἀντιόχεια πού ὀνομάζεται «χαμένη πόλη». Παράλληλα ὅμως ἡ Ἀντιόχεια ἐκπροσωπεῖ τήν ἐπιτυχία. Ἡ Ἀντιόχεια καταλαμβάνει ἕνα χώρο δυσανάλογο πρὸς τήν σκηνική της παρουσία (ἢ μᾶλλον ἀπουσία). «Ἡ σκηνή συμβατικά ἀπεικονίζει ἢ ὑπονοεῖ ἕνα χώρο πού δέν συμπίπτει ἀπαραίτητα μέ τά πραγματικά, φυσικά της ὄρια, ἕνα φανταστικό κατασκευάσμα τό ὁποῖο συνθέτει ὁ θεατῆς βάζει τῶν ὀπτικῶν σημείων».¹⁶ Στήν περίπτωση αὐτή ἡ Ἀντιόχεια λειτουργεῖ ἀκριβῶς σάν αὐτό τό φανταστικό κατασκευάσμα. Αὐτό ὅμως, ἐξαιτίας τῆς ἀπουσίας τῶν ὀπτικῶν ἐκείνων σημείων πού θά τήν προσδιόριζαν, παύει νά ἔχει ὁποιαδήποτε σκη-

νική ἀναφορά καί ὑπάρχει μόνο σέ σχέση μέ τόν λόγο. Ἀπό τίς δύο βασικές καταγορίες τοῦ δραματικοῦ χώρου, τόν μιμητικό, (ὁρατός στοὺς θεατές μέσα ἀπό τή σκηνική του ἀναπαράσταση) καί τόν ἀφηγηματικό, (περιγράφεται ἀπό τοὺς χαρακτήρες λειτουργώντας ὡς σημειο ἀναφορᾶς)¹⁷ ἡ Ἀντιόχεια καθαρά ἀνήκει στή δεύτερη. Αὐτό ἐνισχύεται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ παρουσία τῆς «δείξης» (deixis) εἶναι ἔλλειπής στό δραματικό λόγο. Λεῖπει δηλαδή σέ μεγάλο βαθμό ἡ χαρακτηριστική λειτουργία τῆς δραματικῆς γλώσσας, ἡ ὁποία προϋποθέτοντας τήν ὑπαρξη τοῦ «ἐγώ» καί «ἐσύ» τοῦ διαλόγου ἀλλά καί τοῦ ἀντικειμένου («αὐτό»), προσδίδει τό λόγο στό «ἐδῶ καί τώρα» τῆς σκηνης, τόν «θεατρικοποιεῖ» κάνοντας χρήση τοῦ σώματος καί τῶν χειρονομιῶν τοῦ ἡθοιοῦ.¹⁸

Ἡ γυμνότητα τοῦ σκηνικοῦ χώρου ἐπομένως δέν εἶναι μία τυχαία ἐπιλογή. Ἀποθεατρικοποιεῖ τό λόγο ἀποσυνδέοντάς τον ἀπό τήν ὕλικότητα τῆς σκηνης καί τόν μετατρέπει σέ ἀφηγηματικό.¹⁹ Καί μέ αὐτήν τήν ἔννοια ἡ Ἀντιόχεια ὡς ἀφηγηματικός χώρος εἶναι τόσο σημαντικός. Σηματοδοτεῖ τήν ἐπικάλυψη τοῦ «τώρα» ἀπό τό «τότε», τῆς πράξης ἀπό τήν ἱστορία, τῆς δράσης ἀπό τό λόγο ὁ ὁποῖος καί γίνεται τό κυρίαρχο ἐπίπεδο ἀναφορᾶς. Ἡ Ἀντιόχεια ἀκριβῶς μέ τό νά ὑπάρχει ὡς ἀπουσία, ἄρα μέ τό νά «εἰκονογραφεῖται» λεκτικά καί μόνο, μετατρέπεται σέ ἀνοιχτό σημαῖνον γιά μία σειρά σημειώματα πού ἀφοροῦν τήν ἀπώλεια, ἀπουσία, ἔλλειψη. Ταυτόχρονα ὅμως ἐπισημαίνει τή δύναμη τοῦ λόγου νά δημιουργεῖ φανταστικούς χωροχρόνους, συγχρονικά συστήματα ὅπου συνυπάρχουν παρελθόν μέ παρόν, πεθαμένες γλώσσες μέ ζωντανές, σταυροφόροι μέ μοτοσικλέτες. Ἡ δραματική γλώσσα «παίζει» σέ πολλαπλά ἐπίπεδα. Εἶναι ἡ ποιητική γλώσσα τοῦ μυθιστορήματος. Γίνεται σχεδόν ὄνειρική ὅταν χρησιμοποιεῖται ἀπό τοὺς δύο φρουρούς γιά νά μιλήσουν γιά τήν ἐλπίδα, τήν εὐτυχία, καί τήν ἀπώλεια της. Ἀποκτάει τό ἀφόρητο σύγχρονο ἰδίωμα ὅταν π.χ. ὁ Α' φρουρός – ἀγόρι μιλάει «γιά ὅλα τά φιλαράκια πού 'χαν φάει ὄλοι οἱ μπάτσοι τοῦ κόσμου». (18) Εἶναι ἡ γλώσσα τῆς ἐξουσίας καί πολιτικῆς στά χεῖλη τοῦ κήρυκα τοῦ Ριχάρδου. Ἐνα λατινικό κείμενο ἀκούγεται παράλληλα μέ τό διάγγελμα τοῦ Ριχάρδου καί, ὅπως σημειώνεται, τελειώνει ταυτόχρονα μέ αὐτό. Στά δύο αὐτά κείμενα πού ὑπάρχουν σέ ἀντιπαράθεση ἐφόσον ἀρθρώνονται σέ δύο ἀντιθετικές γλώσσες (μία ζωντανή καί μία πεθαμένη), προστίθεται ἡ τηλεόρα-

15. Μέσα ἀπό δεικτικές («deictic») ἀναφορές σέ ἀντικείμενα («αὐτό», «ἐκεῖνο») σέ σχέση μέ τό «ἐγώ» καί «ἐσύ» τοῦ διαλόγου, ὁ δραματικός λόγος ἀποκτάει συγκεκριμένο καί ὕλικό χαρακτήρα κάνοντας πῶς σαφείς τίς σχέσεις τῶν ὁμιλητῶν μεταξύ τους ὅπως καί μέ τή δραματική κατάσταση γενικότερα (Elam 140-141).

16. Elam 67 (δική μου μετάφραση).

17. Michael Issacharoff, "Space and Reference in Drama", *Poetics Today* 2.3. (1981): 215-216.

18. Βλ. Elam (72-73, 140-43) γιά τή λειτουργία τῆς «δείξης» (deixis).

19. Φυσικά δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξει ἕνα ἐντελῶς ἀφηγηματικό θέατρο διότι κάτι τέτοιο θά προϋπόθετε τήν ἀπάλειψη ὄλων τῶν ὀπτικῶν σημείων. Βλ. Issacharoff 223.

ση πού ἀναμεταδίδει «μέ διαφορά φάσης, πού κάνει τό λόγο ἐφιαλτικό» (48) τή φωνή τῆς ἐξουσίας.²⁰ Εἰκόνες μοντέρνας τεχνολογίας συνυπάρχουν μέ τή μεσαιωνική παράσταση. Ὁ ποιητικός λόγος ἀκούγεται μαζί μέ τή σύγχρονη γλώσσα τῆς ἐξουσίας καί αὐτή μέ τό τότε σύμβολό της, τά Λατινικά. Οἱ πολλαπλές αὐτές σχηματικές καί λεκτικές ἀναφορές σέ διάσπαρτα ὕλικά μετατρέπουν τή διακειμενικότητα (intertextuality), ιδιότητα πού κατά τήν Κριστέβα ἔχει κάθε κείμενο, σέ κυρίαρχο μορφικό στοιχείο. Ὅμως γιά λόγους πού σχετίζονται μέ τή διατήρηση κάποιας αἰσιοδοξίας ὅσον ἀφορᾷ τή σχέση τέχνης-κρίσης, αὐτή ἡ διακειμενικότητα δέν ἐντάσσεται σέ μία ἀπελπισμένα ριζοσπαστική θεατρική πρακτική ἀνατροπῆς καί παραμόρφωσης δραματικῶν ἢ εὐρύτερα πολιτιστικῶν μοντέλων. Παρά τή σχετική ἀτολμία τῆς γραφῆς ὁμως, καί τή συμβατικότητα τοῦ λόγου, τό ἔργο διερωτᾶται γιά κάτι ἐξαιρετικά σημαντικό: γιά τή σχέση του μέ τό χρόνο, δίνοντας, ἢ μᾶλλον ὄντας τό ἴδιο ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα πού ἔμμεσα αὐτό θέτει.²¹ Στή λαίλαπα τῆς ἱστορίας/ἐξουσίας πού σαρώνει πολιτισμούς, ἐξουδετερώνει τή ζωή καί θραυσματοποιεῖ τό ἄτομο, ὑπάρχει κάτι πού ἀντιστέκεται; Ἡ ἀπάντηση εἶναι καταφατική: αὐτό τό κάτι εἶναι ἡ τέχνη, δηλαδή τό θέατρο.

Κάθε κείμενο συντίθεται στή βάση τῆς «ἀναφορᾶς», μέ τό νά εἶναι ἀνοικτό στόν ἔξω κόσμο, καί τή «αὐτοαναφορᾶς», μέ τό νά εἶναι κλειστό στόν ἑαυτό του.²² Ὅπως ἀναφέρθηκε ἀπό τήν ἀρχή Ὁ Κήπος ἀνάγει τήν αὐτοαναφορά σέ πρωτεύον στοιχείο τῆς σχηματικῆς κατάστασης μέσα ἀπό τά μεταθεατρικά σχόλια τῶν ἰδίων τῶν χαρακτήρων ἀλλά κυρίως ἀπό «τό θέατρο – μέσα – στό θέατρο».

Β' φρουρός:

...Α! μποροῦμε νά δοῦμε καί θέατρο ἂν θέλουμε, ἀληθινό θέατρο.

Α' φρουρός:

...Λές, φαντάζομαι, γιά κείνον τόν πλανόδιο θίασο πού παίζει κάτι σάν ἕνα μεσαιωνικό δράμα.

Β' φρουρός:

(...) Ἕνα μεσαιωνικό δράμα δέν εἶναι παράξενο, ὕστερα ἀπό τρεῖς χιλιάδες χρόνια (...)

Τό «ἀληθινό θέατρο» (ἔμμεσο εἰρωνικό σχόλιο τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα πάνω στό δικό του;) εἶναι τό μεσαιωνικό δράμα τοῦ πλανόδιου θιάσου, ἀλλά θέατρο εἶναι καί ὁ ἴδιος Ὁ Κήπος. (Ἀκριβέστερα αὐτός εἶναι «κάτι σάν ἕνα μεσαιωνικό δράμα»). Ὁ Α' φρουρός κραυγάζει «Θεατές εἴμαστε. Κατάλαβέ το. Θεατές» (27) (ὑπογράμμιση τοῦ συγγραφέα). Θεατές τῆς ἱστορίας, σίγουρα νάι, ἀλλά καί θεατές τοῦ μεσαιωνικοῦ δράματος καί σάν τέτοιοι θά πυροβοληθοῦν: «Κήρυκας τοῦ Ριχάρδου: Οἱ θεατές θά πυροβολοῦνται» (45-46). Αὐτά τά μεταθεατρικά στοιχεῖα στό κείμενο ἐφιστοῦν τήν προσοχή τοῦ θεατῆ στήν παράσταση ὡς διαδικασία καί ὄχι ὡς τό «φυσικό» ἀποτέλεσμα κάποιου ἀθέατου μηχανισμοῦ πού ἀκριβῶς ἐπειδή δέν εἶναι ὁρατός, δέν τόν ἀφορᾷ κιόλας. Τό τελετουργικό στήσιμο τῆς παράστασης τοῦ Δόν Ντομένικο ἀποκαλύπτει ἐν μέρει τή διαδικασία, τονίζοντας ἐμφατικά τό στοιχεῖο τῆς θεα-

τρικότητας. Οἱ ἠθοποιοί τοῦ θιάσου χρησιμοποιοῦν παντομίμα γιά νά εἰκονογραφήσουν τά χαρακτηριστικά τῶν ἠρώων πού ὑποδύονται, παίζοντας «θεατρinίστικα» τούς ρόλους τους. Ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὁ Δόν Ντομένικο, παρουσιάζοντας στούς θεατές τά δρώμενα, ἄρα λειτουργώντας ὡς διαμεσολαβητής μεταξύ τῆς αἴθουσας καί τῆς «σκηνῆς – μέσα – στή σκηνή», ὑπενθυμίζει διαρκῶς σέ αὐτούς ὅτι βρίσκονται ἐκεῖ μέ μία μόνο ιδιότητα: ὡς θεατές μιᾶς σχηματικῆς κατάστασης πού στήνεται ἀποκλειστικά γι' αὐτούς καί ὄχι ὡς μάρτυρες κάποιων «πραγματικῶν» γεγονότων.

Ὁ μεταθεατρικός χαρακτήρας τοῦ Κήπου γίνεται φυσικά σαφέστερος μέσα ἀπό τήν παρουσία τοῦ δευτέρου ἔργου στά πλαίσια τοῦ πρώτου. Τά δύο ἔργα συνδέονται μεταξύ τους στό ἐπίπεδο τῆς δράσης. Οἱ δύο φρουροί γνωρίζουν τήν ὑπαρξη τοῦ θιάσου καί δηλώνουν ὅτι θά δοῦν τήν παράστασή του. Ὁ λιγότερο ἐμφανῆς συνδετικός κρίκος εἶναι ἡ ἴδια ἡ Ἀντιόχεια, ὁ τόπος ὅπου ἐκτυλίσσεται ἡ ρομαντική ἱστορία τῶν μεσαιωνικῶν ἐραστῶν ἀλλά καί ἡ πόλη τοῦ Α' φρουροῦ. Ὅμως τό θέατρο ὑπάρχει μέσα στό θέατρο σέ ἀναφορά μέ ἕνα χώρο πού εἶναι ἀφηγηματικός καί ὄχι μιμητικός. Ἡ Ἀντιόχεια τοῦ ἔρωτα, τῆς τέχνης καί τῆς ἐλπιδας, μέσα τόσο ἀπό τίς σχηματικές ὁδηγίες, ὅσο καί ἀπό τήν σκηνοθετική πρακτική, παραμένει φανταστική. Τά δρώμενα λαμβάνουν χώρα σέ μία σχεδόν ἄδεια σκηνή στερώνοντας τό θεατή ἀπό τά ὀπτικά ἐκεῖνα σημεῖα βάσει τῶν ὁποίων θά μπορούσε νά ἐπιχειρήσει μία ὁποιαδήποτε ταύτιση. Ἡ σκηνή δηλαδή χρησιμοποιεῖται ταυτολογικά ὡς σκηνή ἐντεινώντας τήν ἀποστασιοποιημένη σχέση του μέ αὐτά.

Ἡ σκηνοθετική προσέγγιση μεγιστοποίησε τή μεταθεατρική διάσταση τοῦ κειμένου προσθέτοντας ἕνα τρίτο ἐπίπεδο. Ὁ σκηνοθέτης ἐντάσσει τήν εὐρύτερη παράσταση σέ ἕνα ἐπιπρόσθετο θεατρικό πλαίσιο εἰσάγοντας ἕνα καινούργιο «πρόσωπο» μέ καθαρά θεατρική λειτουργία. Τό «πρόσωπο» αὐτό εἶναι ὁ Ἄγγελος – D.J., ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τό ἔργο στούς θεατές ἀπαγγέλλοντας ρυθμικά τίς σχηματικές ὁδηγίες καί θραύσματα λόγου πού ἀνήκουν στούς χαρακτήρες. Ἐπομένως ἡ παράσταση τοῦ Κήπου ὁργανώνεται σέ τρία ἐπίπεδα πού περιχλίζουν τό ἕνα τό ἄλλο. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἐλικώδης δομή ἑνός «θεάτρου – μέσα στο θέατρο». Ἡ ταυτόχρονη συνύπαρξη τριῶν σχηματικῶν πλαισίων ἀπομακρύνει ἀκόμα περισσότερο τό θεατή ἀπό τά δρώμενα τονίζοντας τόν τεχνητό χαρακτήρα τῆς παράστασης. Παράλληλα ὁμως ἀποτελεῖ τό σχόλιο τοῦ ἴδιου τοῦ

20. Στήν παράσταση τονίστηκε ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ μηχανιστικοῦ λόγου τῆς μοντέρνας τεχνολογίας μέσα ἀπό τήν ἐκχωφαντική ἔνταση τῶν τηλεοράσεων οἱ ὁποῖες κυριολεκτικά βομβαρδίζουν τό κοινό μέ «ἀνακοινωθέντα».

21. Ὅπως σημειώνει ὁ P. Pavis (75), ἡ ὑποδοχή ὁποιοῦδήποτε ἔργου σχετίζεται μέ τήν ὑποθετική σκέψη ὅτι κάθε ἔργο εἶναι καί ἡ ἀπάντηση σέ ἕνα ἐρώτημα πού αὐτό ἐμμέσως θέτει. Προσθέτει ὅτι τό μεταμοντέρνο κείμενο εἶναι σέ θέση μόνο νά θέσει τό ἐρώτημα τό ὁποῖο εἶναι καί τό «μῆνυμα». Μέ αὐτήν τήν ἔννοια ὁ Κήπος δέν εἶναι ἕνα μεταμοντέρνο κείμενο στό βαθμό πού ἡ ἀπάντηση φέρει μεγαλύτερο βᾶρος ἀπό τήν ἐρώτηση.

22. Pavis, 155.

Δόν Ντομένικο (στόν κήρυκα. 'Αποφασιστικά, περιήφανα και θεατρικά): "Αρχοντα είμαι ξένος (...)
Είμαι ήθοποιός. Γυρνάω μ' αυτόν τό θίασο τίς πό-
λεις δίνοντας σάρκα στά όνειρα. Δέν είμαι ύπήκοος
τοῦ βασιλιᾶ σου, δέν ἔχω πατρίδα, ό πόλεμός σας
δέ μέ ἀφορᾶ. (22)

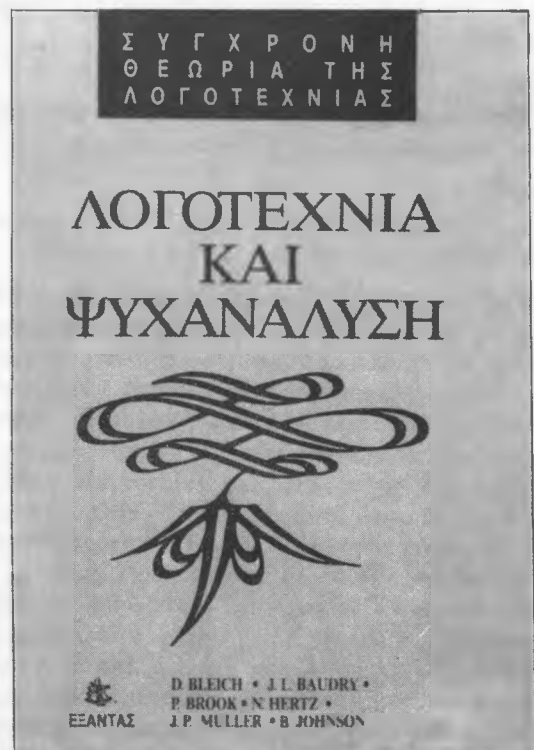
Διακηρύσσοντας τήν ἀνεξαρτησία του από τήν ἐξουσία ό Δόν Ντομένικο όριοθετεῖ καί τήν τέχνη του σέ ἀντιπαράθεση μέ αὐτήν, ώθώντας τήν τελευταία στήν ἀνοιχτή καταστολή τοῦ «θέατρου». Τό θέατρο παρουσιάζεται ώς ό μόνος χῶρος ἀντίστασης στήν ἐξουσία μέσα ἀπό τήν πεισματική ἐμμονή τοῦ Δόν Ντομένικο νά συνεχίζει τήν παράσταση παρά τίς βίαιες διακοπές της ἀπό τόν κήρυκα. 'Η παράσταση τοῦ δράματος θά συνεχισθεῖ· τελικά θά βρεῖ τήν όλοκλήρωσή της ἔστω μέ τή μορφή διήγησης στά χεῖλη τοῦ ἐτοιμοθάνατου θιασάρχη, μιά όλοκλήρωση πού εἶναι πανηγυρική ἐφόσον τή σφραγίζει μέ ἕνα αἴσιο τέλος. Αὐτό ἀφορᾶ τόσο τήν εὐτυχημένη ἔνωση τῶν δύο ἑραστῶν μέ τά δεσμά τοῦ γάμου, ὅσο καί τό θρίαμβο τῆς τέχνης πάνω στην ἐξουσία. Παρά τίς κατασταλτικές πρακτικές τῆς ἐξουσίας, τό μεσαιωνικό δράμα κρατάει ἀνέπαφη τήν ἐνότητα τῆς δομῆς του ἡ όποία ἐξελίσσεται γιά νά «κλείσει» ἐπιτυχῶς. 'Αλλά ἀκριβῶς αὐτά τά στοιχεῖα (ἐνότητα, ἐξέλιξη, κλείσιμο) φαίνεται νά μή διαθέτει τό σύγχρονο ἔργο: «Β' φρουρός: "Ἴσως τίποτα νά μή συμβεῖ μέχρι τό τέλος. "Ἴσως νά μήν ὑπάρξει τέλος». (28) "Αρα «τό θέατρο — μέσα — στό θέατρο» λειτουργεῖ ἐπιπλέον καί ώς ἔμμεσο σχόλιο πάνω στή σύγχρονη θεατρική φόρμα πού συντίθεται στή βάση τοῦ κατατεμαχισμού καί ἐπαναληπτικότητας. Οἱ δύο μορφές ἐπομένως ἀντιπαρατίθενται, ἐφόσον ἐκπροσωποῦν δύο ἀντικρουόμενες ἐκδοχές τοῦ θεάτρου, πού μέ κίνδυνο ὑπεραπλούστευσης θά μπορούσαν νά χαρακτηρισθοῦν «παλαιά» καί «νέα». Οἱ ἐκδοχές ὅμως αὐτές συνυπάρχοντας στά πλαίσια ἐνός ἔργου, πού διερωτᾶται γιά τή σχέση του μέ τό χρόνο καί γιά τή θέση του στήν παράδοση, δημιουργοῦν μιά νέου τύπου παράδοση. Αὐτή, λαμβάνοντας ὑπόψη της τήν κρίση, τοποθετεῖται ἐνεργά σέ σχέση μέ αὐτήν δημιουργώντας τούς ὅρους συνειδητοποίησης, ἄρα καί πιθανῆς ὑπέρβασῆς της.

σκηνοθέτη πάνω στό κείμενο. 'Ο σκηνοθέτης γράφει τό δικό του μετακείμενο, ἐπιχειρεῖ δηλαδή μέσα ἀπό τήν παράσταση τήν ἑρμηνεία τοῦ κειμένου. Δημιουργεῖ ἔτσι μιά σχέση μεταξύ παράστασης καί κειμένου, πού εἶναι ταυτόχρονα καί ἡ σχέση μεταξύ τοῦ κειμένου μέ αὐτό πού «λέει». ²³ 'Η δραματοποίηση τῶν σκηνικῶν ὁδηγιῶν πού ἀπό τή φύση τους ἔχουν μεταθεατρική λειτουργία ²⁴ ὀρίζει τήν παραπάνω σχέση ώς αὐτοαναφορά. Στή σκηνή τό κείμενο μιλάει γιά τό κείμενο ἀπευθείας στους θεατές μέσα ἀπό τό λόγο τοῦ 'Αγγέλου — D.J. Παρά τό γεγονός ὅμως ὅτι ό σκηνοθέτης ἐπιλέγει τήν αὐτοαναφορά ώς βασικό ἐπίπεδο τοῦ κειμένου πάνω στό ὅποιο καί συνθέτει τό δικό του μετακείμενο, δέ δομεῖ τή δική του ἑρμηνεία ἀποκλειστικά καί μόνο σέ σχέση μέ αὐτό. 'Αντίθετα «ἀνοίγει» τό κείμενο πρὸς τόν ἔξω κόσμο μέσα ἀπό τό συνδυασμό τῆς μεταθεατρικῆς καί ἰδεολογικῆς του διάστασης. 'Ο "Αγγελος — D.J. εἶναι ό παρουσιαστής τοῦ ἔργου στό κοινό ἀλλά παράλλη-

λα εἶναι καί σύμβολο ἐξουσίας. 'Ὡς D.J. ἔχει ἀπόλυτη ἐξουσία πάνω στά πρόσωπα τά ὅποια χορεύουν στό ρυθμό πού αὐτός ἐπιλέγει, καί πού εἶναι ό ρυθμός τῆς ἐξουσίας. Μιάς ἐξουσίας πού παρουσιάζεται ώς μεταφυσική — ό D.J. ἔχει μεταφυσική «ὄντότητα», εἶναι ἕνας ἄγγελος — ἄρα ὑπάρχει ἔξω, καί ὑπεράνω τοῦ ἀτόμου. 'Η σκηνοθετική αὐτή ἐπινόηση ἐπομένως ἀποκαθιστᾶ μέ σαφήνεια τή σχέση τοῦ κειμένου μέ αὐτό πού «λέει». Τό κείμενο μιλάει γιά τόν ἑαυτό του ώς θεατρικό κείμενο ἀλλά ταυτόχρονα μιλάει καί γιά τή σχέση του μέ τήν ἐξουσία.

23. Eagleton, 68.

24. Γιά τή λειτουργία τῶν σκηνικῶν ὁδηγιῶν καί τή σχέση τους μέ τό «ἀκουστικό» κείμενο (αὐτό πού ὀμιλεῖται ἀπό τούς ἠθοποιούς) βλ. Michael Issacharoff, "Stage Codes" στό *Performing Texts*, ἐκδ. M. Issacharoff καί R.F. Jones (Philadelphia: Univ. of Pennsylvania Press, 1988) 61-72.

Ίερή Ήπίδαυρος καί άποδιοπομπαίοι τράγοι

Δηώς Καγγελάρη

1. Σύμφωνα μέ τό λεξικό:

«Ίερός: ό καθηγιασμένος, ό άγιος/έπί τόπου, ό τελών υπό τήν προστασίαν του Θεού/ό σεβαστός...»

2. Τήν έποχή τής Άντιγόνης του Σοφοκλή, τό θέατρο έθεωρείτο όντως ίερός χώρος: ήταν χτισμένο στην ίερή περιοχή του Θεού, τό άγαλμα του Θεού ήταν στημένο στό ναό, στόν περίβολο του θεάτρου, βωμός του ύπήρχε στό κέντρο τής όρχήστρας, οι παραστάσεις ήταν συνδεδεμένες μέ τή λατρεία του κι άποτελούσαν θρησκευτικό, αλλά και κοινωνικό γεγονός-τομή στή ζωή τής πόλης.

3. Σήμερα, τό άρχαίο θέατρο δέν προξενεί καμία θρησκευτική συγκίνηση. «Ίερό», σεβαστό είναι ίσως τό δέος γιά τήν ύψηλή ποίηση του 5ου αιώνα και γιά τόν τραγικό ήρωα, τό «περιπλανώμενο» και «ίπτάμενο» όν ή ό θαυμασμός μπροστά στό άρχαίο —μεταγενέστερο τής έποχής των τραγικών— «περίφημο θέατρο, τό όραιότερο ύπαιθριο θέατρο του κόσμου». Ίερή είναι ή νοσταλγία.

4. Οί δραματικές εκδηλώσεις που παρακολουθούσαν κάθε άρχή τής άνοιξης οι άρχαίοι Άθηναίοι είχαν θρησκευτικό, αλλά και άγωνιστικό χαρακτήρα. Στο τέλος των δραματικών άγώνων, ό Άρχων στεφάνωνε τούς νικητές μέ στεφάνια κισσού.

5. Σήμερα, στό αντίστοιχο γιά μās φεστιβάλ Ήπίδαυρου, οι σκοποί είναι άορίστως «καλλιτεχνικοί» και σαφώς τουριστικοί. Γνωρίζουμε καλά ότι ό ΕΟΤ, διά των έπιδοτήσεων, άσκει πολιτική. Άλλωστε ήδη, τό 1954, μέ τόν Ήπόλυτο του Εύριπίδη, τή δεύτερη παράσταση στην Ήπίδαυρο —είχε προηγηθεί ή Ήλέκτρα του Σοφοκλή τό 1938— γινόταν λόγος γιά «καλλιτεχνικόν και τουριστικόν γεγονός», γιά μία μεγάλη στιγμή «γιά τούς φίλους τής άρχαίας τραγωδίας, γιά τούς άσχολούμενους μέ τήν ανάπτυξιν του τουρισμού μας και γιά όσους γενικώς λατρεύουν τήν άρχαίαν Ήλλάδα».

6. Ή παράσταση που είχε όργανώσει τό 1954 ή Περιγητική Λέσχη ήταν και μοναδική «υπό τήν άφρεσιν ότι τό καλλιτεχνικόν και τουριστικόν γεγονός θά έδιδε τήν έξαιρετικήν ευκαιρίαν άντλήσεως πολυτίμων διδασμάτων πείρας διά τήν όργάνωσιν τής έβδομάδος τής Ήπίδαυρου κατά τό προσεχές έτος». Τώρα, τό φεστιβάλ Ήπίδαυρου διαρκεί δύο μήνες, περί τούς δέκα θιάσους

λαμβάνουν μέρος και δύο περίπου μήνες άρκούν γιά τήν προετοιμασία τους. Ποιός, εκτός άπό τόν ΕΟΤ, πιστεύει ότι κάθε χρόνο είναι δυνατόν δέκα θιάσοι νά διακατέχονται άπό «ίερή» έμπνευση; Και μπορεί, όσο μουσόληπτοι και νά είναι, νά έτοιμάζουν καλλιτεχνικά έπιτεύγματα μέσα σε δύο μήνες; (Πάντως, οι σοφοί μας πρόγονοι άρχιζαν τήν προετοιμασία των άγώνων ένα χρόνο πριν).

7. Μήπως τό κύρος του φεστιβάλ δέν θά πρεπε νά περιφρουρείται μέ γενικές άναφορές στην ίερότητα του χώρου τής Ήπίδαυρου, αλλά μέ τό ύψηλό επίπεδο των παραστάσεων;

Τό 1938 στην Ήπίδαυρο έπαιξε ή Παξινού και σκηνοθέτησε ό Ροντήρης. Ό ίδιος έκανε και τή σκηνοθεσία τής παράστασης του Ήθνικού Θεάτρου τό 1954. Σήμερα, τίσ σκηνοθεσίες του Ήθνικού τίσ ύπογράφουν ό Κώστας Μπάκας και ό Γιώργος Θεοδοσιάδης.

8. Μήπως τελικά τό «φιάσκο Βουγιουκλάκη» —που μεταξύ μας δέν ήταν ούτε καλύτερο ούτε χειρότερο άπό τίσ μετρίοτες ρουτινιάρικες παραστάσεις που μαστίζουν τά τελευταία χρόνια τήν Ήπίδαυρο— δέν δημιουργήθηκε μόνο του ως διά μαγείας; Θέλω νά πώ: εάν στην Ήπίδαυρο έπαιξε άκόμη σήμερα μία Παξινού ή μία Παπαδάκη, θά είχε διανοηθεί ή Βουγιουκλάκη νά παίξει κι εκείνη;

9. Άς δούμε, λοιπόν, τό θέμα των Ήπίδαυριών στό σύνολό του, άλλίως άς άφήσουμε κατά μέρος τά περί ίερότητας του χώρου κι άς συνηθίσουμε στην ιδέα ότι, έτσι όπως είναι τό φεστιβάλ, ό κάθε θιάσος δικαιούται νά παίρνει μέρος και φυσικά νά κρίνεται. Ή κρίση βέβαια θά έπρεπε νά άφορά τή συγκεκριμένη παράσταση και νά μήν έπηρεάζεται άπό τά κροκοδείλια δάκρυα γιά τό σκοτεινό παρελθόν των «τραγωδών» μας. Ή ό θεσμός των Ήπίδαυριών θά αλλάξει ριζικά ή θά άφήσουμε κατά μέρος τίσ προσφιλείς μας «εορτές έξιλασμού» και του χρόνου θά δεχτούμε ψύχραιμα και πολιτισμένα τή Γαληνέα ή τή Λάσκαρη. Στο κάτω κάτω, θά μπορούσαμε γιά ένα χρόνο, αντί γιά παραστάσεις άρχαίου δράματος νά όργανώναμε στην Ήπίδαυρο άληθινές εορτές έξιλασμού. Θά θυσιάζαμε δηλαδή πραγματικούς τράγους. Μία γνωμοδοτική έπιτροπή θά άποφάσιζε ποιό θά είναι γιά τόν Θεό και ποιό γιά τόν Σατανά. Μέ τούς άποδιοπομπαίους τράγους (και άποδιοπομπαίες γίδες, έννοείται), φορτωμένους τίσ άμαρτίες και τίσ ένοχές μας, θά προσεγγίζαμε έπιτέλους τό «ίερό» και, στό τέλος του καλοκαιριού, θά άνερίζαμε ξανά μέ άισιοδοξία τά έπόμενα φεστιβάλ και τό μέλλον έν γενει...

Αὐτοσχεδιάζοντας στό Κάστρο

“Ένα τριήμερο τζάζ

Τό Νοέμβρη τοῦ 1979 κυκλοφόρησε ὁ πρῶτος δίσκος τζάζ μέ “Έλληνες μουσικούς. Ἦταν τό συγκρότημα Sphinx μέ τούς Μάρκο Ἀλεξίου πιάνο καί φωνή, τόν Γιώργο Φιλίππιδη καί τόν Γιώργο Τρανταλίδη κρουστά. Οἱ τρεῖς ἀπό τίς πέντε συνθέσεις ἦταν τοῦ Μάρκου Ἀλεξίου καί οἱ δύο ἄλλες τοῦ Μ. Νταίηβις καί τοῦ Θελόνιους Μούνκ. Λίγους μῆνες μετά βγαίνει τό «Αὐτοσχεδιάζοντας στοῦ Μπαράκου» μέ τούς Σάκη Παπαδημητρίου καί Φλῶρο Φλωρίδη πού περιέχει ντουέντα καί σόλο αὐτοσχεδιασῶν πάνω σέ ἐλεύθερα, γνωστά ἢ παραδοσιακά, θέματα. Ἀπό τότε πέρασαν δέκα χρόνια καί ἡ ἐλληνική δισκογραφία τζάζ ἔχει ξεπεράσει τούς 50 δίσκους. Μέ τό κλείσιμο λοιπόν αὐτῶν τῶν δέκα χρόνων ὁ Σάκης Παπαδημητρίου ὀργάνωσε ἀπό τίς 28 ἕως τίς 30 Ἰουνίου ἕνα τριήμερο τζάζ στό Κάστρο τῆς Πάτρας, στό πλαίσιο τοῦ Διεθνoῦς Φεστιβάλ τῆς Πάτρας, πού κλείνει κι αὐτό πέντε χρόνια ζωῆς γεμάτα ἐπιτυχίες καί περιπέτειες.

Δέκα χρόνια μετά “Έλληνες καί ξένοι μουσικοί αὐτοσχεδιάζουν στο Κάστρο τῆς Πάτρας. Σκάει ὁ τζιτζικας τά μεσημέρια ἐκεῖ πάνω. Κάτω ἀπό τίς ἐλιές δμως ἔχουν στηθεῖ ντραῦς καί κάθε μεσημέρι γιά τρεῖς μέρες καμιά κατοσταριά ἄνθρωποι μαζεῦονται γιά νά παίξουν καί νά ἀκούσουν. Ἀνοιχτές συναντήσεις στόν ἐλαιῶνα μέ κρουστά καί σαξόφωνα. Πολλές φορές μέσα ἀπό τό πνίξιμο τῶν δίσκων, πού ἀφειδῶς μᾶς προσφέρουν οἱ ἑταιρείες, καί τίς ἀπειρές ἐκτελέσεις γνωστῶν κομματιῶν, ξεχνᾶμε ὅτι ἡ τζάζ εἶναι κατ’ ἀρχήν αὐτοσχεδιασμός. Ξεχνᾶμε ὅτι πολλά ἀπ’ ὄλα αὐτά πού θεωροῦμε σάν δεδομένες συνθέσεις βγήκανε μέσα ἀπό τήν ἐπικοινωνία ἢ τά μοναχικά σόλο μουσικῶν, πού φτιαχνανε τή μουσική τους τήν ὥρα πού τήν παίζανε.

Στόν ἐλαιῶνα τοῦ κάστρου αὐτό γινότα-

νε κάθε μεσημέρι. Ἐκεῖ ὁ Νίκος Καπηλίδης, ὁ Δῆμος Δημητριάδης, ὁ Θύμιος Παπαδόπουλος, ὁ Νίκος Τουλιάτος, ὁ Γκούντερ Σόμερ, ὁ Οὐίλιαν Πέμπλς, ὁ Πίνο Μινάφρα, ὁ Βιντσένζο Ματσόνε, ὁ Φλῶρος Φλωρίδης καί ἄλλοι πιάνανε τά σαξόφωνα, τίς κορνέτες, τά ντραῦς καί παίζανε μουσική, πού πρώτη φορά βέβαια ἀκουγότανε κάτω ἀπό τίς ἐλιές τοῦ Κάστρου. Κι ὄλοι ἐμεῖς, ἐμεῖς πού δέν εἴμαστε μουσικοί, εἴμαστε μέσα στή μουσική πού φτιαχνότανε. Δέν εἴχαμε κρουστά καί πνευστά, εἴχαμε δμως τά χέρια μας καί τά πόδια μας. Ἐκανε ζέστη, ὁ Πίνο Μινάφρα φόρεσε τό μαγιό του καί σκαρφάλωνε σέ κάθε πολεμίστρα γιά νά βάλει τήν τρομπέτα του νά ἀκούσει τούς ἤχους τῆς μέσα ἀπό αὐτές τίς φωνικές τρύπες. Κάποτε αὐτός ὁ τόπος ἦταν τόπος φονικοῦ καί πολέμων.

Τά βράδια, ἀφοῦ ἔπεφε ὁ ἥλιος, πολλοί

περισσότεροι μαζευόμαστε γύρω από τή μεγάλη εξέδρα, μέ φόντο τό βυζαντινό κομμάτι τοῦ Κάστρου. Ένας χῶρος ἀγαπητός πλέον σέ μᾶς, πού ἔχει δημιουργηθεῖ εἰδικά γιά τό Φεστιβάλ καί ὅπου ἀκούσαμε καί εἶδαμε τά τελευταῖα πέντε χρόνια ἀπό τούς Ὁρεγκον μέχρι τούς σολίστ τοῦ Μπολσσί νά παίζουν Φίλιπ Γκλάς καί ἀπό τό «Μπλέ βαθύ σχεδόν μαῦρο» τοῦ Θανάση Βαλτινοῦ σέ σκηνοθεσία τῆς Μάγιας Λυμπεροπούλου, μέχρι τήν πέμπτη ραψωδία τῆς Ὀδύσειας ἀπαγγελμένη ἀπό τόν ἴδιο τόν μεταφραστή της, Δημήτρη Μαρωνίτη. Στό τριήμερο ὁμως 28 μέχρι 30 Ἰουνίου ἀκούγαμε τζάζ.

Ἡ πρώτη βραδιά ξεκίνησε μέ τό Ἑλεκτρικ Τζάζ Τρίο (Θόδωρος Καπηλίδης κιθάρα, Νίκος Καπηλίδης ντράμς, Γιώτης Κιουρτσόγλου ἠλεκτρικό μπάσο καί μαζί τους ὁ Μάνυ Μπουντ τενόρο σαξόφωνο). Μετά ὁ Δήμος Δημητριάδης ἄλτο σαξόφωνο καί ἡ Καρολίν Λάντερ πιάνο, φωνή. Ἀκολούθησαν ὁ Φλῶρος Φλωρίδης σαξόφωνο, κλαρίνο, ὁ Ἡλίας Παπαδόπουλος ποντιακή κιθάρα καί ὁ Κώστας Χρήστου κιθάρα. Οἱ τρεῖς μουσικοί, συνεχίζοντας τήν πειραματική δουλειά πού κάνουν τά τελευταῖα χρόνια, αὐτοσχεδίασαν μέ βάση τήν ἑλληνική παραδοσιακή μουσική καί δημιούργησαν θαυμάσια μουσική τζάζ. Ἡ λύρα, τό κλαρίνο καί ἡ κιθάρα ἔκαναν θαύματα. Ἡ βραδιά ἔκλεισε μέ τό κουαρτέτο «Ἐρμα», μέ τή Λητώ Βογιατζόγλου, πιάνο καί συνθεσάιζερ, τόν Θύμιο Παπαδόπουλο σαξόφωνο, τόν Ἀποστόλη Ἄνθιμο ἠλεκτρικό μπάσο καί τόν Λεωνίδα Πλιάτσικα κρουστά. Τή Λητώ Βογιατζόγλου, πού πρόσφατα τήν εἶδαμε νά παίζει πιάνο καί στό Σαβάνα Μπαῦ μέ τό Κρατικό Θέατρο Βορείου Ἑλλάδος σέ σκηνοθεσία Βίκτωρα Ἀρδίτη, τήν εἶχαμε ξανακούσει στόν ἴδιο αὐτό χῶρο νά παίζει πιάνο μαζί μέ τόν Σέρζ Ἀντάμ στήν τρομπέτα πρὶν ἀπό πέντε χρόνια, ὅταν πρωτάρχησε τό Φεστιβάλ. Ἡ βραδιά ἔκλεισε μέ τούς ἦχους τῆς μουσικῆς της.

Τό δεύτερο βράδυ μπαίνουμε στό Κάστρο, κουβεντιάζουμε σιγανά, πίνουμε μιά μπύρα, καθόμαστε στήν ξύλινη εξέδρα, τό θέαμα ἀρχίζει. Ὅλα εἶναι μιά τελετή. Μιά τελετή πού μέ ἡδονή ἀπολαμβάνουμε. Μιά τελετή ἦταν καί ἡ μουσική-θέαμα ὅπου ἔπαιξαν ὁ Νίκος Τουλιάτος κρουστά, ἡ Κυριακή Τσακιρίδου πιάνο, ὁ Γιάννης Χατζηευθυμίου σαξόφωνο, ὁ Περικλῆς Βασιλόπουλος ἀπαγγελία καί ὁ σκελετός τῆς Ἀνατομίας σιγή. Ἀκολούθησε μιά ἔκρηξη. Ὁ Σάκης Παπαδημητρίου μέ τό πιάνο καί ὁ Γκοῦντερ Σόμερ μέ τά κρουστά ἐνώνουν τή μουσική τους στόν ἀέρα, ὅπως εἶ-

πε ὁ ἴδιος ὁ Σάκης. Ὁ αὐτοσχεδιασμός ἔφτασε σέ μιά κορυφαία στιγμή καί ὁ κόσμος κυριολεκτικά τό ἀπόλαυσε. Ἀκολούθησαν τό τρίο «Ἐπταί» μέ τόν Ἄνδρέα Γεωργίου κιθάρες, φλογέρες, φωνητικά, τόν Γιῶργο Χατζημιχελάκη σάζι, οὔτι, φωνητικά καί τόν Βασίλη Σταματιάδη κρουστά, πού μᾶς μετέφερε σέ ἕναν ἄλλο κόσμο, στόν κόσμο τῆς Ἀνατολῆς θά ἔλεγα. Ἡ βραδιά ἔκλεισε κάπου στή μιάμιση τή νύχτα μέ τό σαξόφωνο τοῦ Ἄντρέ Ζῶμ νά τρυπάει τό σκοτάδι. Δίπλα του ὁ Ρέμι Σάρμασον κιθάρα, ὁ Ζάν Φρανσουά Κλάρκ κοντραμπάσο καί ὁ Φρέντυ Στουντερ κρουστά. Κανείς δέν ἤθελε νά τελειώσει.

Ἦρθε ἡ τρίτη νύχτα. Τό πρῶτο μέρος της ἀφιερωμένο στοὺς Βοστανέζους, ὅπως εἶπε ἀναγγέλλοντας τό πρόγραμμα ὁ Σάκης Παπαδημητρίου. Πρῶτα ὁ Παντελής Καραγιώργης στο πιάνο μαζί μέ τόν Ἄντονι Ἄτον μπάσο, τόν Οὐίλιαν Πέμπλς ἄλτο σαξόφωνο, τόν Σέρζ Οὐμπερσάξ ντράμς καί τήν Τζούλι Βέρντς ὁμπε, μουσικοί πού ἔχουν σπουδάσει στό Νιού Ἡνγκλαντ Κονσερβάτορι τῆς Βοστώνης. Ἐνα σχολεῖο πού, ἐκτός ἀπό τήν κλασική μουσική, καλλιιεργεῖ ἐδῶ καί πολλά χρόνια τήν τζάζ. Ἐνα λαμπρό ξεκίνημα ἐκείνης τῆς βραδιάς, ἰδίως ἡ σύνθεση τοῦ σαξοφωνίστα Οὐίλιαν Πέμπλς κυριολεκτικά μᾶς ἐνθουσίασε. Ἀκολούθησε ἡ πιό σημαντική ἴσως στιγμή τοῦ τριήμερου. Ὁ Ράν Μπλέικ στό πιάνο. Ἐνας ἀπό τούς μεγαλύτερους, σχετικά ἀγνωστος, ἐπιζῶντες πιανίστες τῆς τζάζ, καθηγητής στό Ν. Η. Κονσερβάτορι, ὅπου ἀπό τό 1973 διευθύνει τό τμήμα τοῦ τρίτου ρεύματος. Συνεχιστής θά ἔλεγε κανείς τοῦ Θελόνιους Μόνκ στή μουσική, τόν ὁποῖο θαύμαζε καί φύλαγε τήν κόρη του τίς νύχτες πού ὁ Θελόνιους ἔπαιζε πιάνο στά μαγαζιά τῆς Νέας Ὑόρκης. Κι ὅταν ἡ κοπέλα πέθανε νεώτατη, ὁ Ράν Μπλέικ ἔγραψε ἕνα κομμάτι πού μέ συγκίνηση ἀκούσαμε ἐκεῖνο τό βράδυ. Ὁ Ράν Μπλέικ ξεκίνησε μέ μιά δική του παραλλαγή στό «Βραδιάζει» τοῦ Μίκη Θεοδωράκη. Ἦταν ἐκεῖ καί ἡ Ἑλένη Ὀντόνι, πού μαζί της γιά χρόνια δουλεύουνε παραλλαγές στή μουσική τοῦ Μίκη Θεοδωράκη καί τοῦ Μάνου Χατζιδάκι. Ἐπαιξε σχεδόν μιά ὥρα. Μιά μουσική μέ βαθιά ἐσωτερικότητα, πού κυριολεκτικά συγκλόνησε.

Ἀργότερα τό ἴδιο βράδυ, καθισμένοι στίς γκρεμισμένες κολῶνες τοῦ κάστρου γιά νά πιούμε ἕνα ποτήρι κρασί, εἴμασταν κάπως εὐτυχεῖς. Τό ἔχουμε τόσο πολύ ἀνάγκη.

Ἡσαῖας Πατρινός

1

ΓΙΑΝΝΗ ΔΑΛΛΑ

«Ποιήματα 1948 – 1988», Νεφέλη 1990

«Ένα τοτέμ για τους λιγόπιστους του μέλλοντος»

Μιά πρόθεση ανατομίας ή ένα πόνημα ποιητικής; Σέ αυτούς τους δύο πόλους ή θητεία της μεταπολεμικής πολιτικής ποίησης, «Καιρός να παραδώσει την κατάθεσή της». Για τους μνημένους, μέσα από το «τίμημα»· για τους επιγενομένους, πάνω στο νήμα του «πρωταθλητή, ζωντανού χρόνου».

Η κριτική, που προσπαθεί να συνηχήσει με τα βήματα της ποίησης, δεν είναι σπουδή, αλλά μίτος — ίσως προς το άγνωστο χέρι της γραφής

Κι απέναντι ό άγνωστος προεκτείνει τό χέρι του μέσ στή διάλυση κ' έγώ νά μή φτάνω στήν επιφάνεια. Ένα άπ' τά λαγωνικά του έξοστρακίζεται στόν όρίζοντα και μέ ψάχνει μέσ στίς κατώψεις. Πρός τό παρόν παραμένω έκτός πεδίου βολής

Έκτός πεδίου βολής, σαράντα και πάνω χρόνια, μέσ στήν ποίηση, ό Γιάννης Δάλλας. Τό δυνατό ζώο, που κοσμεί τό έξώφυλλο της συγκεντρωτικής έκδοσης *Ποιήματα 1948-1988*, Νεφέλη 1990, βγαίνει από την ελληνική άρένα και ξεχύνεται στά «χαρτιά και τίς σάρκες του ποιητή»,

Άλλοτε έλάφι άπ' τά πολύκλαδα της νιότης μου ή ταύρος σέ νυχτομαχίες και σέ μπλόκα τώρα τραγέλαφος και βουκεφάλας του μυαλού μου

Η πορεία του Δάλλα υπήρξε συνεχής. Η φωνή του τό ίδιο. Ο κριτικός που θά σταθεί στό μπόι του, πρέπει νά κινηθεί μέσα στό ρού και νά στοχάζεται συχνά πάνω στό Άνακρεόντειο «έρέω τε, και ούκ έρέω. Και μαινομαι, και ού μαινομαι». Γιατί ή προσέγγιση, από τά πέλματα του άγριμιού, μπορεί νά όδηγήσει στην ίχνηλασία του λόγου. Ο κριτικός κυνηγός, που θά άσκηθεί, έστω έτοιμος, για τους κινδύνους της ποιητικής άκροβασίας. Η πρώτη ποιητική συλλογή του Γιάννη

Δάλλα, *Federico Garcia Lorca*, ώδή είναι συνυφασμένη μέ τή διάπλωση της έπικής και ρομαντικής ιδιοσυγκρασίας του. Οί ήχοι από τή *Μητέρα Θεού* του Σικελιανού επενδύουν τον έλεγειακό τόνο και ό θρήνος για τον Ίσπανό νεκρό άκούγεται καθαρά από την ελληνική μούσα και τίς συγχρορδίες των λαϊκών καταβολών

Είχε άνεβεί στ' άλώνι του Θανάτου μέ δυό ζυγιές βιολιά μέσ στήν καρδιά Του

Η έμβάπτιση στό ιδεολογικό δράμα της Άριστερας έκδηλώνεται παράλληλα μέ την είσοδο στην πόλη των ιδεών του ποιητή. Η Άθήνα του Δεκέμβρη είναι τό σύμβολο· ή ποίηση της άντίστασης, ή πράξη, όπου πολλοί από τους μεταπολεμικούς ποιητές πίστεψαν ότι ύψώνουν όδοφράγματα. Για τον Δάλλα, αυτή ή έποχή υπήρξε ή πτήση και ή άθληση στους συλλογικούς στίβους της δοκιμασίας. Τό άπόθεμα της μυθοποιητικής φαντασίας και ή πυκνότητα της δραματικής «επιφάνειας», από καταγωγή «στήθους» (για νά θυμηθούμε και τον Ν. Καρούζο), υπήρξαν τέτοια που κάλυψαν τίς «Έφτά, άνοιχτές, πληγές»

Ρυθμέ που οιστρηλατείς σοφά και δίνεις τό σχήμα της φωτιάς στά όράματά μου (Έφτά πληγές – IV)

Και όμως «ό νοών νοείτω»,
Ο ήμεροδείκτης δείχνει Δεκέμβρης τό ρολόγι σταμάτησε στό '44

(Πόρτεο έξόδου, «Ο νοών νοείτω»)

Στους δρομοδείκτες, των προπορευομένων ποιητών, μέ τον Μαγιακόβκι σέ έπαρση, τον Έλιοτ, από θέση σοφιστή, δίπλα στην άετεια συνείδηση του Κάλβου, ό Καρυωτάκης

στό βάθος, είναι ό προπάτορας της Ποιητικής

Σάν τά παράθυρα που τά χτυπώ κατάμουτρα στην άθανασία είναι τά λογια μου έτσι ιδανικά στή λύπη και στή μόνωσή τους είναι τά λόγια μέσα μου σάν μιά πομπή τυφλών άνθρακωρύχων

(Έφτά Πληγές, «Σχεδιάσμα Ποιητικής»)

Έπειτα ή διασταύρωση, μέ τά ινδάλματα του Δάντη, τά προσωποπαγή μυθικά σκηνογραφήματα, που άπορρέουν από την ένδιάθετη ποιητική φαντασίωση, ένορχηστρώνονται μέ τή δραματική κίνηση του ποιητή που προφητεύει την αύριανή βλάστηση, μέσα από τό σύγχρονο κατακερματισμό και τίς ρωγμές της μνήμης,

οί θηλαστικές Βεατρίκες ξεφυλλίζοντας τους όνειροκρίτες ζανάδινα στους φτωχούς ριμαδόρους της σάλπιγγα κ' εκείνοι δεν θά ξεχάσω που φώναζαν βάλετε πυρ κάτω άπ' τίς σάπιες άνεμόσκαλες των μαλλιών τους κατατρυπημένοι άπ' τά κυνηγητικά τους στήθη

(Άπόπειρα μυθολογίας, «VII)

Η δραματική Ποιητική χαράσσεται έπάνω σέ ρόλους και ήθη της δράσης και όρίζεται ως προϊόν της ιστορικής συνείδησης του ποιητή: α) από τό τρέχον «γίγνεσθαι», όπου διασώζεται τό ίζημα της κατάθεσης, και ή όριακή άφηγηματική μονάδα που καταγράφει, ενώ παράλληλα σκηνοθετεί, την εμπειρική άίσθηση των πραγμάτων

Μετά τό έν τούτω νικά κι όλα τά προγονικά ούρλιαχτά

έδώ ύποκύψαμε (...)

Έ! σεις άπ' τους άξαν πύργους άσχημα άρχίζει ή μάχη για τον είκοστό

αίωνα

(Κυκλοδιώκτα, «Επινίκια»)

β) από τίς μείζονες προοπτικές, που δημιουργεί ή φαντασιοσκόπηση του ποιητικού μακρόκοσμου, μέσα από την υπέρβαση του υλικού, τό βιασμό των ανθρώπινων μέτρων και τό άδραγμα της αίώρας του χρόνου, προς τή φορά του παρελθόντος και τή μυθογένεση των συμβολικών «στιγμών»: τή βυθισμένη Άτλαντίδα και τους παρεμφερείς «έκπεπτωκότες» συμπατικούς μύθους, τον μεγαλόσχημο, αλλά αίρετικό Μεσαίωνα, την όνειρική κατάσταση της αίθεροβασίας στην έποχή:

Του Ίαπετου πάλι σωριασμένα τά δώματα πάλι έκπατρισμένος λαέ μου έξαιρώ τους Σημίτες

Κέλτες Βησιγότθοι Βαλτοσλαῦοι
Πανέλληνες
ὦ Πανέλληνες μέ δόντια πανθήρων
στά τραύματά σας
(*Ἀπόπειρα μυθολογίας*, «VII»)

Αὐτή ἡ δραματική φορά τῶν πραγμάτων, ἀπό τίς *Ἐφτά πληγές* (1950) ὡς τά *Κυκλοδιώκτα* (1956), εἶναι ὁ ἴστος τῆς ποιητικῆς πρόθεσης γιά μιὰ *Ἀπόπειρα μυθολογίας* (ὅπως ὀνομάζει τήν τρίτην του ποιητικῆν συλλογή — 1952), ὅταν

Στό ἔρεβος πού σέ κλέβει
σοῦ μένει νά κρατηθεῖς τό δικό
σου ἡλιοτρόπιο
(*Κυκλοδιώκτα*, «Πτεροφυῖα»)

Στό βάθος ὁμως, ὁ ρυθμός εἶναι ἐξωστρεφῆς καί ὄχι μακριά ἀπό ἐκεῖνο τό

Ἐγώ / κληρονόμος πουλιῶν /
πρέπει
ἔστω καί μέ σπασμένα φτερά / νά
πετάω
(*Τά φάσματα*, «Ὁ ἔλεγκτής»)

τοῦ Μίλτου Σαχτούρη. Ὅπως ἐκράτησε ἀπό τόν Ἡράκλειτο, «Παλιντροπος ἀρμονίη ὀκωσπερ τόξου καί λύρης», τό ποιητικό του ἐκτόπισμα, προέρχεται καί ἀπό τίς δύο ὀργανικές καταστάσεις — «ἔρωδιός μέ τά νικημένα φτερά» — ἐκεῖ πού τό προβάδισμα δίνεται στόν ἀγῶνα τοῦ αἰοῦδου κι ὕστερα λύνεται μέσα στήν ἐρχόμενη δοκιμασία τῆς κρίσης,

Γι' αὐτούς πού δίχως τραύματα
πάρεξ τά δύο τους μάτια
κάθονται μπρός στήν τράπεζα
τοῦ αἰῶνος

(*Κυκλοδιώκτα*, «Ἡ συνείδηση»)

Ὁ ποιητής τῆς «Πτεροφυῖας» εἶναι αἰσθητής τοῦ φυσικοῦ, ἐνῶ συγχρόνως αἰρετικός τῆς φύσης, πού τοῦ προμηθεύει ἡ συνείδηση μέσα ἀπό τίς ἱστορικές καί κοινωνικές συμβάσεις τῆς ἐποχῆς. Γράφει τό πρῶτο:

Ὅπως ταξιδεύει τούς πλανῆτες
του ὁ ἥλιος
ἔτσι ταξιδεύω κ' ἐγώ τίς αἰσθήσεις
μου
τό σπουργίτη τῆς καρδιάς μέσ στό
ράμφος τοῦ νοῦ

(*Πόρτες ἐξόδου*, «Ἀρματηλάτης»)

καί ἀγωνιᾷ, μέσα ἀπό τό δεύτερο:

Καί κάτω ὁ προγραμμαμένος τοῦ
βυθοῦ
γυρεύει πέρασμα σάν τόν ξιφία

(ὁ.π., «Κρατήσου»)

Στίς *Πόρτες ἐξόδου* (1962) ἡ δραματική Ποιητική καταχωρίζεται σέ μικρότερα ποιήματα, πού ἀπηχοῦνται

σέ μιὰ σύλληψη τοῦ «γίγνεσθαι», περισσότερο ὑπογειωμένη, κρυπτική καί εἰρωνική, πού ἐξωτερικεύεται μάλλον πρὸς τούς ἀποδέκτες τῆς, ὅπως συμβαίνει σέ ἀκροβολισμένους στίχους: εἰς ἑαυτόν, πρὸς συναδέλφους ἢ πρὸς ἀντίμαχους, ἀνάλογα μέ τό ὕφος, τό ἦθος καί τό χαρακτήρα τῆς μύησης πού ἀπαιτεῖ, κατὰ περίπτωση, ἡ μετάδοση τοῦ μηνύματος:

1. Γδύσου ἐπιτέλους τήν ποίηση
τί λαιμοδέτης θέ μου πέτρινος!

(«Γδύσου»)

2. Κι αὐτός σέ μιάν ἰδεατή γραμμὴ
τῆς ὕλης
μιὰ ἀνένδοτη χειρονομία τῆς
ἐποχῆς

(«Σκοινοβάτης»)

3. Ὁ φίλος μου ὁ Πέτρος ἔχει
προκηρυχθεῖ
λοιπόν θά πεθάνει μετεωριζόμενος

(«Μετεωριζόμενος»)

4. Σέ σένα μιῶ, Ἀρσένη

(«Πῶς δέν σκουρίασε»)

5. (Κι ἄς γράφει ὁ συνάδελφος Ἀλληλοῦια στό *Ἐβερεστ*)

(«Ἄς γράφει ὁ συνάδελφος»)

Οἱ «πόρτες ἐξόδου» ἀνοίγονται ἀπό τό δραματικό στό προσωπικό καί μέσω αὐτοῦ στίς συμβολικές μονάδες τῆς δράσης, οἱ ὁποῖες κυριολεκτικά δρᾶνται τῶν ρόλων τους καί ἐγκλιματίζονται μέσα σέ ἀναγνωρισμένα πιά, μοτίβα καί εἰδῶλα Ποιητικῆς: α) *Τό «ἀέτωμα ἀνδρείας»*, γύρω ἀπό τούς τύπους τοῦ ἀγάλματος, τοῦ ἀνθρώπινου θηράματος μέσα στήν ἀπειλή τῆς ἐνέδρας καί τῶν προγραφῶν, β) ὁ *μετεωρισμός*, ἀνάμεσα στήν «πηγή» φύση καί τό βυθό τῆς ὑπαρξῆς: ὁ σκοινοβάτης, ὁ οὐράνιος μηχανοδηγός, ὁ μετανάστης, ὁ νέος σοφιστής καί τό πουλί - Πέτρος. Ὅλοι αὐτοί πού στρέφουνε τό πρόσωπο, μπροστά στή «μεταμόρφωση», τήν «ἐξ-ἀγορά» τῶν ἰδεῶν καί τούς «φοβιτισίρηδες ἀστούς». γ) *Τά προπλάσματα τοῦ παράλογου*, πού συσφίγγει τίς ἀρτηρίες τῆς ζωῆς καί προκαλεῖ τήν ἀνάδραση, μέσα ἀπό φαντασιακές ἐκδοχές καί ἰδανικές ἐπιτεῦξεις, ἀεροβατικῶν «τέλεια παράλογων» ἀνθρώπινων σωμάτων, ὅπου

νά κ' ἕνας πού γλιστρᾷ γυρεύοντας
ἕνα κομμάτι ἀπόλυτου

(«Στανίδες σωτηρίας»)

γιά νά περάσει στά *Παρθένια*, μέ τά σημάδια τοῦ ἔρωτα καί τήν τροπή τοῦ πλέον ζωικοῦ παραλογισμοῦ:

Χορός ἡμιβαρβάρων.

Οἱ ἐρωτικές διαστάσεις αὐτοῦ τοῦ φτερώματος, περνοῦν μέσα ἀπό τά αὐλάκια τοῦ σωματικοῦ καί ἀπό κεῖ διαπορθεύονται — «γιά λίγη αἰωνιότητα» — στήν «Ἐξορία τοῦ λογικοῦ» καί τά ξόρκια τῆς τρέλας

Μὴν κλαῖς καί βρέχεσαι μέσ στήν
τρέλα
σοῦ τάζω τή Νικόπολη μέ τούς
πύργους τῆς
(*Παρθένια*, 17)

Ἡ καταγωγή τοῦ παράλογου ἀπό τήν ἀκροβασία τῶν αἰσθημάτων δέν εἶναι ὡστόσο ζωική, ἀλλά γλωσσική πάλι τοῦ ποιητῆ νά βρεῖ τό ἔρμα τοῦ λόγου πού θά τόν ὀδηγήσει στήν δημολογία τοῦ ἀγῶνα καί τῆς μυσταγωγίας τῆς Ποιητικῆς,

Κάθε μου λέξη σάν τό μαχαίρι
χτύπησε καί χτυπήθηκε ἐν ὥρα
ἀμύνης

Ὅλα τά λεξικά μου τραυματισμένα
(*Ἀπό τά κατάλοιπα τῆς Ἐξαγορᾶς*)

Ἀπό τήν «ἐξορία» τοῦ λογικοῦ ἐπιστρέφουμε στό «δάσος τῶν ἀβαταν λέξεων», ὅπου ὁ ποιητής, ὡς ἄλλος «Δαυῖδ» (μέ τή σάλπιγγα τῆς ἰαχῆς καί μέ τή σφεντόνα τῆς εἰρωνείας), ἀκούει τήν ἐσωτερική φωνή τῆς ψυχῆς καί ἀφουγκράζεται τό τράνεμα τοῦ πόνου τοῦ λαοῦ του

Δαυῖδ τή σάλπιγγα κρατῶ καί
προπορεύομαι
ἐβαρβαρώθη ἡ Ρωμανία — τί περι-
μένομε!

(*Πόρτες ἐξόδου*, «Δαυῖδ ὁ συνάδελφος»)

Μά ὁ Δάλλας, τόσο αἰσθητής ὄσο καί σοφιστής, κατέχει καί τίς ξώβεργες τοῦ ἐπαγγέλματος καί ὁ φιλολογικός του λογοκριτής εἶναι γυμνασμένος βαθιά σ' αὐτά τά κανάλια, μέ τά «μάτια-μικροσκοπία» τῆς διττῆς ποιητικῆς καί κριτικῆς του φύσης. Νά γιατί ἡ Ποιητική τῆς ποίησης εἶναι τό ἐνέργημα καί πλάι του ὁ σφυγμός τῆς αἰσθησης, ὁ ζωντανός χρόνος τῆς Ποιητικῆς. Γράφει λοιπόν πλαγιοδρομῶντας τή φωνή του:

Ἐμπαῖνα κ' ἐβγαῖνα κ' ἡ φωνή μου
μετεωρίτης
κεραυνοκρούστης ἔτσι πίστευα
καί πάντα νά διαλύομαι πίσω ἀπ'
τούς στόχους μου
νά πέφτω στά μαγνητικά τους
πεδία κ' ὕστερα
νά βγαίνω ἀγνώριστος μέ ζέφτια
καί πούπουλα
— τά λοφία μου τῆς παραλλαγῆς —
κι ὅταν ἀπ' τά παγοθραυστικά τοῦ
βορρᾶ

έσταζε σ' όλα της φωνής τά
 όμοιώματα
 εγώ νά μένω νύχτες ατέλειωτες
 άναυδος
 περιμένοντας νά σκάσει επίτελους
 τό τόσφι μου
 ν' άκουστέι «κρά-κρά» και νά 'ναι
 από μέσα μου
 τό γεράκι της ποιήσης μου
 'Απ' όλες τις φωλιές που άκάθε-
 κτος πέρασα
 άγύριστος μετανάστης

(Από τά κατάλοιπα της 'Εξαγοράς,
 «'Αγύριστος μετανάστης»)

Βγαίνοντας από τις «πόρτες έξόδου»,
 βρίσκει τις «Σκαιές πύλες» (κυριολε-
 κτικά άριστερές, κατά τό ειρωνικό αυ-
 τοσχόλιο της σημείωσης του Δάλλα),
 που ό ποιητής ισχυρίζεται ότι περάσα-
 με, ενώ πραγματικά θεωρεί πιο έντι-
 μο νά όμολογήσει άλλου,

Τώρα δέν ξέρεις που πηγαίνει ό
 δρόμος μιά περιφέρεια παντού χω-
 ρίς όδόσημα

('Ανατομία, 29)

Πρόκειται για την έκτη ποιητική
 συλλογή 'Ανατομία (1971), που βγαίνει
 μέσα από τό κλουβί της δικτατορίας,
 για νά λύσει μαζί με τόν Στόχο (1970),
 του Μανόλη 'Αναγνωστάκη, Τό Σκεύος,
 του Μίλτου Σαχτούρη, την 'Εκατόνησο,
 του Πάνου Θασίτη, τό Τετρανήφιο,
 του 'Εκτορα Κακναβάτου, κ.ά., τη
 σωπή των μεταπολεμικών ποιητών,
 που κράτησαν ως στάση αντίδρασης στο
 καθεστώς.

Τό πουλί-Πέτρος, που ρίχνει τά φτε-
 ρά του πάνω από την ύπαρξη του ποιη-
 τή, πλανιέται μέσα στην πόλη της
 αιχμαλωσίας. Είναι παντού μαζί του
 και δέν θά εξαγοράσει ποτέ τό αίμα
 του, μέσα στην πράξη της ποίησης και
 της ζωής. 'Ο τρίποδας, με τη σημασία
 που τόν χρησιμοποιεί ό κριτικός Δάλ-
 λας, αυτή τη φορά στήνεται επί τόν
 τύπον των ήλων της «άλλοιωμένης
 γής» και της ντοπαρισμένης πολι-
 τείας. Γι' αυτό και ή λειτουργία είναι
 ανατομική, επάνω σε ένα ζωντανό
 σώμα που θά έγερθεϊ,

ήταν ό κλειδοϋχος με τό φανάρι κ'
 ή πολιτεία όληνύχτα του άνήκε
 σάν θέαμα
 καλύτερα σ' ένα τραπέζι χειρουρ-
 γείου σκέφτηκε παρά νά τελειώσω
 στά χέρια του
 γύρισε κ' είδε τη δίχασμένη γενιά του
 κιά ατέλειωτη άλυσιδωτή έκρηξη
 και σάλταρε μέσ στη μέρα σάν τό
 μαμούθ ενός τσίρκου που πήρε
 φωτιά

('Ανατομία, 19)

Τό πρόσωπο του προγραμμένου δέν
 έρχεται πιά μόνο του σε αυτή την έπο-
 χή. 'Έχουν στοιχηθεί δίπλα του, οι
 «νέοι διαμαρτυρόμενοι». Αυτοί και ό
 ποιητής είναι που περνοϋν τις Σκαιές
 πύλες, προς την «άναμενόμενη αύγή»,
 τό ίνδαλμα μιάς «άνύπαρκτης γής της
 επαγγελίας».

'Ο ποιητής βιάζεται νά κρυφτεί
 (— Για που τό σκάσε αυτός ό
 σκίουρος;)

Πίσω άπ' τό δάσος των προτομών
 ('Ανατομία, «Σκαιές πύλες»)

'Η φωνή αυτής της πατρίδας τόν
 άκολουθεί στους δρόμους του ήπειρωτι-
 κού Βορρά, άπ' όπου προέρχεται ή
 ποιητική έμπειρία του Τμήματος (1981).
 'Εκεί οι «δρόμοι κι οι αντίδρομοι»,

κάπου εκατό χιλιόμετρα για τόν
 'Αχέροντα
 ή προς Βρινδήσιον —

(Τό τμήμα, «III»)

σηματοδοτούν τις κατευθύνσεις της ποιη-
 τικής πορείας.

'Η έντοπιότητα του Δάλλα συγγε-
 νεύει βαθύτερα με τη χωρογραφική
 μνήμη και με τη μυθολογική προέκτα-
 ση της ιστορίας. Θυμίζει κάπως τά
 έφηβικά σκιρτήματα γύρω από τη μυ-
 θοποιημένη εικόνα της ζωής, που άν-
 τιστέκονται στην καθημερινή άλωση

Κλέφτες περνούσανε τό φαράγγι
 του Φεγγαριού
 ξημερώνοντας, στην κόψη του
 Δρίσκου
 στην Ντραμπάντοβα και στο χάνι
 του Ντουραχάν
 κλέφτες και μάγοι
 με μισή ραχοκοκαλιά τό σύρανε
 στά Σφαγεία

(Τό τμήμα, «Παλιοντολογικό
 του φεγγαριού»)

Βρισκόμαστε κοντά στην αίσθηση
 ενός έξημερωμένου τοτεμισμού που
 άναλήπτεται ως σώμα μιάς έποχής και
 μεσουρανεϊ μέσα στις «διαλείψεις του
 χρόνου», όπου ό ποιητής γίνεται τώρα
 θεατής του «άόρατου θιάσου», όπως
 συνέβη στον καβαφικό 'Αντώνιο, ή
 «θεατής ίπποδρομίου», με Πινδαρική
 κοψιά, όπως τόν παρουσιάζει τώρα ό
 Δάλλας. Στο Τμήμα, λοιπόν, θά δοϋ-
 με νά έκτίθενται σε κοινή θέα τό σώμα
 της αγάπης και τό θέμα του λόγου,
 ανάμεσα στα ύλικά του «άποθέτη» και
 ανάμεσα στα πλάσματα της ιδεολο-
 γίας και της Ποιητικής. 'Ο ποιητής
 τώρα έχει περάσει μέσα από τη ζωή
 του, είδε «σημεία και τέρατα» και
 γυρνά όπλισμένος στην ποίηση

Οι Πήγασοι όδοντωτοί θερλίζοντας
 τά τοπία
 Ποίηση, αυτά είναι τά ίπποφορ-
 βεία σου

ένώ στά παχινιά των άπόμαχων
 ό άναμρυκασμός συνεχίζεται
 εκεί πολύς πολύς σανός πέφτει
 σάν τό χασίσι των άφανών

(Τό τμήμα, «Θεατής ίπποδρομίου»)

'Ο χρόνος, κατά τό έθος, οδηγεί κά-
 ποτε σε ίσολογισμούς, του ταλάντου.
 'Η «ανάπλευση», από την άλλη όχθη
 του ποταμού, δέν είναι πιά ή πρότερη
 πορεία, μά τά αισθήματα της γλυκιάς
 κούρασης, από την περασμένη έρωτι-
 κή νύχτα. Και ό Δάλλας μάς άνοίγει
 δυό κατά-στιχα 'Ισολογισμών, άπ' τις
 στιγμές του «πρό αιώνων του δαίμο-
 να», που στά χνάρια του άδρου Καρυ-
 ωτάκη ρίχνει τη μάσκα της έλάσσο-
 νος ποιητικής φωνής,

'Ο καταβάτης νοϋς
 που γέμισε τη νύχτα σκοτωμένα
 δειρα

(«'Ισολογισμοί Α»)

'Η άλλου:

'Ακόμη ό ήχος μου πάλλεται
 άκόμη ταξιδεύει τό βέλος μου
 ό τελευταίος στόχος του έγώ

(«'Ισολογισμοί Β»)

'Ο Ζωντανός Χρόνος (1985), με τη
 σειρά της έκδοσης που προτιμά εδώ ό
 ποιητής, είναι τό σκηνωμα της έπο-
 χής, μέσα από την όδό της συνέχειας:
 ό πολιτικός χώρος γίνεται τό πλαίσιο
 του ιστορικού χρόνου

Κι εγώ στά μεζεστένια αυτού του
 κάστρου του έρημόκαστρου
 τονλίζοντας πολιτικές ρομάντζες

('Ο Ζωντανός Χρόνος, «15»)

'Από τόν 'Αρη ως τις μελοποιήσεις
 του Μπολιβάρ, ό ισόβιος ποιητικός
 χρόνος είναι αυτός που κατακυρώνει
 τό βίωμα για λογαριασμό της ζωής,

ό Χρόνος — ύφαλος κι ό Χρόνος —
 φάρος
 άνοιγοκλείνοντας τό στόμα σάν
 αυτόματα
 κ' έσύ ανάμεσά τους μ' έναν ολακα
 και τά εϋθραυστα πανιά της Ποίησης

(«19»)

Τά βήματα του χρόνου τόν φέρνουν
 πιά στους δρόμους της Ποιητικής.
 Μαζί με αυτούς που έχουν δώσει την
 κατάθεση της ποίησης, πρώτα άπ' αυ-
 τόν — μαζί με τους μαστόρους και
 τους δρομοδείχτες τους. «'Η μασονία
 του λογοτέχνη», γύρω από τόν κόσμο

της καθαφικης πολιτειας, τους Πρω-
τεις και τους Ίανους, δίνει τό στίγμα
ένός οριακού και ανεξάλειπτου ση-
μείου αναφορας για τον «δόκιμο» (μέ
τή διπλή σημασία του μαθητευόμενου,
μά και του εγκριτου) στή συντεχνία,
ποιητή. Γιατί στήν ποίηση του Καβά-
φη πολώνεται μετά τό δραμα ή δραση
του Δάλλα και αυτή ή σχέση έντεινε-
ται διαρκώς ανάμεσα στίς ένασχολή-
σεις μέ τίς θεωρητικές πτυχές τής ποιη-
τικής του αισθητικής: μέσα στήν ιστο-
ρία, τον έλληνισμό και τή θεολογία
τής ποιητικής σοφιστείας του πρώτου
διδάξαντος

*Αυτός ό ποιητής πού είναι ιστορία
και φωνή ένας κλίβανος
μέ ζυγισμένες αποστάξεις*

(Δόκιμος σέ συντεχνία, 17)

Στό μεταξύ, ό Δάλλας φροντίζει κι
άφήνει μισάνοιχτη τήν πόρτα του έρ-
γαστηρίου, μπροστά στό σώμα του
κειμένου και μέσα στήν έκκληση

άπάντων των «λογοποιητων». Όμως
έκείνος είναι άπών, χάνεται κάτω άπ'
τό μάτι του αναγνώστη, πίσω από τό
άλλοθι τής γραφής

*Γιά σένα είναι στή σκοτεινιά μάρ-
τυρας όρατός, ίδου τον
μιά ελάχιστη ρωγμή από όπου εί-
δες τό αίνιγμα
είναι μιά χαραμάδα πού τή φώνα-
ξες Ζωή*

(Ό Ποιητής και τό Ποίημα,
«Μιλά ή παλαιστρα»)

Ό Ποιητής και τό Ποίημα είναι ό
χρόνος, όσο βαδίζει και όσο αφήνει τά
σημάδια του. Για μάς πού ακολουθού-
με πίσω από τό αίνιμά του, κι ίσως
ύποψιαζόμαστε δι δεν ψάχνουμε τή
λύση του, παρά μονάχα τό ταξίδι πού
μάς βγάξει, ξέρομε δι μάς καλεί ό
ποιητής

*— Μπείτε ένας-ένας βυθιστείτε
μέσα μου και φεύγομε*

(Διαβατήρια)

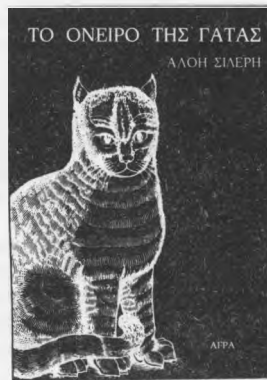
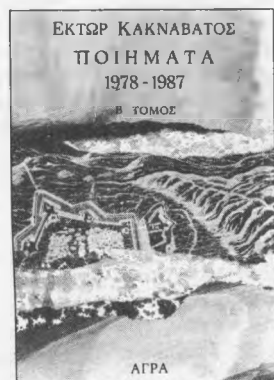
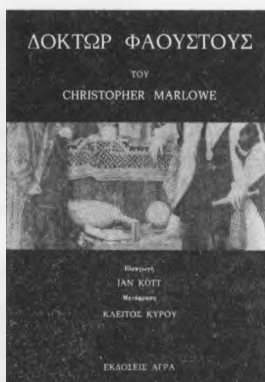
Ή πρόσκληση του Δάλλα έλήφθη
και τό βιβλίο του βρίσκεται στό χέρι
μας. Τό ρόδι γέμισε από τους σπόρους
του καρπού: για τον ποιητή είναι ή
συγκομιδή, μά για τήν ποίηση είναι ή
άνθοφορία: σήμα του ποιητή, αλλά
και σημείο των καιρών για τή μεταπο-
λεμική ποίηση. Τό έτος 1990 μάς προ-
τείνει έφ' όλης τής ύλης τρεις, ως τώ-
ρα, συγκεντρωτικές ποιητικές συλλο-
γές, του Γιάννη Δάλλα, του Πάνου
Θασίτη, του Έκτορα Κακναβάτου.
Μάς περιμένουν άειθαλείς αναγνώ-
σεις, για νά «άνθήσει τό στάχυ στό νό-
μισμα». Άλλωστε ή «δεξίωση» τής
παράδοσης από τους νεότερους ανοί-
γει τους δρόμους στή σκυταλοδρομία
τής Ποιητικής: Σημαίνει θάνατο και
ζωή ή μόνο ζωή, όταν ό ποιητικός λό-
γος γίνεται ή μητέρα πού μαζεύει τους
σπόρους για νά κόψει τά νομίσματα.

Δώρα Μέντη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΦΩΚΙΑΝΟΥ 7 - ΣΤΑΔΙΟ - 116 35 ΑΘΗΝΑ

ΤΗΛ. 72 28 263

2

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΣ

Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη. Οι Έπαγγελματικές Όργανώσεις στη σημερινή Ελλάδα. Έκδ. Όδυσσεάς, 1990.

Τό βιβλίό του Γ.Θ. Μαυρογορδάτου για τίς επαγγελματικές οργανώσεις στην Ελλάδα είναι μία ευρύτερη ματιά πάνω στη σημερινή πολιτική και κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα. Έξαιρετικά διεισδυτικό, μέ κρίσιμες τομές στά γεγονότα, γνώση ουσιαστική της σύγχρονης και παλιότερης νεοελληνικής Ιστορίας σέ όλες σχεδόν τίς εκφράσεις της, εμφανής θεωρητική πληρότητα και έπιστημονική έπάρκεια, άνυπαρξία μεθοδολογικού εκλεκτικισμού, αυτά είναι τά βασικά χαρακτηριστικά της άπόπειρας του συγγραφέα νά γνωρίσει ουσιαστικά τήν ύφή του συνδικαλιστικού κινήματος στη χώρα μας. Έ ή πύό σημαντική προσφορά όμως του Γ. Μαυρογορδάτου συνίσταται στη διττή ουσιαστική προσέγγιση του αντικειμένου του. Γνωρίζει πότε νά αφήνει έλεύθερο τό πεδίο στην κρυμμένη Ιστορικότητα που παρακολουθεί κατά πόδας τή μεταπολιτευτική όργανωση του συνδικαλιστικού κινήματος, όπως έπίσης γνωρίζει πότε πρέπει νά προστρέξει στα μεθοδολογικά εργαλεία της πολιτικής έπιστήμης για νά αναλύσει και νά όνοματίσει τά κοινωνικά φαινόμενα. Αυτό τό πήγαινε - έλα άποδεικνύεται έξαιρετικά χρήσιμο για τήν έξαγωγή συμπερασμάτων, χωρίς τόν κίνδυνο νά ύποπέσει στις παγίδες που συνεχώς επιφυλάσσει ή όποιαδήποτε άφαιρετική προσέγγιση του όποιου αντικειμένου και κυρίως του πολιτικού. Έτσι ή όποιαδήποτε διαφάνια ή αντίθεση μέ τά έρμηνευτικά σχήματα και τίς συμπερασματικές τους άπολήξεις δέν μπορεί νά βασίζεται σέ άτέρμονες και κοπιαστικές μεθοδολογικές κ.λπ. ύποδείξεις, άλλα στον τρόπο σύλληψης, καλύτερα πρόσληψης, μιας δλόκληρης κοινωνικής και πολιτικής τροχιάς. Πρόκειται για μία σπάνια όντως περίπτωση, όπου άκόμη και ή διαφάνια ή ή αντίθεση, μερική ή όλική, συνι-

στά για τόν αναγνώστη του βιβλίου μία παραγωγική νοητική δραστηριότητα (και γιατί όχι και πρακτική στάση);).

Έ βασική θέση του Μαυρογορδάτου είναι ότι τό έλληνικό συνδικαλιστικό κίνημα, καθ' ότι ύπανάπτυκτο και έξαρτημένο από τό κράτος, δέν μπορεί νά αναγνωρισθεί ούτε στο πλουραλιστικό σύστημα (σύνολο πολλαπλών, έθελοντικών, άνταγωνιστικών, άυτοπροσδιορισμένων συμφερόντων μέ έξω - κρατική θέσμιση) ούτε στο κοινωνικό κορποραλιστικό σύστημα (πολιτική ανάπτυξη, κοινωνία των πολιτών). Έ έλληνική περίπτωση είναι παγιδευμένη στη μέγερνη ενός είδους κρατικού κορπορατισμού, που από τή μία πλευρά εκφράζει μία «θεμελιώδη άμφιθυμία» της κοινωνίας σέ σχέση μέ τό κράτος «της» και, από τήν άλλη πλευρά, μαρτυρεί τήν ύπαρξη πολιτικής ύπανάπτυξης ή, μάλλον, τήν ύπανάπτυξη του πολιτικού στοιχείου, που γίνεται «άντιφιλελεύθερο και άυταρχικό» και συνεπώς άντιδημοκρατικό. Έ Αν και στην έλληνική περίπτωση εδκόλα διαπιστώνουμε ότι ύπάρχουν στοιχεία και από τό πλουραλιστικό και από τό κοινωνικό κορποραλιστικό σύστημα, ή κυριαρχία ενός είδους κρατικού κορπορατισμού είναι άναμφισβήτητη και συνίσταται στη χειραγώγηση του συνδικαλιστικού κινήματος από τό κράτος και από τά κόμματα. Έ Χειραγώγηση αυτή, βαθιά ριζωμένη στη σύγχρονη νεοελληνική Ιστορία, συνεχίστηκε και κατά τά μεταπολιτευτικά χρόνια. Έ άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην έξουσία, ενώ από μία πρώτη ματιά φάνηκε νά διακόπτει τήν άδιάσπαστη Ιστορική συνέχεια, γρήγορα άποκάλυψε ότι δέν ήταν παρά ένας έπιπλέον κρίκος του πολιτικού - ιδεολογικού έπιπέδου.

Προνομιακό δχημα προς αυτή τήν κατεύθυνση άποτελέσει ή έπίσημη νομοθετική καθέρωση της «άπλης άναλογικής» ως άποκλειστική μορφή έκλογικής διαδικασίας στο έσωτερικό των όργανώσεων (ώστε οι διάφορες επαγγελματικές όργανώσεις νά άποτελέσουν σέ «μικρογραφία» έπιμέρους επαγγελματικά κοινοβούλια, σέ εϋθεία άντανάκλαση της «άδιαίρετης» λαϊκής βούλησης, όπως αυτή εκφράζεται στις βουλευτικές εκλογές και άποτυπώνεται στο Κοινοβούλιο).

Τό πασοκικό κράτος συνεπικουρούμενο και από τό «Κίνημα» ΠΑΣΟΚ, άλλα έπιπλέον και από τά άλλα δύο κόμματα, Ν.Δ. και ΚΚΕ, που προσυπογράφουν μερικά «θεμελιώδη χαρακτηριστικά» του έγχώριου κρατικού κορπορατισμού, άποδιάρθρωσαν τήν ύπό ανάπτυξη «κοινωνία των πολιτών» και συνεχίζουν μέ τήν πολιτική τους πρακτική νά δξύνουν τό κρίσιμο πρόβλημα του συνδικαλιστικού κινήματος, που συνίσταται στην (άνεύρετη) νομιμοποίηση/άυτονομία του.

Έ συμφωνία, τουλάχιστον εκ μέρους μου, σέ άρκετές από τίς έπισημάνσεις του συγγραφέα είναι δεδομένη. Πράγματι, ό έλληνικός κορπορατισμός σέ ένα σημαντικό βαθμό τροδοδοτείται από αυτό τό παντοδύναμο Πανοπτικό, που λέγεται κράτος. Πράγματι ή διαχείριση του κοινωνικού από τό πολιτικό έντείνει τή «θεμελιώδη άμφιθυμία» της κοινωνίας προς τό κράτος και μάλιστα τή θεσμοποιεί, τήν κάνει έπίσημο κώδικα συμπεριφοράς. Πράγματι, ή άυταρχικότητα και ό «άντιφιλελεύθερος» χαρακτήρας του έγχώριου κορπορατισμού, ενώ όδήγησε σέ ένα είδος θεσμολογίας, τουλάχιστον στα χρόνια διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, άδειασε τους θεσμούς από τήν όποια συνηθισμένη λειτουργική τους άποστολή.

Στό σημείο όμως αυτό, στη λειτουργικότητα δηλαδή των θεσμών και μάλιστα των συνδικαλιστικών, τά πράγματα νομίζω ότι περιπλέκονται. Έ Αν θεωρήσουμε τό συνδικαλιστικό κίνημα ως έναν από τους βασικότερους παράγοντες διεκδικητικής/ένσωματωτικής λειτουργίας στα πλαίσια ενός κοινωνικού σχηματισμού, αν δομει δηλαδή τήν άμφισημη ταξική λειτουργία του, όπως νομίζω τό περιλαμβάνει άρκετές φορές ό Μαυρογορδάτος, τότε δέν μπορούμε παρά νά τό άντιμετώπισουμε ως ένα όλικό φαινόμενο. Έ άμφισημη λειτουργία του συνδικαλιστικού κινήματος δέν έξαντλείται σέ στεγνές σωματειακές έπιλογές (άκόμα και όταν αυτό διακηρύσσεται), άλλα συμμετέχει όργανικά στην παρα-

γωγή μιās τόσο διαιρετής όσο και άδιδαιρετης *συλλογικής ταυτότητας*. Νομίζω δηλαδή ότι τό είδος κρατικού κορπορατισμού πού ένδημεί στην Έλλάδα δέν αναλύεται μόνο σε «κλειστές» προσωπικές/επαγγελματικές στρατηγικές από τή μιά πλευρά, ούτε αναγνωρίζεται μόνο στό πλαίσιο μιās «αυστημικής» έρμηνείας πού άπολυτοποιεί τόν άλλο παράγοντα πού προκαλεί τό κορπορατιστικό φαινόμενο, τό κράτος, ούτε τέλος μπορεί νά άποτελέσει μόνο αντικείμενο μιās προσέγγισης πού θά συναθροίξει και τίς δύο αυτές σταθερές. Τό κορπορατιστικό φαινόμενο είναι φαινόμενο *ολικό*, ξεφεύγει από αυστηρούς έξηγητικούς όρισμούς, γιά τόν άπλό λόγο ότι συμμετέχει οργανικά στην παραγωγή του λαού, τής κοινωνίας, του έθνους. Ός τέτοιο, στην ελληνική περίπτωση, τουλάχιστον, είναι άξεδιάλυτα δεδομένο μέ τή συγκρότηση τής *έθνικής ταυτότητας*. Μιάς έθνικής ταυτότητας πού από τόν Β' Παγκόσμιο πόλεμο άποτέλεσε, σε όλες τίς εκφράσεις της και κυρίως στην έσωτερική της έκφραση, τό ζητούμενο. 'Η «ταύτιση τής πραγματικής μέ τή νόμιμη χώρα», ή *πάλη γι' αυτό τό ζητούμενο*, γιά τήν *όργάνωση τής έθνικής κοινότητας*, τροφοδότησε αυτό τό «άνομικό» φαινόμενο του κρατικού κορπορατισμού, πού γι' αυτόν άκριβώς τό λόγο δέν είναι πρώτα και κύρια κρατικός, αλλά *έθνικός κορπορατισμός*. Σίγουρα ό έθνικός κορπορατισμός ως αναλυτική κατηγορία δέν ύφίσταται, αλλά τό πρόβλημα δέν νομίζω ότι είναι ή κατασκευή ενός άκόμα ιδεότυπου.

Αναμφίβολα, ό Μαυρογορδάτος δέν βρίσκεται, όπως προκύπτει μέσα από τό βιβλίο του, μακριά από έναν τέτοιο προβληματισμό. Οι *καίριες επισημάνσεις του γιά τόν κυρίαρχο μεταπολιτευτικό πολιτικό λόγο και τή λειτουργία του στην διαδικασία άποενοχοποίησης/κοινωνικής άνόδου πού ύπόσχεται στον «λαό»* (οί μικροαστοί γίνονται μικρομεσαίοι, οί υπάλληλοι εργατοϋπάλληλοι κ.λπ.) δέν όδηγοϋν, έμμέσως έστω, στην σύνδεση, στην συσχέτιση τής γλώσσας, τής καθαρά πολιτικής έστω γλώσσας, μέ τήν (έθνική) ζωή;

Ανδρέας Πανταζόπουλος

Βιβλία πού ήρθαν στον Πολίτη

Αλεξανδρόπουλου Μήτσου, *Ό βασιλιάς πού πέθανε, Πολύτυπο, Αθήνα 1990.*

Branks Oliver, *Ό μανία μέ τόν Καραβάτζο, Αγρα 1990, μετφρ. Ανδρέας Αποστολίδης.*

Ζωγραάφου Λιλή, *Νύχτωσε άγάπη μου, είναι χθές, εκδ. Γαβριηλίδη, μυθιστόρημα.*

Κακάρογλου Λεωνίδα, *Τό λευκό του θανάτου, Ποιήματα.*

Κανφόρα Λουτσιάνο, *Ό χαμένη βιβλιοθήκη τής Αλεξάνδρειας, μετφρ. Φ. Αρβανίτη, εκδ. Αλεξάνδρεια, 1990.*

Κάσδαγλης Χ.Ε., *Τό άγλάτεχνο τυπογραφείο των άδελφών Ταρουσόπουλου, Αγρα 1990.*

Κομμούνα, *Ό έξέγερση τής άγγλικής νεολαίας, 1990.*

Κουτσούκη Κλεομένη, *Ό πολιτική και ή κοινωνικοοικονομική άνάπτυξη στην Ελλάδα, εκδ. Αναστασίου.*

Λιβεριάδη Θέμη, *Ό θάνατος του ζώου, Ποιήματα 1958 - 1988.*

Μανιάτη Γιώργου, *Ό πρώτη άγάπη, μυθιστόρημα, Έστία 1990.*

Μανιάτη Γιώργου, *Ό Μίδας βασιλιάς είχε αυτιά γαιδάρου, μυθιστόρημα, Έστία 1990.*

Paul de Man, *Ό επιστημολογία τής μεταφοράς - Ανθρωπομορφισμός και τρόπος στή λυρική ποίηση, Αγρα 1990, μετφρ. Κώστας Παπαδόπουλος.*

Μανιάτη Γιώργου, *Δραπέτευσα από τή Λεγεώνα των Ξένων, Έστία 1990.*

Μάρξ Κάρλ, *Βασικές γραμμές τής Κριτικής τής Πολιτικής Οικονομίας (Grundrisse), Α' τόμος, εκδ. Στοχαστής, μετφρ. Διονύσης Διβάρης.*

Μολινάρι Λουίτζι, *Ό παρακμή του Ποινικού Δικαιού, εκδ. Αναρχική Βιβλιοθήκη 1990.*

Παρατηρητής: *Δίκαιο και Πολιτική*: κείμενα των Ν. Παρασκευόπουλου, Α. Παπαδιαμάντη, Φ. Βασιλογιάννη, Κ. Σιμιτσή, Γ. Πανούση, Ν. Παρασκευόπουλου, Δ. Βαρβιτσιώτη, Ε. Κουτούπα, Βάσου Ρώτη, Σ. Μανωλίδη, Α. Δερβιτσιάτη, Γ. Χατζησάββα, Σ. Κιντή.

Τσάτουιν Μπρούς, *Τά μονοπάτια των τραγουδιών, μετφρ. Σ. Φιλήρη, εκδ. Χατζηνικολή.*

Τσάτουιν Μπρούς, *Στό μαύρο λόγο, μετφρ. Τερέζα Βεκιαρέλη, εκδ. Χατζηνικολή, μυθιστόρημα 1990.*

Χρηστάκη Λεωνίδα, *Οι κόσμοι του Έλευθέριου Δούγια, εκδ. Γαβριηλίδη, ποιήματα.*

ΘΕΜΑ ΤΟΥ ΜΗΝΑ
Διακοπές μέ βιβλία

ΤΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ

πλακα - Βυρωνος 9 - τηλ. 3022394

ΒΙΒΛΙΑ
Ελληνική και ξένη λογοτεχνία
Εκδόσεις Τεχνής
φιλοσοφία
πολιτική
ψυχολογία
παιδικά
κινηματογράφος
θέατρο
ξενόγλωσσα
τέχνες
Υκραβουρες
λιθογραφίες
μεταξοτυπίες
αφίσσες

Επισημάνουσα

Λόγου χάριν

Έξαμηνιαία έκδοση θεωρίας και κριτικής 1, "Ανοιξη 1990, σ. 238.

Τό νέο αυτό περιοδικό (Έκδοση Έστίας) όρίζει ως κυρίως θεματική του περιοχή τά «ζητήματα φιλοσοφίας, ποιητικής και θεωρίας τής λογοτεχνίας». Από τήν άποψη αυτή άναμφισβήτητα ανταποκρίνεται σέ μία ειδική ζήτηση και ύπόσχεται νά πληρώσει πίο συστηματικά και ύπεύθυνα όσο κενό ύπήρχε ως πρός τά θέματα αυτά μέ τίς μέχρι τώρα σκόρπιες ή και άσπασματικές δημοσιεύσεις και μεταφράσεις ξένων κειμένων. Σημειώνουμε από τά περιεχόμενα ένδεικτικά όρισμένους τίτλους γιά νά παρουσιάσουμε τό εύρος τών θεμάτων πού πραγματεύεται τό πρώτο αυτό τεύχος: Τρία κείμενα του Πώλ ντέ Μάν μεταφρασμένα και σχολιασμένα από τόν Διονύση Καψάλη. Ό μεταφραστής προτάσσει μία έκτενέστατη μελέτη γιά τή θεωρία του Πώλ ντέ Μάν. Δύο κείμενα άφιερωμένα στο σολωμικό έργο: Νίκος Καλταμπάνος, *Η στιγμή του άποκαλυπτικού "Υγιστου στον "Κρητικό" του Σολωμου* και Κ. Α. Παπαδόπουλος *Γιά τό σολωμικό έπίγραμμα "Η καταστροφή τών Ψαρών"*. Άρθρο του Βασίλη Κάλφα γιά τόν Χ. Μπλούμ. Συνέντευξη μέ τήν Τζούλια Κρίστεβα. Τέλος, μία σειρά βιβλιοκρισιών είτε γιά βιβλία μεταφρασμένα είτε ξενογλωσσα.

Τό Λόγου χάριν διευθύνεται από συντακτική έπιτροπή πού, όπως διαβάζουμε, τήν άποτελούν οι Γιώργος Γιαννυλόπουλος, Δημ. Δημητρούλης, Νίκος Καλταμπάνος, Βασίλης Κάλφας, Διονύσης Καψάλης, Άριστέιδης Μπαλτάς, Παντελής Μπασάκος, Άρης

Μπερλής, Βαγγέλης Μπισώρης, Γιώργος Ευρωπαϊδης, Λίλυ Τσιριμώκου, Μιχάλης Χρυσανθόπουλος. Όλοι σχεδόν φίλοι και παλαιοί και σημερινοί συνεργάτες του *Πολίτη*, πράγμα πού δέν σημαίνει, βέβαια, ότι άποκτήσαμε θυγατρική. Η έκδοση άρτια έπιμελημένη, δύσκολα όμως θά μπορούσε νά μιλήσει κανείς γιά τό σύνολο, μία και, χωρίς τά άρθρα πού δημοσιεύονται σ' αυτό τό τεύχος νά άποτελούν έτερόκλητο και άνομοιογενές θεωρητικά άμάλγαμα, ή άποτίμησή τους δέν μπορεί νά γίνει διά γυμνού όφθαλμού. Γιά τήν ώρα ευχόμαστε καλή έπιτυχία στο νέο περιοδικό και στους φίλους πού κοπίασαν γιά τό φτιάξιμό του.

Λεβιάθαν

Κυκλοφόρησε τό τεύχος 7 τής τριμηνιαίας έπιθεώρησης *Λεβιάθαν*. Όπως μάς συνήθισε τό περιοδικό αυτό, τά κείμενα κινούνται σέ ένα ευρύ φάσμα θεωρητικών κυρίως ρευμάτων, από τόν Κ. Καστοριάδη («Άτομο, κοινωνία, όρθολογικότητα») ως τό Γάλλο φιλόσοφο Ζάν Μπωντριγιάρ («Τό 2000 δέν θά 'ρθει ποτέ»), τόν κοινωνιολόγο Άλαιν Τουραίν («Η επανάσταση δέν είναι πλέον αυτό πού ήταν»), τόν Κλάους Όφφε («Η ανάγκη γιά μία επαναθεμελίωση τών άρχών τής κοινωνικής δικαιοσύνης») και τόν Κωνσταντίνο Κατσουρό («Κι ενώ ή πράσινη πολιτική παραμένει άδιευκρίνιστη... τί συμβαίνει μέ τήν πολιτική;»).

Έπισημαίνουμε, ώστόσο, ένα κείμενο του Γκέοργκυ Μάρκου, «Άκμή και Παρακμή του Έθνικού κενύσιανισμού: έπιπτώσεις γιά τή σοσιαλδημοκρατική μεταρρυθμιστική πολιτική», πού προσφέρει στον άναγνώστη μία συνολική και έγκυρη θεώρηση του σοσιαλδημοκρατικού φαινομένου και τή λειτουργία του στή στερέωση του καπιταλιστικού συστήματος. Ό Γκέοργκυ Μάρκου είναι Ούγγρος φιλόσοφος και κοινωνιολόγος, ένας από τούς άμεσαυς μαθητές και συνεχιστές του Λούκατς, πού μαζί μέ τόν Χάγκεντας, τήν Άνιές Χέλλερ κ.ά. άποτέλεσαν στή Βουδαπέστη τής δεκαετίας του '70 μία σημαντική μαρξιστική θεωρη-

τική και πολιτική έστία άντιπολίτευσης στο καθεστώς του μετασταλινισμού. Ένα σημαντικό έργο του Μάρκου εμφανίστηκε στή Δύση τό 1976 μέ τίτλο *Ό μαρξισμός άπέναντι στις κοινωνίες σοβιετικού τύπου*, γραμμένο τότε, δι' εύνοήτους λόγους, μέ τό ψευδώνυμο Γκέοργκυ Μπένζ. Ήταν μία από τίς σημαντικότερες και διεισδυτικότερες αναλύσεις γιά τίς κοινωνίες αυτές, έδειχνε μέ πειστικότητα τά άξεπέραστα άδιέξοδά τους πού τίς καταδίκαζαν σέ στασιμότητα και όπισθοδρόμηση και προσήμαιναν τήν κατάρρευση.

Σινεμά.

Μηνιαίο κινηματογραφικό περιοδικό. Τεύχος 8, Καλοκαίρι 1990, Δρχ. 450.

Άν οι άκρότητες τών παλιών κινηματογραφικών περιοδικών ξεκινούσαν από τή θέση τους ότι ό κινηματογράφος, ως τέχνη, έπρεπε νά έξιχνιάζει καινούργιες εκφράσεις και γι' αυτό ή κριτική όφειλε νά άναζητεί κρυμμένα κίνητρα και περιπλοκα νοήματα, τό «μεταμοντέρνο» σημερινό περιοδικό γιά τόν κινηματογράφο ξεκινά από τήν επίσης άκραία θέση ότι τό σινεμά, σήμερα, είναι μία καταναλωτική μανία, γι' αυτό και όφείλουμε νά δημιουργήσουμε καινούργιες μυθολογίες γιά νά προσελκύσουμε τό κοινό του.

Και τότε και τώρα, όμως, ό μέσος όρος μέ κείμενα γενικότερου ένδιαφέροντος, πού δέν παραγνωρίζουν και τίς δύο όψεις του κινηματογραφικού φαινομένου, έκανε και κάνει αισθητή τήν παρουσία του. Γι' αυτό και τουτό τό περιοδικό, μ' όλες τίς αντιρρήσεις πού μπορεί κανείς νά έχει γιά τή δομή του και τόν κύριο όγκο τής όλης του, είναι χρήσιμο.

Βασικός κορμός του νέου τεύχους είναι τό Φεστιβάλ τών Καννών μέ πολυπρόσωπη και πολυδιάστατη κάλυψη του μεγαλύτερου κινηματογραφικού θεσμού τής Ευρώπης. Ρεπορτάζ γιά τό Φεστιβάλ, έπιλογές τών ταινιών πού ξεχώρισαν οι συντάκτες, Ιστορική αναδρομή και μία άποκλειστική συνέντευξη μέ τό νικητή Ντέιβιντ Λύντς, συνιστούν τά χρήσιμα στοιχεία του άφιερώματος. Τά «άχρηστα», τά ποικίλματα, τά έλαφρά (μυθολογίες, κουτσομπολιά, ή έπιφάνεια τής επικαιρότητας) μπορούμε και νά τά άγνοήσουμε.

Άπό τήν ύπόλοιπη όλη ξεχωρίζουμε τή συνέντευξη του Πολωνού Κριστόφ Κιζλόφσκι.